

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Юридичний факультет

Університет у м. Мішкольц (Угорщина)
Люблінський католицький
університет Івана Павла II (Польща)
Академічне товариство імені Михайла
Балудянського (м. Кошице, Словаччина)
Наукове товариство студентів та аспірантів
юридичного факультету УжНУ

Міжнародний центр правових та
економіко-соціальних досліджень країн
Центрально-Східної Європи КУП НАНУ
Ліга студентів Асоціації правників України
Європейська асоціація студентів права
Координаційна рада молодих юристів
при Міністерстві юстиції України

The European Law Students' Association
UZHGOROD

ЗАКАРПАТСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ
Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(21-23 квітня 2016 року, м. Ужгород)

Том 2

Ужгород – 2016

**УЖГОРОДСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
Юридический факультет**

**Университет в г. Мишкольц (Венгрия)
Люблинский католический университет
Иоанна Павла II (Польша)
Академическое общество имени Михаила
Балудянского (г. Кошице, Словакия)
Научное общество студентов и аспирантов
юридического факультета УжНУ**

**Международный центр правовых и экономико-социальных
исследований стран Центрально-Восточной Европы КУП НАНУ
Лига студентов Ассоциации юристов Украины
Европейская ассоциация студентов права
Координационный совет молодых юристов
при Министерстве юстиции Украины**

ЗАКАРПАТСКІЕ ПРАВОВЫЕ ЧТЕНИЯ

**Материалы VIII Международной научно-практической
конференции
(21-23 апреля 2016 года, г. Ужгород)**

Том 2

Ужгород – 2016

UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY
Faculty of Law

John Paul II Catholic University of Lublin (Poland)
M. Baludyanskyi Academic
Society of Košice (Slovakia)
Scholarly Society of Students and
Postgraduates of the Faculty of Law of UzhNU

International Centre for Legal, Economic and Social Researches of
Central and Eastern European Countries of KUL of NASU
Student League of Ukrainian Bar Association
European Law Students Association
Coordination Council of Young Lawyers of
the Ministry of Justice of Ukraine

TRANSCARPATHIAN LEGAL READINGS

Materials of the 8-th International Scholarly Conference
(April 21-23, 2016, Uzhhorod)

Chapter 2

Uzhhorod – 2016

ББК – 67 (47пр – 43 пп) + 74,58

УДК – 3 (477. 87) : 378

318 Закарпатські правові читання. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 квітня 2016 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. – Т.2. – 220 с.

ISBN 978-617-7132-56-0

У науковому збірнику опубліковано матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання», що відбулася 21-23 квітня 2016 р. на базі Ужгородського національного університету.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів, студентів правничого напрямку, юристів-практиків, усіх, хто цікавиться питаннями юриспруденції.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою юридичного факультету
Ужгородського національного університету
(протокол №8 від 24 березня 2016 року)*

Редакційна колегія:

Смоланка В.І. – ректор Ужгородського національного університету, д.м.н., професор.

Ондраш Торма – ректор Університету в м. Мішкольц, професор.

Дебінській Антоній – ректор Люблінського католицького ун-ту Івана Павла II, професор.

Бошицький Ю.Л. – ректор Київського університету права НАНУ, к.ю.н., професор.

Вархола Міхал – президент Академічного товариства ім. М. Балудянського, професор.

Бутенко А.П. – голова Координаційної ради молодих юристів при Мін'юсті, к.і.н., доц.

Рогач О.Я. – проректор із науково-педагогічної роботи УжНУ, д.ю.н., проф.

Лазур Я.В. – декан юридичного факультету УжНУ, д.ю.н., проф.

Станіш Пьотр – декан факультету права, канонічного права та адміністрації Люблінського католицького ун-ту Івана Павла II, проф.

Белов Д.М. – д.ю.н., професор УжНУ.

Бисага Ю.М. – зав. кафедри конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ, д.ю.н., проф.

Білаш О.В. – заст. декана юридичного факультету УжНУ, к.ю.н., доц.

Булеца С.Б. – заст. декана юридичного факультету УжНУ, к.ю.н., доц.

Динис Г.Г. – зав. кафедри міжнародного права УжНУ, к.ю.н., проф.

Карабін Т.О. – заст. декана юридичного факультету УжНУ, к.ю.н., доц.

Лемак В.В. – зав. кафедри ТДП УжНУ, д.ю.н., проф., член-кор. НАН України.

Менджул М.В. – в.о. зав. кафедри МПП, правосуддя та адвокатури УжНУ, к.ю.н., доц.

Олексик Х.М. – заст. декана юридичного факультету УжНУ, к.і.н., проф.

Рошканюк В.М. – заст. декана юридичного факультету УжНУ, к.ю.н., доц.

Савчин М.В. – директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права УжНУ, д.ю.н., проф.

Семерак О.С. – зав. кафедри кримінал. права УжНУ, к.ю.н., доц.

Сідак М.В. – д.ю.н., професор УжНУ.

Ступник Я.В. – в.о. зав. кафедри кримінально-прав. дисциплін та МКП УжНУ, к.ю.н., доц.

Трачук П.А. – зав. кафедри адмін., фінанс. та інформ. права УжНУ, к.ю.н., проф.

Фазикош В.Г. – зав. кафедри цивільного права УжНУ, к.ю.н., проф.

Ярема В.І. – зав. кафедри господарського права УжНУ, д.екон.н., проф.

Андрушко А.В. – к.ю.н., доцент УжНУ.

Дацюк В.Б. – к.ю.н., викладач УжНУ.

Свида Т.О. – к.ю.н., доцент УжНУ.

Бедей Ю.І. – голова Студентської ради Закарпатської області.

Дячук В.Т. – голова Закарпатського осередку Ліги студентів АПУ.

Гецько Н.М. – президент ELSA-Uzhhorod.

Паш Б.В. – керівник інфоцентру конференції, аспірант УжНУ.

Полюжин А.В. – аспірант УжНУ.

Полюжин І.М. – координатор МЦ правових та екон.-соціальних досліджень країн Ц.-Сх. Європи КУП НАНУ, аспірант УжНУ.

Сайко К.В. – заст. голови НТСА юридичного факультету УжНУ.

Сюсько М.М. – депутат Ужгородської міської ради, аспірант УжНУ.

Ткаченко І.Ю. – голова НТСА юридичного факультету УжНУ.

Оргкомітет VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання» може не поділяти думку учасників. Відповідальність за зміст і достовірність поданого матеріалу несуть учасники та їхні наукові керівники.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Шановні правники!

Перед вітчизняною наукою стоять важливі завдання щодо забезпечення інтеграції української освіти і науки у європейський простір, ефективного юридичного забезпечення становлення якісно нових суспільних відносин в нашій державі. Ні в кого не викликає сумніву, що саме ви, практичними діями беручи участь у дослідженні проблем юридичного життя, є його основою та рушійною силою.

Сучасне українське суспільство потребує фахівців нового типу, які здатні ефективно працювати і навчатися протягом життя, самостійно оволодівати знаннями з різних джерел, пропонувати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення проблем. Необхідно переглянути усталені підходи і стереотипи. Безсумнівно, це завдання виконують люди, які повинні активніше залучатись до процесів розбудови українського суспільства на демократичних засадах, брати безпосередню участь у прийнятті доленосних для держави рішень. Лише цілеспрямовані, повні енергії, українці зможуть зробити реальний внесок у справу державотворення. Адже ваш досвід та професіоналізм визначають долю України.

Отож, бажаю всім учасникам конференції творчого натхнення, нових ідей, успіхів та благополуччя в особистому житті, сподіваюсь, що чарівна природа Закарпаття буде гарним стимулом для плідної роботи у сфері юридичної науки та освіти.

В.І. Смоланка,
доктор медичних наук, професор,
ректор Ужгородського національного університету

Докорінні зміни, що відбулися в політичному, економічному та соціальному житті України у зв'язку з проголошенням її незалежності та переходом до нових форм господарювання, об'єктивно зумовили бурхливий розвиток національного законодавства. Динамізм законодавства своєю чергою потребує формування науково обґрунтованої програми його функціонування та розвитку. У процесі наукового дослідження проблем розвитку законодавства України важливим є широке обговорення їх науковцями та юристами-практиками.

Саме тому відповідно до плану Міністерства освіти і науки України “Про проведення міжнародних всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів у 2016 році” з ініціативи юридичного факультету Ужгородського національного університету в м. Ужгороді відбулась уже VIII Міжнародна науково-практична конференція “Закарпатські правові читання”, на яку зібралися представники провідних вищих навчальних закладів не тільки України, а й країн Європи. Ця конференція вже стала доброю традицією в розвитку наукового життя нашого університету, в організації наукової роботи учених України та країн близького й дальнього зарубіжжя. Точилися жваві дискусії та обговорення різноманітних і актуальних аспектів сучасного законодавства.

Усі доповіді, що були виголошені як на пленарному, так і на секційних засіданнях, розміщені в цьому збірнику. Робота над його редагуванням потребувала немало часу й натхнення наших редакторів, усіх, хто мав відношення до її виходу в світ! Глибока подяка за гідний результат їхньої праці.

Висловлюємо щирю надію, що учасники конференції і надалі будуть такими активними, енергійними, спраглими до знань, та готовими до нових вражень.

Дякуємо за співпрацю, та вперед, до нових звершень!

*Я.В. Лазур,
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

«Закарпатські правові читання»

Від імені Київського університету права НАН України та від мене особисто прийміть щирі вітання з успішною роботою Міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання».

Проведення цієї міжнародної конференції є важливим кроком у вирішенні багатьох проблем у галузі права, модернізації та реформування структури юридичної вищої освіти і України і подальшої інтеграції в європейський та світовий освітній і науковий простір.

«Закарпатські правові читання» збирають представників вищих навчальних закладів з усієї України та ближнього зарубіжжя, що є важливим кроком поширення наукових досягнень учених.

Для кожного юриста взяти участь у такому заході корисно, адже є можливість отримати нові, поглиблені знання у сфері юриспруденції, напрацювати контакти з іншими науковцями. Правники діляться досвідом, презентують наукові школи серед вишів-партнерів, чим роблять поступові кроки до зближення численних закладів освіти й науки на теренах України та зарубіжжя.

Переконали, що обговорення актуальних питань учасниками міжнародної науково-практичної конференції є потужним імпульсом до вирішення важливих питань в галузі права, а також значним внеском правників та науковців до скарбнички наукового надбання.

*Ю.Л. Бошицький,
професор, ректор Київського університету права НАН України,
Заслужений юрист України*

**TOPICAL ISSUES OF LAWMAKING IN INTELLECTUAL PROPERTY
PROTECTION SPHERE IN MODERN UKRAINE**

Boshytskyi Y.,

KUL of NASU intellectual property law sector chief,
NASU V.Koretskyi state and law institute intellectual property
legal issues international centre director,
professor

Recent changes in the economic and public life of Ukraine have made the issue of developing and realizing the country economic development long-time strategy extremely important. The strategy basis should be a balanced scientific and technical policy, contributing to the scientific and technical potential efficient employment, the industry technological re-equipment, competitive production manufacturing, satisfying the highest demands of both national and foreign consumer.

In this context the increase in the role and importance of intellectual activity and intellectual property for the social and economic development of our country under the market economy conditions demands creating such a legal mechanism of the intellectual property protection, that would ensure real, stable, reliable and efficient protection of the law.

At the same time, intellectual property law, in particular copyright protection, must meet the current demands and be democratic, transparent, accessible, etc. Laws targeted at the industrial property protection must effectively guarantee the authors' moral and economic rights for their intellectual activity results, encourage people's creativity in accordance with the state interests, employ its results and encourage fair trade. That is the reason for the industrial property objects copyright protection to exist throughout the world nowadays.

The state policy should take into account the science advance priorities, the support for the most important industries, in which the latest technological achievements employment can ensure the maximum effect and output. Meanwhile, due to the experts' conclusions, the failure to efficiently use modern technological advances is the reason for Ukraine to lose billions of the USA dollars. As a repercussion of the insufficient intellectual property protection our country annually loses at least one billion dollars.

It should be mentioned that the world economy globalization and liberalization contribute to the world countries mutual dependence, influencing integration processes. The main aim of the integration of Ukraine into the EU and its entry into the European economic space is extending mutually profitable cooperation, encouraging economic development and ensuring economic security of Ukraine, discovering possibilities to occupy the appropriate position in the world labour distribution, and in such a way, creating conditions for the country to flourish and the Ukrainian people welfare to increase. To reach the aim Ukraine must guarantee meeting extremely severe demands, set out in the EU official instruments: firstly, the availability of the functioning market economy, competitiveness, adequate participation in the market transformations within the EU common market, and secondly, obligatory abidance by the EU rules and principles.

Taking into account the intellectual activity role and importance for the social and economic advance of Ukraine as one of the socially beneficial activity forms, it is

necessary to officially proclaim it on the state level to be a priority, causing all other socially beneficial activity forms successful development.

Such recognition of intellectual activity as the one ensuring a successful development of all other socially beneficial activity forms, causes the necessity of concentrating state capabilities (creative potential, material resources, money, etc.) on the all-round intellectual activity development.

The Ukrainian intellectual property legislation is known to have been created under the conditions of its independence almost from scratch. Currently the legislation still has some serious drawbacks, gaps, controversial statements, some norms are not mutually adjusted. The lawmaker is constantly seeking ways and methods of its adjustment to the world standards and improvement, as the level of social and economic development of Ukraine and finally its people well-being depend on the proper, reliable and efficient intellectual property legal protection. That is why lawmaking issues, scientific and theoretical analysis of the Ukrainian legislation on intellectual property and development of a comprehensive intellectual legal concept of the status of the intellectual property creator and his/her successors, that would ensure successful development of intellectual activity, its result and their reliable protection, are really important.

Despite the recent intellectual property law active research власності issues a great number of the issues have not been studied adequately yet, particularly, the intellectual property and activity role and importance in the social and economic development of Ukraine have not undergone a thorough research; intellectual property relevance, content, kinds and position within the civil law of Ukraine have not been properly defined, as well as the intellectual property law objects and subjects structure that are to be protected within the current civil law of Ukraine. One should also thoroughly study the civil legal forms of the intellectual property protection law: personal non-property and property rights; realization of personal non-property and property rights of the intellectual property subjects. The system of intellectual property rights protection under the current legislation of Ukraine needs a scientific theoretical analysis as well. Analysing lawmaking issues in the system of intellectual property protection, based on the results of studying the issues of the legal protection of personal non-property and property rights, the legal regime of the intellectual property objects and the intellectual property subjects legal status, one can discover some drawbacks and gaps in the system of the civil legal protection of personal non-property and property rights, evaluate them properly, define their reasons and develop appropriate suggestions and recommendations, aimed at removing the identified drawbacks and increasing the civil legal protection of the intellectual property.

Our state has been developing at the time of the active, dynamic intellectual activity, its level causing the strategy and tactics of the European states social economical development. The level of the creative activity, its scope will define not only the Ukrainian people welfare level, but also the state political and economical independence, sovereignty and territorial integrity, security and authority at the international level as well as other parameters of the Ukrainian nation prestige and flourishing. The national production reforms and economical uprising must rely upon the thoroughly considered, competent economic policy in the sphere of the national economy intellectual potential employment, being targeted to creating necessary conditions for the stable increase and development of intellectual property as the highest and the most progressive form of economic relations under the market conditions.

The intellectual property sphere is a powerful resource of the internal economical market development and stabilization, but its role in the national economy development is underestimated, consequently the absence of demand for the collected intellectual affluence has already resulted in numerous scientific and production establishments decay, massive brain-drain and technological stagnation of the production. In spite of the available powerful intellectual potential the economic development of Ukraine acquires more and more extractive, labourious and energy-demanding character. Weakening the scientific and technical potential of the country, reducing research in the strategically important spheres and brain-drain endanger the state position in the world, its external technological independence and defensive capacity. The state needs a civilized market of intellectual property objects that would make it possible to radically increase Ukrainian enterprises profits and the state budget inflow.

As a country with its own fully valid non-material assets, creating high added value and part in the gross domestic product, Ukraine can become an object of external ruling by other states. So it is necessary to intensify our own non-material economy development, based on the intellectual property law connected with scientific and technical advance products manufacturing.

It is impossible to form an innovative type of economy in Ukraine and to ensure the state's appropriate positions in the world community without developing and improving relations in the sphere of intellectual property management according to the world trends, the analysis of the world experience in the intellectual property legal protection state regulation, intellectual property assignment and commercialization.

An important current task of the development of Ukraine is to create an efficient innovative system, capable of ensuring technological modernization of the national economy, to increase its competitiveness on the basis of the advanced technologies. It is necessary to improve the intellectual activity results rights market, the state system of intellectual property legal protection and to transform the state scientific potential into the active resource of the economical uprise.

The priorities of the development of Ukraine are based on the provisions of the Economic Reforms Programme for 2010-2014 entitled *Prosperous Society, Competitive Economy, Efficient State* and the annual address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine called *Modernization of Ukraine – Our Strategic Choice*, and the Concept of the State Programme of Economic and Social Development of Ukraine for 2012, approved with the Cabinet of Ministers of Ukraine ruling № 219 dated back to March, 21, 2011 and other state programme documents.

The tasks set out in the *Concept of the Intellectual Property Legal Protection State System Development for 2009–2014* and in the *Intellectual Property Legal Protection State System Development Programme for 2010–2014* should be regarded as the activity priorities of the government, the economy subjects and numerous inventors and innovators. It is vitally important and necessary to form the main trends of the intellectual property legal protection state system activity, targeted to: encouraging the state social and economical development; creating favourable conditions for business through reducing administrative barriers for its development; preserving and developing the professional potential of the state system employees through raising efficiency and ensuring the social protection stability and advanced training due to the production demands.

The major current science, culture, technology and manufacturing development trends testify to the fact that the humanity has reached such a level in its development when the further advance will be caused by the mental, i.e. intellectual activity. Nevertheless, not all creative activity results become intellectual property law objects. The above mentioned intellectual property law objects cover only those intellectual activity results that are protected by the laws of Ukraine on intellectual property and satisfy the current legislation demands. Other intellectual activity results become objects of the civil law and are practically not protected, as they can be used by anybody without any permission. That is the collision between intellectual property law and civil law. Being the civil law object the creativity result should have been protected by it, but under the current legislation of Ukraine on intellectual property such a result can be used by anybody without any permission.

The range of intellectual property law objects is determined by the creative activity character and content. The intellectual activity result is the intellectual property law object. The part of the creative activity which is out of the scope of intellectual activity has for its result objects that can not be legal protection objects.

As for its judicial nature, intellectual property law is the right to own, employ and administer the proper result of creative activity (article 41 of the Constitution of Ukraine). The legislation of Ukraine on intellectual property has defined intellectual property law objects as goods with all the resulting consequences. Only the objects that can be the property law objects shall be defined as goods.

The stable structure of the intellectual property law system is not perfect. As for their scientific, technical and creative level, means of the civil goods and services turnout individualization can not be equal to the scientific and technical creativity results (inventions, utility models, commercial prototypes, integrated circuit and selective achievements configuration). Such intellectual property law objects as brands, trade mark, geographical identification shall be allotted into a separate group of intellectual property law objects. Concerning their scientific, technical or creative level one can not compare an invention and a brand, literary or arts works and trademarks.

Subjective rights of intellectual property are at the heart of the intellectual property legislation. These very rights encourage most authors to create their works for the purpose of the proper ensurance of their own well-being and their family welfare. They are the main source of the majority of authors' existence. The intellectual property subjective rights efficiency contributes to the active intellectual, creative activity. The more real content the above mentioned subjective rights have, the more active and efficient this kind of socially beneficial activity as the main source of Ukrainian intellectual potential will be.

The problem of the intellectual property law subjects is the employer status definition. Under the current legislation of Ukraine on intellectual property, the employer possesses the right to the work-related object (according to the Civil Code of Ukraine, the object, created in connection with employment agreement implementation), i.e. the Civil Code of Ukraine rejected the term „work-related” object of intellectual property law. According to the Civil Code of Ukraine (Article 429), intellectual property rights to the object, created in connection with employment agreement implementation, are possessed by the employee, having created it, and by the legal or physical entity, employing him/her, jointly, if otherwise is not set up by the employment agreement.

The Civil Code of Ukraine stance concerning the definition of the legal status of the subject of intellectual property for the object, created in connection with employment agreement implementation is a step further in solving the problem, but the problem has not been decided completely yet. In any case the intellectual property original law subject shall be the object author, regardless of its creation conditions. Recognizing half the right to the object, created in connection with employment agreement implementation complicates the issue. To activate intellectual, creative activity the author shall be recognized to be the only original intellectual property law subject for the created object in all cases, except for those set out by the law.

In our opinion, in defining intellectual property law subjects, Article 54 of the Constitution of Ukraine, recognizing only Ukrainian citizens as the law subject, needs detailing. Meanwhile, citizens of other states and stateless persons can be intellectual property law subjects as well.

The Civil law standards, under which intellectual property law non-property rights may be assigned to other persons (Articles 429 and 4300), contradict the provisions of the Civil law provisions.

In this context article 13 of the *Law of Ukraine on Copyright and Concurrent Rights*, under which persons as a result of whose work the creative product has been created may be treated as coauthors. But such persons may be both physical and legal entities, though the latter ones can not be authors and coauthors. Coauthorship takes place only under one essential condition – there must be common creativity of coauthors. That is why there can not be treated as coauthors the writer and the artist during the book illustration, authors of audiovisual works, authors of collective work separate parts (collections, encyclopedia, journal, etc.). There will not be coauthorship in case of using somebody else's published work for the purpose of creating a new, independent one (e.g., the novel author and the appropriate script author).

Successors of original intellectual property law subjects are sure to be this law subjects. Legitimate heirs are also successors, though the current legislation of Ukraine on intellectual property, including a new Civil Code of Ukraine, does not proclaim legitimate heirs to be successors of intellectual property law subjects.

A serious flaw of the current legislation of Ukraine on intellectual property, including the Civil Code of Ukraine, is the absence of standards for recognizing Ukraine to be the subject of intellectual property law. That is the reason for grounding recognition the state of Ukraine to be intellectual property law subject.

The lawmaking issue in the sphere of the state intellectual development optimization, intellectual property system management improvement demands permanent attention of the state. It is necessary to develop complex action plans, aimed at achieving results in the priority scientific and technical growth of the state economy, taking into account the world trends and demands at the legislative level.

Within the context of the above mentioned it is practicable to consider 5 basic or priority lawmaking directions in the sphere of intellectual property of the state.

Firstly, it is the necessity to improve regulations and standards of intellectual property and mechanisms of rights protection in this sphere. The lawmaking need in this direction, connected with the necessity to reform the intellectual property management, is caused by the necessity to adjust the national legislation to the European Union laws. Within the context it is necessary to bring intellectual property legislation in compliance with the Civil Code of Ukraine and with the international regulations in the intellectual property sphere. Liberalization, simplification, intensification and maximum

comfortability of the procedure for applicants to obtain intellectual property rights for objects also should be adjusted to the national and general legislation. It is also vitally important to increase responsibility for intellectual property rights violation, intellectual property economic aspects legal regulation improvement, including the system of paying fees for intellectual property objects protection acts, creativity economic encouragement legal regulation improvement, etc.

Secondly, it is of vital importance to improve the authors and intellectual property exclusive rights owners protection procedure. Lawmaking in this sphere needs ensurance of law enforcement and inspection bodies activity effective state control and coordination as for intellectual property rights violation prevention. European experience and judicial reform require the special patent court creation for the purpose of considering cases, related to intellectual property rights protection, as well as implementing alternative dispute resolution means, developing a unified forensic enquiry method to declare intellectual property objects documents to be invalid, developing methods to calculate damages in intellectual property law violation cases.

Thirdly, it is the direction of lawmaking in the sphere of copyright and concurrent rights protection. It is necessary to improve the current **legislation** in the sphere of copyright and concurrent rights **in the part of** encouraging legal business for the purpose of the service market unshadowing; to legalize the software, employed by the executive bodies, to introduce free Internet access to the state intellectual property objects register.

Fourthly, it is the staff issue. Nowadays it is of vital importance to train specialists in the sphere of intellectual property, to disseminate knowledge, the culture and education in the appropriate sphere.

The peculiarity of lawmaking in legal culture in the sphere of intellectual property must rely on all population strata in complex. Telecommunication media also play an important role in the sphere as they might provide public information campaigns to inform on the repercussions of intellectual property objects illegal usage. Measures for training scientific staff for the intellectual property sphere, introducing various forms and methods of retraining and advanced training of different social categories – patent attorneys, enterprise, establishment and organization managers, state authorities and local government employees, professionally involved into intellectual property management call for great attention. It is also publicizing intellectual property knowledge, targeted to teach various population categories, first of all school pupils, improving regulatory framework underlying the activity of patent attorneys, advanced training of judges, deciding cases on intellectual property issues, etc.

The fifth direction is realizing international policy aimed at our state international image improvement and its influence on the international processes in the sphere of intellectual properties. Lawmaking in this sphere makes sense in defending the national interests within participation in the World Intellectual Property Organization executive bodies, international projects, targeted to small and medium-size enterprises development in the intellectual property sphere. Special attention shall be paid to analazing the national intellectual property realization, taking into consideration the international experience. It will make possible for our country to define the appropriateness of joining them, as well as to defend the national interests in geographical names mutual protection while creating free trade zones, taking into account national manufacturers and businesses needs.

Conclusions. Summarizing the above mentioned, one can make the following conclusions as for intellectual property lawmaking improvement. Alongside with the 5 given directions of the legislation development, improvement and adoption, we should emphasize that there is need to study and legally regulate issues of correlation of the generally known trademarks and various levels domain names, geographical names, the former USSR signs, it is necessary to enter generally known trademarks to the special generally known trademarks register at the national, regional and international levels; to forecast issuing the national and international certificate for the generally known trademark. It is also worth mentioning that the Civil Code of Ukraine does not contain the invention notion definition. In our opinion, the Civil Code of Ukraine, defining the basics of the Ukrainian civil legislation and intellectual property law, shall contain the invention definition.

Despite the fact that in Ukraine there exists the intellectual property rights protection system, meeting the international standards, it is necessary to decide at the legislative level issues of approaching the European Union legislation in the sphere of industrial property protection, namely in the sphere of: preventing violations of inventors rights, inventions indirect usage, licencing, cross licencing, introducing fiscal incentives not only for inventors but also for entrepreneurs, using the invention.

Improving intellectual property lawmaking must be realized in complex and consistently, on the basis of the appropriate, in our opinion, special national program, satisfying not temporary interests of some political or commercial forces, but the interests of the whole society.

Intellectual property lawmaking improvement in Ukraine will efficiently contribute to the Ukrainian nation scientific and technical potential development, economic advance realization under conditions of the world economic crisis, entering the sphere of high innovative technologies production and becoming one of the economically developed countries. In general, the above mentioned factors will contribute to strengthening not only the intellectual property legal protection, market relations development, but also to our country flourishing.

WARTOŚĆ DOWODU W PROCEDURZE CYWILNEJ

Resztak I.,

Prawo doktoranckie, doktorantka, mgr.,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska

Dokonując analizy dowodów uzasadnione staje się wyjaśnienie samego pojęcia dowodu, tym bardziej, że ma on wiele znaczeń oraz można go rozpatrywać na płaszczyźnie różnych dziedzin naukowych [1,9].

Dowody stanowią nie tylko konieczną dokumentację dla przyszłej rekonstrukcji faktu, lecz także jedyne dozwolone źródło jego poznania. Uważa się, że dowody w pracy organów procesowych mają podstawowe znaczenie[2,4]. Wszelka działalność może polegać na rozpoznaniu albo wykonaniu, oznaczającym swoiste przekształcenie rzeczywistości zgodnie z treścią normy zawartej w decyzji. Rozpoznanie może rozbijać się na trzy etapy: poznanie rzeczywistości, które znajduje wyraz w przyjęciu za zaistniały fakt, odpowiadającego pewnemu schematowi, z którym normy wiążą skutki prawne; ocenę prawną ustalonego faktu, a więc podciągnięcie go pod odpowiednie przepisy oraz wyciągnięcie konsekwencji prawnych [3,4].

Pojęcie „dowód” jest wieloznaczne i pojemne treściowo. W doktrynie podkreśla się, że byłoby dobrze, gdy słowo „dowód” ze względu na swoją wieloznaczność dało się wyrugować z języka prawnego i prawniczego[4,4]. Nie jest to jednak możliwe w stopniu zupełnym, dlatego należy wyróżnić znaczenia podstawowe jakie kryją się pod nazwą „dowód”: przebieg rozumowania, który prowadzi do osądu o pewnym stanie rzeczy; zwrot językowy, zbiór tych zwrotów stanowi podstawę dowodu; postępowanie dowodowe, które należy przeprowadzić, aby dojść do ustalenia wszelkich potrzebnych okoliczności do rozstrzygnięcia. W tym wypadku na postępowanie będą składały się wszelkie czynności procesowe; ostateczny wynik przebiegu myślowego; źródło dowodowe; środek dowodowy; zmysłowa percepcja środka dowodowego.

Odnosząc się do pojęcia dowodu uzasadnione staje się przedstawienie poglądów przedstawicieli doktryny, którzy wpływali na kształt tego pojęcia. Według J. Benhatama, przez dowód należało rozumieć taki fakt w domniemaniu prawdziwym, który ma służyć za podstawę do wiary w istnienie lub nie istnienie drugiego faktu. Dowód zawiera w sobie dwa fakty: jeden -główny, którego fakt ma być dowiedziony oraz drugi-prawdopodobny, który służy ku udowodnieniu istnienia, względnie nie istnienia głównego faktu[5, 210].

Natomiast W. Miszewski określa dowód, jako każdą wiadomość, która może być podstawą do wnioskowania o istnieniu lub nie istnieniu faktów, tworzących stosunek prawny, co, do którego wynikł spór między stronami[6,166].

Zdaniem W. Bretusiewicza za dowód w postępowaniu cywilnym należy uważać każde źródło prawdziwych informacji bądź o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, bądź o wiarygodności twierdzeń stron lub uczestników postępowania o tychże faktach. Dowód składa się z dwóch części: z nosiciela poszukiwanych informacji oraz formy reprodukcji tych informacji przez środek dowodowy przed sądem[7,25].

W ten sam sposób o dowodzie wypowiada się także J. Klich-Rump uznając za dowód sądowy każde źródło informacji o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia albo o prawdziwości twierdzeń o nich wprowadzone do procesu poprzez formalne postępowanie dowodowe[8,27]. Dowód ze środkiem dowodowym utożsamia także Cz. Tabęcki stwierdzając, że przez pojęcie dowodu rozumie się środki za pomocą, których może być stwierdzona prawidłowość okoliczności faktycznych mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy[9,7].

Według K. Piaseckiego dowodem może być tylko to, co może przyczynić się do wyjaśnienia strony faktycznej procesu cywilnego. Sfera dowodów to proces logicznego wnioskowania zgodnie z regułami logiki. Dowody w znaczeniu środków dowodowych podlegają ocenie na podstawie przyjętych dyrektyw. Ostateczne znaczenie w procesie ma wynik wszystkich wchodzących w grę operacji proceduralnych i logicznych, który prowadzi do stworzenia dowodu stwierdzającego określone zjawisko świata zewnętrznego i psychicznego^[10, 233].

Zdaniem W. Siedleckiego dowód rozpatruje się w znaczeniu szerszym i węższym. W pierwszym dowodem nazywa zarówno środek dowodowy, jak i czynność zmierzającą do wykazania prawdziwości jakiegoś twierdzenia. W drugim natomiast dowód należy rozumieć, jako środek dowodowy, który umożliwia dowodzenie, a więc pozwala na przekonanie się o istnieniu bądź nieistnieniu oznaczonych faktów[11,241]. W podobny sposób wypowiada się A. Skąpski podkreślając dwojaki znaczenie pojęcia dowodu. Z jednej strony może on oznaczać proces myślowy zmierzający ku

stwierdzeniu istnienia faktu w stopniu pewności ustaleń; z drugiej postępowanie dowodowe a więc pewną sformalizowaną działalność[12,10].

Powyższe stanowiska pozwalają wysunąć stwierdzenie, że w zakresie pojmowania i definiowania dowodu istnieją rozbieżności. W związku z tym wydaje się za stosowne przyjęcie założenia o wieloznaczności pojęcia dowodu.

Przedmiot dowodu

Przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie[13]. Istotność znaczenia faktów należy rozumieć dwojako, ponieważ fakty powinny dotyczyć przedmiotu procesu oraz mieć znaczenie prawne. Tym samym należałoby je powiązać z samym pojęciem podstawy faktycznej powództwa. Artykuł 187§1 pkt 2 kodeksu postępowania cywilnego wymaga przytoczenia okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie. Są one podstawą faktyczną powództwa. Stan faktyczny przedstawiony przez powoda będzie przedmiotem dowodu tylko wtedy, gdy obejmie okoliczności, które z punktu widzenia prawa materialnego mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W tym wypadku znaczenia prawne będą miały tylko fakty o znaczeniu prawnym, a więc fakty wywołujące skutki prawne[14,239]. Sprowadzenie problematyki przedmiotu dowodu tylko do faktów byłoby zbyt dużym uproszczeniem, gdyż poza faktami należy uwzględnić także zasady doświadczenia życiowego.

Odnosząc się do problematyki faktów, jako przedmiotu dowodu, należy wyjaśnić, co rozumiemy przez fakt i jaką rolę odgrywa on w postępowaniu dowodowym. Fakt określany jest, jako zdarzenie, zjawisko, określony stan rzeczy[15,37]. Fakt stanowi podstawowy element pozaprawny. Fakt w stosunku do prawa pozostaje w takiej relacji, jak realność do elementów idealnych[16,1002]. Wyrażenie fakty należy rozumieć bardzo szeroko, jako wszystkie elementy stanu faktycznego, które mogą ulec sprawdzeniu w drodze postępowania dowodowego. Podkreśla się także, że przez fakty należy rozumieć te fragmenty obiektywnej rzeczywistości, które mogą być stanami świata zewnętrznego lub świadomości ludzkiej, jak i zmianami tych stanów [17,17].

W ramach zagadnienia przedmiotu dowodu warto odnieść się także do terminu „fakt sprawy”, który obejmuje fakt główny oraz dowodowy. Przez fakt główny należy rozumieć okoliczność, która ma być udowodniona ostatecznie w wyniku dowodzenia procesowego. Natomiast fakt dowodowy to okoliczność, która stanowi podstawę wniosku o fakcie głównym lub o innym fakcie dowodowym[18,44]. Fakt dowodowy różni się od faktu głównego tym, że w konkretnym procesie dowodzenia stwierdzenie faktu głównego stanowi cel ostateczny postępowania dowodowego stwierdzenia zaś faktu dowodowego jest jednym środkiem poznania faktu głównego. Fakt dowodowy różni się od środka dowodowego tym, że podlega on udowodnieniu jest, więc jednocześnie przedmiotem dowodu, podczas gdy środek jest przyjmowany do świadomości podmiotu dowodu w drodze bezpośredniego zmysłowego poznania[19,42].

Przedmiotem dowodu mogą być w postępowaniu cywilnym także zasady doświadczenia. Przez zasady doświadczenia rozumiemy wyniki ogólnego ludzkiego doświadczenia, jak również szczególne wiadomości z zakresu poszczególnych nauk i sztuk, handlu i przemysłu, rzemiosła i obrotu. Mają one służyć sądowi do ustalenia okoliczności faktycznych i do należytej ich subsumcji pod przepisy prawne. Zasady doświadczenia nie są jednostkowymi faktami, nie są też prawem. Jeżeli zasady te znane są większemu kręgowi osób i wynikają z codziennego doświadczenia życiowego, to są

one znane zwykle sądowi. Jeśli jednak nie są ogólnie znane, to wymagają udowodnienia. Nie każdy jednak środek dowodowy będzie odpowiedni do ustalenia zasad doświadczenia. Z reguły tym środkiem będzie dowód z opinii biegłego, ale poza nim może wchodzić w grę zastosowanie dowodu z dokumentów oraz z dowodu ze świadków^[20,144].

W doktrynie przyjmuje się, że prawo nie stanowi przedmiotu dowodu. Normy prawa materialnego są znane sądowi. Sąd, bowiem w myśl zasady *iura novit curia* zasada prawna wskazująca na to, że sąd zna obowiązujące przepisy i stosuje je z urzędu, niezależnie od tego, czy strony postępowania się na nie powołują, czy nie, lub czy powołały je prawdziwie. Z drugiej jednak strony należy zauważyć, że prawo za każdym razem jest ustalane, podobnie jak fakty i podobnie jak one podlegają udowodnieniu, z tym zastrzeżeniem, że proces dowodzenia jest widoczny tylko w zupełnie wyjątkowych wypadkach. Jeżeli sędzia stosuje te czy inne przepisy z pamięci, to dzieje się nie, dlatego iż prawo z zasady nie stanowiło odpowiedniego przedmiotu dowodu, lecz jedynie na podstawie notoryczności. Tak samo przecież odwołuje się sędzia do innych wiadomości i powszechnie przyjętych zasad doświadczenia. Ilekroć jednak nasuwają się sędziemu wątpliwości, co do treści jakiejś normy, powinien sięgnąć do konkretnego dowodu, jakim będzie tekst ustawy. Jest to swoiste postępowanie dowodowe, zmierzające do ustalenia treści przepisu [21,39].

Podział dowodów

W prawie procesowym cywilnym podstawowy podział dowodów może być przeprowadzony nie tylko z punktu widzenia źródła dowodowego, ale również ze względu na materiał dowodowy. Zazwyczaj to źródło dowodowe stanowi podstawowe kryterium podziału. Odnosząc się jedynie do zasygnalizowania materiału dowodowego, można go podzielić w następujący sposób: Materiał dowodowy rzeczowy: ślady, znaki (pismo, inne). Materiał dowodowy osobowy: zeznania (świadków, stron), opinie (biegłych, instytucji, organizacji społecznych).

Podział dowodów można dokonać z uwzględnieniem różnych kryteriów i różnych punktów widzenia. Podziały te nie posiadają wartości praktycznej, niemniej jednak posiadają wartość teoretyczną w zakresie analizy i systematyki zagadnień dowodowych. I tak możemy wyróżnić dokonując podziału ze względu na źródło dowodowe: dowody osobowe, dowody rzeczowe.

Dowody osobowe to te, których źródło stanowią osoby (zeznania świadków, opinie biegłych, przesłuchania stron). Dowody rzeczowe zaś to te, których źródłem są rzeczy sensu largo. Przeprowadzenie dowodów rzeczowych polega na dokonaniu oględzin rzeczy lub osoby. W tym znaczeniu dowodami rzeczowymi będą rzeczy, dokumenty i inne dowody. W przypadku dokumentów można dokonać dalszego podziału a dokumenty urzędowe i prywatne, natomiast w przypadku innych dowodów rzeczowych można wskazać na film, telewizję, fotokopie, plany, rysunki, taśmy dźwiękowe, płyty i inne urządzenia przenoszące lub utrwalające obrazy lub dźwięki. Podział ten jest powszechnie przyjęty, jednak można wskazać również na te dowody, które mają podwójny charakter. Chodzi tu o dowód z dokumentów, który jest środkiem dowodowym zarówno osobowym jak i rzeczowym. Jeżeli bowiem jego przeprowadzenie sprowadza się do poznania zawartych w dokumencie oświadczeń wiedzy i woli, to za źródło informacji należy uznać podmiot, od którego rozważane oświadczenia pochodzą. W tym sensie dowód z dokumentu ma charakter środka osobowego. W sytuacji, gdy dokonywane są jedynie oględziny dokumentu celem ustalenia cech zewnętrznych, dokument taki będzie stanowił środek rzeczowy [22,139].

Następny podział dowodów można oprzeć na kryterium regulacji w ustawie procesowej: dowody uregulowane w ustawie procesowej, dowody pozaustawowe.

Dowody uregulowane w ustawie procesowej to: dowód ze świadków, dowód z biegłego, dowód z oględzin, dowód ze stron, dowód z grupowego badania krwi, dowód ze środków wizualnych lub audiowizualnych. Istnieje także możliwość posłużenia się środkami pozaustawowymi, po uprzednim określeniu przez sąd sposobu ich przeprowadzenia.

Uwzględniając możliwość zetknięcia się sądu z danym faktem lub stanem rzeczy wprost lub za pośrednictwem innych osób, można wskazać podział na: dowody bezpośrednie, dowody pośrednie.

Dowody bezpośrednie są przeprowadzane przez sąd za pomocą własnych obserwacji, a wnioski o istnieniu lub nieistnieniu dowodowych faktów wprowadzane są w oparciu o własny ogląd przedmiotu badania. Przeprowadzenie dowodów pośrednich pozwala na ustalenie danych faktów poprzez przesłanki logiczne i wnioskowania za pośrednictwem świadectwa innych osób lub sporządzonych przez nich opinii.

Inny podział dowodów zaproponowany w doktrynie jest następujący: dowody pierwotne lub oryginalne, dowody pochodne.

Bibliografia:

1. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska- Ząbczyk, *Dowody w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 9.
2. M. Cieślak, *Podstawowe zagadnienia protokołów w procesie cywilnym i karny*, PiP 1995, z. 10, s. 4.
3. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 122.
4. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 210.
5. W. Wolter, M. Lipczyńska, *Elementy logiki*, Wrocław 1980, s. 210.
6. W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie część I*, Warszawa 1948, s.166.
7. W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s.168.
8. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 25.
9. Cz. Tabęcki, *Dowody i dowodzenia według socjalistycznych procedur cywilnych*, NP. 1955, Nr 7, s. 7-8.
10. K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004, s. 230.
11. W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 241.
12. A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia w procesie cywilnym*, Warszawa-Kraków 1981, s. 10.
13. Art. 227, Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r., Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.
14. W. Siedlecki, [w:] Z. Resich, W. Siedlecki, *KPC. Komentarz*, t. I, Warszawa 1969, s. 398 i 399.
15. Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Kraków 2005, s. 37.
16. K. Piasecki [w:] K. Piasecki (red.), *KPC Komentarz*, t. I, Warszawa 2006, s. 1002.
17. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 17.
18. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 44.
19. M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. I, Warszawa 1955, s. 44.
20. K. Piasecki, *Zasady doświadczenia w procesie cywilnym*, NP 1973, Nr 2, s. 188.

21. Ł. Błaszczak, *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2015, s. 39.

22. E. Rudkowska- Ząbczyk, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2008, s. 182.

Опекун науковий: ks. dr hab. Sylwester Pietrzak.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КАБІNETУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Алексович Ю. Р.,

студентка 4 курсу юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Конституція України визначає Кабінет Міністрів України вищим органом у системі органів виконавчої влади. Як вищий колегіальний орган, уряд здійснює владу як безпосередньо, так і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовуючи та контролюючи їх діяльність. Визначення Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади відображає його роль і місце не лише у системі органів виконавчої влади, а й у системі державної влади України в цілому, характеризує його як орган, який здійснює виконання законів Верховної Ради України та нормативних актів Президента України. Як вищий орган виконавчої влади Кабінет Міністрів України очолює єдину систему виконавчої влади в Україні.

На сучасному етапі розвитку української держави досить велика кількість науковців досліджують проблеми конституційно-правової відповідальності Кабінету Міністрів України. Найбільш поширеними є праці О.Ф. Андрійка, Є.В. Білозьорова, В.Ф. Погорілка, О.О. Томкіної, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала.

Для характеристики виконавчої влади важливе значення має питання конституційно-правової відповідальності уряду, яка відрізняється від відповідальності за порушення норм інших галузей права – кримінального, адміністративного, цивільного. Конституційно-правова відповідальність уряду є переважно політичною і не має ні матеріального, ні репресивного характеру. Настання зазначеної відповідальності не обов'язково пов'язано із наявністю вини.

Конституційно-правова відповідальність – це передбачений нормами конституційного права специфічний обов'язок суб'єктів конституційного права переносити особисті чи матеріальні незгоди за вчинене правопорушення, який виступає як засіб забезпечення норм конституційного права, часто має чітко виражений політичний характер, реалізує інтереси особливого кола суб'єктів через спеціальний механізм реалізації та втілення в життя, має цілу низку санкцій [5, с. 107].

Можна виділити такі специфічні ознаки конституційно-правової відповідальності: по-перше, конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади настає за порушення конституційних норм, що закріплюють та визначають їх правовий статус; по-друге, вона володіє політичним характером, а її метою є забезпечення відповідних умов для ефективної діяльності вищих органів державної влади, в протилежному випадку – позбавлення їх можливості реалізовувати державну владу шляхом усунення зі сфери політики; по-третє, особливість структури конституційно-правової

відповідальності передбачає позитивну відповідальність (як відповідальне ставлення вищих органів державної влади до своїх конституційних обов'язків, сумлінне й ефективне їх виконання) та ретроспективну (як негативну оцінку діяльності вищезазначених органів, у результаті яких вони зазнають несприятливих наслідків).

Отже, у сучасній Україні проблема конституційно-правової відповідальності набуває надзвичайної ваги і значення. Це зумовлено передусім характером політичних, економічних, соціальних та цілим рядом інших процесів у нашій країні. Політизація мас, відмова від тоталітарної системи та поворот до прогресивних, демократичних відносин, перебудова системи органів державної влади, розбудова незалежності України – все це зумовлює реальну необхідність створення нових механізмів забезпечення реалізації повновладдя українського народу. Одним із таких механізмів є і конституційна відповідальність, яка, будучи кваліфікованою ознакою конституційного права, проникає в усі сфери суспільного життя, охороняючи найважливіші суспільні відносини [7, с. 20].

Відповідно до статті 120 Конституції України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку [1, с. 75]. Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

Таким чином, як вищий орган виконавчої влади Кабінет Міністрів України очолює єдину систему виконавчої влади в Україні, забезпечує у відповідності з Конституцією здійснення функцій і повноваження виконавчої влади на території України, спрямовує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади, самостійно вирішує питання, які віднесені до його відання Конституцією України, законами Верховної Ради України та указами Президента України.

Формами конституційно-правової відповідальності уряду є :

- скасування або призупинення дії неконституційного акта;
- звільнення уряду у відставку;
- офіційне визнання роботи уряду або його окремого члена незадовільною;
- усунення з посади члена уряду;
- звільнення члена уряду у відставку.

Розрізняють два види конституційно-правової відповідальності (політичну та юридичну):

1) політична відповідальність уряду – це політико-правова відповідальність уряду та окремих його членів перед парламентом (главою держави) за здійснюваний ними політичний курс та управлінську діяльність. Залежно від існуючої форми державного правління уряд політично відповідає або перед парламентом, або перед главою держави.

Конституції не встановлюють підстав політичної відповідальності уряду, її настання значною мірою зумовлюється суб'єктивними причинами і пов'язується з урядовою політикою в цілому або з певного питання.

Політична відповідальність уряду перед парламентом полягає в тому, що фактично парламентська більшість оцінює діяльність уряду виходячи з інтересів

партійно-політичних сил у парламенті. Тобто уряд здійснює свої функції доти, доки його діяльність задовольняє парламент;

2) юридична відповідальність уряду – це відповідальність окремих членів уряду за вчинення ними правопорушення під час виконання своїх посадових обов'язків. Характерною рисою такої відповідальності є те, що вона завжди індивідуалізована, тобто до відповідальності притягаються лише окремі вищі посадові особи, а не уряд в цілому. Іншою її особливістю є те, що зазначена відповідальність має місце за різних форм державного правління.

Інститути політичної та юридичної відповідальності уряду до його членів у країнах світу практично не застосовуються, але вони залишаються одним із радикальних засобів контролю за діяльністю органів виконавчої влади.

Законодавство України не регламентує строк повноважень Кабінету Міністрів України, проте це не означає, що уряд функціонує безстроково. Загалом строк повноважень уряду визначається строком повноважень того органу державної влади, який його призначає.

Кабінет Міністрів України складає свої повноваження перед новообраною Верховною радою України. Відповідна заява подається прем'єр-міністром України чи особою, яка виконує його повноваження, та оголошується на першому пленарному засіданні новообраної Верховної ради України.

Відставка Кабінету Міністрів України настає внаслідок:

1. прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України;
2. відставки Прем'єр-міністра України;
3. смерті Прем'єр-міністра України.

У першому випадку Верховна рада України за пропозицією президента України або не менш, як третини від її конституційного складу може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів не пізніше, ніж через десять днів після внесення відповідної пропозиції розглядається на пленарному засіданні Верховної ради, на яке запрошуються всі члени Кабінету Міністрів. У разі розгляду питання про відповідальність Уряду за пропозицією глави держави у пленарному засіданні Верховної Ради бере участь Президент України. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України вважається прийнятою, якщо за це проголосувала більшість від конституційного складу Верховної ради України. Прийняття парламентом резолюції недовіри Кабінету Міністрів має наслідком відставку останнього. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною радою України більше, ніж один раз протягом чергової сесії, а також протягом року після схвалення програми діяльності Уряду або протягом останньої сесії парламенту.

У другому випадку Прем'єр-міністр України має право заявити Верховній раді України про свою відставку. Верховна рада розглядає питання про відставку Прем'єр-міністра не пізніше, ніж на десятий день після надходження відповідної заяви, якщо вона надійшла під час чергової сесії парламенту, і не пізніше першого пленарного тижня наступної чергової сесії, якщо така заява надійшла у міжсесійний період. Прем'єр-міністр звільняється з посади з дня прийняття рішення про його відставку на пленарному засіданні Верховної ради. Прийняття парламентом рішення про його відставку має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів [2, с. 225].

Також повноваження Прем'єр-міністра України у разі його смерті припиняються з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть. Припинення повноважень Прем'єр-міністра у разі його смерті має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною радою України або перебуває у відставці з визначених законом підстав, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України. У разі смерті Прем'єр-міністра його повноваження на період до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України виконує перший віце-прем'єр-міністр.

У разі обрання члена Уряду народним депутатом України новообраною Верховною радою України він набуває повноважень народного депутата України у визначеному законом порядку, без подання документа про його звільнення з посади і продовжує здійснювати повноваження члена Кабінету Міністрів до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України [10, с. 328].

На відміну від першого віце-прем'єр-міністра, який уповноважений тимчасово виконувати обов'язки прем'єр-міністра у випадках та порядку, встановлених Законом України «Про Кабінет Міністрів України», порядок тимчасового виконання обов'язків інших осіб, яких призначає на посаду Верховна рада України за поданням Президента України або Президент України за згодою Верховної ради України, визначає Закон України «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України» від 10 грудня 1997 р. Цей порядок стосується, зокрема, членів Кабінету Міністрів, Голови Національного Банку, Генерального прокурора України, голів Антимонопольного комітету, Фонду державного майна та державного комітету телебачення і радіомовлення України [3, с. 59].

Тимчасовим виконанням обов'язків тут слід вважати доручення іншій посадовій чи службовій особі виконання обов'язків посадової особи, яка відсутня, або коли конкретна посада ніким не зайнята, тобто є вакантною.

Відповідно до ст. 1 згаданого вище Закону в разі звільнення (відставки) особи, яку призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України, або особи, яку призначає на посаду Верховна Вада України за поданням Президента України, обов'язки звільненої особи тимчасово, але не більше одного місяця, виконує перший заступник (а у разі його відсутності — заступник) цієї посадової особи, призначений конституційно легітимною особою, тобто особою, яка згідно з Конституцією України призначена на посаду відповідно Президентом України за згодою Верховної Ради України або Верховною Радою України за поданням Президента України.

Пропозиція щодо кандидатури, на призначення якої на посаду необхідна згода парламенту, або щодо кандидатури, яку призначає на посаду Верховна Рада за поданням глави держави, вноситься Президентом України до Верховної Ради України не пізніше, як у двотижневий строк з дня звільнення з посади особи, яка займала цю посаду.

У разі ненадання згоди Верховною Радою України на призначення на посаду запропонованої президентом кандидатури або відхилення нею цієї кандидатури Президент України вносить на розгляд парламенту не пізніше, як у двотижневий строк з дня прийняття парламентом відповідного рішення нову

кандидатуру. У цьому випадку особи, уповноважені законом тимчасово виконувати обов'язки звільнених посадових осіб, призначених на посаду за згодою Верховної Ради України Президентом України або Верховною Радою України за поданням Президента України, продовжують тимчасово виконувати покладені на них обов'язки, але не більше одного місяця.

Відносно процедури звільнення з посади, то відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Прем'єр-міністр України звільняється з посади з дня прийняття його відставки Верховною Радою України [2, с. 222].

Член Кабінету Міністрів (крім Прем'єр-міністра України) може бути звільнений з посади Верховною радою України:

- 1) за поданням Прем'єр-міністра (стосовно Міністра оборони та Міністра закордонних справ таке подання вноситься за згодою Президента України);
- 2) за поданням глави держави — Міністра оборони і Міністра закордонних справ;
- 3) за власною ініціативою;
- 4) шляхом прийняття відставки члена Кабінету Міністрів за поданою ним заявою про відставку.

Рішення Верховної ради України про звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України приймається у формі постанови. Член Уряду звільняється з посади з дня прийняття відповідного рішення парламентом. У разі смерті члена Уряду його повноваження вважаються припиненими з дня його смерті. Усі члени Кабінету Міністрів України, які склали повноваження перед новообраною Верховною радою України або перебувають у відставці, звільняються зі своїх посад з моменту початку роботи новосформованим Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Слід зазначити, що чинною редакцією Закону України «Про Кабінет Міністрів України» для членів Уряду була передбачена солідарна відповідальність за результати діяльності Уряду як колегіального органу виконавчої влади та персональна відповідальність за стан справ у доручених їм сферах державного управління. Окрім того, законом передбачено можливість звільнення парламентом членів Кабінету Міністрів за вчинення ними корупційних діянь та порушення вимог сумлінної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави (заборона використання службового становища в особистих цілях, запобігання конфлікту інтересів тощо) [2, с. 222].

На підставі виконаних досліджень можна зробити наступні висновки.

По-перше, при формуванні змісту правового статусу Кабінету Міністрів необхідно виходити з того, що головним завданням уряду є вироблення та проведення державної політики. Більшість повноважень уряду, які мають суто адміністративний характер, повинні бути делеговані Кабінетом Міністрів нижчим рівням виконавчої влади, із забезпеченням при цьому належного контролю за їх виконанням. На жаль, на сьогодні, уряд абсолютну більшість часу та інших ресурсів витрачає на розв'язання поточних проблем, часто навіть не загальнодержавного значення. Тому, відповідно до Конституції України та міжнародного досвіду, уряд має бути насамперед політичним органом, а члени уряду – політиками.

По-друге, щодо впливу на Кабінет Міністрів, то тут потрібно відзначити постійну критику його дій з боку не тільки законодавчої, президентської та судової влади, а й інших опонентів. Саме це змушує його лавірувати або, іншими

словами, займати вичікувальну позицію. Кабінет Міністрів України та інші структури виконавчої влади не можуть ефективно діяти поза межами єдиної системи так, як у нашій державі виконавча вертикаль функціонує на підставі чіткої субординації та підпорядкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Текст] прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Про Кабінет Міністрів України [Текст]: закон України № 794-VII від 27 лютого 2014 р. — [чинний] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 13. — С. 222. (Нормативно-правовий документ ВРУ. Закон).
3. Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України [Текст]: закон України № 709/97-ВР від 10 грудня 1997 р. — [чинний] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 14. — С. 59. (Нормативно-правовий документ ВРУ. Закон).
4. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і державний контроль [Текст] / В. Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко; ред. М.С. Лопата; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Робоча група з реформування центральних органів виконавчої влади. — К.: [б.в.], 1999. — 47 с.
5. Білозьоров Є.В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: теоретико-правовий аналіз [Текст] / Є.В. Білозьоров // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. — 2009. — Вип. 7. — С. 104-109.
6. Задорожня Г.В. До питання про дуалістичність конституційно-правової відповідальності [Текст] // Малий і середній бізнес (Право, держава, економіка). — 2008. — № 1-2. — С. 25-28.
7. Майданний О.Г. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти [Текст] // Право України. — 2001. — № 2. — С. 20
8. Погорілко В.Ф. Конституційне право України [Текст]: підруч. [акад. курс: у 2 т. - Т. 1.] / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. — К.: Юридична думка, 2006. — 544 с.
9. Серьогіна С.Г. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні [Текст]: підручник / І.І. Бодрова, С.В. Болдирєв, В.О. Величко та ін. — 2-ге вид. переробл. та доповн. — Х. : Право, 2011. — 360 с.
10. Теліпко В.Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України [Текст]: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Е. Теліпко — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 568 с.
11. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні [Текст]: Підручник. — Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002 – 305 с.

Науковий керівник: Головацький Н.Т., викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету УжНУ.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОЧИНСТВА

Берец О.І.,

Пі курс факультету податкової міліції УДФСУ

Поняття "конституційного будівництва" охоплює широкий спектр питань, які стосуються реформування та вдосконалення конституційного ладу нашої держави, правової бази та передбачає також вироблення ефективних механізмів діяльності держави для свого ж соціального, економічного розвитку. Одним із важливих та актуальних питань конституційного будівництва в Україні є проблеми реформування судочинства. Адже говорити за соціальну, правову державу, в якій свобода, честь та гідність людини є найвищою цінністю не можна без справедливого та чесного судочинства. Очевидним фактом залишається те, що судова система в Україні потребує серйозного реформування. Реалізація на практиці таких перетворень неможлива без зміцнення правового статусу органів правосуддя. У державі, що прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним, владним та самостійним, в якому люди бачили б не бюрократичну установу, а реального гаранта їхніх прав, надійного захисника їхніх інтересів [1, ст.15].

Суд відіграє в житті будь-якої держави важливе значення, а в правовій державі правильно улаштований суд має ще й таку нову функцію, як бути міцною гарантією прав громадянина [2, ст.98]. Проблеми здійснення правосуддя в Україні, питання стратегічного планування, зокрема ключові цінності, засади, напрями розвитку судової влади в Україні, стали предметом правових дискусій політиків, науковців, суддів, фахівців у галузі права, а також пересічних громадян та висвітлювалися на міжнародних і національних форумах [3, ст.21]. Історичний досвід свідчить про те, що універсальним показником стану суспільства є стан правосуддя в країні [4, ст.4]. Вважати, що саме по собі законодавство (яким би досконалим воно не було) здатне гарантувати нам правову і демократичну державу - це небезпечна правова ілюзія [5, ст.77]. Якщо судова система в кризі, то в кризі й усе суспільство, тому що ефективна судова система є засобом забезпечення суспільного порядку, який є джерелом суспільного добробуту [6, ст.3]. Будь-які реформи, якщо ми покладаємо на них надії, зводитимуться нанівець, якщо в суспільстві не існує правосуддя, здатного забезпечити правопорядок. Як показує історичний розвиток, стан судової системи, її демократичність, об'єктивність рішень по справам напряму, залежать від наявності державності. Реформи приносять протилежні очікуваним результати тоді, коли суди стають знаряддям зловживань. А це - найнебезпечніше знаряддя.

За час свого функціонування вітчизняна судова система зазнала ряд суттєвих змін від реформування суду князем Володимиром до сьогодення. Особливе місце в серії реформ судової влади посідає реформа 1864 р., яку вважають найрадикальнішою, новаторською та технічно найуспішнішою як серед «великих реформ» 60-70-х років XIX ст., так і серед реформ вітчизняного судоустрою, адже в ході її у надрах самодержавства було створено абсолютно нехарактерну для нього судову систему, що включала незалежний гласний суд, усний змагальний судовий процес, введення нових судових інститутів. Судова реформа спонукала до появи професії юриста, яка базувалась на спеціальній освіті, новому рівні свідомості й моральності її представників, що мали всі можливості втілити її в життя.

Аналізуючи ж причини та особливості проведення реформи, американський дослідник Р. Уортман акцентує увагу не на реформуванні інститутів і процедур, а на питанні кадрового складу і професіоналізації та наголошує на тому, що визначальним фактором, який сприяв реформі, стала поява в адміністрації людей, які були здатні підготувати і провести реформу чиновників-юристів, чиновників-управлінців, що прагнули надати своїй діяльності риси професії; виходячи з цього реформа не початок, а кульмінація змін у середовищі самих чиновників, які стають суб'єктами управлінського процесу, що брали участь у реформуванні й визначали його характер [7, с 10]. Тому важливо і сьогодні впроваджуючи судову реформу, в першу чергу нашої державі потрібне оновлення персонального складу суддівського корпусу. Це є обов'язковою умовою для підвищення рівня довіри до вітчизняного судочинства.

Перший крок на шляху судової реформи вже зроблено – 12 лютого 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», який був підписаний Президентом України 24 лютого 2015 року. Закон спрямований на спрощення доступу громадян до правосуддя, запроваджує прозорі конкурсні процедури добору суддів, передбачає посилення відповідальності суддів та антикорупційні механізми для очищення суддівського корпусу. Важливо, щоб реформи, що стосуються судової гілки влади впроваджувалися паралельно, тобто наступними кроками повинні бути зміни процесуального законодавства, вдосконалення законодавства про адвокатуру та прокуратуру, безоплатну правову допомогу, законодавство про виконання судових рішень. Невід'ємною складовою для перезавантаження українського судоустрою, повинна бути і конституційна реформа, тільки паралельним та системним впровадженням у життя реформ, ми можемо створити дієвий механізм очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих та політично заангажованих суддів, а відповідно це призведе до підвищення рівня правової культури громадян України.

У 2010 році Верховна Рада прийняла Закон «Про судоустрій і статус суддів», вже сьогодні ми можемо проаналізувати зміни, які відбулися за період чинності Закону.

До позитивних змін можна віднести: запровадження автоматизованого розподілу справ між суддями в усіх судах, посилення відповідальності суб'єктів владних повноважень за невиконання судових рішень в адміністративних справах тощо. Запроваджено обов'язкову спеціальну підготовку суддів, у тому числі перед призначенням на посаду, та конкурсну процедуру добору майбутніх суддів у єдиній постійно діючій Вищій кваліфікаційній комісії суддів. Також встановлено обов'язок декларування доходів і видатків судді та його сім'ї; вперше на рівні закону вичерпно регламентовано виплату суддівської винагороди; вирішено питання про окрему касаційну інстанцію у цивільних та кримінальних справах шляхом створення відповідного вищого суду, ліквідовано військові суди тощо. Державну судову адміністрацію виведено з виконавчої влади і введено до системи судової влади. Обмежено повноваження голів судів, що давали їм можливість втручатися у здійснення правосуддя [8,с.23].

Закон «Про судоустрій і статус суддів» одночасно вніс зміни до усіх процесуальних кодексів, частина з яких викликала негативні наслідки. Начебто з метою подолання судової тяганини було скорочено процесуальні строки[9,с.529]. При значному навантаженні на суддів необхідність дотримання цих строків

призвела до численних порушень процесуальних прав сторін та поверхового вирішення справ. Верховний Суд позбавлено ефективних можливостей забезпечувати однакове застосування норм матеріального права, а щодо норм процесуального права – то такі можливості відсутні взагалі. Венеціанська комісія дійшла висновку, що «умисна спроба скоротити повноваження Верховного Суду знаходиться далеко за межами бажання створити більш ефективну судову систему» і є результатом нездорового конфлікту між судовою владою і виконавчою владою (вочевидь, маючи на увазі політичну владу)[10,с.59] .

Тенденція останніх років, показує, наша держава, справді, взялася за реформування судочинства. Так, Указ Президента від 20.05.2015 р. «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» поклав початок реформам українського суду.

Метою Стратегії є визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини[11, п.2]. Приємно відзначити, що за 9 місяців було зроблено багато для підвищення правосуддя в країні, але це тільки перші кроки для повного перезавантаження судової гілки.

Отже, можна зробити висновок, що судова влада стоїть на варті права і правопорядку, а як один з елементів системи поділу влади вона є невід'ємною складовою механізму державної влади, тож дуже важливо, щоб українські суди були максимально незалежними, самостійними та стояли на охороні прав та інтересів кожного громадянина нашої держави.

Використана література

1. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні // *Право України*. — 2001.— № 1.— С.15.
2. Новий Закон України «Про судоустрій України» як поступ до демократичної правової держави // *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи* : Матеріали наук.-практ. конф. (18—19 квіт. 2002 р., м. Харків) / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. — К.; Х., 2002.— С. 98.
3. Остафійчук Л.А. Судова влада в Україні в контексті теорії правової держави // *Науковий вісник Чернівецького університету* : Збірник наук. праць. — Вип. 147: Правознавство. — Чернівці, 2002. — С.21.
4. Зейкан Я. Проблеми судово-правової реформи // *Дзеркало тижня*. — 2007. — №25(654). — С. 4.
5. Костенко О. Актуальні проблеми реформування судової системи України // *Юридичний журнал* — 2007. — №6(60). — С. 77.
6. Притика Д. Проблеми вдосконалення судової системи // *Голос України*. — 2007. — №63. — С. 3.
7. Уортман Р. С. Властители и судьи: Развитие правового создания в имперской России / Р. С. Уортман. - М. : Новое лит. обозрение, 2004. - 520 с.
8. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (схвалено Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // *Уряд. кур'єр*. — 2008. — № 95. — 24 трав.).

9. Про судоустрій та статус суддів» N 2453-VI від 07 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 41-42, 43, ст.529 .

10. Оверчук С.В. Верховний Суд України в системі судів загальної юрисдикції// Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку: Зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. / Київський ун-т права НАН України. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2011.- С. 59-61.

11. СТРАТЕГІЯ реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки // СХВАЛЕНО Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 – 2. Мета та завдання Стратегії.

Науковий керівник: Петрова І. П., к.ю.н., доцент, підполковник податкової міліції.

САМОЗАХИСТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Булеца С.Б.,

д.ю.н., доцент, доцент

кафедри цивільного права,

Ужгородський національний університет

Застосування такого способу захисту як **самозахист** визнається виправданим, якщо порушення суб'єктивного права вже відбулося і продовжується, а обстановка виключає зараз можливість звернення за захистом до державних компетентних органів, або ж (хоча і не виключається звернення за судовим захистом) особа, права якої порушені, діє за «своєю волею і в своєму інтересі, вибираючи більш оперативні заходи, засоби швидкого і чутливого для порушника реагування» [1, с. 134]. Самозахист досить специфічний: «варіативність, правомірність його меж чітко не окреслена, оперативний в здійсненні (як у застосуванні, так і у відмові від подальшого застосування), спрощений механізм захисту, допускається участь сторонніх суб'єктів, права яких нічим не ущемлені, відсутня певна обов'язкова процедура і так далі». У юридичній науці було вироблено також поняття «близьких до самозахисту» заходів, а також так званих «заходів оперативної дії», під якими розуміються юридичні засоби правоохоронного характеру, вживані до порушника цивільних прав і обов'язків безпосередньо самою уповноваженою особою як стороною правовідношення, без звернення до компетентних державних або суспільних органів. Зокрема, наприклад, дії суб'єкта з односторонньої зміни умов зобов'язання або відмови від його виконання у зв'язку з допущеними контрагентом порушеннями обов'язків. Останнім часом чітка межа між такими поняттями як самозахист і заходи оперативної дії, мабуть, стирається і кардинальних відмінностей в них бути не повинно (враховуючи до того ж, що дане формулювання вироблене правовою доктриною і невідоме чинному законодавству). Якщо раніше самостійні дії громадян (як і юридичних осіб) фактичного та юридичного порядку допускалися у суворо обмежених законом випадках, то з прийняттям ЦКУ закріпилося право на самозахист. Самозахист у цивільному праві є застосування особою протидій, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань (ст. 19 ЦКУ). Самозахист цивільних прав допускається у випадку

наявного посягання на право, яке особа має на законних підставах, якщо при його реалізації не було допущено явної невідповідності способів самозахисту характеру і ступеню небезпеки посягання, а також не були перевищені межі дій, необхідних для забезпечення недоторканності права, припинення порушення і ліквідації наслідків такого порушення [2, с. 149]. В.П. Грибанов зауважував, що самозахист – це здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону його особистих або майнових прав та інтересів [3, с. 117]. Оскільки в поняття немайнового інтересу включено здоров'я, то самозахист здійснюється для захисту особистих немайнових благ.

Зауважимо, що законодавство стосовно захисту прав пацієнтів у випадках недобросовісного ставлення до них лікарів та надання неякісної медичної допомоги в Україні недостатньо розроблено, права пацієнта залишаються не захищеними. Основним способом захисту у сфері охорони здоров'я залишається самозахист (своєчасні висновки та дії на основі повної та добре задокументованої інформації). ЦКУ допускає право фізичної особи на самозахист свого життя і захист життя іншої фізичної особи в умовах протиправного посягання.

Самозахист – це право пацієнта, тобто можливість належним чином реагувати самому споживачеві у разі невідповідності умов укладеного договору або самій ситуації, яка виникла, фактично виконуваним діям з боку виконавця, медичного працівника. В юридичній літературі висловлюється думка, що самозахист допускається для захисту життя, здоров'я та інших нематеріальних благ [4, с. 19]. Окрім перерахованого, для споживача – пацієнта важливе значення як спосіб захисту суб'єктивного права набуває самозахист, а також можливість присудження до виконання обов'язку в натурі. У ЦКУ (ст. 19) самозахист визначений як «застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства». До заходів самозахисту можна віднести засновані на законодавстві або угоді сторін дії суб'єкта з односторонньої зміни умов зобов'язання або відмови від його виконання у зв'язку з допущеними контрагентом порушеннями обов'язків.

Самозахист допускається за умови: 1) що є порушення права або можливість порушення, тобто заподіяна шкода повинна бути значною; 2) необхідність припинення або запобігання порушення; 3) реальна небезпека за таких обставин не може бути усунена іншими засобами. Вичерпного переліку способів самозахисту в цивільному законодавстві не передбачено. Самозахист не може бути визнаний правомірним, якщо шкода явно не відповідає способу і характеру порушення і заподіяна шкода є більшою, ніж попереджена. Тому вважається достатньо дієвим в питаннях захисту прав пацієнта можливість належним чином реагувати самому пацієнту у разі невідповідності умов укладеного договору фактично виконуваним діям з боку медичного працівника, тобто скористатися самозахистом.

Ознаками права на самозахист є: 1) можливість самостійно здійснювати захист, не звертаючись до юрисдикційного органу; 2) виникає в разі порушення чи створення реальної загрози порушення прав або інтересів; 3) може реалізуватися за допомогою заходів, які відповідають загальним критеріям правомірності, що відрізняє самозахист від самоуправства, дії якого вчиняються з порушенням встановленого порядку; 4) є цільовим правом і здійснюється з метою запобігання, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення, що відрізняє самозахист від самосуду, спрямованого на покарання; [5, с. 3-4] 5)

заподіяна шкода менш значна, ніж та, що загрожувала; 6) небезпека, яка загрожувала цивільним правам за цих обставин, не могла бути усунена іншими засобами [6, с. 264]; 7) спрямування самозахисту на припинення порушення та наслідків такого порушення.

Об'єктом самозахисту є суб'єктивні цивільні права [7, с. 135] та інтерес – неопосередкована «регулятивним» правом соціальна потреба особи у певних благах, взята під правову охорону шляхом надання їй носію права на захист [5, с. 4]. Ознаками для самозахисту суб'єктивних цивільних прав є: 1) факт порушення суб'єктивного цивільного права; 2) законом або договором передбачені заходи, якими уповноважена особа має право скористатися для безпосереднього впливу на порушника; 3) здійснюється силами потерпілого; 4) застосовувані заходи не виходять за межі необхідних дій для припинення порушення і повинні відповідати йому [7, с.137]. Умовою самозахисту є знання [2, с.188]. Цікаве твердження, оскільки відсутність знань веде до неможливості захисту, однак в людини закладено підсвідомо захист своїх прав та інтересів, чи є знання, чи їх нема.

Література:

1. Путинский Б.И. Гражданско–правовые средства в хозяйственных отношениях / Б.И. Путинский. – М.: Юрид. лит., 1984. – 224 с.
2. Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав / Г.А. Свердлык, Э.Л. Страунинг: Учебное пособие.– М.: «Лекс–Книга», 2002.– 208 с.
3. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов.– М.: «Статут», 2000.– 411 с.
4. Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Понятие и юридическая природа самозащиты гражданских прав // Государство и право.– 1998.– №5.– С. 19.
5. Антонюк Олена Ігорівна. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.І. Антонюк. – Харків, 2004.– 20 с.
6. Чернат В.А. Зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи //Актуальні проблеми держави і права, 2006. - Вип. 25. – С. 260-266.
7. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві / Ч. Азімов // Вісник Академії правових наук України. – №2 (25). – 2001. – С. 135-141.

THE RIGHT TO BE FORGOTTEN: CURRENT LEGISLATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Ваврін М.А.,

5 курс, юридичний факультет

Львівський національний університет імені Івана Франка

Topicality of the issue. This issue became particularly relevant because of the rapid development of new technologies. Taking into account that the new legislation on data protection is in the process of development and adoption in the European Union, it is of great importance to find out what it will regulate. The right to be forgotten is a part of right to privacy which is a fundamental right of person. Today the internet is a strong

source of information and it is the task of data protection legislation to make citizens be in control of their personal data.

Purpose of the research. The main purpose of this research is to analyze the current data protection legislation in the part of the right to be forgotten and the proposed new regulation.

Recent researches. The study of this issue was carried out by Professor of Law of The George Washington University Jeffrey Rosen, Dr. Chair Professor for International Business Law at the University of Zurich Rolf H. Weber and other European and non-European scholars.

In theory, the right to be forgotten addresses an urgent problem in the digital age: it is very hard to escape your past on the internet now that every photo, status update, and tweet lives forever in the cloud [4, 88]. Finally, the development of technologies leads to the problem of current privacy legislation ineffectiveness, not only in the European Union, but almost in all the European and non-European countries.

In 2012 the process of the EU data protection reformation was launched. On 15 December 2015, the European Parliament, the Council and the Commission finally reached agreement on the new data protection rules. It takes a form of Regulation – the General Data Protection Regulation. It will replace the current Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data [6, 3]. Today this Directive is actually the only element of current legal framework concerning data protection rights.

“The right to be forgotten” constitutes an essential and quite disputable part of a new proposed data protection regulation. There are several definitions of this notion given by different scholars. According to one of them, the so-called ‘right to be forgotten’, as it is generally but misleadingly known, is a remedy available under data protection law, enabling a data subject to obtain from the data controller the erasure of links to data which the data subject regards as prejudicial to him or her [7, 5]. In other words, under this right EU citizens have the right to request Internet search engines such as Google, to remove search results directly related to them [8, 1].

Considering the current EU legislation, “the right to be forgotten” is foreseen in the Article 12 (Right of access) of above mentioned Directive 95/46/EC. The Article in its parts (b) and (c) states that member states shall guarantee every data subject the right to obtain from the controller:

(b) as appropriate the rectification, erasure or blocking of data the processing of which does not comply with the provisions of this Directive, in particular because of the incomplete or inaccurate nature of the data;

(c) notification to third parties to whom the data have been disclosed of any rectification, erasure or blocking carried out in compliance with (b), unless this proves impossible or involves a disproportionate effort [1].

What is more, Article 14 (subparagraph (a)) establishes the data subject's right to object. Member States shall grant the data subject the right to object at any time on compelling legitimate grounds relating to his particular situation to the processing of data relating to him, save where otherwise provided by national legislation [1].

On 13 May 2014 the Grand Chamber of the Court of Justice of the European Union delivered a judgment on “Google Spain and Inc v. Agencia Española De Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González”. One of the questions referred to the Court for a preliminary ruling was whether Article 12(b) and

subparagraph (a) of the first paragraph of Article 14 of Directive 95/46 are to be interpreted as enabling the data subject to require the operator of a search engine to remove from the list of results displayed following a search made on the basis of his name links to web pages published lawfully by third parties and containing true information relating to him, on the ground that that information may be prejudicial to him or that he wishes it to be ‘forgotten’ after a certain time. Answering this question, paragraph 90 of the Judgment contains different positions. It provides that Google Spain, Google Inc., the Greek, Austrian and Polish Governments and the Commission consider that this question should be answered in the negative. Google Spain, Google Inc., the Polish Government and the Commission submit in this regard that Article 12(b) and subparagraph (a) of the first paragraph of Article 14 of Directive 95/46 confer rights upon data subjects only if the processing in question is incompatible with the directive or on compelling legitimate grounds relating to their particular situation, and not merely because they consider that that processing may be prejudicial to them or they wish that the data being processed sink into oblivion. The Greek and Austrian Governments submit that the data subject must approach the publisher of the website concerned. The answer of the Court is that if it is found, following a request by the data subject pursuant to Article 12(b) of Directive 95/46, that the inclusion in the list of results displayed following a search made on the basis of his name of the links to web pages published lawfully by third parties and containing true information relating to him personally is, at this point in time, incompatible with Article 6(1)(c) to (e) of the directive because that information appears, having regard to all the circumstances of the case, to be inadequate, irrelevant or no longer relevant, or excessive in relation to the purposes of the processing at issue carried out by the operator of the search engine, the information and links concerned in the list of results must be erased [3]. In other words, the interpretation of Article 12 of the Directive was given providing that individuals have the right - under certain conditions - to ask search engines to remove links with personal information about them. This applies where the information is inadequate, irrelevant or no longer relevant, or excessive in relation to the purposes of the data processing (paragraph 93 of the ruling) [9, 1-2].

The Ruling should be interpreted in light of the rights to privacy and data protection, as well as rights to freedom of expression and access to information. The right to privacy is enshrined in Article 7 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in Article 8 of the European Convention on Human Rights. The right to data protection is granted by Article 8 of the Charter. It ensures that data are processed fairly, for specified purposes, and on the basis of consent or some other legitimate basis laid down by law. It also ensures that data which have been collected can be accessed and rectified. Privacy and data protection are fundamental rights. Freedom of expression and information are enshrined in Article 10 of the Convention and Article 11 of the Charter. These rights establish that expressing ideas and holding opinions as well as receiving and imparting information and ideas, regardless of frontiers, are fundamental rights [10, 4-5].

Following the mentioned above Ruling, the Advisory Council to Google on the Right to be Forgotten was created. The AC is the team of eight independent experts and two Google executives whose task was to draw up guidelines on how it should implement the so-called “right to be forgotten”. On February 6, 2015, the Advisory Council to Google on the Right to be forgotten published its final report summarizing its advice to Google.

In this report, the AC considers the opinion that the Ruling should be referred to as creating a “Right to be Forgotten.” It singles out that implementation of the Judgment does not have the effect of “forgetting” information about a data subject. Instead, it requires Google to remove links returned in search results based on an individual’s name when those results are “inadequate, irrelevant or no longer relevant, or excessive.” Google is not required to remove those results if there is an overriding public interest in them “for particular reasons, such as the role played by the data subject in public life.” Moreover, the Ruling invokes a data subject’s right to object to, and require cessation of, the processing of data about himself or herself. This right exists regardless of whether the processing at issue causes harm or is prejudicial in some way to the data subject. The Court of Justice of the European Union noted in the Ruling that the data subject’s fundamental rights “override, as a rule, not only the economic interest of the operator of the search engine but also the interest of the general public in finding that information upon a search relating to the data subject’s name.” However, the Court acknowledged that, for particular reasons, the public will have an interest in continued ability to find the link by searching on the data subject’s name. Therefore, the operator of the search engine is directed to engage in a balancing test to determine whether the data protection rights of the data subject are outweighed by “the preponderant interest of the general public in having, on account of inclusion in the list of results, access to the information in question.” The question of whether the data subject experiences harm from such accessibility to the information is in our view relevant to this balancing test. Assessing harm to the data subject must be done on an ethical, legal, and practical basis [10, 9].

It should also be mentioned that the proposed Data Protection Regulation is about much more than the right to be forgotten. It is a fundamental modernization of Europe’s data protection rules, establishing a number of new rights for citizens of which the right to be forgotten is only one (data portability, data breach notifications for instance), creating a single market for data in the European Union and streamlining cooperation between the Member States’ regulators. Among the novelties relating to the right to be forgotten in the Data Protection Regulation the following should be singled out:

- 1) The right to be forgotten would be an empty shell if EU data protection rules were not to apply to non-European companies and to search engines. The proposed data protection Regulation, for the first time, leaves no legal doubt that no matter where the physical server of a company processing data is located, non-European companies, when offering services to European consumers, must apply European rules (see Article 3 of the proposed Data Protection Regulation).
- 2) To make the right to be forgotten more effective for individuals, the Commission has proposed reversing the burden of proof: it is for the company – and not the individual – to prove that the data cannot be deleted because it is still needed or is still relevant.
- 3) The proposed Data Protection Regulation creates an obligation for a controller who has made the personal data public to take “reasonable steps” to inform third parties of the fact the individual wants the data to be deleted. The European Parliament went even further by including, in its compromise text, an obligation for the controller to ensure an erasure of these data [9, 2-3].

Conclusions. The right to be forgotten is not only very essential, but also a disputable one. Obviously, the development of new technologies became a favorable

benefit to humanity, as well as a serious challenge for both citizens and governments not only in the European Union, but all over the world. The right to data protection is closely intertwined with the right to information, what usually serves as an argument of the opponents of the right to be forgotten. However, the right to be forgotten concerns the information that is no longer relevant or useful. This right cannot be considered absolutely, because after spreading the information became history. As a result it cannot be completely erased. Despite this, each person has a right to control the information about his/her that is located in the internet and require its withdrawal. There is no doubt that the legislation of 1995 is outdated for the sphere which is in constant and continuous development. To sum up, it is worth mentioning that not only we ourselves are the source of information concerning us, but others can lawfully spread it in the World Wide Web and our task is to be cautious.

REFERENCE LIST

1. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (Data Protection Directive), Official Journal L 281, 23/11/1995, p. 0031 – 0050.
2. Advocate General's Opinion in Case Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González (Case C-131/12, 13 May 2014). <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=138782&doclang=EN>
3. Judgment of The Court (Grand Chamber) in Case Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González (Case C-131/12, 13 May 2014). http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?doclang=EN&docid=152065
4. Jeffrey Rosen. THE RIGHT TO BE FORGOTTEN// Stanford Law Review Online, 64 (88), 88-92. <https://www.jpipitec.eu/issues/jipitec-2-2-2011/3084/jipitec%20%20-%20a%20-%20weber.pdf>
5. Defining the Right to be Forgotten. A Comparative Analysis between the EU and the US by Ioana Stupariu. LL.M. Short Thesis. www.etd.ceu.hu/2015/stupariu_ioana.pdf
6. The EU General Data Protection Regulation is finally agreed: Allen & Overy LLP, 2016. <http://www.allenoverly.com/SiteCollectionDocuments/Radical%20changes%20to%20European%20data%20protection%20legislation.pdf>
7. EU Data Protection law: a 'right to be forgotten'? /2nd Report of Session 2014-15 - House of Lords, London:2014. http://www.mlex.com/ITM/Attachments/2014-07-30_HV41BV20WD39Z7M0/40.pdfhouse
8. Myth-busting: The Court of Justice of the EU and the "Right to be forgotten" published by the European Commission. <https://www.google.com.ua/webhp?hl=uk#hl=uk&q=myth-busting+right+to+be+forgotten>
9. Factsheet on the "Right to be Forgotten" ruling (C-131/12) published by the European Commission. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/files/factsheets/factsheet_data_protection_en.pdf
10. The Advisory Council to Google on the Right to be Forgotten final report

[http://docs.dpaq.de/8527-report of the advisory committee to google on the right to be forgotten.pdf](http://docs.dpaq.de/8527-report%20of%20the%20advisory%20committee%20to%20google%20on%20the%20right%20to%20be%20forgotten.pdf)

Науковий керівник: Довгань Г.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права ЛНУ імені Івана Франка.

РОЛЬ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Вишневська І.А.,
ІШКОП, 2 курс, 17 група,
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

Суд присяжних – ще одне нововведення Кримінального процесуального кодексу. Саме цей інститут став одним з обговорюваних серед фахівців у галузі права й серед простих громадян, яким від тепер надана роль вирішення правосуддя.

Присяжні засідателі – необов'язкові учасники кримінального процесу, але в останній час все частіше обвинувачувані звертаються з таким клопотанням до суду.

Відповідно до ч. 3 ст. 31 Кримінально-процесуального кодексу: «Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.»

З психологічної точки зору це є ідеальною кількістю людей для прийняття правильного рішення. В ст. 58 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» визначається статус народного засідателя.

На момент судового процесу він звільняється від усіх справ і повинен бути присутнім в судовій залі, роботодавець повинен увільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків.

Але після того, як був введений даний інститут, можна сказати, що весь науковий світ розділився на 2 частини: «за» і «проти».

Прихильники даного процесу вважають, що залучення звичайних громадян зможе підвищити рівень громадян до суду. Люди самостійно зможуть впевнитись у чистоті судового процесу, це розширить участь та повноваження громадян в кримінальному процесі. За наявності присяжних у підсудного буде більше сподівань на виправдальний вирок. Наявність присяжних змусить учасників процесу більш детально та досконало вивчати докази, показання свідків та інші матеріали, які будуть використані під час судового засідання, це сприятиме активному професійному розвитку сторін обвинувачення та захисту.

Противники ж відстоюють свою точку зору. Так як це є новим в кримінальному процесі, то немає досконалих гарантій захисту присяжного, його близьких, що в свою чергу все таки може вплинути на його рішення.

На жаль, громадяни України при наданих їм можливостях відкритого суду просто не хочуть цим займатись, знаходячи різноманітні відмови. Таким чином, присяжні будуть підпіратись занадто довго. Також, необхідно зазначити, що запровадження суду присяжних вимагає витрати досить великих коштів, що є просто неефективно, адже присяжні не можуть забезпечити у повному обсязі справедливий та об'єктивний розгляд кримінальних справ.

На мою думку, присяжні не можуть об'єктивно оцінити вся обставини справи через те, що на них дуже легко впливати в психологічному аспекті. Досвід багатьох країн показує, що більшість рішень суду присяжних майже повністю ґрунтується на їх емоційному стані.

Таким чином, якщо захист чи обвинувачення побудує свою промову в суді і буде робити акцент на певних моральних засадах злочину, то шляхом звичайних психологічних прийомів впливу на людей, їм вдасться домогтись потрібного їм рішення.

Також я вважаю, що відсутність правових знань в присяжних також робить даний інститут некомпетентним, адже, за останніми даними, більшість українських громадян не має навіть основоположних знань в галузі права, що, повертаючись до мого першого аргументу, робить їх більш вразливими до емоційного впливу на них.

Отже, на мою думку, суд присяжних є недосконалим механізмом, котрий ще необхідно допрацьовувати та вдосконалювати.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент Дудченко О.Ю.

ЗАОХОЧЕННЯ ТА ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Гембарська І.О.,

студентка ІІ курсу Юридичного інституту,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Важливу роль у вирішенні завдань, що покладаються на прокуратуру, підвищенні ефективності діяльності працівників органів прокуратури має компетентність і особиста дисципліна праці. Чинне законодавство передбачає для працівників органів прокуратури заходи заохочення за сумлінну працю і, поряд з цим, порядок накладення стягнень за порушення службових обов'язків. Порушення працівниками прокуратури законності чи службової дисципліни підривають їх авторитет, завдають шкоди інтересам держави і суспільства в цілому. Разом з тим, незважаючи на велике значення інституту заохочення та дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури, комплексне дослідження його сутності та механізму реалізації, з урахуванням специфіки правового становища прокурорсько-слідчих працівників, ще не проводилося. В цьому і полягає актуальність даної теми.

В умовах ринкових відносин особливе значення має ініціативна, творча діяльність працівника, його прагнення досягти високих результатів праці. Таке прагнення базується головним чином на внутрішньому переконанні особи, яке у свою чергу потребує стимулювання заходами морального та матеріального характеру. Таку стимулюючу роль виконує заохочення, яке виступає формою сприяння сумлінному виконанню працівником своїх трудових обов'язків, сприяє вчиненню ним корисних творчих дій, які перевищують звичайні вимоги, встановлені нормами праці.

Насамперед, звернемось до законодавчого регулювання даного інституту. Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) містить лише загальні норми застосування заохочень. Зокрема, стаття 143 КЗпП вказує, що до працівників підприємств, установ, організацій можуть застосовуватись будь-які заохочення,

що містяться в затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку [1]. Проте, безпосередньо КзпП перелік заходів заохочення та підстави для їхнього застосування не встановлює.

Незважаючи на таке часткове законодавче регулювання заохочення, багато вчених дають власне його визначення.

Наприклад, С.М. Прилипко і О.М. Ярошенко вказують, що заохочення за працю — це публічне визнання заслуг працівника та його успіхів у роботі. Заохочення є важливим засобом виховання у трудовому колективі та зміцнення дисципліни праці [2, 517].

В.Б. Авер'янов наголошує, що заохочення – це публічне визнання заслуг юридичної і фізичної особи у виконанні адміністративно-правових або громадських обов'язків [3, 87]. Цю думку підтримують В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко [4, 51].

В.С. Венедіктов наголошує, що сутність заохочення полягає у стимулюванні сумлінного виконання працівниками свої трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції; сприяння виконанню працівниками корисних творчих дій, які перевищують звичні вимоги, шляхом встановлення більш високої заробітної плати, надання пільг та переваг, а також публічного визнання, схвалення, позитивної оцінки досягнень працівника [5, с.211-212].

Визначивши зміст заохочення, розглянемо більш детально його застосування до працівників прокуратури. Для працівників органів прокуратури заохочення є дуже важливим засобом впливу, який спрямований на розширення використання позитивних стимулів в їх діяльності, підвищення соціальної активності і стимулювання їх суспільно корисної поведінки.

Правове регулювання застосування заохочень в органах прокуратури передбачено у Дисциплінарному статуті прокуратури України від 06.11.1991 року (далі – Статут). Так, у ст.4 Статуту зазначено, що прокурорсько-слідчі працівники, а також працівники навчальних, наукових та інших установ прокуратури заохочуються за сумлінне і зразкове виконання службових обов'язків, ініціативу та оперативність у роботі. Статутом також встановлено й види заходів заохочення, які застосовуються в органах прокуратури. Такими заходами є:

- 1) подяка;
- 2) грошова премія;
- 3) подарунок;
- 4) цінний подарунок;
- 5) дострокове присвоєння класного чину або підвищення в класному чині;
- 6) нагородження нагрудним знаком «Почесний працівник прокуратури України».

За особливі заслуги в роботі працівники прокуратури можуть бути представлені до нагородження державними нагородами і присвоєння почесного звання «Заслужений юрист України» [6].

В органах прокуратури також передбачено такий захід заохочення працівників, як преміювання. Воно проводиться відповідно до Постанови Кабміну «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури» № 505 від 31 травня 2012 р. [7].

Що стосується дисциплінарної відповідальності, то це питання є надзвичайно актуальними, оскільки безпосередньо пов'язане із авторитетом системи органів прокуратури. Відповідальність прокурорів і, зокрема, дисциплінарна є хоча і не головним, але одним із засобів забезпечення їх дисципліни, і так само елементом внутрішньовідомчого контролю за поведінкою суб'єктів із особливим статусом та повноваженнями.

Що стосується поняття «дисциплінарної відповідальності прокурора», то його у своєму дисертаційному дослідженні визначає А.В. Пшонка. На його думку, дисциплінарна відповідальність прокурорів є спеціальним видом дисциплінарної відповідальності. Її сутність полягає в перетерпіванні порушником службової дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру. Внаслідок застосування заходів дисциплінарного характеру (або результатом можливості їх застосування) у порушника дисципліни (або потенційного порушника) формується переконання в необхідності недопущення скоєння дисциплінарних проступків в подальшому [8, 15].

Як відомо, правовою базою дисциплінарної відповідальності прокурорів є: а) Закон України «Про прокуратуру» (Розділ VII Дисциплінарна відповідальність прокурора) [9]; б) Дисциплінарний статут прокуратури України, що регулює питання порядку заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорсько-слідчих працівників, а також працівників навчальних, наукових та інших установ прокуратури, які мають класні чини.

Розглядаючи питання дисциплінарної відповідальності прокурорів, варто також звернутись до міжнародного регулювання.

Відповідно до Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» від 6 грудня 2000 року «... держави повинні вжити ефективних заходів, щоб ... дисциплінарні стягнення на державних обвинувачів були встановлені законом і гарантували всебічну та об'єктивну оцінку, так само як і винесення рішення, яке може бути переглянуто в суді» [10]. У різних країнах Європи – і не лише Європи – питання притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності вирішуються по-різному. Проте застосовується єдиний підхід, коли дисциплінарні стягнення накладаються не керівниками прокуратур одноособово, а незалежними органами з установленням чіткого процесуального порядку розгляду питань. Так, у Португалії право «здійснювати дисциплінарні акції і будь-які дії подібного характеру стосовно прокурорських працівників» належить Вищій раді прокуратури (ст. 27 Закону Португальської Республіки про прокуратуру Португальської Республіки 1986 року). У Польщі дисциплінарні справи розглядаються спеціальними дисциплінарними судами, що складаються з прокурорських працівників і діють незалежно від прокурорів, які очолюють відповідні прокуратури (статті 66–89 Закону Польської Республіки про прокуратуру 1985 року). У Македонії для розгляду питань дисциплінарного характеру створюються спеціальні комісії (ст. 36 Закону Республіки Македонія 1996 року), а в Словаччині для цього проводяться спеціальні дисциплінарні слухання (ст. 39 Закону Словацької Республіки 1996 року). Відповідно до Закону Республіки Словенія про прокуратуру (ст. 46 Закону 1994 року) в ході дисциплінарних розслідувань рішення у справі приймається дисциплінарним судом, до якого входять як обрані прокурори, так і судді. І наведення подібних прикладів можна було б продовжити. У країнах романської правової сім'ї (Італія,

Франція) прокурори, які входять до складу магістратури, користуються, по суті, такими ж самими гарантіями від необґрунтованого дисциплінарного переслідування, як і судді [11].

Вважаємо, що було б доцільно запозичити таку практику і для України. Це дасть змогу значно обмежити прояви необ'єктивності у вирішенні питань дисциплінарного характеру, посилити впевненість прокурорів у міцності свого службового становища, дасть можливість працівникам, обвинуваченим у дисциплінарних проступках, захистити себе перед незалежним колегіальним органом, стимулювати виважене ставлення керівників прокуратур до вирішення кадрових питань, зменшити плинність кадрів і кількість задоволених судами позовів про поновлення на посадах, оскільки кожен такий випадок згубно впливає на авторитет прокуратури.

Отже, аналіз змісту вищенаведених правових актів дозволяє зробити висновок, що застосування заохочень в органах прокуратури спрямовано на активацію у них суспільно-корисних конкретних дій і отримання матеріального та морального схвалення, тоді як завдяки застосуванню, наприклад переконання, у свідомості особи формується звичка добровільного виконання встановленої поведінки. Спосіб впливу заохочень в органах прокуратури будується так, що особа не зобов'язується, а стимулюється до кращого виконання завдань, які стоять перед органами прокуратури.

Також, слід зазначити, що недосконалість законодавства про дисциплінарну відповідальність прокурорів та практики його застосування, стримує діяльність суб'єктів дисциплінарної влади, не забезпечує, з одного боку невідворотність відповідальності за порушення службових обов'язків, з іншого – створює можливості для зловживань у цій сфері, призводить до помилок, і як наслідок до дезорганізації в роботі з кадрами, не сприяє закріпленню кращих з них в системі органів прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: за станом на 24.02.2016 // Закон УРСР від 10 груд. 1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підручник /С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2009. – 728 с.
3. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : ІнЮре, 2002. – 668 с.
4. Колпаков В. К. Адміністративне право України / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
5. Венедіктов В.С. Юридична відповідальність працівників ОВС України: Монографія. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 269 с.
6. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України: Постанова Верховної ради України від 06 листопада 1991 р. №1796-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4. – Ст. 15.
7. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2012 р. № 505 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.google.com.ua/url?url=http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html%3F_m%3Dfslib%26_t%3Dfsfile%26_c%3Ddownload .

8. Пшонка А. В. Дисциплінарна відповідальність прокурорів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.10 "судоустрій; прокуратура та адвокатура" / Пшонка А. В. – Харків, 2006. – 22 с.
  9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 206.
  10. Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя: Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам членам Ради Європи від 6 грудня 2000 року - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=DC> .
  11. Толочко О. Дисциплінарна відповідальність прокурорів: недоліки правового регулювання [Електронний ресурс] / О. Толочко // Юридична Україна. - №6 – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2294>.
- Науковий керівник:** Семків В.В., к.ю.н., викладач.

**ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ ТА
РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Грін О.О.,

старший викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

У статті здійснено аналіз процесу регіоналізації в Європейському Союзі. Визначено основні відмінності між термінами «регіоналізація» та «регіоналізм». Сформовано основні сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах.

Регіоналізм та регіоналізація – категорії, якими донедавна на пострадянському просторі займалися політологія, соціологія та економічна наука. Юридична наука, за винятком науки міжнародного права, не приділяла належної уваги даним проблемам. Однак прийняття Європарламентом Хартії регіоналізації Співтовариства, утворення Європейською Комісією Консультативної ради регіональних і місцевих влад, Асамблеї європейських регіонів створеної за участю ЄС, Зборів регіонів Європи, Ради європейських муніципалітетів і регіонів, Міжнародного союзу місцевого управління, створення Комітету регіонів та Конгресу місцевих регіональних влад і, зрештою, висунення ідеї «Європи регіонів» змушують вітчизняних науковців по-новому підійти до оцінки даних категорій. Саме інтеграція і регіоналізація, які значною мірою визначають напрямок сучасного державно-правового розвитку держав-членів ЄС надають актуальності темі даного дослідження.

Слід погодитися з думкою про те, що на перший погляд може здатися, що інтеграція, яка сприяє концентрації влади на рівні ЄС, і регіоналізація, яка передбачає її децентралізацію, – це тенденції, які виключають одна одну, оскільки з ідеєю євроінтеграції не сумісні будь-які спроби економічної або політичної ізоляції [1, с.58]. Однак фактом є популярність концепції регіоналізації саме серед прибічників ідей Єдиної Європи. Регіоналізм розглядається ними як одна з

ефективних протигаг процесам надцентралізації влади в Європейському Союзі. Разом з тим, на думку І. Яковюка реалізація окремих моделей регіональної автономії (політичної регіоналізації) та регіоналізації в межах існуючих федерацій не бажана або навіть небезпечна у тих країнах, де існують регіони з сильними сепаратистськими рухами, які прагнуть отримати незалежність (наприклад Каталонія, Шотландія, Фландрія, Воєводіна, Район Воєводіни з компактним населенням угорців, тощо) або регіони з розвинутою місцевою і/або етнічною самосвідомістю, що прагнуть автономізації, розширення прав і повноважень, захисту своїх прав у межах держави (наприклад Андалусія) [6, с. 133].

Регіоналізм – явище багатоаспектне, а тому не існує його універсального визначення. Слід звернути увагу на те, що в Українському науково-теоретичному обігу трапляється неправомірне отожднення регіоналізму та регіоналізації (див.: «Український енциклопедичний словник» (К., 1997, С. 293), у якому зазначено: «регіоналізм або регіоналізація». Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує «регіоналізм» як «підхід до розгляду і вирішення яких-небудь проблем з позицій інтересів регіону» та регіоналізацію як «здійснення політики регіоналізму» [2].

Сучасні дослідники визначають регіоналізм як певну політичну концепцію, що відстоює та обґрунтовує необхідність надання якомога більшого обсягу політичних прав та повноважень регіональним органам влади, перерозподілу владних функцій між центром та регіонами на користь останніх, а також як організовану суспільно-політичну діяльність, спрямовану на практичне реалізування цієї концепції [3, с. 62]. З точки зору Н. Мирної регіоналізм - процес послідовних змін у територіальному поділі країни та його законодавчому закріпленні, для якого характерними ознаками виступають деконцентрація, розподіл повноважень в середині єдиної політичної системи та децентралізація [4]. Слід зазначити, що регіоналізм це перш за все явище, яке розкриває наявність відповідних адміністративно-територіальних структур з їх особливими етнічними, політичними, соціальними, економічними та іншими відмінностями, що можуть відстоювати та захищати регіональні інтереси у владних інституціях держави.

З поняттям регіоналізму тісно пов'язане поняття регіоналізації. Ці терміни часто використовують як синоніми, незважаючи на існуючі суттєві відмінності між ними. На нашу думку регіоналізм відноситься до практики перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями; «регіоналізація» відноситься до процесу, за допомогою якого центральні політичні та адміністративні інституції відповідають на регіональні вимоги. Можна припустити, що регіоналізм походить з периферії, а регіоналізація є відповіддю на це з боку центра. Блеквільська енциклопедія політичних наук дає наступну характеристику цим двом дефініціям: «регіоналізація – процес, яким центральні політичні й адміністративні структури влади відповідають на регіональні вимоги. Регіоналізм – питання політичних переконань; регіоналізація – питання політичного курсу» [5, р. 526].

На думку І. Яковюка, якщо регіоналізація являє собою здебільшого економічний та інституційний процес, то регіоналізм слід розуміти як політичну ідеологію, яка закликає до передачі групі осіб, що компактно проживають на певній території, прав автономії на підставі історичної, культурної і мовної спорідненості, що в сукупності характеризують етнічну приналежність [6, с. 128].

Слід погодитися з думкою про те, що в деяких випадках регіоналізм може стояти у витоків процесу регіоналізації, надаючи йому специфіки, що полягає у наполегливому вимаганні владних повноважень і окремих прав [6, с. 128]. З точки зору Т. Козак регіоналізація це практичний процес збільшення обсягу прав та повноважень регіональних органів влади (або створення таких органів), який здійснює, зазвичай, центральна влада. Правовою основою регіоналізації стає деволуція. Центральна влада проводить регіоналізацію переважно під тиском регіональних вимог, тобто під тиском проявів регіоналізму [3, с. 62]. Н. Мирна вважає, що регіоналізація є процесом становлення та розвитку регіонів, як відповідних суб'єктів нижчого за національний рівень, що мають свою незалежну від центральних державних органів систему виконавчої влади та свої самоврядні інституції. В країнах де існують повноправні регіони, регіоналізація є процесом, що розвиває прояви такого складного явища, як регіоналізм [4].

Регіоналізм у документах ЄС і Ради Європи означає процес посилення регіонів у середині держави. Він в Європі сьогодні оцінюється як явище негативне, та таке, що не має безпосереднього зв'язку з процесом регіоналізації. Це процес спрямований на соціально-економічне вирівнювання регіонів у межах Євросоюзу та збереження ідентичності регіонів у рамках їх існування в наднаціональній Європі. Існує зв'язок між європейською інтеграцією та регіоналізацією. На думку І. Бусигіної європейська інтеграція це не єдиний фактор, який обумовлює регіоналізацію, однак саме він значною мірою сприяв процесу її інституціоналізації в Європі [7].

На нашу думку, регіоналізм за певних умов здатний підірвати основи державного устрою, нести в собі загрозу суверенітету і територіальній цілісності держав. Його наслідки можуть мати негативний вплив на функціонування як окремої держави, так і Європейського Союзу в цілому. На думку дослідників такі негативні тенденції сьогодні можна спостерігати в Італії (створення «Ліги Півночі», проголошення республіки Паданія і звернення до Європейської комісії з проханням прийняти її до складу ЄС). Подібні негативні прояви регіоналізму властиві і для інших держав-членів ЄС, зокрема Іспанії (країна Басків, Каталонія), Франції (Корсіка), Великої Британії (Ольстер, Шотландія) [6, с. 130].

Протягом останніх років спостерігається помітне посилення ролі регіонів у процесі прийняття рішень ЄС. Це пов'язано з тим, що в рамках ЄС відбувається поступове звільнення регіональних політичних сил з під контролю національних урядів. При інститутах ЄС функціонує 185 регіонів які об'єдналися в Асамблею Європейських Регіонів [8]. Закономірним наслідком розвитку регіоналізму в Євросоюзі стала розробка проектів концепцій «Європи регіонів». Дослідник І. Іванов зазначає, що деякі регіони окремих держав ЄС спільно з місцевими адміністраціями реалізовували від 50 до 100 функцій державного управління, які пов'язані переважно з наданням населенню державних послуг [9, с. 10].

Аналіз процесів регіоналізації дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, розвиток ЄС відповідно до принципу субсидіарності сприятиме виникненню різноманітних форм децентралізації. По-друге, механізм перерозподілу державних повноважень триватиме і далі, що може призвести до етнічних та регіональних конфліктів, при цьому не призводячи до зникнення національних держав. По-третє, політика розширення повноважень регіонів має бути еволюційною, а не революційною. По-четверте, під час процесу європейської регіоналізації необхідно оптимально використовувати ті

можливості, які випливають з територіального поділу сучасних держав. По-п'яте, зрівняння регіонів з національними державами може обернутися втратою функціональності самого Європейського Союзу.

Отже, досягнення компромісу між національними державами, наднаціональними інститутами і регіонами в питанні узгодження процесів інтеграції і регіоналізації має стати запорукою майбутнього розвитку Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яковюк І.В. Європейський регіоналізм у контексті розбудови Європейського Союзу // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2004. - № 8. – С. 57-68.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1020 с.
3. Козак Т.М. Європейська інтеграція та проблеми регіонів: навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 236 с.
4. Мирна Н.В. Сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах // www.kbuapa.kharkov.ua.
5. The Blackwell Encyclopedia of Political Science / Edited by Vernon Bogdanor. – Blackwell, 1991. – 667 p.
6. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І.В. Яковюк. – Х.: Право, 2013. – 760 с.
7. Бусыгина И.М. Концептуальные основы европейского регионализма / И.М. Бусыгина // Регионы и регионализм на Западе и в России. – М.: Институт Европы, 2001. – 271 с.
8. Сайт Асамблеї європейських регіонів / www.aerb.eu.
9. Иванов И.Д. Европа регионов. М.: Международные отношения, 1998.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Данканич В.В.,

6 курс юридичного факультету
Ужгородського національного університету

У літературі, присвяченій цивільному процесі, дані різні визначення забезпечення позову. Однак найчастіше під ним розуміється прийняття судом заходів, що гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення по справі (реалізацію позовних вимог в разі задоволення позову).

Використовуючи наведене вище визначення як формулу, деякі дослідники розширювали його зміст за рахунок вказівки вже на ознаки, властиві забезпечувальним заходам в цілому, а не забезпеченні позову. Так, К.Н. Анненков писав, що «під забезпеченням позову слід розуміти не що інше, як прийняття різного роду охоронних заходів, що допускаються законом на прохання зацікавленої сторони, в більшості випадків позивача, але іноді і відповідача, коли він є зустрічним позивачем, – заходів щодо майна відповідача з метою заздалегідь гарантувати позивачеві можливість отримати від відповідача задоволення його вимог» [1, 128]. А. Х. Гольмстен вважав, що «під забезпеченням позову розуміється встановлення таких обмежених розміром позовної вимоги заходів, які

гарантують позивачеві можливість отримати задоволення від відповідача, в разі визнання даного права судом» [2, 275].

А. Бабкін і М. Юков [3, 17] вважають, що забезпечення позову це міра цивільного процесуального заходу, спрямована на попередження можливих ускладнень при виконанні рішення суду.

Своєрідне розуміння забезпечення позову отримало своє вираження у визначеннях, які дали йому в своїх працях І. М. Зайцев і А. А. Ференц-Сороцький. Перший бачив у ньому «цивільний процесуальний інститут, який регламентує тимчасові обмеження відповідача в здійсненні повноважень власника (в праві володіння, користування і розпорядження майном) з метою гарантувати виконання майбутнього судового рішення у справі» [4], тобто, головним чином, обмежував дію забезпечення позову застосуванням тільки щодо власника майна; другий же знаходить, що під забезпеченням позову варто розуміти примусові заходи, які накладаються судом на прохання позивача, що полягають в обмеженні права розпорядження відповідачем матеріальним предметом спору [5, 170].

На особливу увагу заслуговують погляди на забезпечення позову двох авторів, які присвятили цьому інституту свої дисертаційні дослідження. Так, на думку З. Т. Новічкова, забезпечення позову в цивільному судочинстві є встановлені законом заходи, які застосовуються судовими органами щодо пред'явленого позову з метою гарантії виконання майбутнього судового рішення, тобто, по суті, і її визначення зводиться до відтворення даної вище формули, за винятком якогось розширення її вказівкою на можливість забезпечення тільки пред'явлених позовів [6, 67]. У своїй дисертації Н. Н. Ткачова приходить до висновку, що забезпечення позову неможливо як таке, оскільки і позов, і інститут його забезпечення, в традиційному розумінні, є процесуальними засобами захисту права, а забезпечувати один засіб захисту права (позов) іншим (забезпеченням позову), з її точки зору, неможливо. У зв'язку з цим вона пропонує розглядати інститут незабезпечення позову, а забезпечення виконання майбутньої судової постанови, який «є цивільним процесуальним інститутом, що регулює умови і порядок прийняття і скасування судом за заявою осіб, які беруть участь у справі, примусових заходів забезпечення з метою реального виконання майбутньої судової постанови» [7, 21].

М. Й. Штефан в одній із своїх наукових праць стверджує, що забезпечення позову – це вжиття судом, в провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують за його позовом про присудження реального виконання позитивно прийнятого рішення [8, 285].

Недоліками даного визначення є те, що, виходячи із системного тлумачення норм ЦПК України, підставою для забезпечення позову є відповідне клопотання у формі мотивованої заяви будь-якої з осіб, котрі беруть участь у справі, а не лише позовної заяви позивача.

Нам видається, що ні сама по собі формула-визначення, яка переважає в літературі, ні його розширення за рахунок включення до ознак забезпечення позову елементів, які не відносяться безпосередньо до нього, ні поряд з цим, які б то не було інші, з наведених вище ознак не відображають в повною мірою сутність даного правового явища. Ця обставина викликана рядом факторів.

Ні в дореволюційному, ні в радянському процесуальному законодавстві не містилося легального визначення забезпечення позову (власне поняття забезпечення позову в законодавстві так і залишається нерозкритим). На

сьогоднішній день не існує робіт, спеціально присвячених теоретичному аналізу ознак і функцій забезпечення позову, а отже, і спробі виробити його універсальне визначення, хоча на науковому рівні це вже точно представляється необхідним.

Інститут забезпечення позову, як і будь-який інший інститут цивільного процесуального права, має, перш за все, свій власний предмет регулювання, який складають певні елементи (сторони), ознаки, особливості суспільних відносин, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Забезпечення позову відноситься до інститутів публічного права, оскільки регулює специфіку відносин між судом (державою) і особами, зацікавленими в прийнятті, скасуванні заходів або заміні певного виду забезпечення. У зв'язку з цим мають рацію ті автори, які, при визначенні забезпечення позову, вказували спочатку на діяльність (дії) суду або судді. Дійсно, фактичну основу забезпечення позову становить саме діяльність, але діяльність не тільки суду або судді, хоча, звичайно, саме суд вирішує остаточно питання забезпечення позову, а й діяльність осіб, зацікавлених в їх вирішенні. Так, неможливо собі уявити, що дії заявника з подання, наприклад, в ході судового розгляду у справі клопотання про вжиття заходів забезпечення позову, дача ним пояснень в судовому засіданні з цього питання не утворюють його діяльності.

Отже, під **забезпеченням позову** треба розуміти вжиття суддею чи судом певних заходів, передбачених законом, які гарантують реальне виконання майбутнього рішення в цивільній справі.

Заходам забезпечення позову властиві наступні ознаки:

1) терміновість – означає невідкладність розгляду заяви про забезпечувальні заходи, а також спрощену процедуру вирішення даного питання;

2) тимчасовий характер заходів полягає в обмеженості їх дії певним періодом залежно від того, у який момент заявлене відповідне клопотання, задоволений позов або ін.;

3) захист майнових інтересів заявника відображається в цільовій спрямованості забезпечувальних заходів – забезпечення позову або майнових інтересів заявника. Заходи забезпечення позову не можуть застосовуватися в тих випадках, коли відсутній сам факт порушення прав позивача, відносно якого можуть бути застосовані забезпечувальні заходи;

4) співмірність забезпечувальних заходів заявленим вимогам полягає у відповідності (адекватності) майнового інтересу заявника заходам, про застосування яких він клопоче перед судом [9, 149-150].

Вказані ознаки забезпечення позову розкривають сутність даного правового явища.

На забезпечення реального виконання судового акта, що вступив у законну силу і направлено, перш за все, застосування судами загальної юрисдикції забезпечувальних заходів, зокрема, заходів щодо забезпечення позову.

Одним з основних принципів правосуддя є обов'язковість судових актів. Даний принцип закріплений у ст. 124 Конституції України, де вказано, що «Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України». Крім того, він також знайшов своє відображення в практиці Європейського Суду з прав людини, який у постанові від 28 липня 1999 р справі Імобільяре Саффі проти Італії, зокрема, зазначив, «...якщо внутрішнє законодавство ... допускає невиконання кінцевого судового

рішення на шкоду однієї зі сторін, право на судовий розгляд стає ілюзорним» [10, 433].

Забезпечення позову виступає інститутом позовного провадження, оскільки саме позов є можливість забезпечити. Ось чому, суди обґрунтовано відмовляють у задоволенні заяви про забезпечення позову у справах окремого провадження, оскільки, в окремому провадженні не вирішується спір про право.

Так, ухвалою Московського районного суду м. Харкова Особа 1 було відмовлено у задоволенні заяви про забезпечення позову у справі про визнання особи обмежено дієздатною. В порушення вказаних вимог, деякі суди задовольняли заяви про забезпечення позову у справах окремого провадження. Так, Ухвалою Зачепилівського районного суду Харківської області від 19.06.2014., справа № 620/533/14-ц заяву Особа 1 про забезпечення позову до подання заяви, шляхом накладення арешту на майно у вигляді квартири та витребування у нотаріальної контори відомостей щодо заведення спадкової справи після смерті Особи 2, задоволено. В заяві заявниця зазначила, що має намір доводити в судовому порядку факт родинних відносин між нею та померлою Особа 2. Отже, у вказаному випадку суд помилково вжив заходи забезпечення позову не тільки у справі окремого провадження, але ще й до відкриття провадження у цій справі.

Список використаних джерел:

1. Анненков К. Н. Опыт комментария к уставу гражданского судопроизводства [Текст] / Анненков К. Н. – СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1887. – Т. 3. – 475 с.
2. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства [Текст] / Гольмстен А. Х. – СПб.: Типография М. Меркушева, 1913. – 334 с.
3. Бабкин А. Обеспечение иска [Текст] / А. Бабкин, М. Юков // Советская юстиция. – 1975. – №16. – С. 17–18.
4. Зайцев И. М. Гражданский процесс России [Текст] / И. М. Зайцев, М. А. Вукот. – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.
5. Гражданский процесс [Текст] / Под ред. Мусина В. А., Чечиной М. А., Чечота Д. М. – М.: Проспект, 1998. – 480 с.
6. Новичкова З. Т. Обеспечение иска в советском судопроизводстве: дис. ...канд. юрид. наук / Новичкова З.Т. – М., 1972. – 208 с.
7. Ткачева Н. Н. Проблемы обеспечения иска в гражданском судопроизводстве (по материалам практики): дис. ...канд. юрид. наук / Ткачева Наталья Николаевна. – Саратов, 2004. – 187 с.
8. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс [Текст] / Штефан М.Й. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 622 с.
9. Ярков В.В. Понятие и значение обеспечительных мер в арбитражном процессе [Текст] / В.В. Ярков // Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства: теория и практика. – Краснодар-СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресе», 2004. – С.149-150.
10. Европейский Суд по правам человека: Избранные постановления 1999-2001 гг. и комментарии [Текст] / Под ред. Ю.Ю. Берестнева и А.О. Ковтуна. – М.: Юрид. лит., 2002. – 624 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Феннич В.П.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ
МАЙНОВИХ ПРАВ НА ЖИТЛО**

Дьордь В.В.,

3 курс, юридичний факультет УжНУ

Сьогодні у праві існують договори з високим ступенем ризикованості. Юридична наука виокремила їх у спеціальний вид – алеаторні (ризикові) договори. До цієї категорії можна віднести й договір купівлі-продажу майнових прав на житло, сутність якого полягає в залученні грошових коштів на фінансування будівництва житла. Після ряду гучних скандалів зі сторони будівельних компаній їхнє матеріальне становище погіршилося. Покупці вимагають твердих гарантій щодо своїх вкладень, а забудовники не завжди можуть їх забезпечити. Як наслідок — випадки порушення строків будівництва чи його зупинка; недотримання можливих технологій і стандартів, що є перешкодою для державної реєстрації; невиконання забудовником інших зобов'язань за договором. Можливі афери із землевідведенням, грошима тощо. Та, незважаючи на це, правочини з майновими правами набувають стрімкого розвитку у сфері цивільних правовідносин, у зв'язку з чим виникає чимало як теоретичних, так і суто практичних питань [1, 12].

Для того, щоб зрозуміти юридичну природу такого договору, необхідно з'ясувати суть понять «Право власності» і «М айнове право», а також відмінність між ними.

Право власності – це право особи володіти, користуватися, розпоряджатися річчю на свій розсуд і в своїх інтересах, право власника на усунення всіх третіх осіб від протиправного втручання у сферу його володіння цим майном (ст. 316, 317 Цивільного кодексу України) [2,106].

Отже, право власності на річ виникає у особи **тільки** за наявності одночасно всіх трьох правомочностей: **права володіння, користування і розпорядження річчю.**

- **Право володіння** – це юридична можливість фактичного впливу на річ (наприклад, фактичне тримання речі у себе);

- **Право користування** – це юридична можливість видобування власником споживчих властивостей речі (наприклад, можливість користуватися річчю);

- **Право розпорядження** – право власника визначити фактичну і юридичну долю речі (наприклад, можливість продати річ).

Таким чином, у разі відсутності хоча б однієї з цих трьох правомочностей, у особи не виникає право власності.

Наприклад, у особи наявне право володіння і право користування річчю, але відсутнє право розпорядження, – це типовий приклад оренди (орендар може проживати в квартирі, користуватися нею, проте продати він її не в змозі).

Майнові права – будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги (ст. 3 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні") [3,5].

У силу закону, у забудовника до завершення будівництва, здачі будинку в експлуатацію і державної реєстрації **право власності на будинок виникнути не**

може (ч. 2 ст. 331 Цивільного кодексу України – право власності на нерухоме майно виникає з моменту завершення будівництва, здачі будинку в експлуатацію і державної реєстрації). Але до моменту завершення будівництва забудовник все ж таки має певні права на об'єкт. **Саме ці права і називаються майновими.** Суть цього майнового права зводиться до того, що забудовник вправі набути право власності на об'єкт нерухомості після введення будинку в експлуатацію. **Саме ці права забудовник і передає інвестору за договором купівлі-продажу майнових прав.**

Отже, за договором купівлі-продажу майнових прав покупець купує право набути у власність об'єкт будівництва після задачі будинку в експлуатацію.

Разом із тим відповідно до статті 656 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) предметом купівлі-продажу може бути товар, що є у продавця на момент укладення договору або буде створений продавцем у майбутньому. Зазначеною нормою ЦК до договору купівлі-продажу майнових прав застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, хоча, звісно, укласти договір купівлі-продажу квартири, якої ще не існує, неможливо.

Незважаючи на схильність юристів-практиків вважати такі договори легітимними, цілком можливо виникнення специфічного ризику, пов'язаного з недосконалістю правового регулювання відносин у сфері капітального будівництва об'єктів нерухомості. Ідеться про юридичний ризик, що можливий внаслідок або недосконалого правового регулювання, або порушення вимог законів і договорів, або колізій і прогалин у законодавстві, або неоднозначності та багатоманітності несистематизованих правових актів.

Різноманітні нормативно-правові акти містять чимало недостатньо конкретних норм щодо врегулювання відносин у галузі капітального будівництва та купівлі-продажу майнових прав на житло.

Окрім ЦК, відносини в галузі будівництва об'єктів нерухомості тією чи іншою мірою передбачені Житловим, Господарським та Земельним кодексами, законами України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва», «Про містобудівну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про основи містобудування», «Про планування та забудову територій», «Про іпотеку», «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», «Про заставу» та іншими.

Як бачимо, відносини, що є предметом цивільного права, регулюються правовими нормами різних галузей законодавства, які потребують особливої уваги не лише покупця, а й законодавця. Адже за недосконалої правової бази будь-які (навіть неістотні) ризики стають критичними, загрожуючи звести нанівець будь-який договір і передбачені ним умови [4,185].

Вище зазначене законодавство лише ускладнює притягнення до відповідальності будівельні компанії за порушення умов договору. У зв'язку з цим вони користуються такою ситуацією і з легкістю мають можливість ухилитися без будь яких негативних наслідків для них. Зокрема як свідчать факти будівельні компанії отримуючи дозвіл на будівництво житла, чимало повинні зробити для того щоб отримати всі необхідні дозвільні документи. Тут також має місце той фактор, що в державі присутній фактор корупції, який негативно

впливає на дану ситуацію і ставить у економічно не вигідне становище будівельні компанії, а ті в свою чергу бажаючи відігратись роблять все необхідне щоб заробити чим більше і тим самим використовуючи різні схеми на яких можна заробити і одночасно уникнути відповідальності. Щоб цього всього уникнути достатньо прийняти на законодавчому рівні закон який не лише притягатиме до відповідальності винну сторону, але у свою чергу зі сторони держави буде гарантія за порушення умов будівельної компанії незалежно від форм власності. В цьому випадку держава не буде видавати будь-кому дозволи (ліцензії) на здійснення будівництва, тому, що вона стане гарантом і нестиме відповідальність перед замовником за невиконання зобов'язання зі сторони забудовника. Також треба сказати що дану проблему можна б було вирішити взявши на зразок «фонд гарантування вкладу фізичних осіб» який хоча б мінімально застраховує вкладників, запровадивши даний інструмент у сфері будівництва особи права яких було порушено мали можливість на відшкодування матеріальних збитків. За відсутності такого впливу багато будівельних компаній зібравши достатню суму коштів раптово зникають, а бо ж стають банкрутами. Про, що свідчить ситуація з Київською будівельною компанією «Либідь».

Підписуючи договір купівлі-продажу майнових прав на квартиру, сторонам бажано звертати увагу на таке: чи буде завершено будівництво будинку, частиною якого є квартира, у передбачений договором термін (які є гарантії виконання цього зобов'язання); чи передбачена договором можливість передати забудовнику обов'язок щодо оформлення правостановлювальних документів на квартиру покупця; у які строки покупець отримає документи про право власності на квартиру; чи не реалізовані іншій особі майнові права саме на цю квартиру, котра продається за даним договором; скільки років на ринку будівництва присутнє підприємство та скільки будинків ним уже здано в експлуатацію тощо. Зрозуміло, що купувати й продавати простіше та надійніше те, що бачать очі, тобто речі, які мають конкретні характеристики (форму, вигляд, розмір, колір тощо). Саме таким майном можна, за наявності законних підстав, повною мірою й без обмежень володіти, користуватися та розпоряджатися, як це передбачено частиною першою статті 41 Конституції України. Ідеться про майно, визначене статтею 190 ЦК. Це означає, що покупець має певний час зачекати, доки будівельні матеріали не набудуть властивостей майна (як речі — будинку та квартири в ньому).

Частина друга статті 331 ЦК передбачає, що право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Отже, якщо законом або договором передбачено прийняття нерухомого майна в експлуатацію, то право власності виникає з моменту прийняття його в експлуатацію. Якщо ж право власності на нерухоме майно згідно із законом підлягає державній реєстрації, то право власності виникає з моменту державної реєстрації. Відповідно до статті 3 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (№ 1952-IV від 01.07.2004) [5,4] правочини з нерухомістю укладаються, якщо право власності на об'єкт нерухомості зареєстровано. Закон «Про іпотеку» [6,2] передбачає, що частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості. Цим пояснюється й назва договору: не «купівлі-продажу квартири», а «купівлі-продажу майнових прав», відповідно до

якого забудовник (продавець) на підставі частини другої статті 656 ЦК укладає з покупцем договір купівлі-продажу майнових прав .

Такий вид договору не врегульовано Законом «Про інвестиційну діяльність» [7,3], через це деякі юристи вважають укладення договору купівлі-продажу майнових прав незаконним. Укладення таких договорів пропонується розглядати лише у прив'язці до фондів фінансування будівництва, з урахуванням того, що буде укладено не договір купівлі-продажу майнових прав, а договір уступки майнових прав.

Та оскільки ще немає самої квартири й, відповідно, невідома її кінцева вартість, то в інвестора (покупця) не може бути й права здійснювати поза фондом передоплату за квартиру, будівництво якої буде завершено в майбутньому. Тому резонним є запитання: якщо маємо лише земельну ділянку, проект будинку й будівельні матеріали, то яким чином тоді забудовуються великі міста, а громадяни саме в такий спосіб отримують квартири? За договорами купівлі-продажу майнових прав забудовники продають, а покупці набувають майнові права на квартири. Під майновими правами сторони розуміють усі майнові права на об'єкт нерухомості, що належать продавцеві та відчужуються покупцеві, який у зв'язку з цим стає власником квартири .

Питання щодо того, чи можна розглядати договір купівлі-продажу майнових прав попереднім (ст. 635 ЦК), є дискусійним, бо в ньому на момент укладання детально визначаються права й обов'язки сторін, реалізація яких позбавляє необхідності укладати ще один договір після завершення будівництва (купівлі-продажу квартири). Крім того, двоступеневий шлях отримання квартири збільшував би ймовірність ризиків правового та фінансового характеру [8,216].

Отже, договір купівлі-продажу майнових прав покладає на покупця й забудовника певні ризики, бо і забудовник, і покупець (інвестор) є одночасно і кредиторами, і боржниками, а до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником будівельних матеріалів, обладнання тощо.

Незважаючи на деякий скепсис, можливості придбання сучасного житла в зазначений спосіб слід вважати легітимними, але реально безпечними, як свідчить практика, лише за 75-80-відсоткового ступеня готовності будівлі [9,132].

Розглянувши договір купівлі- продажу майнових прав на житло з усіх його сторін, і розглянувши деякі проблемні аспекти для забезпечення ефективності правового регулювання відносин вважаємо за доцільне:

— спрямувати вектор законотворчої роботи на закріплення за особами реальних можливостей захищати майнові права у сфері капітального будівництва житла, передусім — на запобігання правопорушенням;

— здійснити збалансовану уніфікацію законодавства (у процесі його систематизації) шляхом об'єднання в єдиному акті норм публічного (нормативно-правове регулювання) та приватного права (договірне регулювання). Виключити порядок врегулювання цього інституту нормами, розпорощеними в різних статтях та розділах ЦК, Господарського кодексу України, інших нормативно-правових актах.

— варто також зазначити, якщо вдосконалити і систематизувати законодавство то фактор корупції зменшиться, і на ринку будуть працювати компанії які будуть здійснювати будівництво, а не використовуючи різноманітні схеми для наповнення власних карманів уникаючи за це відповідальності.

Та чи реально передбачити все й точно розрахувати шлях досягнення мети? Звісно, ні. Проте, маючи необхідні знання, інформацію та досвід (і не тільки власний) з того чи іншого питання, можна уникнути прикрих ситуацій та помилок, заощадити здоров'я, сили, гроші та, головне, успішно вирішити житлове питання.

У статті проаналізована лише частина проблем, пов'язаних із можливими ризиками й легітимністю договорів купівлі-продажу майнових прав на житло, та навіть проаналізоване свідчить про багатоманітність теоретико-прикладних підходів до їх розв'язання. Потрібне комплексне дослідження порушеної проблематики з подальшим удосконаленням правового регулювання у сфері капітального будівництва.

Джерела

1. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 385 с.
2. Цивільний кодекс України : за станом на 1 лютого 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2014. – 344 с. – (Бібліотека офіційних видань)..
3. **Закон України** "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" Відомості Верховної Ради (ВВР), N 1992-IV (1992-15) від 09.09.2004 р .
4. Головаченко В.В., Ковальський В.С. Юридична термінологія: Довідник. – к.: Юрінком Інтер, 1998. – 704 с.
5. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 51, ст.553.
6. Закон України «Про іпотеку» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 38, ст.313).
7. Закон України «Про інвестиційну діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, N 47, ст.646).
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 525 с.
9. Міщенко П.К. Правові та політичні аспекти державного регулювання кредитування в Україні. – К. :Сталь, 2011. –232 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільного права юридичного факультету УжНУ Заборовський Віктор Вікторович.

ТИПОВИЙ КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ (НА ПРИКЛАДІ ЧИКОТИЛО, ОНОПРИЄНКА, РЕЙДЕРА ТА ІН.)

Желізняк О.П.,
студент 3 курсу юридичного факультету УжНУ

У чому полягає сутність злочинної поведінки вбивць? Яким чином можна запобігати її проявам? Дослідженням коренів злочинної поведінки серійників займалися різні вчені, впродовж тривалого періоду часу. Однак, не слід вважати, що наука, яка б досліджувала дані проблеми існувала постійно. Вона поетапно

розвивалася, набуваючи форми кожного разу з виникненням резонансних серійних вбивств.

Хто ж такі серійні вбивці? Термін «серійні вбивства» є досить широким, загальним, що включає в себе вбивства за різними мотивами. Даний термін вперше з'явився у 1976 р. при розслідуванні злочинів Теодора Банди, який скоїв більше 50 вбивств жінок, поєднаних із зґвалтуванням. Називати такі злочини «серійними» запропонував агент ФБР Роберт К. Реслер. Деякі вчені пов'язують поняття серійного вбивці саме з сексуальними мотивами. Це обумовлюється тим, що більшість серійних вбивств вчиняються саме з таких мотивів. Характерною і основною особливістю поняття серійного вбивці виступає кількість вбивств за один злочинний епізод. За сучасною класифікацією більше ніж 3 вбивства. Особливе значення для дослідження має кримінологічна характеристика особи злочинця. Саме через розгляд, аналіз, співвідношення кожного з елементів кримінологічної характеристики особи злочинця, виводиться своєрідне зображення. Це зображення, в подальшому, дає можливість співставляти ознаки елементів одного злочинця (який вже вчиняв злочини відповідного виду), до ознак характеристики іншого (який тільки збирався, або почав вчиняти конкретні діяння). Зазначена реалізація наявних знань, дає можливість профілактики, запобігання, та попередження вчинення нових злочинних діянь у вигляді вбивства. Тобто, увага акцентується саме на особі вбивці.

Питанням дослідження особи серійного вбивці у різні роки присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні вчені-кримінологи, психологи і практичні працівники: Ю.М. Антонян [1], С.А. Афанасєв [2], В.В. Бураков [3], О.О. Бухановський [3], В.І. Іванов, В.М. Ісаєнко [5], А.І. Дворкін, О.В. Тихонова, О.Л. Протопопов [6], А.В. Старушкевич [7], І.В. Усанов, А.П. Закалюк [4] та ін. На основі отриманих знань, виведений певний алгоритм, за яким, ми в подальшому розглядаємо конкретних злочинців. Метою такого дослідження, є отримання певного кримінологічного портрету.

Першим з досліджуваних нами серійних вбивць виступає громадянин колишнього СРСР та в подальшому Незалежної України, Анатолій Юрійович Онопрієнко (прізвище «Термінатор»).

Загальні відомості. Онопрієнко народився 25 липня 1959 року в селі Ласки Житомирська область. Був другою дитиною в сім'ї (першим був його брат Валентин, 1946 року народження). 15 жовтня 1962 року померла його мати, від серцевої недостатності. Маленького Толю виховувала бабуся і тітка, спогади про яких до кінця життя в нього залишалися хорошими. В подальшому доля Анатолія склалася не дуже вдало, його віддали до дитячого будинку (у зв'язку із складністю його виховання, це стало одним із факторів появи початкової злоби, яка знайшла вияв в подальших діяннях злочинця). Вже в дитбудинку він почав бити своїх однолітків і колоти їх гострими предметами. Багато крав, в основному дрібні речі. Крім того Онопрієнко, прогулюючи уроки, втікав в ліс, де розводив вогнище (Анатолій обожнював вогонь). Починаючи з 1976 року довго намагався налагодити відносини з батьком, який в кінцевому рахунку не мав намірів спілкуватися з сином. Після цього він поїхав, і більше ніколи не бачив батька.

Загалом Анатолій в період з 1989 по 1996 рік вбив 52 людини. 9 жертв з 14 червня по 16 вересня 1989 року та 43 жертви з 5 жовтня 1995 по 22 березня 1996 року. Як правило, він вбивав одразу декількох людей, після чого відбирав їх власність. Крім того, інколи Онопрієнко гвалтував своїх жертв (був навіть

випадає, коли він здійснив статевий акт з трупом вбитої жінки). Тіла вбитих в більшості випадків спалював. Безпосередньо вбивав за допомогою вогнепальної зброї. 14 квітня 1996 року його було заарештовано в місті Яворів (в результаті наявності матеріальних доказів його причетності до багатьох вбивств). Спочатку він всіляко відмовлявся від наявних фактів, що вказували на те, що вбивства вчиняв саме він. Однак пізніше він зізнався у всіх злочинах, в яких його підозрювали.

Кримінологічна структура злочинної особистості за соціально-демографічними, соціально-рольовими ознаками. Анатолій навчався в Малинському лісному технікумі. Вчився погано, часто випивав і здійснював крадіжки. Після 2 курсів був виключений, після чого пішов до армії. Після армії вступив у Морехідне училище, де активно займався спортом, в тому числі й карате. Онопрієнко користувався увагою у дівчат. Будучи матросом йому вдалося об'їхати весь світ. Пізніше він вступив в КПРС. Займався злочином та контрабандою. В подальшому мав конфлікти з керівництвом і назавжди покинув мореплавство. Пізніше став працювати пожежником. Анатолій мав жінку, сина, великий дім, багато на той час грошей та дорогих речей. Восени 1989 року Онопрієнко несподівано покинув сім'ю, забрав всі сімейні кошти, і поїхав в невідомому напрямку.

Морально-психологічні якості злочинця. Анатолій зазвичай в побутових буденних ситуаціях вів себе спокійно, тільки інколи в його діяннях спостерігалася неадекватна поведінка (в деяких випадках мав місце арешт). Характер злочинця був досить непередбачуваним, це пояснюється непередбачуваністю його дій. Анатолій злісно ненавидів осіб, які жили краще за нього (при чому ненавидів він їх не постійно, з певного моменту, що стало переломним місцем початку другої серії вбивств). Стосовно мети, вбивцею було заплановано 3 серії вбивств, кожна спрямована на так зване «благо»: 9 жертв в першій (проти помираючого комунізму), 40 в другій (проти неонаціоналізму), і більше 300 в третій (проти чуми XXI століття).

Наступний персонаж - громадянин СРСР, серійний вбивця, педофіл, некрофіл та ганнібал - Андрій Романович Чикотило (прізвиська «Ростовський різник», «Скажений звір», «Червоний різник», «Вбивця із лісо полоси», «Громадянин Х», «Сатана»).

Загальні відомості. Народився 16 жовтня 1936 року в селі Яблочне, Великописарівського району, Харківської області, УРСР. До 12 років він страждав нічним нетриманням сечі, за що його постійно била мати. Батько Андрія був командиром партизанського підрозділу, побував в полоні, в подальшому звільнений американцями, після повернення в СРСР репресований. У 1943 році в Чикотило народилася сестра. В період голоду 1946 року, майбутнього вбивцю лякала мати, мовляв, що якщо він вийде на вулицю, його з'їдять як старшого брата Степана (в подальшому було доведено, що це вигаданий персонаж).

Андрій Романович Чикотило дістав найбільшу славу, здійснивши з 1978 по 1990 роки 53 вбивства, участь його у яких була доведена: 21 хлопець в віці від 7 до 16-ти років, 14 дівчат в віці від 9 до 17 років, 18 повнолітніх дівчат та жінок. Сам злочинець зізнався в 56-ти скоєних вбивствах, а по оперативних відомостях, маньяком було скоєно до 65 вбивств. Зі своїми майбутніми жертвами він частіше за все знайомився на автобусних зупинках та вокзалах, а потім під якимось приводом (вказати короткий шлях, допомогти нести важку сумку, показати свою

колекцію марок тощо) в лісо полосу або в інше надійне місце. Потім він несподівано накидувався на жертву з ножом. На понівечених тілах вбитих виявляли до шести десяти ножових поранень, у багатьох були відрізані і відкушені носи, язика, геніталії, груди, виколоті очі (що свідчило про жорстокі методи вбивств). В основному вчиняв вбивства за допомогою ножа. Гвалтував вбитих жертв, видаючи ніж за статевий орган (від чого діставав сексуальне задоволення, звичайний статевий зв'язок його не приваблював). Чикотило був заарештований 20 листопада 1990 року.

Кримінологічна структура злочинної особистості за соціально-демографічними, соціально-рольовими ознаками. В 1944 році Чикотило пішов в перший клас. В 1954 році Андрій закінчив середню школу і спробував вступити на юридичний факультет МГУ імені М.В Ломоносова, але не пройшов конкурс. Однак він вважав, що його не взяли в університет через батька, «зрадника Батьківщини». В 1955 році він закінчив Охтирське технічне училище зв'язку. Після училища поступив на заочне відділення Московського електромеханічного інституту інженерів залізничного транспорту, але до призову в армію зумів провчитися всього тільки 2 курси. З 1957 до 1960 проходив службу в Прикордонних військах КГБ СРСР в Середній Азії, а потім зв'язківцем в радянських військах в Берліні. Після закінчення служби, навіть займався діяльністю кореспондента, писав статті. Пізніше закінчив (заочно) філологічний факультет Ростовського університету. Працював завучем в школі-інтернат. Після сексуальних домагань до своєї учениць, був звільнений. Чикотило мав жінку і двох дітей, доньку Людмилу та сина Юрія.

Морально-психологічні якості злочинця. Чикотило зазвичай в побуті вів себе спокійно. Неадекватність в основному проявлялася в його сексуальних домаганнях до неповнолітніх осіб. Одного разу від одної невдалої спроби познайомитися, він був настільки подавлений та розсіяний, що його ледь не збив автомобіль. За характером злочинець був досить імпульсивним. Мав доволі приховану особистість (допомагав правоохоронцям у пошуках себе самого). В подальшому був визнаний осудною особою. Причиною вчинення злочинів виступало задоволення статевої пристрасті.

Останній розглянутий нами серійний вбивця - громадянин Сполучених Штатів Америки Денніс Лінн Рейдер (прізвисько «ВТК» bind, torture, kill).

Загальні відомості. Денніс Лінн Рейдер народився 9 березня 1945 року. Ріс він в містечку Вічіто (штат Канзас). Денніс Рейдер найстарший з чотирьох синів, народжених Доротою і Вільямом Рейдерами. Відповідно до свідчень самого злочинця, будучи дитиною, йому подобалося знущатися над тваринами, катувати їх. Він також приховував сексуальний потяг до жіночої нижньої білизни.

Денніс Лінн загалом вбив 10 осіб, в період з 15 січня 1974 року до 19 січня 1991 року. Денніс ретельно обирав своїх майбутніх жертв, підбираючи сприятливі умови для вчинення злочину. Наприклад, при вбивстві сім'ї Отеро, він навмисно перерізав телефонний провід, щоб уникнути виклику жертвами поліцейських. Практично всі знайдені жертви, померли в результаті механічної асфіксії, що свідчить про методи вбивства злочинця у вигляді удушення жертви. Злочинець вбивав жертв в основному за допомогою мотузки, пластикових пакетів (хоча для тортур в його «комплекті для вбивств» знаходилися пістолет, мотузка, наручники, клейка стрічка). За рахунок вбивства жертв, задовільняв свою статевою пристрасть. Був заарештований в лютому 2005 року.

Кримінологічна структура злочинної особистості за соціально-демографічними, соціально-рольовими ознаками. Денніс Лінн Рейдер закінчив школу та коледж, провів чотири роки в американських повітряних силах. Після повернення додому, влаштувався м'ясником у відділі одного з універсамів. Пізніше він вступив у ще один з коледжів, діставши там ступінь партнера в електроніці. Далі він вчився в державному університеті в Вічіто, де в 1979 році отримав вищу освіту, в степені бакалавра в адміністрації правосуддя. Пізніше він декілька разів змінював роботу. Також він був членом лютеранської церкви, де був обраний президентом ради конгрегації. Денніс Лінн був одружений. Уже в період після розпочатих вбивств, він був батьком двох дітей.

Морально-психологічні якості злочинця. Поведінка Рейдера була абсолютно звичайною. Він нічим не виділявся, неадекватної поведінки в його діяннях не було. Виховував своїх дітей як взірцевий батько і законслухняний громадянин. Характер злочинця виражався в наступних ознаках: холонокровність, спокійна поведінка, безпосередньо під час вчинення злочинів. Визнаний осудною особою. В своїх діяннях не розкався. Мотив вчинення злочинів – сексуальний.

Для ретельнішого аналізу елементів кримінологічної характеристики особи серійного вбивці, були також розглянуті особистості злочинців, які не дістали славу зазначених вище вбивць. Розглянуті біографії серійних вбивць: Анатолія Сливко, Генадія Михасевича, Бориса Гусакова на основі яких можна сказати, що більшість даного типу злочинців ведуть подвійне життя. Зазначені особи в суспільстві вели себе цілком нормально, як і більш широко розглянуті нами вище персонажі.

Співставляючи кожний з елементів кримінологічної характеристики різних злочинців, нами виведений такий узагальнюючий **кримінологічний портрет** : практично всім дослідженим злочинцям, притаманні ознаки так званої «Триади Макдональда» (зоосадизм, піроманія, енурез); присутня наявність важкого дитинства, що пояснюється виникненням нелюдської злоби; відсутні розумові вади; більшість має вищу освіту; даний тип, зазвичай веде подвійне життя; поведінка є нормальною, не виділяються в суспільстві; наявне сімейне життя, жінка, діти; мають хороший фізичний розвиток; наявний військовий досвід (військова служба); мотив практично всіх розглянутих злочинців – сексуальний (що свідчить про пряме відношення сексуального мотиву до поняття «серійного вбивці»); значна частина злочинців даного виду, визнана осудною. Слід зазначити, що дане питання неможливо дослідити до кінця, без поглибленого вивчення і врахування психічних аномалій.

Підводячи підсумки, можна говорити про те, що всі розглянуті нами серійні вбивці, є досить таки різними людьми. Все що їх об'єднує-це сукупність певних ознак, а саме: соціально-демографічних, соціально-рольових, морально – психологічних. Дана сукупність, вказує на можливий причинний зв'язок між зазначеними ознаками та діяннями злочинця. Тобто, говорячи про причинність, акцентується увага саме на зовнішніх чинниках, які впливають на поведінку злочинця. Це можуть бути як проблеми дитинства, так і труднощі в дорослому житті. Стосовно ж осудності осіб, які вчиняли дані злочини. Не беручи до уваги те, що всі розглянуті особи визнані судом такими, які є осудними, не слід вважати, що вони взагалі не мали ніяких психологічних розладів. Тут слід говорити, про наявність певних психічних аномалій (фонові явища злочинності).

Психічні аномалії розглядаються у літературі, як усі розлади психічної діяльності, що не досягають психотичного рівня і не виключають осудності. Не дивлячись на це, вони викликають відхилення у поведінці особи. Таким чином, аналізуючи вищевикладене, можна сказати, що складання кримінологічних портретів на основі аналізу характеристики серійних вбивць, відіграє важливу роль дослідження проблеми попередження, виявлення та запобігання злочинним проявам такого виду.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А. Сексуальные преступления. – М., 1993. – 320 с.
2. Афанасьев С.А., Иванов В.И., Новик В.В. Особенности расследования сексуально-садистских убийств: Учебное пособие. С.-Пб, 1993. – 80 с.
3. Бураков В.В., Бухановский А.О. Серийные преступления: подходы к дефиниции // Серийные убийства и социальная агрессия. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 47.
4. . Закалюк А . П Курс сучасної української кримінології , книга 1 .: наукове видання / А . П Закалюк – Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
5. Исаенко В.Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Исаенко Вячеслав Николаевич. – М., 2005. – 422 с.
6. Протопопов А.Л. Расследование сексуальных убийств. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 226 с
7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика сексуальних вбивств: поняття, зміст, значення для розслідування: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 – Нац. акад. внутр. справ /А.В. Старушкевич. – К. : 1998. – 19 с.

Науковий керівник: Дацюк В.Б., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права УжНУ.

ДИТИНА ЯК УЧАСНИК СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Зінич С.І.,

аспірант юридичного факультету УжНУ

Правовий статус дитини має свої особливості, зумовлені різними факторами. Першим фактором є вік дитини. Відповідно до ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років, а неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років. Також Сімейний кодекс чітко розмежує поняття “дитина” та “повнолітні син чи дочка”. Так, повнолітні дочка, син зобов’язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. В Законі України “Про громадянство України”: дитина — особа віком до 18 років. Відповідно до Закону України “Про охорону дитинства” дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше. Аналогічне визначення містить і Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми». Таким чином, усі вказані нормативні акти визначають дитину через недосягнення особою повноліття.

Отже, під поняттям дитини слід розуміти фізичну особу з моменту народження до 18 років (повноліття), яка законом наділена сімейними особистими немайновими та майновими правами.

Слід зауважити, що визнання дитини повноправним суб'єктом правовідносин можна вважати досягнення останніх десятиліть. Саме в цей час було завершено історичний перехід від розуміння дитини не як суб'єкта права, а як об'єкта батьківських прав, що мало місце в минулому.

Як було зазначено вище, виникнення особистих немайнових та майнових прав і обов'язків батьків і дітей закон пов'язує з фактом народження дитини, причому не лише в біологічному розумінні такого явища, а народження, засвідченого у встановленому законом порядку.

Серед науковців не склалося єдиної думки щодо класифікації особистих прав дітей.

За критерієм цільового спрямування Т. О. Фаддєєва запропонувала таку класифікацію:

- 1) особисті немайнові права, направлені на індивідуалізацію особистості (право на ім'я, право на честь, гідність, ділову репутацію тощо);
- 2) особисті немайнові права, спрямовані на забезпечення фізичної недоторканості (життя, свобода, вибір місця перебування і місця проживання тощо);
- 3) особисті немайнові права, які спрямовані на недоторканність внутрішнього світу особистості і її інтересів (особиста і сімейна таємниця, невтручання і чуже життя тощо).

Подібну класифікацію запропонував Ю. Ф. Беспалов, який виділяє такі групи прав, як: права, що індивідуалізують дитину (право на ім'я); права, що забезпечують розвиток дитини (право на здоровий фізичний розвиток, право на моральний розвиток, право на сімейне виховання); права, що визначають дитину як самостійний суб'єкт сімейних прав (право висловлювати свою думку, бути вислуханим у ході судового процесу, самостійно звернутися до органу опіки і піклування, а також до суду за захистом порушеного права); права, що спрямовані на захист і представництво дитини.

Л. А. Ольховик, досліджуючи особистих немайнові права дитини, пропонує використовувати класифікацію за цільовою направленістю, а саме:

- 1) особисті немайнові права, направлені на забезпечення фізичного та психічного благополуччя дитини (право на життя, право на здоров'я, право на сім'ю);
- 2) особисті немайнові права, направлені на забезпечення соціального буття дитини (право на реєстрацію народження, право на індивідуалізацію особи в суспільстві, право на освіту).

Зауважимо, що в контексті нашого дослідження представляють інтерес саме ті права дитини, що реалізуються в рамках правовідносин батьків і дітей. Л. А. Савченко наголошує на багатогранному характері різних за суттю і призначенням суб'єктивних прав і підкреслює особливе місце тих, що слугують вихованню підростаючого покоління. Завдяки їх здійсненню вирішуються проблеми формування повноцінної особистості майбутнього громадянина. Виконання цього завдання складає основну функцію сім'ї, є предметом особливої уваги суспільства. До наведеної вище думки варто дослухатися і посеред гарантованих законодавством прав особливо слід виділити право дитини на виховання. У п. 1 ст. 18 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року закріплено, що держави-учасниці докладають усіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини.

Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. П. 2 ст. 18 згаданої Конвенції гарантує з боку держав учасниць Конвенції сприяння батькам і законним опікунам у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей та забезпечення розвитку мереж дитячих установ.

Закріплені в Конвенції права знаходять своє відображення і в національному законодавстві. Зокрема, ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці, а держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів. Ст. 150 СК України передбачає, що батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

Наступним важливим моментом, що визначає становище дитини як суб'єкта правовідносин батьків і дітей, є право на право на збереження своєї індивідуальності, що включає в себе ім'я, прізвище та громадянство (ст. 8 Конвенції про права дитини). Якщо розглядати ім'я у вузькому його розумінні, то йтиметься про ім'я людини, яке надано їй після народження. Разом із тим, слушною є думка Л. В. Красицької, яка вказує, що елементами права на ім'я є:

- право особи вимагати від інших звернення до неї відповідно до її прізвища, імені, по батькові;
- право на зміну прізвища, імені, по батькові;
- право вимагати припинення незаконного використання прізвища, імені, по батькові.

Згідно зі ст. 146 СК України ім'я дитини визначається за згодою батьків, а ім'я дитини, народженої жінкою, яка не перебуває в шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства визначається матір'ю дитини.

Прізвище та по батькові не можуть визначатися довільно, натомість прізвище дитини визначається прізвищем її батьків. За загальним правилом діти отримують прізвище батьків, які перебувають у шлюбі. Коли прізвище батьків спільне, саме таким воно має бути і в дитини. Але якщо мати і батько мають різні прізвища, прізвище дитини визначається за їхньою згодою. Ст. 145 СК дозволяє присвоїти дитині подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання прізвищ батьків. Спір між батьками щодо прізвища дитини може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Наступним важливим моментом, що характеризує участь дитини у правовідносинах батьків і дітей, є волевиявлення дитини. Не торкаючись в даному разі питань дієздатності, зауважимо, що воля дитини як особлива властивість індивіда, а отже і її здатність та можливість здійснювати права і виконувати обов'язки, формується поступово в процесі її розвитку і росту. Як наслідок — на кожному конкретному етапі життя дитини вона доповнюється чи замінюється волею батьків чи осіб, які їх замінюють. Період дитинства (неповноліття) встановлюється державою з урахуванням урахуванням фізичних і психічних можливостей організму для формування здатності виробляти, висловлювати і здійснювати персоніфіковану волю. Чинне сімейне законодавство України передбачає право дитини висловлювати свою думку, наприклад, дитина, яка може

висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном, при усиновленні дитини потрібна її згода тощо. Відповідно до ст. 9 Закону України “Про охорону дитинства” кожен неповнолітній має право на вільне висловлення особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає його віку. Неповнолітнім забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, що сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю (Закон України “Про охорону дитинства”).

Таким чином, частково проаналізувавши правовий статус дитини, можна зробити висновок, що українське законодавство розширює обсяг прав дитини, беручи до уваги норми міжнародно-правових актів, а також забезпечує їх реалізацію та захист.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Заборовський В.В.

КОНКУРСНИЙ ВІДБІР У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Коломійчук В.О.,

студент, Київський національний
торговельно-економічний університет

Науковий аналіз інституту державної служби в розрізі історії її становлення, реформування та удосконалення, зокрема проведення конкурсу на посаду державного службовця, зумовлений конституційним закріпленням перспектив розвитку Української держави в правовому та соціальному векторі. Адже необхідність забезпечення реального втілення принципу верховенства прав і свобод людини, актуалізації законодавства України, що регламентує державно-владну діяльність відповідно до європейського законодавства, зумовлена наміром нашої держави стати повноправним членом Європейського Співтовариства. А за всесвітнім рейтингом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) згідно дослідження організації World Economic Forum за 2014-2015 рр. Україна посіла 130 місце з 144 країн за показником якості державних інституцій, що свідчить про недосконалість роботи в даній сфері [15].

Глибоке теоретичне дослідження цього інституту, з'ясування сутності його реформування та динаміки розвитку надасть змогу дослідити особливу роль держави як суб'єкта управління та окреслити основні шляхи вдосконалення публічних відносин на рівні "держава-громадянин".

Тож, актуальність теоретичного дослідження проблем організації державної служби визначається нагальною необхідністю кардинальної перебудови її кадрового забезпечення, що в позитивній перспективі зумовить досягнення успіху в подоланні корупції; забезпеченні відкритості, публічності та прозорості як на етапі функціонування, так і на етапі підбору компетентних службовців.

Проект Закону "Про державну службу" був розроблений за фінансування ЄС і Єврокомісія очікувала його ухвалення ще в 2014 році. Було виділено 90 млн.

євро безповоротної допомоги на проведення цієї реформи. Проте справа набула значного резонансу, коли у вересні на закритому засіданні Національної ради реформ Петро Порошенко відкликав даний акт, попри те що Проект вже пройшов перше читання у Верховній Раді. Потім ініціатори змінили своє рішення під тиском Єврокомісії та громадськості, списавши це на помилку при розгляді. Даний інцидент вніс додаткову плутанину в сітці нормативних актів, які регулюють відносини з приводу державної служби та показав певний рівень некомпетентності апарату очільника держави.

На сучасному етапі конкурсний порядок заміщення вакантних посад в Україні регламентується в Главою 2 Закону України "Про державну службу" від 10.12.2015 року.

Нині Типовий порядок проведення конкурсу затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань державної служби. Під Типовим порядком проведення конкурсу законодавець розуміє Постанову Кабміну України від 15.02.2002 р. № 169 "Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців" [6].

Постанова наблизилася конкурсній процедурі в Україні до зарубіжних аналогів, але так і залишила відкритим питання щодо незалежності й об'єктивності створених конкурсних комісій. Не випадково багато експертів наголошують на формальності таких конкурсів, зазначає М.І. Цуркан [16, с. 63].

Відповідно до законодавства, процедура конкурсного відбору проводиться поетапно і складається з таких стадій: публікація оголошення державного органу про проведення конкурсу в пресі або поширення його через інші засоби масової інформації; прийом документів від осіб, які бажають узяти участь у конкурсі, та їх попередній розгляд на відповідність встановленим вимогам; проведення іспиту та відбір кандидатів.

Найчастіше на практиці оголошення про проведення конкурсу не публікується в пресі та не поширюється через інші засоби масової інформації, а лише розміщується на офіційному веб-сайті органу. Також законодавство порушується коли на практиці оголошення про конкурс не доводиться до відома працівників органу, в якому оголошено конкурс [9].

Серед недоліків, які також мають місце є те, що до сих пір законодавчо не врегульовано питання яким шляхом визначати чи здатні за станом здоров'я державні службовці виконувати покладені на них завдання та функції в органах державної влади.

Необхідно також зазначити, що законодавством не встановлено кінцевий термін прийому документів, а лише термін прийняття документів. Таким чином, неможна контролювати повноту інформації отриманої державним органом, котру надав кандидат та правильність встановлення дати проведення конкурсного відбору.

Саме проведення іспиту для кандидатів на заміщення вакантних посад передбачає перевірку і оцінку їх знань Конституції України, законів України "Про державну службу" та "Про засади запобігання та протидії корупції", а також відомчих нормативно-правових актів, якими регулюється специфіка функціональних повноважень відповідного державного органу та структурного підрозділу. Проте, на нашу думку, оцінка кандидата повинна базуватися не тільки на знаннях основних нормативних актів, а має також складатися з питань, що стосуються ділової української та англійської мови, основних правових наук,

компетенції конкретного державного органу, характеристики особистісних якостей та потенціалу кандидата.

Тезу про певний прогрес в процесі реформування державного управління в аспекті проведення конкурсу на заміщення посад підтверджує прийняття нового закону України "Про Національну поліцію" та удосконалення існуючого "Про прокуратуру", які встановлюють нові порядки відбору кадрів.

На наше глибоке переконання, впровадження конкурсного відбору у вітчизняну державну службу можливо лише імплементуючи досвід правового регулювання у більш розвинутих країнах. Тому, врахувавши регулювання даного питання в законодавстві ЄС та США, [8, 13] нами зроблені пропозиції щодо організації даного конкурсу в Україні, які передбачають наступні кроки :

1. Створення єдиного незалежного органу, відповідального за набір кваліфікованих працівників – Державного агентства відбору персоналу (за прикладом ЄС, де подібний орган називається *European Personnel Selection Office*). Основна функція органу – оголошення відкритих конкурсів, їх адміністрування, відбір претендентів, захист порушених прав в досудовому порядку.

2. Остаточне законодавче "шліфування" існуючих НПА задля уникнення правових колізій.

3. Повний перехід на електронний документообіг на всіх стадіях проведення конкурсу:

- реєстрація на сайті агентства і створення профілю із зазначенням досвіду, якостей та кадрових побажань претендента;
- при відповідності до вимог посади, направлення всіх документів в електронному форматі членам кваліфікаційної комісії Держагентства відбору персоналу;
- проходження початкових іспитів під контролем екзаменаторів в спеціально створених комп'ютеризованих системах.

4. Удосконалення процесу відбору на посади державного службовця враховуючи специфіку майбутньої діяльності (поліція, прокуратура тощо)

5. Запровадження нових систем і рівнів оцінювання, які будуть застосовуватись до кандидатів, які прийшли первинні тестування – випробування з виконання, моделювання критичних ситуацій тощо.

6. Залученням до процедури відбору громадських організацій та профільних асоціацій відповідних галузей задля ефективного виконання принципу гласності та відкритості.

7. Запровадження адміністративної відповідальності за порушення порядку проведення конкурсу чи подання таких відомостей або іншої інформації, що введе в оману кваліфікаційну комісію та ускладнить її роботу.

Дана стратегія розвитку дозволить вдосконалити чинну процедуру конкурсу та розширити можливість відбору справжніх професіоналів своєї справи.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що завдяки здійсненому нами дослідженню, підготовленому на основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду організаційного регулювання конкурсного відбору державних службовців, наукових праць, було здійснено теоретичне узагальнення матеріалу з даної теми, обґрунтовано ключові етапи удосконалення конкурсного відбору в системі державної служби України на основі виявленої проблематики.

Історію розвитку конкурсу в системі державної служби України розділено на такі етапи: передумови зародження конкурсу в системі державної служби (кінець XV – середина XVIII ст.); конкурс у системі державної служби за часів Західно-Української Народної Республіки (1918–1921 рр.); конкурс у системі державної служби за радянської доби (1917–1991 рр.); сучасний період розвитку конкурсу в системі державної служби незалежної України (з 1991).

Остаточно визначено найдосконалішого поняття державної служби як "публічної, професійної, політично неупередженої та незалежної діяльності щодо практичного виконання завдань і функцій держави, побудованої на міжгалузевих та спеціальних принципах та здійснюваної на основі фінансування з державного бюджету.

Запропоновано ряд ключових моментів поліпшення організаційних основ проведення конкурсу на етапах пошуку потенційних кандидатів, контролю та оцінювання конкурсної процедури як законодавчо врегульованого порядку проведення у певні терміни стадій відбору для державних службовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;
2. Закон України "Про державну службу" від 16.12.1993 № 3723-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>;
3. Закон України "Про державну службу" від 10.12.2015 № 889-VІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>;
4. Закон України "Про прокуратуру" від 14.10.2014 № 1697-VІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/para2#n2>
5. Закон України "Про Національну поліцію" 02.07.2015 № 580-VІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 169 "Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців" від 15.02.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/169-2002-%D0%BF>;
7. Наказ Нацдержслужби Про затвердження Типового порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби від 05.03.2012 № 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0709-12>;
8. Проект Закону України "Про державну службу" від 30.03.2015 № 2490 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571;
9. Public Administration, understanding management, politics and law in the public sector. // David H Rosenbloom. – 1998. – P. 232-233;
10. Єфремова О. П. Конкурсний відбір у системі державної служби України (теоретико-прикладний аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

12.00.01 / О. П. Єфремова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2015. - 20 с.;

11. Кікінчук В. Ю. Щодо визначення поняття державної служби / В. Ю. Кікінчук // Форум права. - 2012. - № 3. - С. 282-286. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_49.pdf;

12. Малиновський В. Державна служба за часів Гетьманщини / В. Малиновський // Незалежна громадсько-політична газета. – Електронне видання. – № 817. – 22 липня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volyn.com.ua/?rub=5&article=2&arch=817>;

13. Малиновський В.Я. Державне управління : навч. посібник. / В.Я. Малиновський : Вид. 2-ге, доп. та перероб. - К.: Атіка, 2003. - 576 с.;

14. Офіційний web-сайт Європейського бюро з відбору персоналу (EPSO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europa.eu.int/epso/index_en.htm;

15. Офіційний web-сайт Національної ради реформ <http://reforms.in.ua/reforms/reforma-derzhavnogo-upravlinnya#>;

16. Офіційний web-сайт організації World Economic Forum <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>.

17. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів : [монографія] / М. І. Цуркан. – Х. : Право, 2010. – 216 с.

Науковий керівник: Ладиченко Віктор Валерійович, доктор юридичних наук, професор НУБіП України, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства.

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Кондур Е.М.,

здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет

Розвиток науково-технічного прогресу та перехід економіки країни до ринку зумовлює зростання техногенного навантаження на природу, що спричиняє у сучасних умовах негативні наслідки для довкілля [4; 143]. Погіршення стану навколишнього природного середовища в результаті низького рівня екологічної свідомості суспільства надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Нинішня екологічна ситуація в Україні характеризується, як кризова, що формувалася протягом тривалого часу через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Винятковою особливістю екологічного стану в Україні є те, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. Чорнобильська катастрофа з її

довгочасними медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками спричинила в Україні ситуацію, яка наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи [12].

Розвиток суспільства на сучасному етапі вимагає вироблення збалансованого підходу до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Це можливо лише шляхом комбінації заходів адміністративно-правового впливу на природокористувачів та заходів економічного регулювання природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Завдання правового регулювання у цьому контексті полягає насамперед у тому, щоб допомогти розв'язати конфлікт економічних та екологічних інтересів, зробивши екологічно некоректну діяльність не вигідною також і економічно, а дотримання екологічних вимог у господарській діяльності екологічно вигідним. Такий підхід має стати основою екологічної політики держави як системи намірів, програм та засобів їх реалізації з метою досягнення цілей охорони навколишнього природного середовища [3; 242 - 243].

Певні аспекти діяльності органів державної влади із запровадженням економічного механізму охорони довкілля в Україні досліджували у своїх працях В. Бредіхіна, Н.Кобецька, В.Костицький, Ю.Шемшученко та інші. Ця проблема досліджувалася також і російськими науковцями, такими як М.Бринчук, С.Боголюбов, Б.Єрофєєв тощо.

Метою даної статті є:

- аналіз наукової літератури та українського законодавства для вивчення поняття та структури економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Традиційно механізм державного регулювання, у тому числі економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища, прийнято розглядати, як систему, що об'єднує суб'єкта цієї діяльності та об'єкта регулюючого впливу, а також відносити до нього систему права і сам процес його застосування.

Економіко-правовий механізм охорони довкілля надає державній політиці у цій сфері чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяє належному врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Він тісно пов'язаний та закономірно залежить від економічної, політичної, правової систем суспільства, від особливостей побудови та функціонування державного механізму, а також від еколого-правової культури суспільства [6; 22].

Економічний механізм екологічного регулювання правомірно аналізувати у широкому та вузькому значенні. В економічній теорії у широкому розумінні він репрезентований сукупністю форм і методів функціонування суспільного виробництва як еколого-економічної системи, що відбиває ступінь розвитку процесу свідомого використання законів природи та економічних законів у людській діяльності. У вузькому розумінні цей механізм визначається як система-набір спонукальних інструментів (підйом), що керують економічною поведінкою суб'єктів господарювання, спрямовуючих їх на здійснення ресурсозберігаючих

заходів, отже – на досягнення еколого-економічної збалансованості функціонування суспільного виробництва та якісного стану довкілля [5; 62].

Екологічний механізм забезпечення охорони довкілля – це система економіко-правових засобів впливу, які забезпечують формування системи фінансування природоохоронних заходів через стягнення зборів за використання природних ресурсів та забруднення довкілля, інших надходжень, стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів шляхом встановлення фінансових та інших матеріальних пільг та гарантій [2; 118].

Економічний механізм ґрунтується на концепції платності природокористування [1; 135] та виконує ряд важливих функцій. Він спрямований у першу чергу на економічне забезпечення природокористування і охорони довкілля. Це одна з його головних функцій, яка реалізується шляхом послідовного здійснення всіх необхідних заходів, що забезпечують охорону довкілля.

Самостійне значення має стимулююча функція економіко-правового механізму. Вона полягає в створенні умов економічної зацікавленості підприємств та інших природокористувачів у виконанні адресованих їм вимог екологічного законодавства [4; 145].

Основним документом, що регулює систему економіко-правових заходів охорони довкілля є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (розділ X «Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища»).

Відповідно до ст. 41 цього Закону основними напрямками економіко-правового механізму охорони довкілля є:

- взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів із охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

- визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

- встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;

- встановлення ставок екологічного податку;

- надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго-ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

- відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища [11].

Погоджуюся із зауваженнями Кобецької Н. щодо недоліків даного переліку. Так положення закріплене в п.1 ст. 41, яке передбачає «взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів із охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів» можна віднести до принципів функціонування економічного механізму, а не до напрямів. «встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище» є обов'язковою складовою процесу визначення розміру грошових зборів за використання природних ресурсів та забруднення довкілля, а

економічного напрямку в даному положенні нема. «Відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» є одним із методів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, а не економічний механізм [2; 118].

Подальше провадження економічних важелів у сфері охорони довкілля знайшло відображення у нормативно-правових актах екологічного законодавства, а саме питанням економіко-правового механізму присвячені: глава 35 Земельного кодексу України «Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель» [7]; глава 4 Кодексу України про надра «Плата за користування надрами» [8]; розділ 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» «Економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду» [10] тощо.

Також існують норми міжгалузевго регулювання. Так, наприклад, розділ 8 Податкового кодексу України «Екологічний податок» [9] визначає платників податків, об'єкти оподаткування та ставки податку за забруднення оточуючого середовища.

Усі вказані правові норми (комплексні, диференційні, міжгалузеві) становлять правову основу економічного механізму регулювання правовідносин у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля, тим самим перетворюючи його в економіко-правовий механізм [6; 23].

Виходячи з нині діючого законодавства, сукупність складових елементів економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища є дещо ширшою, ніж та, що встановлена у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Серед складових слід назвати такі:

- облік та економічна оцінка природних ресурсів, природних та природно-антропогенних об'єктів;
- економічна оцінка впливу господарської та іншої діяльності на стан довкілля;
- фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- ліміти використання природних ресурсів, ліміти скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів;
- збори за спеціальне використання природних ресурсів;
- екологічний податок;
- фонди охорони навколишнього природного середовища;
- комплекс заходів економічного стимулювання в процесі природокористування;
- відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва;
- екологічне страхування;
- екологічний аудит.

Даний перелік не є вичерпним, оскільки з розвитком ринкових відносин можуть виникати і формуватися й нові економічні способи регулювання відносин з раціонального природокористування та охорони довкілля [1; 136].

Заходи економіко-правового регулювання у галузі природокористування та охорони довкілля поділяються на декілька груп: економічні санкції, економічні стимули та економічні гарантії [4; 145].

Основу економічних санкцій становлять примусові заходи фінансового характеру, які застосовуються у зв'язку з порушенням або невиконанням суб'єктами господарської діяльності або громадянами встановлених економічних вимог (наприклад, штрафи за забруднення навколишнього природного середовища, забруднення та засмічення окремих природних ресурсів; штрафи за порушення правил та вимог у сфері поводження з відходами; система відшкодування збитків та екологічної шкоди тощо).

До екологічних стимулів належать податкові, кредитні та інші пільги, метою яких є заохочення господарюючих суб'єктів до раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля.

Економічні гарантії – це спеціальні засоби та заходи, що створюють належні фінансові умови для відповідного екологічно збалансованого управління (наприклад, екологічне страхування, екологічний аудит).

У цілому ефективність економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища багато в чому залежить не тільки від правової регламентації, але й від узгодженої та чіткої взаємодії усіх його елементів та складових [1; 137].

Підсумовуючи вище викладене, можна зазначити, що економіко-правовий механізм охорони довкілля – це комплексний міжгалузевий правовий інститут, який об'єднує між собою правові та організаційні заходи, які спрямовані на реалізацію економічних важелів забезпечення охорони довкілля.

З метою вирішення екологічних проблем застосовуючи економіко-правові механізми необхідно розробити нову екологічну політику держави, як системи намірів, програм та засобів їх реалізації з метою досягнення цілей охорони навколишнього середовища. Основа даної екологічної програми полягає:

- 1) ліквідація виробництв із надмірним та нераціональним використанням природних ресурсів;
- 2) розвиток екологічної індустрії (ринку екологічних технологій та послуг);
- 3) розробка та закріплення на законодавчому рівні стратегії «екологічно чистого виробництва»;
- 4) закріплення правовими нормами таких умов взаємодії платежів, зборів, податків, при яких підприємцю значно вигідніше виконувати всі вимоги законодавства про охорону довкілля, ніж порушувати їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бредіхіна В.Л. Правові засади економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища. В кн.: Екологічне право: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] за ред. А.П.Гетьмана, - Х.: Право, 2013. – 432 с.
2. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: Навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008.- 352 с.
3. Костицький В.В. Економіко-правовий механізм природокористування та охорони навколишнього природного середовища. В кн.: Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»». 2008. – 720 с.

4. Шульга М.В. Економіко-правовий механізм природокористування та охорони навколишнього природного середовища. В кн.: Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред.. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Право. 2009. – 328 с.
  5. Веклич О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання // Економіка України. – 2003. - №10. – 62 – 70 с.
  6. Іванюшенко В.В. До питання щодо поняття економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля в Україні// Правничий вісник Університету «КРОК». – К.: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 7. – 2011. – 21 – 28 с.
  7. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
  8. Кодекс України про надра від 27 липня 1997 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94>
  9. Податковий кодекс України від 02 лютого 2010 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru#Stru>
  10. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
  11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
  12. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. №188/98-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
- Науковий керівник:** Белов Дмитро Миколайович, д.ю.н., професор, юридичний факультет, кафедра конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ.

NEW TRENDS IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION IN UKRAINE AND EU COUNTRIES: APPLICATION OF *IURA NOVIT CURIA* PRINCIPLE

Kormylo Mykhailo,
Taras Shevchenko National University
of Kyiv and Vilnius University,
Master of Laws

The principle *iura novit curia* means that the court knows the law. Civil law systems have interpreted this maxim as the authority of the court to ground its decisions on legal theories that have not been advanced by the parties. However, they still favour the applying of *actori incumbit probatio* maxim meaning that the burden of proof lies with the claiming party. Common law systems generally reject this principle determining a more limited role for court in the adversarial search for the truth.

Due to the difference between arbitration and litigation, the application of *iura novit curia* in the arbitration context gives rise to unique problems. They arise because the parties' choice of law does not resolve the question of the applicability of the

principle in the arbitration context. The arbitrator is, therefore, left with the difficult question of whether or not and more importantly to what extent to apply the principle to a case at hand.

For this reason, some arbitral institutions have attempted to set default rules on exactly this issue. Article 22.1(iii) of the Arbitration Rules of London Court of International Arbitration, for example, states that “[t]he Arbitral Tribunal shall have the power, ... upon its own initiative, but in either case only after giving the parties a reasonable opportunity to state their views ... as the Arbitral Tribunal may decide to conduct such enquiries as may appear to the Arbitral Tribunal to be necessary or expedient, including whether and to what extent the Arbitral Tribunal should itself take the initiative in identifying relevant issues and ascertaining relevant facts and the law(s) or rules of law applicable to the Arbitration Agreement, the arbitration and the merits of the parties' dispute”. [1]

However, most arbitration institutions, including International Chamber of Commerce (ICC), Arbitration Institute of the Stockholm chamber of Commerce (SCC), Netherlands Arbitration Institute (NAI), Vienna International Arbitral Centre (VIAC), Vilnius Court of Commercial Arbitration (VCCA), and International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry (ICAC at UCCI) have not yet developed default rules regarding the applicability of the *iura novit curia* principle. [2; 3; 4; 5; 6; 7]

Moreover, arbitration has a different statutory mandate than litigation. The English Arbitration Act of 1966, for example, states that an arbitral tribunal “shall” decide a dispute “in accordance with the law chosen by the parties” or “such other considerations as are agreed by them or determined by the tribunal.” [8] Thus, to the extent that *iura novit curia* is not a purely procedural rule, there is still a question as to how much the parties should be able to vary the mandate of arbitrators by contract.

It's essential to remember, however, that arbitration is formed and governed by the agreement of the parties. Without it, no arbitral panel has jurisdiction over a dispute that may arise between those parties.

This is an important aspect of arbitration that makes the application of *iura novit curia* difficult. If parties to an arbitration proceeding, the existence of which is based entirely on the exercise of autonomy by those parties, do not present a particular legal claim to the arbitral panel, why should the panel do so on its own accord? Moreover, much of the attractiveness of arbitration lies in the autonomy of the parties to exercise control over the choice of law and procedure to be applied in potential future disputes.

These issues are compounded by the practical difficulties inherent in international commercial arbitration. On the one hand, for example, ICC statistics record that each year about 100 different laws or legal systems are applied in a great number (usually from 700 to 1,000) cases considered by ICC arbitrators. [9] Applying *iura novit curia* requires intimate knowledge of the body of law to be applied. Do we really expect the ICC arbitrators to research and become experts in 100 different bodies of law in order to effectively administer the principle in arbitration proceedings? On the other hand, the ICAC at UCCI frequently disregards *actori incumbit probatio* and conducts enquiries as may appear to be necessary or expedient in order to ascertain relevant law(s) to the arbitral proceedings. However, such enquiry upon the initiative of the arbitrator(s) has no specific legal ground and therefore its application in arbitration is doubtful (even though an arbitrator practices law in one of the legal systems and is deeply aware of the respective laws, this fact doesn't automatically entitle him to

ascertain law necessary for the arbitral proceedings if it contradicts common practice in the field of commercial arbitration).

Arbitral panels face further problems caused by the conflicting views of national courts on this issue.

In a decision dated 14 December 2014, the Svea Court of Appeal (Sweden) in case *MHH AS v. Axel's Konsult och Förvaltning AB* noted that an arbitrator's interpretation of an agreement is not limited by the parties' legal arguments. Rather, pursuant to the principle of *iura novit curia*, the arbitrator must apply the law even if it has not been referenced by a party. One of the parties to the arbitration had sought to set aside the award, alleging that the arbitrator had exceeded his mandate by basing the award on circumstances that had not been referenced by the parties in the arbitration, and by interpreting the parties' agreement without being instructed to do so. The Court held that such interpreting fell well within the scope of the arbitrator's mandate to resolve the dispute between the parties. [10]

In the 2008 case *Wefren Austria GmbH v. Polar Electro Europe B.V.*, the Supreme Court of Finland denied the respondent's claim that its right to be heard was violated by the tribunal's award of compensation for the termination of the commercial agreement between the parties, an issue that was never argued. The Court upheld the tribunal's application of *iura novit curia* and found that the tribunal was not bound by the legal positions raised by the parties. [11]

But awards have been set aside by other courts in similar circumstances. The High Court of England and Wales found the application of *iura novit curia* in a 2007 case *OAO Northern Shipping Company v. Remolcaderos de Marin SL* to be "a serious irregularity" causing "substantial injustice" to the party, therefore setting aside the arbitral award. [12]

All things considered, for now there seems to be no convergence on the application of *iura novit curia* in the arbitration context. Most arbitration clauses are boilerplate and parties may not prefer to expend additional time and cost negotiating over the application of *iura novit curia*. Moreover, the appropriate scope of the principle's application may depend on the specific issues in dispute or the qualification of arbitrators, and their expertise in the choice of law of the parties.

Perhaps a better solution for arbitral institutions nowadays is to follow the lead of LCIA and address this issue in their default rules of procedure. This approach will create certainty of expectations for the parties at the outset. Parties may then choose whether or not to opt out of the default rule under the particular circumstances of their case and depending on their level of trust in the tribunal.

Sources:

1. *LCIA Arbitration Rules* (2014) // http://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2014.aspx.
2. *ICC Rules of Arbitration* (2012) // <http://www.iccwbo.org/products-and-services/arbitration-and-adr/arbitration/icc-rules-of-arbitration/>.
3. *SCC Arbitration Rules* (2010) // http://sccinstitute.com/media/40120/arbitrationrules_eng_webbversion.pdf.
4. *NAI Arbitration Rules* (2014) // <http://www.nai-nl.org/downloads/NAI%20Arbitration%20Rules%20and%20Explanation.pdf>.
5. *Rules of Arbitration and Conciliation of VIAC (Vienna Rules)* (2013) // <http://www.viac.eu/en/arbitration/arbitration-rules-vienna/93-schiedsverfahren/wiener-regeln/144-new-vienna-rules-2013>.

6. *Rules of Arbitration of the Vilnius Court of Commercial Arbitration (2013, wording as of 1 January 2015)* // http://www.arbitrazas.lt/failai/VCCA%20Documents_ENG/2015%2001%2001%20VCCA%20Rules%20of%20Arbitration_%20wording_without%20annexes.pdf.
7. *Rules of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry (wording as of 24 April 2014)* // <http://arb.ucci.org.ua/icac/en/rules.html>.
8. *English Arbitration Act of 1996, Article 46.* <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/46>.
9. *ICC Bulletin, Volume 21(1) 2010, at. 12.* // http://www.iccdri.com/itemContent.aspx?XSL=arbSingle.xml&XML=\STATISTICAL_REPORTS\SR_0029.xml&CONTENTTYPE=BULLETINS&TITLE=ICC%20International%20Court%20of%20Arbitration%20Bulletin%20Vol.21/No.1&TOC=ItocBull_0051.xml&LOC=13.
10. *Judgment of the Svea Court of Appeal, 4 December 2014, Case No. T 2610-13* // <http://www.arbitration.sccinstitute.com/Views/Pages/GetFile.ashx?portalId=89&cat=79572&docId=2352485&propId=1578>.
11. *Judgment of the Supreme Court of Finland, Wefren Austria GmbH v. Polar Electro Europe B.V. Case* // <http://www.jurispub.com/Finland-Werfen-Austria-GmbH-v-Polar-Electro-Europe-B-V-Zug-Branch-International-Arbitration.html>.
12. *Judgment of the High Court of England and Wales, OAO Northern Shipping Company v. Remolcaderos de Marin SL Case* // <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbitLRe/OAO%20v%20Romalcadores%202007.pdf>.

ВІДВОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Костан О.В.,

студент 5 курсу юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Кожна людина для визначення своїх прав і обов'язків та для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на те, щоб її справа була розглянута гласно з дотриманням всіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом [1, ст. 10]. Конституція України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це означає, що кожен, хто вважає свої права порушеними, може з дотриманням процесуального законодавства звернутися до суду за їх захистом, а суд має розглянути справу на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від їх походження, соціального та майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин [2, ст. 55].

Однією з гарантій здійснення об'єктивного, незалежного і неупередженого правосуддя є інститут відводу під час кримінального провадження. Сутність відводу у кримінальному судочинстві полягає в усуненні (самоусуненні) окремих учасників від участі у кримінальному провадженні за наявності обґрунтованих

сумнівів в їх неупередженості виключно на підставі постановленої слідчим суддею, суддею (судом) вмотивованої ухвали.

Проте результати системного дослідження проблеми законодавчого врегулювання відводів у кримінальному судочинстві свідчать про недотримання основних вимог до змісту та логіки викладення правових норм, зокрема, послідовності, вичерпності та однозначності тлумачення. Наприклад, КПК задекларував обов'язок (не право!) слідчого судді, судді, присяжного, прокурора, слідчого, захисника, представника, експерта, спеціаліста, перекладача, секретаря судового засідання заявити самовідвід за наявності підстав, передбачених ст. ст. 75 – 79 (ч. 1 ст. 80 КПК), при цьому не визначивши вид та міру відповідальності зазначених осіб у випадку невиконання ними цього обов'язку. Відповідно, без санкції норма «безсила». Враховуючи, що подібних прикладів можна навести багато, доцільно питання відводу в кримінальному судочинстві розглянути комплексно.

Проаналізуємо визначений КПК перелік осіб, яким учасники кримінального провадження можуть заявляти вмотивований відвід за наявності відповідних підстав (ст. ст. 75, 77 – 79 КПК) на певних стадіях кримінального провадження.

Зокрема, на етапі досудового розслідування відвід може бути заявлений: слідчому судді (суд); слідчому, прокурору, представнику (сторона обвинувачення); захиснику (сторона захисту); спеціалісту, перекладачу та експерту (інші учасники кримінального провадження). Під час судового провадження (за загальним правилом, до початку судового розгляду) учасники кримінального провадження мають право заявити вмотивований відвід: судді, присяжному (суд); прокурору, представнику (сторона обвинувачення); захиснику (сторона захисту); спеціалісту, перекладачу експерту, секретарю судового засідання (інші учасники кримінального провадження). Групування зазначених осіб за ознакою функцій, які вони виконують у процесі кримінального провадження, та визначення стадій кримінального провадження не випадкове і здійснене з метою систематизації змісту правових норм, закріплених КПК. Зокрема як видно з наведеного, слідчому судді та слідчому можна заявити відвід тільки під час досудового розслідування, а судді, присяжному та секретарю судового засідання – на етапі судового провадження.

Далі доцільно звернути увагу, що до учасників кримінального провадження, які виступають з боку обвинувачення, окрім зазначених вище, належать: керівник органу досудового розслідування (далі – керівник ОДР), потерпілий та його законний представник у випадках, установлених КПК (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК), а також співробітники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України (далі – співробітники ОП). Варто зазначити, що процесуальним законом визначене право:

а) співробітників ОП користуватися повноваженнями слідчого під час виконання доручень слідчого або прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК);

б) керівника ОДР здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК).

Одночасно порядок та процедура заявлення співробітнику ОП та/або керівнику ОДР відводу у випадку їх неупередженості під час користування

повноваженнями слідчого КПК прямо не передбачені. Звісно, у такій ситуації можна (і на мою думку, доцільно) апелювати до методу аналогії закону, ініціювавши процедуру відводу стосовно співробітника ОП та/або керівника ОДР, які виконують обов'язки слідчого, за наявності підстав, передбачених ст. 77 КПК. Однак відсутність законодавчо закріпленого однозначного порядку врегулювання цього питання на практиці може реалізуватися у превалюванні форми над змістом.

Необхідно також звернути увагу, що у кримінальному процесуальному законодавстві відсутній інститут відводу законного представника. Такий висновок можна зробити, виходячи із чіткого розмежування понять «представник» та «законний представник». Зокрема, представником фізичної особи у кримінальному провадженні може бути лише адвокат, а юридичної особи – керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, адвокат (ч. 1 ст. 45, ч. ч. 1, 2 ст. 58 КПК). У свою чергу, законний представник може представляти інтереси тільки фізичної особи – неповнолітньої або визнаної у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною (ч. 1 ст. 59 КПК). Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний (ч. 2 ст. 44, ч. 2 ст. 59 КПК). Отже на відміну від законного представника, представником не може бути близький родич особи, інтереси якої він представляє (п. 3 ч. 2 ст. 78 КПК).

Не дивлячись на те, що на законного представника покладається обов'язок захищати права та інтереси особи, яку він представляє, як свої власні, не виключена можливість свідомого вчинення законним представником дій, які суперечать інтересам такої особи, з корисливих або інших мотивів. Запобігти реалізації такої можливості повинне положення ч. 4 ст. 44 КПК, яким за слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом (в залежності від стадії кримінального провадження) закріплений обов'язок прийняти рішення про заміну законного представника, дії чи інтереси якого суперечать інтересам особи, яку він представляє. Таким чином стосовно законного представника інститут відводу замінений на контроль за його діями з боку суду та державного обвинувачення. Відповідно, перелік осіб, які можуть відсторонити недобросовісного законного представника від участі у кримінальному провадженні, обмежений порівняно з переліком учасників кримінального провадження, які мають право заявляти відвід представнику. Наприклад, цивільний позивач, який фактично виступає з боку обвинувачення і, відповідно, заінтересований у якісному відстоюванні прав потерпілого, може за наявності обґрунтованих підстав заявити відвід представнику потерпілого (ч. 2 ст. 80 КПК), проте позбавлений права заявляти відвід законному представнику, який діє всупереч інтересів потерпілого. Аналогічний приклад можна навести стосовно цивільного відповідача і законного представника підозрюваного/обвинуваченого (сторони захисту).

Одночасно поряд із зазначеними недоліками, ще однією проблемою є неможливість оскарження ухвал про задоволення (незадоволення) заяв про відвід суддів (чинним КПК така можливість не передбачена). Проте якщо законодавець все ж таки наважиться надати таке право, йому необхідно бути обережним,

оскільки це може стати засобом звичайного затягування кримінального провадження.

Підбиваючи підсумок, слід відзначити загальну недосконалість законодавчо закріпленої процедури застосування відводів у кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]: за станом на 10 грудня 1948 р. (резолюція 217А(III) / Генеральна Асамблея ООН. – нормативно-правова база «ЛІГА: ЗАКОН», 1991 – 2015.

2. Конституція України [Електронний ресурс]: за станом на 02 березня 2014 р. / Верховна Рада України. – нормативно-правова база «ЛІГА: ЗАКОН», 1991 – 2015.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 25 січня 2016 р. / Верховна Рада України. – нормативно-правова база «ЛІГА: ЗАКОН», 1991 – 2015.

ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ АБО ЗАГРОЗИ СИЛОЮ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Лазорка Д.Ю.,

студент 2 курсу напряму «Міжнародне право»
юридичного факультету УжНУ

Принцип заборони застосування сили або загрози силою у міжнародному праві відіграє значну роль при вирішенні міжнародних конфліктів та формуванні зовнішньої політики держав. Уже на ранніх етапах розвитку міжнародного права правознавці засуджували та робили спроби обмежити право на війну, зважаючи на те, що для початку воєнних дій мають існувати обґрунтовані причини [1, с.12].

Першим правовим внеском у становлення принципу незастосування сили або загрози силою була Гаагська конференція про мирне вирішення міжнародних сутичок 1899 р. Конференція, на якій було прийнято вказану конвенцію, не лише кодифікувала право і практику щодо добрих послуг, посередництва та арбітражу, а й передбачила створення відповідного інституційного механізму – Постійного Третейського суду. У Статуті Ліги Націй обмеження права на війну, ст. 12 якого забороняла вдаватися до війни, якщо не використано можливостей мирного вирішення конфлікту Асамблеєю Ліги Націй договір про взаємну допомогу зафіксував: «Агресивна війна є міжнародним злочином... сторони беруть урочисте зобов'язання не здійснювати цього злочину» [2, с.221]. Також можна зазначити такі міжнародно-правові акти як: Женевський протокол про мирне врегулювання міжнародних конфліктів 1924р.; Декларація про агресивні війни 1927 р.; Пакт Бріана - Келлога 1928р. Докорінні зміни у міжнародному праві, що відбулися із закріпленням основоположних принципів норм *jus cogens* (заборона погрози силою або її застосування, мирне вирішення міжнародних спорів, мирне співіснування тощо), були зумовлені двома світовими війнами, появою ядерної та термоядерної зброї, здатної фізично знищити усе людство [3, с. 308-309]. Завершився етап становлення принципу незастосування сили або загрози силою ухваленням статуту ООН у ст. 2 п.4 якого закріплено: «Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від

погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [4,с.8-9].

Нормативний зміст принципу, тобто перелік конкретних дій, які забороняються цим принципом впливає зі загальних декларацій та резолюцій ООН. На сьогодні можна визначити 6 пунктів дій визначених принципом незастосування сили або загрози силою:

- утримуватися від застосування сили (прямої чи опосередкованої);
- утримуватися від загрози силою;
- утримуватися від будь-яких дій, які є проявом сили з метою примусити іншу державу відмовитися від повного здійснення її суверенних прав;
- відмовитися від актів репресії за допомогою сили;
- відмовитися від сили або загрози силою як засобу врегулювання спорів тощо.
- утримуватися від організації або заохочення організації збройних банд, іррегулярних сил, зокрема найманців, для вторгнення на територію іншої держави.

Цей перелік стосується всіх суб'єктів міжнародного права без винятку, він не є стабільним, а постійно розширюється як у рамках ООН, так і на регіональній основі для держав регіону.

Зважаючи на те, що перелік усіх заборонених дій завжди буде неповним і з метою зміцнення принципу незастосування сили або загрози силою, сучасне міжнародне право визначає 2 виключні випадки можливого правомірного застосування сили. Це зокрема випадки, які зазначені в статуті ООН: 1) застосування сили за рішенням Ради Безпеки у разі загрози миру у разі загрози миру, порушення миру або акту агресії; 2) застосування збройної сили з метою самооборони (індивідуальної чи колективної).

Для з'ясування змісту принципу незастосування сили істотне значення має поняття права на самооборону. Статут ООН кваліфікує його як невід'ємне право держави. Міжнародний Суд ООН виводить це право з основного права кожної держави на виживання. Право на самооборону виникає лише у випадку нападу однієї держави на інше. Після нападу терористів 11 вересня 2001 США заявили, що вони мають право застосувати збройну силу проти терористичних організацій і підтримуючих їх держав в порядку здійснення права на самооборону. На цій підставі була здійснена військова акція США та їхніх союзників проти Афганістану в 2001 р. Таке розуміння права на самооборону не зустріло протесту з боку міжнародного співтовариства. Хоча право держави на превентивну самооборону сьогодні більшість науковців вважають спірним. Оскільки прихильники такого застосування сили посилаються на статтю 51 Статуту ООН де зазначено: «Даний Статут жодним чином не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вдасться до заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки. Дії, вжиті Членами Організації при здійсненні цього права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки й жодним чином не повинні зачіпати повноважень і відповідальності Ради Безпеки, відповідно до цього Статуту, відносно вжиття в будь-який час таких дій, які вона вважатиме за необхідні для підтримки міжнародного миру й безпеки.»[5,с.139]. У такому випадку, при явному масовому порушенні прав

людини під час громадянської війни в Лівії, Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію № 1973, згідно з якою ввела на територію Лівії війська для захисту мирного населення[6,с.1]. Противники такого тлумачення даної статті зазначають зокрема що стаття 51 є винятком до статті 2, а загальне правило тлумачення полягає у тому що винятки до будь-якого принципу слід тлумачити в обмеженому значенні, щоб не завдати шкоду самому принципу. Стаття 53 Статуту передбачає, що учасниці регіональних угод можуть вживати примусових заходів проти «відновлення агресивної політики»(термін набагато ширший за «агресію») з боку будь-яких колишніх держав. Отже, можна висунути як довід, що у цьому положенні не було потреби, якби стаття 51 припускала запобіжну самооборону [7, с 429].

Схожою ситуація виявилась при вторгненні США та союзників до Іраку 2003 р. Оскільки вторгнення розпочалось без офіційного схвалення Ради Безпеки, деякі правознавці вважають його порушенням Статуту ООН. З цього приводу не було жодних позовів на підставі міжнародного права. Отже і в першому і другому випадках до США і союзників не було застосовано жодних санкцій хоча, в цих випадках порушення принципу заборони застосування сили або загрози силою було очевидним. Подібна ситуація утворилась під час Російсько-Грузинського конфлікту незважаючи на те, що міжнародна спільнота закликала Російську Федерацію та Грузію припинити воєнні дії та перейти до мирного врегулювання конфлікту, до РФ не було застосовано санкцій ні з боку міжнародних організацій, ні з боку країн першого світу. У висновку комісії Парламентської асамблеї Ради Європи йдеться про те що обидві країни «несуть відповідальність за ескалацію цього конфлікту в повномасштабну війну». Ситуація у випадку «гібридної війни» проти України виявилась дещо іншою. Окрім міжнародного засудження протиправних дій РФ, (від 27 березня 2014 року «Про підтримку територіальної цілісності України». Підтверджує окупацію Росією території Криму; Резолюції ПАРС від 9 та 10 квітня «Про засудження окупації Росією території Криму та санкції проти Росії». Резолюція від 27 січня 2015 року «Про гуманітарну ситуацію в Україні та біженців» ця резолюція підтверджує агресію Росії на Донбасі і всесторонню підтримку Росією бойовиків на території Донбасу), міжнародне співтовариство ввело економічні санкції щодо РФ та декотрих фізичних осіб які відповідальні за ескалацію конфлікту на сході України.

Отже забезпечення принципу незастосування сили або загрози силою на сьогоднішній день потребує змін оскільки по відношенню до держав які час від часу порушують принципи міжнародного права міжнародна спільнота не володіє достатніми засобами задля подальшого мирного співіснування суб'єктів міжнародного права. Що в свою чергу призводить до дестабілізації всієї міжнародно-політичної ситуації в світі.

Список використаних джерел

1. Скакунов Э.И. Самооборона в международном праве. – М.: Изд-во «Международные отношения», 1973. – 176 с
2. Андреев О.Л. Институт самопомощи и право войны: историко-правовые аспекты / Андреев О.Л. // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – №3-1. – С. 12–15.
3. Буткевич В.Г. Міжнародне право: основи теорії / Буткевич. В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В., - К: Либідь, 2003. – 605 с.

4. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] / Департамент громадської інформації ООН – 2008.- Режим доступу: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/U%20Charter_Ukrainian.pdf
5. Тимченко Л. Д. Міжнародне право [Електронний ресурс]: підручник. / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко – К. : Знання, 2012. – 631 с. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/436-mjnarodne-pravo-timchenko-ld-.html>
6. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1973. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j33
7. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Харків: Консум, 2000. – 592 с.

Науковий керівник: Білаш О.В., к.ю.н., доцент.

ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ» У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ

Литвинюк К. О.,
юридичний факультет, II курс,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Поняття кримінального правопорушення в кримінальному праві є універсальною і фундаментальною категорією: воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових інститутів. Саме тому визначенню цього поняття надавалось і надається велике значення, зокрема і у практиці Європейського суду з прав людини (далі - Суд).

Поняття «кримінальне правопорушення» (criminal offence) закріплене у статті 6, 7 та статті 2 Протоколу №7 Конвенції про права людини та її основоположних свобод (далі - Конвенція) [1]. Суд виходить із автономної концепції тлумачення поняття кримінального правопорушення, тобто Суд інтерпретує таку категорію безвідносно до її розуміння у національному законодавстві окремих країн-членів Ради Європи.

Також у Конвенції, поряд з поняттям «кримінальне правопорушення», вживається ще і поняття «злочин» (англ. — «crime») у статтях 2, 8, 10, проте це аж ніяк не є синонімом до поняття «кримінальне правопорушення». На сучасному етапі проблема розмежування поняття злочину і кримінального правопорушення в інтерпретації Суду ставала предметом досліджень не лише науковців в галузі кримінального права, а й теоретиків права, зокрема, П.М. Рабіновича. Так, в одній з праць науковця вказується, що термін «злочин» вживається у Конвенції лише у складі тих її положень, в яких зазначаються підстави для можливого обмежування зафіксованих у ній основоположних прав людини. Поняття «злочин» застосовується як суто внутрішньодержавна, національна інтерпретація, тобто у такому сенсі, в якому це визначає та розуміє певна держава [8].

З рішень Європейського суду щодо України, наприклад таких як «Salov v. Ukraine» [2], «Koval v. Ukraine» [4] вбачається, що Суд застосовує три критерії для визначення того, чи має діяння ознаки кримінального правопорушення: внутрішня класифікація; природа правопорушення; суворість санкції. У

зарубіжній науковій літературі для позначення сукупності даних критеріїв використовується термін "тест Енгеля" – за назвою справи, під час вирішення якої Суд вперше їх сформулював (рішення Суду у справі «Engel and others v. the Netherlands» від 08.06.1976 [3]).

Суд у своїй практиці дотримується такого підходу, що критерії Енгеля застосовуються, як правило альтернативно, а не кумулятивно. Тобто Суд для вирішення того, чи має діяння ознаки кримінального правопорушення, може застосовувати один з таких критеріїв, і цього буде достатньо для підтвердження того, що діяння є справді кримінальним правопорушенням. Прикладом такого застосування є справа «Kryshchuk v. Ukraine» від 19.02.2009, де Суд визначаючи кримінальний характер правопорушення вчинене заявником (порушення митних правил), застосовує лише один критерій, а саме – природа правопорушення [14]. Проте, якщо окремих аналіз кожного критерію не дозволяє дійти точного висновку щодо існування «кримінального правопорушення», то Суд використовує тоді кумулятивний підхід (всі критерії). Наприклад, у справі «Koval v. Ukraine» від 12.02.2007 Суд застосовує саме такий підхід: «пункт 1 статті 6 Конвенції в частині, що стосується кримінального права, підлягає застосуванню у цій справі з огляду на загальний характер норми законодавства, яку порушив заявник (стаття 154-1 Кримінально-процесуального кодексу, та превентивну і каральну мету покарання, застосованого до нього, і значний розмір суми конфіскованих грошей (приблизно 196 900 євро), що є достатнім для доведення того, що провадження дійсно було кримінальним за своєю природою» [4, § 102 рішення у справі «Koval v. Ukraine»].

Проаналізуємо встановлення наявності критеріїв Енгеля у правопорушеннях Судом у рішеннях проти України. Отож, критерій внутрішньої класифікації, а саме - положення про те, чи підпадає дане конкретне протиправне діяння під ознаки злочину у відповідності до національного матеріального права - означає те, що Суд оцінює зміст та вид норми національного законодавства, яку порушено. Якщо національне законодавство відносить правопорушення до кримінальних, то Суд автоматично також вважає його таким. Проте зазначений критерій на думку Суду є лише відправним пунктом, а отримані таким чином вказівки мають лише формальне, відносне значення, а набагато значущішими критеріями є характер правопорушення і суворість санкції. Так, в рішеннях, ухвалених проти України наприклад, справа «Sobko v. Ukraine» від 17.12.2015 [10], «Ogorodnik v. Ukraine» від 05.05.2015 [11], «Paskal v. Ukraine» від 15.12.2011 [12], заявники обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, і Суд, використовуючи критерій внутрішньої класифікації, також вважає такі справи кримінальними. А от у справі «Nadtochiy v. Ukraine» від 15.08.2008 [6] заявник обвинувачувався у вчиненні митного правопорушення, проте Суд визнав таке правопорушення кримінальним, з огляду на покарання, яке за таке порушення передбачено. Тобто, в даній справі Суд не брав до уваги такий критерій внутрішньої класифікації.

Наступним критерієм є природа правопорушення. В даному аспекті потрібно відзначити два моменти цього критерію: сфера застосування порушеної правової норми і мета покарання. Отже, якщо розглянута правова норма застосовується лише щодо обмеженої групи осіб, наприклад, представників певної професії, це означає, що мова йде про дисциплінарне, а не про кримінальне правопорушення. Адже дисциплінарні санкції, як правило, призначені для того, щоб члени окремих груп діяли відповідно до певних правил, що регулюють їх

поведінку. Однак, якщо правова норма має загальну дію, то, найімовірніше, вона входить в систему кримінального права і підпадає під гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції. Так, у справі «Oleksandr Volkov v. Ukraine» від 27.05.2013 [13], заявник був суддею, і внаслідок невиконання своїх професійних обов'язків, до нього було застосовано дисциплінарне стягнення. Суд вказав, що у цій справі немає ознак кримінального правопорушення, оскільки заявник порушив свій трудовий обов'язок, як судді, тобто норму, що поширюється на обмежене коло осіб.

Щодо другого аспекту критерію характеру правопорушення, то Суд зазначає, що покарання за скоєне кримінальне правопорушення повинно бути превентивним та каральним. Це означає, що метою покарання має бути запобігання новим правопорушенням, що могли б бути скоєні цими ж особами або іншими і призначення власне певного покарання в якості кари за скоєне правопорушення. Такі цілі покарання не повинні розмежовуватись, а лиш поєднуватись. Наприклад, у §102 рішення у справі «Koval v. Ukraine» від 12.02.2007, вказується: «стаття 6 Конвенції в частині, що стосується кримінального права, підлягає застосуванню у цій справі з огляду на превентивну і каральну мету покарання (грошова конфіскація у розмірі 500 000 грн)» [4]. А у справі «Kryshchuk v. Ukraine» заявник обвинувачувався у порушення митних правил і внаслідок цього у нього було конфісковано автомобіль, який було продано на відкритих торгах за ціною 7970 гривень. У § 29 рішення цієї справи Суд вказав, що хоча провадження стосовно заявника і класифікувалося як адміністративне, фактично воно мало кримінальний характер, якщо враховувати характер учиненого заявником правопорушення та призначене за нього стягнення, явно спрямоване на покарання і запобігання вчиненню правопорушень у майбутньому [14].

Третій критерій встановлення ознак кримінального правопорушення полягає в оцінці суворості покарання. Саме за таким критерієм встановлено вчинення кримінальних правопорушень у справах: «Gurepka v. Ukraine №2» від 08.07.2010 [6] , «Nadtochiy v. Ukraine» від 15.08.2008 [5]. Хоча термін «суворість» можна вважати оціночним, проте Суд його визначає виходячи з таких положень:

1. якщо за вчинене правопорушення передбачено основне покарання у вигляді позбавлення свободи, то Суд вважає таке діяння кримінальним правопорушенням. Так у §55 рішення у справі «Gurepka v. Ukraine №2» від 08.07.2010 вказано: «Суд вивчаючи положення пояснювальної доповіді до Протоколу N 7 до Конвенції, які чітко встановлюють, що при вирішенні питання про те, чи є правопорушення незначним, важливим критерієм є те, чи карається воно позбавленням волі. У цій справі стаття 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає, що відповідне порушення карається адміністративним арештом строком до 15 діб. Беручи до уваги мету статті 2 Протоколу N 7 і природу гарантій, які вона передбачає, Суд вважає, що правопорушення, за вчинення якого законом передбачено основне покарання у вигляді позбавлення волі, не може вважатися "незначним" у розумінні пункту 2 вказаної статті [6]. А от у § 82 рішення у справі «Engel and others v. the Netherlands» Суд зазначив: «У суспільстві, що підтримує принцип верховенства права, до «кримінальної» сфери належать можливі покарання у вигляді позбавлення свободи, за винятком тих, що з огляду на їхній характер, тривалість чи спосіб приведення до виконання не можуть спричинити до якихось очевидних негативних наслідків» [3] .

2. Якщо розмір грошових стягнень, що призначаються національними судами є значним, то Суд вважає таке правопорушення кримінальним за своїм характером. У § 102 рішення у справі «Koval v. Ukraine» від 12.02.2007 [4] Суд визнав, що застава, звернена в дохід держави, у розмірі такої значної суми конфіскованих грошей як 500 000 грн. є достатнім для доведення того, що правопорушення дійсно було кримінальним за своєю природою. Причиною звернення застави в дохід держави було грубе порушення заявником зобов'язань щодо належної поведінки, а саме те, що він примушував свідків до дачі неправдивих свідчень щодо скоєних ним злочинів та перешкоджав встановленню істини у справі (стаття 154-1 КПК України). А от у § 21 рішення у справі «Nadtochiy v. Ukraine» від 15.08.2008 вказується, що внаслідок застосування покарання, а саме – стягнення у розмірі 9833,57 грн., заявник зазнав істотної шкоди у зв'язку із застосуванням до нього такого стягнення, і це є достатнім для доведення того, що правопорушення в якому обвинувачувався заявник, було кримінальним за своїм характером (було встановлено ознаки митного правопорушення) [5].

Тому, як бачимо з вищевказаного, Суд визначає правопорушення кримінальним, враховуючи три критерії: внутрішня класифікація, характер правопорушення, суворість санкції. Для з'ясування того, чи діяння є кримінальним за своїм характером, Суд може використовувати такі критерії як альтернативно, так і кумулятивно. Відповідно, Судом можуть визнаватися кримінальними за своїм змістом ті діяння, які з огляду на національне законодавство є митними, адміністративними правопорушеннями. А тому особи на яких накладено такі стягнення, можуть звертатися до Суду щодо незабезпечення мінімальних гарантій захисту прав і свобод (обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення). І, як показує практика Суду, рішення і далі будуть ухвалюватись не на користь України. Цю існуючу вже тривалий час проблему в науці кримінального права пропонується вирішити такими шляхами: 1) з переліку адміністративних покарань виключити адміністративний арешт і значні штрафи (Л.П. Брич [15]); 2) законодавчо закріпити такий інститут в кримінальному праві як кримінальний проступок, який би охоплював усі ті адміністративні норми, санкції яких передбачають позбавлення волі і значні штрафи (П. Л. Фріс, [9]).

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини з поправками внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.
2. Judgment in the case of “ Salov v. Ukraine” 06.12.2005 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70096>
3. Judgment in the case of “ Engel and others v. the Netherlands” 08.06.1976 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>
4. Judgment in the case of “ Koval v. Ukraine” 12.02.2007 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77576>
5. Judgment in the case of “ Nadtochiy v. Ukraine” 15.08.2008 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86253>
6. Judgment in the case of “ Gurepka v. Ukraine №2” 08.04.2010 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98157>

7. Judgment in the case of “ Balitskiy v. Ukraine” 03.02.2012
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107185>
8. Рабінович П. М. Поняття кримінального правопорушення та покарання в інтерпретації Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-1291.html>.
9. П. Л. Фріс Актуальні питання кримінально-правової політики України (інститут карної провини у системі національного права)
[Електронний ресурс]. - <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/fris.pdf>
10. Judgment in the case of “ Sobko v. Ukraine” 17.12.2015
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159212>
11. Judgment in the case of “ Ogorodnik v. Ukraine” 05.05.2015
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150791>
12. Judgment in the case of «Paskal v. Ukraine» 15.12.2011
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106169>
13. Judgment in the case of «Oleksandr Volkov v. Ukraine» 27.05.2013
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>
14. Judgment in the case of “ Kryshchuk v. Ukraine” 19.02.2009
[Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-9136>
15. Брич Л. П. Застосування у світлі Європейських стандартів прав людини кримінальне законодавство України і практика його
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/18216/%CB>
Науковий керівник: Денькович О.І., кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету ім. Івана Франка.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Маричак Я.Ю.,

4 курс, юридичний факультет,
Ужгородський національний університет

Поняття "економічні злочини" останнім часом увійшло до широкого наукового обігу і використовується в дослідженнях з кримінального права, кримінології та криміналістики. Економічні злочини досить часто кваліфікуються як такі, що спричиняють значні збитки державі чи окремому колективу, тобто групі людей. Як правило, осіб, причетних до вчинення таких злочинів, складно притягнути до відповідальності. **Так, до найбільш небезпечних напрямів криміналізації економічної діяльності у світі можна віднести: злочини у сфері кредитно-фінансових відносин і банківської діяльності; злочини на ринку цінних паперів; злочини в зовнішньоекономічній діяльності; злочини у сфері споживчого ринку; злочини у сфері приватизації майна; податкові злочини.** Потреба в дослідженні даного явища набула гострого характеру, оскільки економічній злочинності притаманні особливі якості та особливий характер, тому що вона перетворилася у фактор, який не тільки дестабілізує життя суспільства, негативно впливає на його інститути, а й є серйозною загрозою економічній безпеці держави.

Досліджуючи світову практики боротьби з даною злочинністю, та досліджуючи питання протидії такій злочинності, науковці дають визначення. Економічна злочинність – це сукупність різних видів навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою незалежно від форми власності і видів діяльності суб'єктів, які виконують певні функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, пов'язаних з регулюванням цієї діяльності.[5.с.89]

Відмінна риса економічних злочинів складається в тому, що вони відбуваються спеціальним суб'єктом посадовими і матеріально відповідальними особами, а не сторонніми для об'єкта керування людьми, включеними в систему економічних відносин, на які вони зазіхають. Потреба в дослідженні даного явища набула гострого характеру, оскільки економічній злочинності притаманні особливі якості та особливий характер, тому що вона перетворилася у фактор, який не тільки дестабілізує життя суспільства, негативно впливає на його інститути, а й є серйозною загрозою економічній безпеці держави.

Аналіз злочинності в сфері економіки доцільно вести по декількох самостійних напрямках, обумовлених конкретною кримінологічною ситуацією перехідного періоду від адміністративної-командної до переважно ринкової регуляції господарських процесів як практичного керування економічних регуляторів – цін, податків, платежів за ресурси, процентних ставок, створення ринку засобів виробництва і предметів споживання, формування конкретного ринку.

Характерною тенденцією для сучасної злочинності є збільшення кількості економічних злочинів, що відбувається на тлі зміни форм власності, процесу приватизації державного майна, погіршення контролю за збереженням майна підприємств і організацій. Кримінологічні дослідження сучасного стану злочинності в Україні дають підстави передбачити, що головну загрозу для суспільства становитиме саме злочинність у галузі економіки. У цій сфері злочинність найкраще організована та здійснює значний вплив на економічний розвиток держави.[7.с.256]

Аналізуючи дані статистики, можна стверджувати, що протягом останніх років у сфері економіки існує незадовільна криміногенна ситуація. Економічна злочинність характеризується переважанням негативних тенденцій та їх постійним зростанням.

За період 2002-2006 рр. у середньому щорічно викривалося близько 40 тис. злочинів із загальною тенденцією до зростання у період 2002—2005 рр. (з 32 237 до 45 107) і лише у 2006 р. було викрито 42 606 злочинів економічної спрямованості. Такий самий стан і щодо викритих тяжких та особливо тяжких злочинів.

До 70% злочинів у сфері економіки залишаються не виявленими, особливо хабарництво, розкрадання коштів та інше.

За кримінально-правовою класифікацією економічна злочинність поділяється на такі групи:

1) **Злочини у сфері відносин власності**: пов'язані зі службовою діяльністю: розкрадання державного чи колективного майна шляхом шахрайства, присвоєння, розтрати або зловживання посадовим становищем;

2) **Злочини у сфері використання бюджету**: порушення законодавства про бюджетну систему України; видання нормативних актів, які змінюють доходи та витрати бюджету всупереч визначеному законом порядку;

3) **Злочини у сфері фінансових відносин**: виготовлення чи збут підроблених грошей або цінних паперів; незаконні операції з валютними цінностями; приховування валютної виручки; ухилення від сплати податків; порушення порядку випуску (емісії) й обігу цінних паперів; підробка знаків поштової оплати та проїзних квитків; незаконне виготовлення, підробка, використання чи збут незаконно виготовлених й одержаних або підроблених марок акцизного збору;

4) **Злочини у сфері підприємництва**: заняття забороненими видами підприємницької діяльності; порушення порядку заняття нею; фіктивне підприємництво; шахрайство з фінансовими ресурсами; виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними; незаконна торговельна діяльність; протидія законній підприємницькій діяльності; приховування банкрутства; фіктивне банкрутство;

5) **Злочини у сфері захисту від монополізму та несумлінної конкуренції**: незаконне збирання з метою використання чи використання відомостей, що становлять комерційну таємницю; розголошення комерційної таємниці; штучне підвищення та підтримання високих цін на товари народного споживання й послуги населенню; змова про фіксування цін; примушування до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань;

6) **Злочини у сфері обслуговування населення**: випуск чи реалізація недоброякісної продукції; обман покупців; обман замовників; одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення; порушення правил торгівлі;

7) **Злочини у сфері митного регулювання**: контрабанда.[6.с.173]

Даний вид злочинної діяльності на рівні з іншими злочинами так само має свої особливості та специфікації які виділяють даний вид злочинності як один з найнебезпечніших, саме для нормального функціонування держави. До них можна віднести:

Латентність економічних правопорушень досить висока (тіньовий сектор економіки за деякими оцінками перевищує легальний). Якщо порівнювати загальний рівень, то латентність економічної злочинності як мінімум на порядок вище латентності загально кримінальної. Це залежить, насамперед, від об'єктивної сторони злочину. Слід враховувати також зацікавленість і можливості його суб'єктів. У приховуванні загально кримінальних і економічних злочинів авторитети і кримінальні комерсанти, які здійснюють незаконні операції, мають великі можливості.

Висока латентність економічних злочинів пояснюється низкою причин. Зокрема, виявлення і запобігання ряду злочинам у фінансово-банківській системі, у зовнішньоекономічній діяльності, у сфері комп'ютерної інформації становить великі труднощі. Процес криміналізації кредитно-фінансової системи багато в чому пояснюється відсутністю ефективного законодавства і контролю над банківськими операціями з боку контролюючих організацій і, особливо, правоохоронних органів. В умовах плутанини в системі обліку і контролю стає важким (а іноді і взагалі неможливим) встановлення каналів і способів розкрадання державного й іншого майна. Причиною підвищення латентності є також зростаюча корупція. Корумпованість працівників владних і, особливо, правоохоронних структур прямо і безпосередньо цьому сприяє.

Високий ступінь її поширеності. Більшість вчинюваних в Україні злочинів є економічними. У загальній структурі зареєстрованих злочинів питома вага економічних.

Здатність економічної злочинності до швидких трансформаційних змін і адаптації до нових умов та правилі господарювання (економіко — правових новацій тощо), яка полягає у її динамічності (рухливості). Про це свідчить те, що вона переміщається у нові сфери, такі, як банківську справу і страхування, а також переходить від традиційних форм злочинної діяльності, як крадіжка майна і посадові правопорушення, до нових, потребуючих професійних навичок і відповідних організаційних структур. На це вказує різна та зростаюча кількість способів вчинення тих чи інших злочинів. Так, до загальних способів ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів відносять: неподання або подання у невстановлені строки органам податкової служби документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів та інших обов'язкових платежів (наприклад, декларації про прибуток, за податком на додану вартість чи розрахунків по сплаті акцизного збору; приховування об'єктів оподаткування; заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів; заниження об'єктів оподаткування; неутримання чи неперерахування до бюджету сум прибуткового податку з громадян, яким виплачувались доходи; приховування (неповідомлення) про втрату підстав на пільги з оподаткування, тобто незаконне користування податковими пільгами) Проте кожним роком вони доповнюються. Цілком ймовірно в найближчому майбутньому очікувати на появу невідомих до нині «модифікацій» злочинів у сфері економічної діяльності, обумовлених прагненням кримінального світу пристосуватися до нових правил її кримінально-правового регулювання.

Підвищення рівня організованості зло чинних угруповань Організований характер сучасної економічної злочинності закономірний ступінь її еволюції, важлива істотна ознака, що додає їй особливу суспільну небезпеку. Організована економічна злочинність досягла нині таких масштабів, що перетворилася у реальну загрозу економічній безпеці України, змусила говорити про лінію, яка відокремлює економіку і суспільство від того, що називається кримінальною економікою.

Зрощування загально-кримінальної та економічної злочинності. Продовжує міцніти зв'язок між злочинними формуваннями і легітимними економічними структурами, відбувається встановлення контактів, крім того об'єднання організаторів і лідерів злочинних груп і співтовариств, а також комерційних, виробничих й інших підприємств. Значно зросли і доходи злочинців, що дозволяє їм не тільки використовувати ті на відтворення власне злочинності, а й впливати на соціально-політичні процеси в державі. Сьогодні на службі в кримінальних підприємств перебувають могутні юридичні особи, значна частина корумпованих службовців державного апарату, що дозволяє їм лобювати свої інтереси в різних державних структурах і на всіх без винятку рівнях.

Посилення зовнішньоекономічного характеру злочинної діяльності. Так, до найпоширенішого виду злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності належить контрабанда яка завдає великої шкоди економіці України. Використовуючи недосконалість чинного законодавства, слабку оснащеність та неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів, особливо їх недостатнє інформаційне забезпечення, злочинці нарощували масштаби вивозу за її межі товарно-матеріальних цінностей, а також незаконного переміщення через кордон автотранспорту, стратегічної сировини, підакцизних та інших товарів і предметів.[5.с.129]

Як це не прикро, але необхідно визнати, економічна злочинність є одним з видів сучасної злочинності, який, на відміну від традиційної (проти власності, особи), за аналогією зі зброєю є масовим видом кримінального ураження еконо-

міки. Протидія їй вимагає принципово нових засобів правового, організаційного, процесуального, технічного, кадрового забезпечення.

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К.: Просвіта, 1996.
2. Господарський кодекс України. – К., 2003.
3. Кримінальний кодекс України. – К.: Каннон, А.С.К., 2003.
4. Цивільний кодекс України // Голос України. 2003. – № 45-46.
5. П. Барановский А. Экономическая безопасность государства // Финансовая Украина. – 1996. – №22. – 5 июня.
6. Горбань О. Злочини у сфері економіки // Юридичний вісник України. – 2007. – 28 квітня–4 травня.
7. Марків /. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан // Право України. – 2004. – №6.

Науковий керівник: Ступник Я.В., к.ю.н., доцент.

ІНВЕСТУВАННЯ В БУДІВНИЦТВО: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матіко С.Р.,

студент 2 курсу юридичного факультету
Ужгородського національного університету

Інвестування в будівництво багатоповерхових житлових будинків останнім часом стало дуже популярним. Відносно невеликі ціни, елітні райони і, що найголовніше, можливість виплачувати внески за квартиру частинами - все це вигідно для більшості жителів. Однак, які ризики можуть очікувати інвесторів які вкладають свої гроші в будівництво?, як здійснюється фінансування будівництва?. По-перше, потрібно звернути увагу на тому, що в Україні, відповідно до Закону України “Про інвестиційну діяльність”, фінансування будівництва здійснюється через: фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, а також за допомоги випуску безвідсоткових (цільових) облігацій. Крім вищесказаних способів виділяють безпосередньо договір про купівлю-продаж майнових прав. Розглянемо кожен із вищеперерахованих схем.

Будівництво житла шляхом створення фондів фінансування будівництва, є одним з найефективніших в Україні способів інвестування будівництва. Ця схема застосовується тільки при будівництві житла. Як правило, Фонд фінансування будівництва (ФФБ) створюється банком і акумулює засоби фізичних і юридичних осіб (довірителів), охочих профінансувати будівництво житла, яке вони в майбутньому отримають у власність. На цьому етапі вже існує проект будинку і довірителі можуть "зарезервувати" за собою охочу квартиру. Поки гроші знаходяться в банку, вони не обкладаються ніякими податками. І з цих грошей в міру необхідності йде фінансування будівництва.

Визначені в законодавстві фінансово-кредитні механізми передбачають два типи ФФБ: А і Б. Наразі, реально діє лише ФФБ типу А. За цією схемою особа, котра бажає вкласти кошти у фінансування будівництва власної квартири, звертається до управителя ФФБ, знайомиться з Правилами ФФБ, укладає договір про участь у ФФБ, який є договором управління майном та обирає будь-яку

квартиру, виходячи зі своїх можливостей, цінкових та будівельних параметрів квартири, строків будівництва тощо. Потім взаємини між довірительом і управителем закріплюються шляхом внесення довірительом коштів у розмірі не менше 30% вартості квартири. До закінчення будівництва довіритель поетапно вносить кошти до фонду, і у такий спосіб викупує та накопичує права на споруджуване житло. При цьому кошти, внесені до ФФБ, знаходяться у довірчій власності довірителя ФФБ.[1,1]

За положеннями ЗУ «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» фінансові установи, які є суб'єктами ринку фінансових послуг, мають можливість масово залучати кошти для будівництва об'єктів нерухомості, при цьому вони виступатимуть у ролі посередників між будівельними компаніями та особами, які будуть інвестувати будівництво житла у вигляді конкретного об'єкта.[2,1]

Якщо плани довірителя стосовно об'єкта інвестування змінилися, він може повернути свої гроші, скориставшись механізмом поступки майнових прав. В цьому випадку довіритель оформляє договір поступки майнових прав і реєструє його у фонді фінансування будівництва.

Порядок забезпечення зобов'язань забудовника за договором перед управителем ФФБ, закріплений у ст.10 Закону, в якій встановлено, що виконання зобов'язань забудовника за договором, укладеним між ним та управителем фонду, забезпечується встановленням іпотеки.[2,1] Також на ім'я управителя забудовником видається безвідклична довіреність на право делегування третім особам функцій забудовника у разі порушення останнім умов договору з управителем.

Ризиками, при фінансуванні будівництва через ФФБ є наступні: 1) одним з “наріжних каменів” функціонування ФФБ є, звичайно ж, договір між управителем та забудовником, або, іншими словами, договір про створення ФФБ. Управителем ФФБ може стати лише банк або інша фінансова установа, яка у свою чергу, замість того щоб виступати гарантом прав інвесторів і здійснювати контроль за діяльністю забудовника, покриває його порушення; 2) відсутність у інвесторів права виступати кредитором у процесі про банкрутство у разі неплатоспроможності забудовника; 3) право управителя керувати кількома об'єктами одночасно, що може сприяти використанню коштів не за призначенням; 4) неврегульованість питань відповідальності управителя перед інвестором. [3,1]

Будівництво через фонд операцій з нерухомістю (ФОН), має також свої особливості. Діяльність ФОН так як і ФФБ регулюється Законом України “Про фінансово-кредитні механізми та управління майном за будівництві житла та операцій з нерухомістю”. Фонд операцій з нерухомістю (ФОН) створює фінансова установа відповідно до законодавства України, яка має сплачений статутний капітал у розмірі не менше 1 млн євро та є емітентом сертифікатів ФОН. ФОН не є юридичною особою. Фонди операцій з нерухомістю, як і фонди фінансування будівництва, формуються фінансовими установами як система рахунків.[4,1]

Різниця між ФОН та ФФБ полягає в тому, що ФФБ створюють з метою отримання їхніми довірительами житла у власність, а метою ФОН є отримання доходу власників його сертифікатів, зокрема через участь у фінансуванні будівництва житла.

Випуск цільових облігацій регламентований положенням “Про порядок випуску облігацій підприємств”, затверджених Державною комісією з цінних

паперів та фондового ринку від 17.07.2003 р. Схема інвестування через купівлю цільових облігацій здійснюється наступним чином: по-перше, між забудовником та інвестором укладається договір, яким забудовник резервує за інвестором об'єкт нерухомості; по-друге, торговець продає пакет облігацій, які потім купує інвестор; по-третє, у встановлений строк інвестор пред'являє до погашення пакет облігацій шляхом обміну їх на об'єкт нерухомості, зазначений в договорі резервування. Учасниками такого механізму фінансування є емітент, торговець, зберігач та покупець цільових облігацій.[5,1] Вищеперерахована схема має багато плюсів, зокрема : законодавча врегульованість, наявність повністю сформованого статутного капіталу як обов'язкової умови емісії облігацій, облігації можуть бути використані як самостійний актив на вторинному ринку, первинне розміщення облігацій здійснюється тільки через фондову біржу. Ризик інвестора вкладаючи гроші в цільові облігації полягає в наступному: банкрутство забудовника; гарантією того, що інвестор отримає саме той об'єкт, на який розраховував, є договір резервування; у разі визнання емісії недійсною, інвестор може розраховувати лише на виплату номінальної вартості цінних паперів.[3,1]

Випуск опціонів є дуже схожий на схему з використанням цільових облігацій. Регламентує випуск опціонів рішення ДКЦПФР № 572 від 16.06.2009 р. «Про затвердження Порядку реєстрації опціонних сертифікатів та проспекту їх емісії». Опціонний сертифікат – це стандартний документ, що засвідчує право його власника на придбання в емітента опціонного сертифіката (опціонний сертифікат на придбання) або продаж емітенту опціонного сертифіката (опціонний сертифікат на продаж) базового активу у строки та на умовах, визначених у проспекті емісії опціонних сертифікатів. Базовим активом в цьому випадку є майнові права на об'єкт нерухомості в цілому або квадратний метр такої нерухомості. Особливість опціонних сертифікатів полягає в тому, що вони можуть реалізовуватися лише на фондовій біржі. Недолік полягає в тому, що опціон не забезпечений нерухомістю яка будується, на відмінну від облігацій, відсутні обмеження на обсяг їх емісії.[3,1]

Інвестування в будівництво через недержавні пенсійні фонди, є альтернативним способом фінансування будівництва. Пенсійні фонди на ринку будівництва житлової нерухомості, виконують роль посередника між клієнтом і банком, основною метою яких є забезпечення для людей додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. При збільшенні активів пенсійні фонди отримують можливість більш ефективно здійснювати інвестування в “альтернативні” до банківських депозитів види фінансових вкладень. Цією альтернативою перш за все можуть виступати об'єкти нерухомості [6,1]

Законом України “Про Інститути спільного інвестування” передбачено, функціонування інвестиційних фондів різних типів та видів. На практиці (і в тому числі в будівництві) набув застосування інший, ліберальніший у вимогах до створення та діяльності вид інвестиційних фондів - венчурний пайовий інвестиційний фонд (ВПФ). Схема використання інституту спільного інвестування через, венчурний пайовий інвестиційний фонд, полягає в наступному: спеціально під будівництво конкретного об'єкта ліцензована компанія з управління активами за погодженням із забудовником створює ВПФ, котрий і об'єднує в собі кошти всіх зацікавлених фізичних та юридичних осіб. Компанія з управління активами передає кошти ВПФ забудовнику, а за

підсумками здавання об'єкта в експлуатацію одержує весь об'єкт будівництва чи його профінансовану частину. Після цього ВПФ ліквідується, а отримана нерухомість розподіляється компанією з управління активами між його учасниками. Оскільки відповідно до статті 4 ЗУ “ Про Інститути спільного інвестування”, фізичній особі прямо заборонено брати участь у венчорному фонді, як варіант організації власної діяльності, забудовниками була реалізована схема, яка полягає в поєднанні цільових облігацій як одного з дозволених способів залучення фінансування в будівництво та ВПФ, діяльність яких пов'язана з істотними податковими пільгами. Дана схема фінансування будівництва, забезпечується податковими пільгами тому, що ВПФ не є юридичною особою і відповідно не є платником податку, а також отримані ВПФ доходи від діяльності оподатковуються у його власників.[7,1]

Схема фінансування нерухомості, яка не введена в експлуатацію шляхом підписання договору купівлі-продажу майнових прав, або попереднього договору купівлі-продажу майнових прав стала досить популярною в останні кілька років. Через те, що відповідно до Закону України “ Про Інвестиційну діяльність” фінансування будівництва здійснюється виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом випуску цільових безпроцентних іменних облігацій юридичної особи, то в таких схемах існує певний посередник між інвестором та забудовником. Для того щоб уникнути втручання посередників, забудовниками були знайдені відносно легальні способи залучення коштів від інвесторів, серед яких і операції з майновими правами. Суть цієї схеми полягає в наступному. Забудовник продає об'єкт, який може виникнути в майбутньому, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 331 Цивільного Кодексу України право власності на новостворене майно не виникає. На етапі будівельних робіт замовник має певний комплекс прав на об'єкт, які називаються – майнові права. Верховний суд України у своїй ухвалі від 17.09.2008 р. розглядає майнове право, як певне «право очікування», яке є невід'ємною складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Відповідно до ст.ст 177, 190 ЦК України майнові права відносяться до об'єктів цивільних прав, і що вони є майном, а значить, можуть відчужуватися [8,1]. Моментом набуття майнових прав вважається момент, визначений відповідною угодою. У нашому випадку, «моментом придбання» є передача майнових прав продавцем покупцю після 100% оплати за актом приймання-передачі, а не в момент укладання/підписання договору. У разі виконання інвестором, взятих на себе фінансових зобов'язань (повна оплата за договором та ін.), замовник повинен передати йому майнові права на об'єкт інвестування. Великою перевагою даної схеми є її простота, інвестору не потрібно робити інші додаткові внески, що призводить до збільшення вартості квартири. Через те, що дана схема не передбачає існування посередника між інвестором та забудовником, то існує великий ризик використання коштів не за призначенням. Серед мінусів даного способу потрібно сказати і наступні: подвійні перепродажі квартир; відсутність будь-якого контролю над замовником генпідрядником з боку третіх осіб; майнові права на квартиру ніде не реєструється;

Список використаних джерел:

1) Будуємо за допомогою ФФБ, за станом на 2016 р. . [Електронний ресурс] // Сайт PRO- ZAKON.com- 2007-2016.- С.1.- Режим доступу до джерела: <http://pro-zakon.com/node/704>;

- 2) ЗУ «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 4 серпня. 2013// Відомості Верховної Ради України. – 2016. – Ст. 2-6
- 3) Законні схеми фінансування будівництва житла: переваги та недоліки, за станом на 2016р. [Електронний ресурс] // Сайт Prostopravo.com- 2013. С.1.- Режим доступу до джерела:http://ua.prostopravo.com.ua/neruhomist/statti/zakonni_shemi_finansuvannya_budivnitstva_zhitla_perevagi_ta_nedoliki
- 4) С.В. Науменко. Ринок фінансових послуг: підручник/ С.В. Науменко – К.: Юрид.лит, 2013,- Розділ 7.
- 5) Інвестування в будівництво житла через купівлю безвідсоткових (цільових) облігацій, за станом на 2011р. [Електронний ресурс] // Сайт investhelp.com.ua – 2011, -С.1.- Режим доступу до джерела: <http://investhelp.com.ua/content/%D1%96investuvannya-v-bud%D1%96vnitstvo-zhitla-cherez-kup%D1%96vlyu-bezv%D1%96dsotkovikh-ts%D1%96lovikh-obl%D1%96gats%D1%96i>
- 6) Бірюк, С. Інструменти пенсійних накопичень в Україні [Текст] / С. Бірюк // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 5-6. – С. 53–61.
- 7) Інститути спільного інвестування в будівництві, за станом на 2016р. . [Електронний ресурс] // Сайт Адвокатська допомога та інші послуги 2006, - С.- 1.- Режим доступу до джерела: <http://www.bilenko.com.ua/pages/publicat-3.php>
- 8) Цивільний Кодекс України, від 1 квітня 2016. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – Ст. 177-190.

Науковий керівник: Чепис О.І., доцент, кандидат юридичних наук.

В'ЯЧЕСЛАВ ЗАЙКИН ЯК ДОСЛІДНИК ЮРИДИЧНОГО СТАТУСУ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ТА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА

Мельник В.М.,

студент юридичного та філософського (відділення політології)
факультетів КНУ імені Тараса Шевченка,
стипендіат інституту міжнародних відносин
Вроцлавського університету

У сучасній Україні, незважаючи на 25-літній період ідеологічно незаангажованого розвитку юридичної науки, церковне право в якості цілісної навчально-наукової дисципліни ще не відбулось. Вивчення церковного права зосереджено або в структурі канонічного права (на юридичних факультетах і в богословських закладах), або в контексті курсу релігієзнавства для філософів та політологів. Ми мусимо зазначити, що церковне право має багато відмінностей від права канонічного. Під терміном “церковне право” ми розуміємо всю сукупність інституційних і антропологічних релігійних концепцій, що вписуються в юридичну площину. Церковне право може вивчати як католицьку, так і православну юридичні традиції. В свою чергу, “канонічне право” є наукою, що вивчає конкретні канони і догмати певної церкви. Церковне право з'являється там, де теоретико-методологічні засади юриспруденції застосовуються на богословському полі. Канонічне право виникає з прагнення пристосувати богослов'я до наукових юридичних реалій.

Шлях церковного права на пострадянському просторі протягом ХХ століття був тернистим. Це особливо стосується України та Білорусії, де релігійне різноманіття завжди поєднувалось з етнокультурною різноплановістю. В межах єдиного соціально-культурного ареалу в історичному процесі одночасно розвивались та еволюціонували православ'я, римо-католицизм і греко-католицизм (католицька віра східного обряду). Християнство в Україні ніколи не вичерпувалось українським етнічним контекстом. Значний внесок в становлення церковного праворозуміння здійснили також поляки, угорці, вірмени, греки, чехи, словаки, литовці, росіяни. Великий пласт мусульманського та іудейського населення завжди становив благодатний ґрунт для богословсько-правничих порівнянь та перейняття досвіду в межах культурного співіснування трьох найґрунтовніших монотеїстичних релігій.

Сучасна українська наукова школа церковного та канонічного права представлена професором В. Лубським та М. Лубською. Варто окремо відзначити фундаментальне дослідження під редакцією В. Лубського («Релігієзнавство»), де автори намагаються розкрити формування інституційної структури християнських і нехристиянських церков та релігійних організацій з позицій інтеграції історичної, політологічної та правничої методологій. Українське релігієзнавство під керівництвом такого корифея як В. Лубський дійсно має всі можливості для перетворення в міждисциплінарну галузь знання, вивчення якої буде корисним для всіх гуманітаристів.

Однак, В. Лубський не є першим серед засновників міждисциплінарного українського релігієзнавства. Українська школа церковного та канонічного права, що розвивалась ще з ХVІ століття, завдяки зусиллям братських шкіл, Києво-Могилянської Академії, православних і католицьких колегіумів, була достойно представлена і в ХХ столітті. Найменш відомим, але найбільш продуктивним та харизматичним серед плеяди українських церковних правників та істориків ХХ століття є В'ячеслав Заїкин.

В'ячеслав Заїкин — історик та юрист, непересічна особистість свого часу, що здобула одразу дві вищі освіти. Андрій Портнов, який в сучасному українському науковому дискурсі першим звернув увагу на Заїкіна, так його характеризує: «Один із найцікавіших українських істориків церкви та один із найвлучніших рецензентів та найдопитливіших історіографів» [6, с. 107]. В'ячеслав Заїкин реалізував себе і як історик, і як історіограф. Однак, його спадщина — спадщина репресованого радянською владою науковця, залишалась невідомою до останнього часу. Це особливо стосується юридичної наукової спадщини Заїкіна. На сучасному етапі ми вперше звертаємо увагу на Заїкіна-юриста. При цьому, ми вважаємо за необхідне акцентувати саме на церковно-правових поглядах вченого.

В'ячеслав Михайлович Заїкин народився у 1896 році в містечку Вовчанськ на теренах Харківської губернії. Походив Заїкин з родини дворян, що мали шляхетське та козацько-старшинське походження. Дід Заїкіна (Михайло Колосовський), а також прапрадід і прадід були священниками. Батько майбутнього вченого помер в 1902 році, тому виховання Заїкин отримував від своєї матері, що в подальшому часто виступала співавтором його історичних розвідок. У брошурі «Каплуновка. Из воспоминаний А. М. Заикиной», що була видана вченим у 1936 році та відображала спогади матері вченого, він зазначив, що мати особливу увагу приділяла «вихованню релігійного почуття і світогляду». З листування В. Заїкіна з Осипом Назаруком відомо, що він закінчив Третю

Харківську гімназію. З 1914 по 1918 роки він навчався одночасно на юридичному факультеті та на історико-філологічному відділенні Харківського університету [6].

В. Заїкин вважав себе учнем М. Максимейка та М. Клочкова, що вийшли з наукової школи Михайла Владимирського-Буданова. Вчений писав: “я додержуюся схеми історії українського державного устрою й права Владимирського-Буданова й Максимейка, а не Грушевського або Липинського”. Протягом свого навчання в Харківському університеті В. Заїкин був нагороджений двома почесними відзнаками і грошовими преміями імені Каченовського та золотою медаллю. Особливу увагу вченої ради Харківського університету привернула праця “Невільництво в Московській державі XVI-XVII століть”. Це — одна з перших наукових праць здібного студента. Вона заклала фундамент історико-правничої концепції Заїкина, стала першою працею концептуального характеру. Заїкин репрезентує себе в ній як правника-історіософа. Це доволі незвичне поєднання як для часів Російської імперії, так і для сьогодення. Студенту вдалось розглянути не лише історію невільництва як економіко-правового феномену, але й дослідити взаємозв'язки церковної історії та кріпацтва. Зокрема, автор розробив схему застосування московського законодавства та імплементації цього законодавства церковними структурами.

Нагороджені також були студентські дослідження “Капітуляція в Туреччині” і “Босфор та Дарданелли”. Сам Заїкин також стверджував, що ще в 1912 році йому вдалось опублікувати статтю “Сучасний стан і перспективи українського національного руху”. Інформація про це міститься у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, де зберігається еміграційна бібліографія праць вченого [6].

В 1918 році В. Заїкин закінчив Харківський університет та готувався до здобуття професорського звання на історико-філологічному відділенні. На деякий час Заїкин полишає правничі студії. Революція та громадянська війна змушують його виїхати на Кубань, де він захистив дисертацію “Соединение Украины с Московским государством в 1654 году”. Історик викладав філософію та методологію історії на кафедрі російської історії Донського Педагогічного інституту, планував написати синтетичну “Історію Донщини”.

Андрій Портнов знайшов у листах Заїкина дуже цікаву характеристику, яку дав вченому Богдан Кістяківський під час спільного перебування на Кубані. Кістяківський назвав Заїкина “більш історіософом чи методологом, ніж правдивим істориком” [6, с. 112]. Під час викладання в Донському Педагогічному інституті Заїкин справді основну увагу звертав на методологічні проблеми історії. При цьому, починаючи з 1921 року, Заїкин повертається до правничої сторони історичної методології. Він вважає, що без права не може бути історії. Право є стержнем історичних подій, оскільки воно відображає також політичний бік досліджуваних процесів.

Активізувати дослідження з церковного права Заїкину дозволяє нелегальний переїзд на територію Польщі в 1922 році. З 1923 року він співпрацює з Українським Центральним Комітетом, починає викладати “історію державного ладу України” на Вищих курсах українознавства у Варшаві, що були відкриті спеціально для петлюрівської та гетьманської еміграції [6, с. 114-115].

Історія державного ладу для Заїкина є чистою правничою наукою. Державний лад Заїкин завжди вважав категорією права. Вміння мислити “поняттєво-

категоріально», здатність до історіософії допомогли вченому поєднати вивчення церковної організації та державної влади. Саме у Варшаві Заїкин починає вивчати Святий Престол. Особливо цікавими, на його погляд, виявились аспекти взаємодії між Римо-Католицькою та православними церквами [2, с. 46].

Протягом 1922-1924 років у Варшаві активно організовувався православний богословський факультет при Варшавському університеті. Його створення було продиктовано кількома причинами. По-перше: з часів Російської імперії у Варшаві залишалась досить велика кількість православних, якими опікувалась визнана Константинополем на правах автономії Польська православна церква. По-друге: Варшава стала осередком української петлюрівської еміграції, склад якої характеризувався наявністю великої кількості знавців православ'я та богословів з числа УАПЦ. На думку польської влади, створення православного богословського факультету мусило б об'єднати російський та український православний напрями під єдиним наглядом. Окреме дослідження цьому питанню у Польщі присвятила М. Папежинська-Турек, яка відзначала наростання «тенденції до українізації» православного богословського факультету. В 1923-1926 роках його викладачами стали В. Заїкин, І. Огієнко, В. Біднов. Кандидатуру Заїкина ректорату Варшавського університету запропонував голова Українського Центрального Комітету у Варшаві М. М. Ковальський [7, с. 291-292].

Період викладання Заїкина у Варшавському університеті характеризується зближенням з І. Огієнком. Вчений навіть напише брошуру про Огієнка: «Професор Іван Огієнко як церковний та громадський діяч і як учений». У цій брошурі Заїкин відзначить, що не погоджується з деякими поглядами Огієнка на православ'я [3, с. 15]. В подальшому це непогодження переросте в особистий конфлікт.

На православному богословському факультеті в Варшаві Заїкин починає студіювати проблематику церковного права в контексті взаємозв'язків між Римо-Католицькою церквою та православ'ям. Заїкин підтримує контакти водночас з петлюрівцями, гетьманцями, поляками, проросійськими колами. Для нього вимальовується базова ідеологема в церковно-правових дослідженнях — необхідність церковної канонічності для будь-якої релігійної організації. Заїкин висловлює переконання в особливій «правничій» ролі Святого Престолу в українській історії під час інавгураційної лекції у Варшавському Східному інституті в березні 1927 року (назва лекції: «Україна на переломі XVI-XVII століть»). Вчений вважає, що українське православ'я зокрема та руське загалом не могло б сформуватися духовно в тому вигляді, в якому воно оформилось, без політико-правового діалогу з Римо-Католицькою церквою [2, с. 46].

Заїкин приділяє багато уваги вивченню католицького догматизму та православних канонів. Саме на основі цих досліджень його ще в 1924 році обрали дійсним членом Українського Наукового Інституту в Берліні. В 1927-1929 роках Заїкин остаточно оформлює структуру власного світогляду: він вважає себе християнським консерватором. Про це він пише у статті-відповіді на рецензію Л. Окиншевича під назвою «Історично-правнична наука української еміграції в освітленні «марксо-ленінським»» [4], що так і не була надрукована. Заїкин активно вивчає діяльність «Католицької дії» («Католицької акції») на теренах Італії, а також фінансування Святим Престолом Католицької народної партії в Італії, що протягом тривалого часу була основним політичним суперником

фашистів. Він приходить до висновку: “Між християнсько-консервативною ідеологією і фашизмом безодня” [4, арк. 14-15].

У 1931 році Заїкин переїздить до Львова. Він нарешті встановлює широкі контакти з греко-католицькими колами. Він співпрацює з рядом російських православних і греко-католицьких часописів, зокрема із проросійським “Словом” та греко-католицькими “Дзвонами” і “Записками ЧСВВ”. Він створює навколо себе досить інтелектуальне та цікаве товариство разом з біблійним фундаменталістом Олександром Домбровським та істориком, майбутнім священником Теофілем Кострубою. Їхні дискусії постійно проходять навколо актуальних проблем церковного та канонічного права. Вони охоплюють проблематику католицького догматизму, юридичного визначення теологічної істини та правового статусу Святого Престолу. Заїкин планує захищати докторську дисертацію під керівництвом професора економічної історії Львівського університету Францішка Буяка.

Період 1930-х років, після створення в 1929 році Ватикану, стає для Заїкина періодом досліджень в галузі церковно-правового обґрунтування юридичного статусу Апостольської Столиці. Його церковно-правові погляди цього періоду слід розділити на ряд тезових положень: 1) Заїкин одним з перших обґрунтував “надтипову” концепцію міжнародно-правового статусу Ватикану. Він вважав, що Святий Престол не обов'язково має володіти територіальним суверенітетом. На думку Заїкина, Ватикан — це “понад-держава”, чий юридичний статус визначається загальною історичною роллю, а не особливостями сьогодення. 2) Історіософія Заїкина побудована на синтезі концепцій В. Липинського та К. Леонтєєва. Він назвав свій світогляд “християнським етично-державницьким”. Заїкин вивчав ідеології та партологічні особливості свого часу і прийшов до висновку, що найліпшою ідеологією для України є “християнський консерватизм” [1; 5]. 3) На думку Заїкина, “політика пронизує церковну історію”, а продуктом цього є церковне право. В релігії завжди слід дотримуватись канонів як юридичних категорій. Неканонічна церква не може бути релігійною. Україна не має творити якусь “свою національну церкву”. Вона має відображати світовий контекст взаємодії православ'я і католицизму. Відсутність національних церков в католицьких державах не завадила створити національні держави [1]. 4) Для Заїкина участь мирян, світських елементів в церковному житті є виправданою з позицій канонічного права.

В. Заїкин не довго пропрацював після приходу радянської влади в 1939 році. 22 березня 1940 року його заарештували, а 27 липня 1941 року Заїкина розстріляли в Чернігові.

Список використаних джерел:

1. Заїкин В. Головні моменти української державности. / В. Заїкин. // Молода нація. — №1. — 2004. — с. 66-83.
2. Заїкин В. З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині XIX в. / В. Заїкин. // Записки ЧСВВ. — т. 3, вип. 1-2. — 1928. — с. 46-47.
3. Заїкин В. Професор Іван Огієнко як церковний та громадський дія і як учений. / В. Заїкин. — Варшава, 1925.
4. Заїкин В. Історично-правнична наука української еміграції в освітленні “марксо-ленінським”. // Рукопис. ВР ЛНБ, ф. 288, од. зб. 27, арк. 14-15.
5. Заїкина О. Історично-правнична наука української еміграції та головні ідеологічні напрями в ній. / О. Заїкина, В. Заїкин. — Львів, 1937.

6. Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. / А. Портнов. — К.: Критика, 2011.

7. Papierzynska-Turek M. Miedzy tradycja a rzeczywistoscia: Panstwo wobec prawoslawia. 1918-1939. / M. Papierzynska-Turek. — Warszawa, 1989.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, Ковалко Наталія Миколаївна (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРОНАТУ НАД ДИТИНОЮ

Михайленко Д. Р.,

4 курс, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року, проголошує, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння [1]. Задля втілення цих ідей, в Україні було запроваджено *Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року*, затверджену Указом Президента України № 609/2012 від 22 жовтня 2012 року, метою якої стало забезпечення реалізації кожною дитиною права на виховання в сім'ї, зростання в безпечному сімейному оточенні, підвищення ефективності роботи державних органів та органів місцевого самоврядування із запобігання соціальному сирітству, вдосконалення системи надання соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми [4].

З урахуванням політичних змін, в українських реаліях забезпечувати такий порядок стало дедалі важче. 26 січня 2016 року було прийнято *Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми»*, який запровадив експеримент із здійснення патронату над дитиною на період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2018 року [3].

У *Пояснювальній записці* до цього Закону такі зміни обґрунтовуються загостренням соціально-економічних проблем вразливих громадян, значного збільшення кількості осіб, які опинились в складних життєвих обставинах, сімей, що втратили годувальників та кількості неповних сімей, у зв'язку з чим першочергового значення набули питання безпеки, збереження життя і здоров'я дітей, особливо тих, які продовжують перебувати в зоні АТО, забезпечення їх права на виховання в сімейному середовищі [6].

Питання патронату досліджувалося такими вченими як: Шимон С. І., Лешанич Л. В., Ромовська З. В., Михальнюк О. В., Кияниця З. П., Кожевникова В.О., Черновалюк Ю. Ю.

З огляду на внесені згаданим законом зміни, дещо вдосконалилися і ознаки патронату над дитиною як форми влаштування дітей, і сама правова природа договору про патронат, і характер патронатних правовідносин.

Так, специфічна категорія дітей, що можуть бути передані під патронат, є однією з його визначальних ознак. Попередня редакція ст. 252 Сімейного кодексу України (далі – СК) [2] до цієї категорії відносила дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Чинна ж редакція передбачає передання під патронат дітей на період подолання ними чи їх батьками (законними

представниками) складних життєвих обставин. Перелік таких обставин наводиться в пункті 4 *Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)*, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896 (це, зокрема, відсутність житла, призначеного та придатного для проживання, відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї – що є особливо актуальним внаслідок стану окремих частин території України) [5].

Значних змін набув і строк перебування такої дитини під патронатом. Попередньою редакцією ст. 252 СК встановлювався довготривалий строк перебування дитини під патронатом – до досягнення нею повноліття. Чинна редакція передбачає строк лиш у три місяці, що може буде збільшений органом опіки та піклування, у виняткових випадках, до шести [2].

Особливим є статус патронатного вихователя. У попередній редакції ст. 252 СК зазначалось лише, що дитина передається на виховання в сім'ю іншої особи. За новою редакцією патронатним вихователем може бути повнолітня особа, що пройшла спеціальний курс підготовки та виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї. Така особа зараховується на роботу за трудовим договором до бюджетної установи соціального захисту населення за визначенням відповідно місцевої державної адміністрації або місцевої ради, а оплата її послуг та виплата соціальної допомоги на утримання дитини здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Договір про патронат, який укладається між органом опіки та піклування та патронатним вихователем, опосередковує відносини з передачі дитини в сім'ю патронатного вихователя на тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію. Такий договір є строковим (укладається на три (шість) місяців) та відплатним (патронатний вихователь отримує плату за свої послуги), його укладенню передують рішення органу опіки та піклування про створення сім'ї патронатного вихователя та укладення трудового договору із самим патронатним вихователем. Отже, цей договір є не сімейно-правовим, а комплексним договором у сімейному праві [7, 88].

Такий договір регулює правовідносини, що складаються між: 1) органом опіки та піклування та патронатним вихователем – оскільки державні інституції можуть брати участь у виникненні, зміні чи припиненні сімейних прав та обов'язків, але ніколи не стають учасниками сімейних відносин, такі відносини можна назвати допоміжними або організаційними, адже вони породжують виникнення між дитиною та патронатним вихователем певних прав та обов'язків; 2) патронатним вихователем та дитиною – з огляду на нетривалий характер цих відносин та присутність ознак відплатності, ці відносини не можна охарактеризувати як сімейні, але враховуючи мету існування таких відносин – захист прав дитини, що перебуває у складних життєвих обставинах при визначеному пріоритеті сімейного виховання, – ці відносини можна назвати квазісімейними.

Висновки. Внесені до Сімейного кодексу зміни, що стосуються патронату, є необхідними й актуальними з огляду на ситуацію, що склалася на окремих частинах території України. Утім, ці зміни поки не є ефективними, через відсутність Типового договору про патронат та Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї

патронатного вихователя, які мають бути затверджені Кабінетом Міністрів України якнайшвидше.

Використані джерела:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 [Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021]
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>]
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» від 26.01.2016 № 936-VIII 1989 [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/936-19>]
4. Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» від 22.10.2012 № 609/2012 [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>]
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» від 21.11.2013 № 896 [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-п>]
6. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» від 26.01.2016 № 936-VIII 1989 [Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54211]
7. Михальнюк О. В. Договори в сімейному праві України / О. В. Михальнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 10.

Науковий керівник: професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.ю.н. Отрадна О. О.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Онуфрій С.А.,

юридичний факультет УжНУ,
5 курс, «Міжнародне право»

Правовою основою діяльності Європейського Суду з прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і Регламент Європейського Суду з прав людини. У відповідності з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод Суд може розглядати: по-перше, заяви держав-учасниць Конвенції з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33 Конвенції); по-друге, заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34 Конвенції). Порядок розгляду таких заяв різний [8;501 с.].

У випадку звернення до Суду із заявою держави-члена Ради Європи (а таке звернення може бути зроблене з метою захисту прав людини в іншій державі-учасниці), Суд на своєму засіданні розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування. Відповідно до п. «а» ст. 38 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідна

держава, стосовно якої було подано заяву, повинна створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів. Усі такі заяви вирішуються і розглядаються на підставі і відповідно до процедур Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак, звернення Нідерландів і скандинавських країн із заявою проти Греції в 1969 р. спричинило денонсацію вищезгаданої Конвенції військовою хунтою, що на той час була при владі у Греції. В практиці Ради Європи держави-члени неодноразово виступали в ролі заявників. Наприклад, Австрія в 1960 р. подала заяву проти Італії з приводу порушення принципу справедливості судового процесу на захист прав активістів у Південному Тіролі. У 1972 р. Ірландія порушила справу проти Великої Британії за звинуваченням у застосуванні тортур і насильства поліцією та армією в Ольстері. У 1982 р. зразу декілька скандинавських держав, а також Франція та Нідерланди звернулися із заявою проти Туреччини у зв'язку з порушенням прав людини військовою хунтою. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не визначає коло суб'єктів, на захист яких може бути подано заяву, тому мова має йти про порушення прав будь-якого індивіда, що знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці Конвенції. Іншими словами, це може бути як громадянин держави-порушниці, так і будь-який іноземець чи особа без громадянства [2;32 с.]. Процедура розгляду Європейським Судом з прав людини заяв окремих осіб, груп і неурядових організацій більш складна:

1. Повинні бути дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви.

Якщо це особа, то повинні бути дотримані вимоги, встановлені ст. 1 Конвенції [7]. Особою вважається як індивід, так і юридична особа. Оскільки дана Конвенція не містить обмежень щодо її дієздатності, звертатися до Європейського Суду з прав людини в порядку ст. 34 Конвенції може будь-яка особа, чії права, вказані в Конвенції, були порушені державою-учасницею Конвенції. Інтереси такої особи в Суді представляє захисник.

Якщо йдеться про групу осіб, то вона має складатися з двох і більше осіб. Однак справа повинна стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу. Групою можуть бути визнані, наприклад, чоловіки, члени організації. Якщо це неурядова організація, то для її звернення до Європейського Суду в порядку ст. 34 Конвенції повинні бути дотримані умови, що відносяться до критеріїв такої організації. Мова тут може йти про різні види і форми «асоціацій», право на об'єднання в які встановлене ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

2. Для звернення до Європейського Суду з прав людини необхідно, щоб заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права. Держава не може відмовити людині використовувати всі наявні в неї правові засоби для відновлення порушеного права. Недовіра індивіда чи організації до влади не є достатньою підставою для відмови звернутися до внутрішньодержавних засобів правового захисту, адже держава-відповідач, перш ніж скаргу буде спрямовано до Європейського Суду з прав людини, вправі заявити і надати докази, що не всі внутрішні засоби захисту використані. Якщо Суд з цим погодиться, то розгляд скарги може бути припинено і відновлено лише тоді, коли внутрішньодержавні засоби правового захисту будуть вичерпані, але, на думку заявника, його право залишиться порушеним [7].

Не менш важливим є також питання про те, чи були в дійсності вичерпані всі засоби правового захисту. Практика Європейського Суду з прав людини

свідчить про те, що в якості засобів такого захисту розглядаються лише засоби судового захисту, а також про те, що заявник повинен вичерпати не тільки всі доступні йому в державі засоби судового захисту, але й повноцінно використовувати існуюче законодавство. Європейський Суд з прав людини у своїй практиці виходить з наступного: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є єдиною правовою підставою, на яку може посилатися заявник, то він повинен посилатися на норми Конвенції. Заявник може звернутися до Європейського Суду з прав людини, не використовуючи всіх внутрішньодержавних засобів правового захисту в тому випадку, коли вони безсумнівно неефективні. Звернення до органів несудового захисту (Уповноважений з прав людини, прокуратура, органи виконавчої влади, Президент держави й ін.) не розглядаються Європейським Судом з прав людини як звернення до правових засобів захисту.

3. Заява може бути прийнята, якщо з дня ухвалення останнього рішення по даній справі внутрішньодержавними судовими органами пройшло не більше шести місяців.

4. Європейський Суд не розглядає: анонімні заяви (ст. 35), але заявник може просити не вказувати його ім'я у випадку офіційного опублікування результатів розгляду скарги; заяви, які один раз уже були розглянуті Європейським Судом з прав людини (ст. 35); заяви, що є предметом розгляду в іншому міжнародному органі з захисту прав людини (ст. 35); заяви, несумісні з положеннями Конвенції, явно необґрунтовані або такі, що містять ознаки зловживання правом звернення до Суду (п. 3 ст. 35) [7].

Виходячи з вищезазначеного можна констатувати наступне, Європейський Суд з прав людини є найавторитетнішим судовим органом регіональної системи захисту прав людини поряд з існуючим Міжамериканським судом з прав людини. В ході дослідження проаналізовано наступне, відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Суд може розглядати, по-перше заяви держав-учасниць Конвенції з питань порушення Конвенції в інших державах-членах [4;423 с.]; по-друге заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах. У разі звернення до Суду із заявою держави-члена Ради Європи (таке звернення може бути зроблене з метою захисту прав людини в іншій державі-учасниці) Суд розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буроменський М.В. Звернення до Європейського Суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства / М. В. Буроменський. – Харків: Фоліо, 2000. – 32 с.
2. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців: навч. посібник. / М. В. Буроменський. – К., 2002. – 160 с.
3. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская Социальная Хартия (Практика и комментарии) / Д. Гомьен; пер с англ. Харрис Д., Зваак Л. – М.: «Права человека», 1998. – 640 с.
4. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.
5. Капустинський В.А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами

- стандартів захисту прав людини: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / В. А. Капустинський. Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 20 с.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
  7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К.: ВПОЛ, 2004. – 960 с.
  8. Общая теория прав человека / Карташкин В.А., Колесова Н.С., Ларин А.М. и др.; руководитель авт. коллектива и отв. ред. Лукашева Е.А.; Ин-т государства и права РАН. – М.: НОРМА, 1996. – 509 с.
  9. Пастухова Л. В. Європейський механізм забезпечення прав людини / Л. В. Пастухова. – Сімф.: Таврія, 2009. – 224 с.
- Науковий керівник:** к.ю.н., доц. кафедри міжнародного права Котляр О.І.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ

Панов М.К.,

студент 2 курсу юридичного факультету УжНУ

Згідно з Цивільним кодексом України стало можливим набувати права власності на чуже майно за правилом набувальної давності (ст.344 ЦК). Це означає, що особа, яка володіє чужим майном протягом тривалого терміну, може набути права власності на нього, посилаючись на давність користування ним.

Актуальність цієї теми полягає у визначенні меж реалізації суб'єктами набуття права власності за набувальною давністю, а також вирішення деяких питань при використанні наданих правомочностей, пов'язаних з цим правом.

Разом із тим, не зважаючи на значну кількість досліджень, присвячених цьому питанню як у законодавстві, так і в науці залишається не повністю розкритим розуміння меж здійснення цього права в окремих його моментах. Зокрема, необхідно проаналізувати юридичну природу набувальної давності, підстави та умови її виникнення, елементи давнісного володіння і механізм його захисту, якщо можливо, запропонувати перспективи розвитку цивільного законодавства про набувальну давність.

Відповідно до ч.1 ст.344 ЦК особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном - протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено ЦК.

У вітчизняній науці цивільного права набувальна давність розглядається у вузькому (як цивільно-правовий інститут) та широкому (як складний юридичний факт, що є підставою виникнення речового права) розумінні [1, 16]. Набувальна давність як цивільно-правовий інститут – це система цивільно-правових норм, що регулюють однорідні відносини з приводу визначення долі майна, яке перебуває у кваліфікованому володінні певної особи протягом встановленого законом часу. Набувальна давність як складний юридичний факт – це системна сукупність юридичних фактів (юридичний склад), що є підставою для виникнення

речового права у певного суб'єкта цивільно-правових відносин. Для рухомого майна підставою виникнення права власності за набувальною давністю є юридичний склад, який включає такі юридичні факти: добросовісне заволодіння, відкрите та неперервне володіння, вплив встановленого законом строку. Для юридичного складу, що має наслідком виникнення права власності на нерухоме майно, характерною є наявність двох додаткових юридичних фактів – судового рішення про визнання права власності та його державної реєстрації [1, 33].

Слід погодитись з думкою Є.В. Гузь, яка зазначає, що володілець не просто уповноважений, але зобов'язаний відноситися до об'єкта володіння як власник, якщо він бажає зберегти незаперечний статус власника за давністю, що дозволяє йому після закінчення встановленого законом строку набувальної давності фактично перетворитися у власника. Доказами ставлення до майна як його власника можуть бути, наприклад, такі дії власника, як ремонт речі за свій рахунок, страхування майна, передача майна на зберігання іншим особам тощо. Разом з тим сам по собі факт користування майном не тягне за собою застосування набувальної давності. [2, 51]

Суб'єктом набувальної давності є як фізична, так і юридична особи.

Із змісту ст.344 ЦК можна визначити, що об'єктом набуття права власності за набувальною давністю є рухомі та нерухомі речі(майно) і на думку автора це є досягненням нашого цивільного законодавства. Оскільки, наприклад, Цивільний кодекс Франції розповсюджує набувальну давність тільки на нерухомість, а законодавство Німеччини та Швейцарії – виключно на рухоме майно.

Набуття права власності на земельну ділянку визначається Земельним кодексом України, зокрема статтею 119, в якій зазначено, що строк, протягом якого особа може добросовісно, відкрито і безперервно користуватися земельною ділянкою становить 15 років [3]. При цьому правила реєстрації прав на нерухоме майно, у тому числі на земельну ділянку визначені, зокрема, Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України, яка набрала чинності з 01.01.2016 р.

Згідно з вищеназваним порядком необхідно:

- 1.Мати витяг з Державного земельного кадарсту, де обов'язково має бути визначена нормативна грошова оцінка земельної ділянки в гривнях;
- 2.Документ, який підтверджує право на ділянку (в даному випадку, це рішення суду);
- 3.Підтвердження оплати адміністративного збору;
- 4.Інші документи, які є необхідними.

Після наявності вищеназваних документів, необхідно звернутись до нотаріуса, якій вносить відомості до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

При вирішенні спорів, пов'язаних із набуттям права власності за набувальною давністю, суди повинні враховувати, зокрема, таке:

- володіння є добросовісним, якщо особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності;
- володіння визнається відкритим, якщо особа не приховувала факт знаходження майна в її володінні. Вжиття звичайних заходів щодо забезпечення охорони майна не свідчить про приховування цього майна. Тобто, це не стосується випадків заволодіння чужим майном обманним або злочинним шляхом.;

- володіння визнається безперервним, якщо воно не переривалось протягом всього строку набувальної давності. У разі втрати не із своєї волі майна його давнішим володільцем та повернення цього майна протягом одного року або пред'явлення протягом цього строку позову про його витребування набувальна давність не переривається (частина третя статті 344 ЦК). Не переривається набувальна давність, якщо особа, яка заявляє про давність володіння, є сингулярним чи універсальним правонаступником, оскільки в цьому разі вона може приєднати до часу свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чийм спадкоємцем (правонаступником) вона є (частина друга статті 344 ЦК) [4]. Наприклад, Володіння, яке почалося в однієї юридичної особи, у випадку її реорганізації буде здійснюватися іншою юридичною особою, що стала правонаступником першої.

Безперервність давнісного володіння означає, що давнісний строк повинен встановлюватись у межах визначених законом строків без перешкод, без прогалин у часі. Безперервність давності свідчить про постійне перебування майна у володінні особи, тобто знаходження майна у сфері її фактичного панування. До того ж безперервність передбачає, вочевидь, що володільець, який прагне стати власником, не повинен сам залишати майно, тобто вчиняти дії, які явно підтверджують усунення від володіння. При цьому, як зазначає Головкін О., при продажу, даруванні, міні майна перебіг набувальної давності також триває для наступника. Не перериває набувальної давності і передача майна володільцем іншій особі за договорами оренди, безоплатного користування, зберігання тощо [5, 44].

П. 8 прикінцевих та перехідних положень ЦКУ зазначає, що правила положень ст. 344 ЦК поширюються також на випадки, коли володіння майном почалося за три роки до набрання чинності ЦКУ. Тобто, беручи до уваги, що ЦК набрав чинність з 1 січня 2004 року, то мова йде про те, що набуття права власності за набувальною давністю мають місце лише починаючи з 01.01.2011р. і це є, в деякій мірі, особливістю.

При цьому суди мають виходити з того, що коли строк давнісного володіння почався раніше 1 січня 2001 року, то до строку, який дає право на набуття права власності за набувальною давністю, зараховується лише строк з 1 січня 2001 року. Разом із тим, якщо перебіг строку володіння за давністю почався після цієї дати, то до строку набувальної давності цей період зараховується повністю. [4]

Судова практика свідчить про неоднакове застосування судами ст. 344 ЦК у справах про визнання права власності за набувальною давністю: в одних випадках суди відмовляли у задоволенні позовів, в інших — за аналогічних обставин у справі позови задовольняли. Аналіз судової практики свідчить про те, що підставами для відмови у позовах про визнання права власності в порядку набувальної давності є недоведеність добросовісності володіння майном. При цьому суди виходили з зазначеного у ст. 388 ЦК трактування добросовісності і не наводили інших аргументів. [6, 42].

Підсумовуючи, слід зауважити, що набувальна давність є одним із способів набуття права власності на майно. Умовним для набуття права власності на майно за набувальною давністю є його зазначені підстави, а саме: добросовісність володіння, безперервність володіння та відкритість володіння. Для настання юридичних наслідків, пов'язаних з набувальною давністю, важливим є момент закінчення встановленого законом строку. До цього, скільки б часу не пройшло,

правовий ефект не настає. При цьому закон не надає значення фактам бездіяльності власника, тривалому нездійсненню ним свого права. Наслідки давнісного строку безпосередньо залежать від факту закінчення строку. Час, що перевищує встановлений строк, у правовому відношенні вже не відіграє ніякої ролі, оскільки із закінченням визначеного законом строку право власності вже виникло.

Список використаних джерел

1. Маковій В.П. Набувальна давність у цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук / В.П. Маковій. – Х., 2007. – 214 с.
  2. Гузь Є.В. Набувальна давність як підстава виникнення права власності на рухоме майно в Україні / Є. В. Гузь // Проблеми законності. - 2014. - Вип. 127. - С. 48-54.
  3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
  4. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 №5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» [Електронний ресурс]. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14/print1443094869306110>
  5. Головкін О. Набувальна давність як спосіб набуття права власності на майно / О. Головкін // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2014. - № 3. - С. 42-48
  6. Міненкова Н. О. Набувальна давність у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання / Н. О. Міненкова // Вісник Верховного Суду України. - 2015. - № 1. - С. 39-46
- Науковий керівник:** Булеца С.Б., заст. декана юридичного факультету УжНУ, д.ю.н., професор.

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Пантелеймонова А.І., Бакшинська О.В.,
3-й курс, Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка,
Бублик О.І.,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та правознавства

Жодна країна світу не може претендувати на провідне місце в соціально-економічному розвитку, якщо її громадяни не захищені особистими правами і свободами. Особливе положення в країні займає захист трудових прав і гарантій неповнолітніх.

На сьогоднішній день українське законодавство видало чимало законів, які надають неповнолітнім спеціальні гарантії та умови роботи, які роблять їх особливими суб'єктами трудових відносин. Але разом з тим, сьогоднішня ситуація на ринку праці така, що доволі часто ми бачимо порушення прав цих самих суб'єктів, права яких юридично закріплено і гарантовано державою. На практиці спостерігається невиконання норм трудового права роботодавцями в

частині правовідносин з неповнолітніми або ж грубе порушення в частині охорони праці неповнолітніх громадян.

У першу чергу головною проблемою є те, що особистість, що ще не досягла вісімнадцятирічного віку, приймають на роботу без офіційного оформлення. Проблема таких працівників в тому, що вони не захищені законом, а тому надалі довести неправомірне ставлення роботодавця практично неможливо. Якщо подібні працівники приймаються на роботу без оформлення, то більшість із них беруть і без медичного огляду, який є обов'язковою умовою, в зв'язку з ст. 191 КЗпП, при прийнятті на роботу. Тобто у неповнолітнього працівника не має ніяких гарантій того, що робота, за яку він береться, не викличе у нього ускладнень зі здоров'ям.

Ці та інші порушення трудового законодавства щодо праці неповнолітніх часто стають системними і тому дану тему вважаємо актуальною, яка потребує прискіпливої уваги зі сторони держави, правників та науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу вивченню трудових правовідносин з неповнолітніми приділили такі дослідники, як Бойко М.Д., Зуб І.В., Сличинський Б.С., Грицяк І.А., Карпенко О.Д., Прокопенко І.В. та інші.

Мета статті. Розглянути основні положення вітчизняного законодавства щодо праці неповнолітніх та визначити коло проблем при прийнятті на роботу неповнолітніх роботодавцями, а також акцентувати увагу сучасної молоді на власні права та обов'язки при оформленні на роботу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи дане питання, насамперед потрібно завжди опиратися на Конституцію України, Кодекс законів про працю та Закон України «Про охорону праці» (від 14.10.1992р.) та інші законодавчі акти.

Трудове законодавство України встановлює певні особливості правового регулювання праці неповнолітніх. Це обумовлено тим, що вони користуються додатковими пільгами у зв'язку з фізіологічними, психологічними та віковими особливостями.

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [5]. На підприємстві умови праці неповнолітніх обов'язково повинні відрізнятися від праці дорослих. Дані умови пояснюються тим, що організм підлітків все ще перебуває в стані розвитку, а так само основним фактором є те, що у більшості з них немає навіть повної середньої освіти. Саме ці обставини і визначають відмінність правового регулювання їх праці, хоч за загальним правилом на неповнолітніх повністю поширюється законодавство про працю, а їх права щодо трудового договору прирівнюються до прав повнолітніх працюючих. У той же час в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці їм надаються пільги.

Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному ставленню та розвитку молоді в Україні» держава гарантує працездатній молоді віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надання першого робочого місця на строк не менше ніж два роки.

З метою охорони здоров'я неповнолітніх не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років [5]. Як виняток, можуть прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років при письмовій згоді одного з батьків або особи, що їх замінює. Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення ними двадцяти одного року, щороку підлягають обов'язковому медичному огляду. Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу неповнолітніх) та щорічного обов'язкового медичного огляду до досягнення ним 21 року. Для прийняття на роботу молоді, місцеві органи державної виконавчої влади визначають в межах Закону України «Про зайнятість населення» квоту робочих місць [2, ст.5]. Ці місця використовуються для направлення на виробництво осіб, які закінчили загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше 18 років.

Відмова у прийнятті на роботу і професійне навчання особам, направленим в рахунок броні, забороняється. Така відмова може бути оскаржена у судовому порядку. Заборонена праця молоді віком до 18 років на важких роботах і на роботах з шкідливими і небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. На кожному підприємстві, в установі, організації має вестись спеціальний облік працівників, які не досягли віку 18 років, із зазначенням їх дати народження. Це робиться з метою дотримання наданих їм прав та контролю за умовами праці молоді на підприємствах, в організаціях, установах з боку органів нагляду та контролю.

Батьки, усиновителі і піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси [5]. Такі особи, державні органи і особи зобов'язані подати докази про неможливість продовження трудового договору неповнолітнього у зв'язку з загрозою здоров'ю неповнолітнього або порушенням законних інтересів неповнолітнього на даному підприємстві, в установі, організації.

Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 року передбачено, що здійснення соціального захисту серед неповнолітніх покладається на Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Республіканський комітет у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим, служби у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад [3, ст.1]. Відповідальними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування створюються служби у справах неповнолітніх.

Головним завданням цих служб є розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідальними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо забезпечення прав, свобод, законних інтересів, контроль за виконанням цих заходів; координація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань

соціального захисту неповнолітніх; здійснення контролю за дотриманням законодавства про працю неповнолітніх на підприємствах, в установах та організаціях тощо. Служби у справах неповнолітніх мають право: приймати з питань, віднесених до їх компетенції, рішення, які є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

Постановою Кабінету Міністрів України №2136 від 25 листопада 1999 року були затверджені типові положення про служби у справах неповнолітніх. Саме ці комісії уповноважені надавати згоду на звільнення неповнолітніх працівників.

Крім того, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року передбачено створення комісій у справах неповнолітніх при виконкомах міських рад (крім міст районного значення), які також виступають суб'єктами надання згоди звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника. Контроль за дотриманням законодавства про охорону праці неповнолітніх здійснюють також ті державні органи та службові особи, на яких це покладено законодавством: органи прокуратури, комітети неповнолітніх при виконкомах міських рад, місцеві державні адміністрації, комітет по нагляду за охороною праці, державні інспекції праці тощо [4, 199].

Законодавством встановлюється, що молодіжні організації через своїх представників беруть участь у вирішенні питань про заохочення молодих працівників; розподіл для них житла і місць у гуртожитках, охорону праці і звільнення, використання коштів на розвиток культурно-масової роботи. Умови участі молодіжних організацій при вирішенні зазначених питань повинні бути конкретно визначені в колективному договорі. Правом участі у вирішенні зазначених питань користуються молодіжні організації, що належним чином легалізовані згідно з Законом України «Про об'єднання громадян». Відповідно повноваження представника такої організації доцільно оформляти рішенням її статутних органів.

З вищесказаного можна зробити висновок, що неповнолітні – це особливі працівники на будь-якому підприємстві, які вимагають іншого підходу до передбачуваної роботи. На власному досвіді, ми можемо сказати, що головною проблемою є те, що роботодавці не хочуть офіційно оформляти у себе подібних співробітників. Це свідчить про їх умисне ухиляння від виконання трудового законодавства чи некомпетентність.

За загальним правилом на роботу приймаються особи, яким виповнилося 16 і більше років. За згодою одного з батьків або особи, що його замінює, в порядку винятку, на роботу можуть прийматися особи, яким виповнилося 15 років. А для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час можуть прийматися на роботу особи, яким виповнилося 14 років. В останньому випадку необхідна згода одного з батьків або особи, що його замінює; відпустка неповнолітнім надається після закінчення перших шести місяців роботи, у зручний для них час, в розмірі 31 календарного дня.

З прийняттям на роботу на підприємство, в організацію, установу неповнолітнім іспитовий строк не встановлюється. Окрім того, всі особи, яким не виповнилося 18 років, приймаються на роботу лише після попереднього

медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21-річного віку, щороку підлягають обов'язковому медичному огляду.

Чинне законодавство забороняє застосування праці осіб, яким не виповнилося 18 років, на важких роботах із шкідливим або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах[5]. Перелік цих робіт затверджений Міністерством охорони здоров'я України по 36 галузях народного господарства. Забороняється залучати працівників, які не досягли 18-річного віку, до нічних (з 22 годин до 6 годин ранку), надурочних робіт та робіт у вихідні дні, до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для підлітків норми.

Щодо неповнолітніх держава встановлює додаткові гарантії зайнятості. Насамперед це стосується молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних закладах освіти, дітей (сиріт), які залишилися без піклування батьків, а також осіб, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть влаштуватися на роботу.

Припинення трудових правовідносин неповнолітніх теж має певні особливості. Зокрема, чинне законодавство встановлює можливість розірвання трудового договору не тільки з ініціативи самого неповнолітнього працівника, а й з ініціативи його батька або матері, усиновителів чи опікунів, державних органів і службових осіб, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, у разі, якщо виконання трудового договору заважає навчанню неповнолітнього, загрожує його здоров'ю або порушує його законні інтереси.

Звільнення неповнолітніх з ініціативи власника (уповноваженого ним органу), крім додержання загального порядку звільнення, на якому ми зупинилися раніше, вимагає також отримання згоди районної (міської) комісії у справах неповнолітніх. При цьому звільнення в таких випадках, як зміни в організації виробництва і праці (ліквідація, реорганізація, перепрофілювання, виробництва, організації, установи, скорочення чисельності штату тощо); виявлення невідповідальності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, що перешкоджають продовженню цієї роботи; поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу, здійснюється в порядку винятку в не допускається без працевлаштування неповнолітніх.

Висновки. Таким чином, неповнолітні визнаються державою особливою категорією в трудових правовідносинах. Законодавство встановлює для них особливі вимоги з урахуванням віку.

Чинне законодавство України, нормативні акти, що стосуються праці дітей, спрямовані на вилучення тих видів робіт, які справляють шкідливий вплив на здоров'я та розвиток дитини, створення умов всебічного розвитку дітей, зокрема розвиток творчих здібностей, формування позитивних настанов на суспільно-корисну трудову діяльність, створення умов для реалізації трудової активності дітей і підлітків у належних санітарно-гігієнічних умовах, які сприяють розвитку дитини.

І нарешті, варто звернути увагу на обов'язок роботодавців відносно дотримання прав неповнолітніх працівників. В цьому сенсі важливим є неухильне дотримання і виконання роботодавцями законодавства України, та посилення

контролю відповідних органів та установ за виконанням даної частини законодавства.

Вважаємо, як варіант, в школах, навчальних закладах разом із роботодавцями проводити тренінги з важливих питань законодавства з залученням представників служб зайнятості та посилювати правову культуру усіх сторін трудового процесу.

Останні соціологічні дослідження, проведені Українськими НДІ проблем молоді, показали, що друге місце по чисельності серед безробітної молоді займають випускники загальноосвітніх шкіл. Серед безробітної молоді більша частина осіб, які вперше шукають роботу. Серед них: 38% - особи до 21 року, 33,9% - від 21 до 24 років, 28,1% - від 25 до 28 років. Таким чином, проблема зайнятості молоді залишається актуальною і першочерговою, бо саме молодь, як відомо, є майбутнім нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України – К., 1996. **2. Закон України** „ Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 р. //ВВР. –1991. – №14. **3. Закон України** „ Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.97. //ВВР. – 1997. – №18. **4. Закон України** „ Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх” від 24.01.95. //ВВР. – 1995. – №1. **5. Кодекс законів про працю України** ред. від 24.02.16. // ВВР. – 1971. – №50.

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Паш Б.В.,

аспірант 2-го року навчання
юридичного факультету УжНУ

За умов швидкого формування і розвитку інформаційного суспільства в Україні та глобального інформаційного простору, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки.

У наслідок відсутності дієвої системи забезпечення інформаційної безпеки в національному інформаційному просторі України спостерігається низка негативних явищ, які створюють реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини і громадянина, суспільства і держави.

Все це відбувається на тлі масованого і агресивного інформаційного наступу російської пропаганди, яка всупереч європейським стандартам у сфері засобів масової інформації розпалює в Україні міжнаціональну ворожнечу та сепаратистські настрої, посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

За сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології значною мірою впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку.

Проблема інформаційної безпеки як складової національної безпеки завжди лишається актуальною, саме тому на сьогодні існує різноманіття

визначень поняття «інформаційна безпека», розроблених такими вченими як Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, В.М. Петрик та ін.

У ст. 17. Конституції України [1] зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу».

Сьогодні у вітчизняній науці існує багато точок зору щодо визначення поняття «інформаційна безпека», далі проаналізуємо деякі з них.

Інформаційна безпека, за визначенням Б. Кормича, виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави [2, С. 142].

Так, О. Гончаренко, Є. Лисицин [3, С.] вказують, що раніше ця категорія носила певною мірою абстрактний характер, а сьогодні нею оперують в практиці управління державою. Окрім цього, розроблені та використовуються кількісні методика оцінки стану національної безпеки. За цими методиками, стан національної безпеки характеризується чисельною величиною, яка належить відрізьку від нуля (найнижчий рівень стану національної безпеки, тобто найгірший її стан) до одиниці (найвищий рівень стану національної безпеки, тобто найкращий її стан).

В. Остроухов та В. Петрик визначають інформаційну безпеку як стан захищеності об'єкта (особистості, суспільства, держави, інформаційно-технічної інфраструктури), при якому досягається його нормальне функціонування незалежно від внутрішніх і зовнішніх інформаційних впливів [4, С. 136].

Інформаційна безпека України, на думку І. Громика, Т. Саханчук, це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва [5, С. 134].

Виходячи з аналізу змісту наведених вище визначень поняття «інформаційної безпеки» можна констатувати, що наразі серед фахівців панує декілька підходів до тлумачення цієї категорії. В першу чергу це «захищеність» основних інтересів держави. Такий підхід сформувався ще коли «безпека» мала конкретне вираження, переважно в речах, і вимірювалася їх станом [6, С. 20].

Разом з тим, сьогодні, у час активного розвитку інформаційних систем та розширення мережі їх впливу, звуження поняття «безпеки» лише до захисту – це пряме обмеження реалізації її основних функцій: звуження, послаблення, усунення і попередження небезпек та загроз.

Наявність загроз є атрибутом існування об'єкта будь-якої природи. Донедавна загрози вважалися не притаманними системі, негативними факторами. Внаслідок чого основною функцією суб'єктів забезпечення безпеки була цілковита їх ліквідація. Неможливість цього сприяло зміні розуміння цієї функції з ліквідації на управління загрозами з метою мінімізації негативного, деструктивного впливу щодо функціонування та життєдіяльності об'єктів забезпечення безпеки.

Підводячи підсумки можна зазначити, що попри безліч доктринальних визначень поняття «інформаційна безпека» сьогодні так і не існує єдності серед фахівців щодо її визначення. Існуючи нині підходи: «захисний» та інтегрований

дають змогу сформулювати власне визначення відповідно до якого інформаційну безпеку можна розглядати як багатостороннє явище, що включає в себе стан захищеності інформаційного простору держави шляхом здійснення звуження, послаблення, усунення і попередження зовнішніх та внутрішніх негативних факторів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія / Б. А. Кормич. – Одеса: Юридична література, 2003. – 472 с.
3. Гончаренко О.М., Методологічні засади розробки пової редакції концепції національної безпеки України / О.М. Гончаренко, Є.М. Лисицин // Національний інститут стратегічних досліджень Серія «Національна безпека». – 2001. – № 4. – 56 с.
4. Остроухов В. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки України / В. Остроухов, В. Петрик // Політичний менеджмент. – 2008. - № 4. – С. 135-141.
5. Громико І., Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам / І. Громико, Т. Саханчук. // Право України. – 2008. – № 8.
6. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К.: КНТ, 2006. – 280 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Трачук Петро Антонович.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК СКЛАДНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Плиска Ю.В.,

студентка 3-го курсу ШКОП
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

На сьогодні торгівля людьми є одним з найбільш масових порушень прав і свобод людини. Щорічно, за оцінками експертів, близько 1,5 мільйонів людей стають так званим «живим товаром». Наприкінці ХХ століття з цим лихом зіштовхнулась і наша держава.

Складні соціально-економічні умови та зручне для злочинців географічне розташування України сприяють її перетворенню в країну-донора та країну-транзиту контрабанди людей. Особливо загрозливих форм набула торгівля жінками та дітьми.

Зокрема, проблема торгівлі дітьми у нашій державі фактично почалася з масового незаконного усиновлення українських дітей іноземними громадянами. Стосовно цього питання спеціальна комісія Верховної Ради України встановила, що такі дії носять характер завуальованої торгівлі неповнолітніми, які не рідко є приманкою для іноземних педофілів, продюсерів порнофільмів, сутенерів. Торгівля людьми як злочинний бізнес тісно пов'язана з проституцією, наркоманією, порно індустрією, при цьому кінцевою метою також можливі сексуальна експлуатація, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах(особливо актуально в наш час) та експлуатація праці.

Згідно зі ст. 3 Основного закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю[1, с. 1]. Таким чином, Конституція ставить перед державою завдання всіма доступними способами захищати громадян та осіб, що знаходяться на її території, визначаючи при цьому один з основних напрямків соціальної політики – запобігання вчиненню злочинів, включаючи злочини проти волі, честі та гідності особи, особливе місце серед яких займає торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, відповідальність за що передбачено ст. 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України 2001 року[2, с. 4-5], хоча така відповідальність існувала в Україні ще з 1998 року (доповнення КК України 1960р.).

Зазначена стаття удосконалилася у відповідності до міжнародних стандартів 12 січня 2006 року із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією»[3, с. 2] і сьогодні ч. 1 ст. 149 КК України має такий зміст: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи».

У вітчизняному кримінальному законі визначення цього поняття закріплено шляхом перелічення діянь, що входять до складу торгівлі людьми: продаж чи інша оплатна передача людини, здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди тощо.

Якщо виходити із суто теоретичного визначення, то торгівля людьми визначається як здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом погрози силою, її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою, уразливого стану або шляхом підкупу у вигляді платежів або вигод, для отримання згоди особи, що контролює іншу особу.

З ХХ століття термін «біле рабство» з'явився і поширився на загальне поняття торгівлі людьми через торгівлю жінками з Великобританії, яких змушували до проституції в країнах континентальної Європи. З тих пір феномен торгівлі людьми є предметом дискусій і суперечок. Саме в цей час дана проблема розглядається як проблема боротьби зі злочинністю на міждержавному рівні, адже за своєю природою цей злочин майже у всіх випадках носить транснаціональний організований характер[4, с.173-175]. Як вказує автор, серед актуальних питань соціально-правової політики ряду країн дедалі важливіше місце посідає проблема різних форм міграції громадян в економічно розвинуті країни Західної та Північної Європи, не є виключенням і Україна, яка відноситься до країн-постачальників.

За останні 10 років з України було вивезено близько 40 000 осіб як зазначає МВС України. Цей факт є підтвердженням того, Українська держава є однією з найбільших в Європі країн поставників потерпілих від торгівлі людьми.

Актуальна проблема торгівлі людьми, а, зокрема, її заборона передбачена низкою міжнародно-правових актів: Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про рабство 1926 р., Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Конвенція щодо ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками та дітьми 1921

р., Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. тощо.

Всі вище наведені міжнародні положення ратифіковані Верховною Радою України. Найбільше уваги в них приділяється незаконній торгівлі жінками і дітьми. Самостійні кроки в напрямі боротьби з проблемою торгівлі дітьми і жінок робить і Україна. В 1999 році створено Координаційну Раду по боротьбі з торгівлею жінками та дітьми при Уповноваженому Верховної ради України з прав людини, а 2000 року в структурі Департаменту карного розшуку МВС України та в обласних управліннях внутрішніх справ створено спеціалізовані підрозділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. Указ Президента України від 18.02.2002 року №143 «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» визначає боротьбу з торгівлею людьми як пріоритетний напрям діяльності правоохоронних органів України[5, с. 3].

Торгівля “живим товаром” отримала на сьогодні достатньо широке розповсюдження у всьому світі. Як відзначається в багатьох джерелах, кожного року у світі її жертвами стає біля 4 мільйонів людей, що приносить злочинцям біля 7 мільярдів доларів США щорічного прибутку. За розміром отримання доходів унаслідок здійснення злочинної діяльності торгівля людьми займає третє місце після торгівлі наркотиками та зброєю [6, с.5]. Якщо порівнювати Україну з іншими європейськими країнами, то, насамперед, потрібно зазначити той факт, що вони, на відміну від України, є країнами призначення «живого товару».

Поширення проблеми торгівлі людьми у Франції спостерігається на початку 90-х років, у Німеччині наприкінці 1980-х років, що приблизно співпадає з часовими рамками виникнення такої ж проблеми на території України. Натомість існують суттєві розбіжності у формах торгівлі людьми. Якщо в Україні кінцевим призначенням найчастіше виступає проституція, то в інших європейських країнах така проблема яскравіше виражена у формах домашнього рабства, примусовому жебрацтві, примусової праці в сільсько-господарському секторі та на будівництві.

До прийняття Закону «Про внутрішню безпеку» торгівля людьми за законодавством Франції не вважалась злочином. Також у 2001 році неурядові організації Франції та Комітет боротьби із сучасним рабством опублікує звіт «Рабство у сучасній Франції». Такий досвід повинен бути корисним для України, адже виклад всієї ситуації в одному документі дозволив би визначити прогалини всього вітчизняного законодавства. Щодо Франції цей звіт згодом призвів до внесення змін в законодавство: прийняття Закону «Про різні форми рабства» та доповнення у 2003 році статтею 225 «Торгівля людьми» КК Франції, санкція якої за особливо тяжкі злочини торгівлі людьми передбачає навіть довічне ув'язнення[7, с.124]. В цілому, стаття 149 КК України та стаття 225 КК Франції є схожими і особливо кваліфікуючими видами цього злочину визначають вчинення його щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством.

Ще одним прогресивним кроком Франції на шляху подолання проблеми торгівлі людьми є передбачення Законом «Про внутрішню безпеку» надання певного захисту особам, що сприяють розкриттю злочинів торгівлі людьми, що відіграє роль заохочувального чинника для злочинців.

Спільним для України та Франції є також підтримка державами інформаційних та попереджувальних проектів, котрі проводяться на різних рівнях

та, звичайно, ратифікація міжнародно-правових актів, прийнятих для заборони та запобігання вчинення, а також викриття злочинів у сфері торгівлі людьми.

Визначальними на території України є низка соціально-економічних чинників, показники котрих на сьогодні тільки погіршуються, спричиняє ріст жертв, левову частку яких складають жінки. Адже навіть соціологічні дослідження (жінки у віці 16-28 років складають 74% загальної кількості жертв торгівлі людьми в Україні) підтверджують факт гіршого матеріального становища жінок при рівних умовах праці поряд з чоловіками. Дискримінація в оплаті праці виникає в тих випадках, коли визначальним чинником припризначенні заробітної плати є не службові обов'язки, а статева належність [8, с.36-39]. Тут можемо зробити висновок, що дискримінація, яка викорінюється протягом багатьох десятиліть ще не усунута, проте це вже інша завуальована проблема сучасного суспільства, боротьбу з якою на території Європи в цілому можна вважати успішною, проте кінцева мета ще не досягнута.

Безробіття та погане соціальне забезпечення інколи стають приводом до свідомого потрапляння жертви до рук злочинців, що не скасовує суспільну небезпечність торгівлі людьми як злочину і не позбавляє жертву експлуатації. Сам термін «експлуатація» необов'язково означає прямий примус, але неодмінно передбачає зневажання людської гідності та порушення прав людини.

Отже, питання феномену торгівлі людьми до сьогодні залишається відкритим та піддається глибокому аналізу майже у всіх країнах світу. Воно є актуальним й у нашій державі, особливо сьогодні, за умов різкого погіршення економічних показників і падінню рівня життя населення. Можна дійти висновку, що загострення політичної ситуації на Сході країни та й сама соціальна проблема падіння довіри населення до всього державного устрою, психологічний клімат з курсом на зневіру в покращенні становища населення через затяжний процес виходу з важких умов життя призводить не тільки до погіршення ситуації в цілому, а й до зростання показників злочинності, зокрема до зростання показників жертв конкретного складу злочину торгівлі людьми.

Положення про те, що Україна є правовою державою, нині, на жаль, втілюється більшою мірою у формальному (нормативно-правовому) вираженні, а на практиці справи йдуть гірше. Проте сьогоднішнє покоління покликане та має своїм обов'язком з гідністю втримати молоду державу на рівні правової, а також зміцнити позицію українського суспільства у світі, зокрема враховуючи досвід європейських країн. З огляду на тему статті, правники, особливо практики, повинні докласти чималих зусиль у протидії та запобіганню нових злочинів торгівлі людьми та перекриття транзиту іноземних жертв територією України.

Зрозуміло, що повністю перенести іноземні закони на український ґрунт було б неправильним, проте в умовах стрімкого росту кількості злочинів і за браком часу створювати повністю унікальне нове законодавство, вважається за розумне впровадити в дію найефективніші положення законів інших країн, звісно, адаптувавши такі норми у вітчизняну систему права.

Література:

1. Конституція України // Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

2. Кримінальний кодекс України // Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю [...] // Верховна Рада України; Закон від 12.01.2006 № 3316-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 17, ст.147
4. Стеблинська О. С. Торгівля людьми як вид організованої злочинності [Текст] / Стеблинська О. С. // Право і Безпека : наук. журн.. – Харків. – 2010. – №5(37) – С. 173-175
5. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян // Президент України; Указ від 18.02.2002 № 143/2002 // Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 1227/2003 (1227/2003) від 29.10.2003
6. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 Кримінальне право. Криминологія. Кримінально-виконавче право. / В. А. Козак. - Х. : Б. в., 2003. - 20 с.
7. Кримінальний кодекс Франції 1992 р.
8. Петрова Г.Є. Міжнародна торгівля людьми: економічні причини/Г.Є.Петрова// Держава та регіони. Серія “Економіка та підприємництво” – 2012. - №1. - с. 36-39

Науковий керівник: к.ю.н. Крайник Григорій Сергійович.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Полюжин І.М.,
аспірант 2-го року навчання
юридичного факультету УжНУ

Сучасне суспільство стикнулося з еволюційним піднесенням нового технологічного та людського середовища, яким є всесвітня мережа Інтернет, що неодмінно протегує перебудову громадянського суспільства, його переходу від постіндустріального до інформаційно-правового. Постановка і вирішення актуальних інформаційних проблем у сегменті розвитку мережі Інтернет вимагає комплексного наукового аналізу особливостей правового регулювання статусу цих суспільних відносин у глобальній мережі, адже реалізація України як соціальної та правової держави безпосередньо залежить від того, яким буде матеріальна, технологічна та інформаційна оснащеність такого шляху.

Чимало вітчизняних та зарубіжних учених-правознавців досліджували теоретичні аспекти правового регулювання суспільних відносин у мережі Інтернет, в тому числі й особливості правового статусу учасників цих відносин, серед яких варто виокремити таких: А. Агапова, Д. Адамюк, І. Бачило, С. Ємельянчика, В. Калятіна, І. Мелюхіна, В. Наумова, І. Рассолова, А. Серго, Л. Терещенка, М. Федотова та О.Яніну.

Нині в Україні у межах галузі інформаційного права поступово розвивається новий для нашої системи права інститут права віртуального

простору, або інститут права мережі Інтернет, як сукупність юридичних норм (загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки), які встановлюють правовий статус учасників мережі Інтернет, регулюють окремі види інформаційного обігу в цій мережі, що здатні впливати на життя, безпеку, здоров'я та майно людини, суверенітет, громадський порядок та оборону держави [4, 168]. Виходячи з цього та беручи до уваги світовий досвід правового регулювання суспільних відносин у мережі Інтернет [3, 74], вважаємо за доцільне наголосити на актуальності визначення правового статусу учасників таких відносин в Україні.

Роль держави є досить значною у регулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет, адже саме на неї покладається обов'язок встановлення балансу між правовими статусами учасників, що є досить значним у контексті адаптації законодавства України до європейського. Разом з тим варто наголосити, що юридизації зі сторони держави підлягають лише окремі аспекти цих відносин, що пов'язані з вольовими актами їх суб'єктів, оскільки цілковите регулювання усіх інформаційних відносин в мережі Інтернет є недоцільним та може призвести виключно до негативних наслідків, таких як зарегульованість відносин.

Під суб'єктним складом інформаційних правовідносин у мережі Інтернет потрібно розуміти сукупність осіб, які беруть участь у відповідних конкретних відносинах і стають носіями інформаційних прав та обов'язків, а суб'єктом інформаційних правовідносин може бути будь-яка фізична чи юридична особа, поведінка якої регулюється нормами інформаційного права, зокрема і права віртуального простору. Хочемо підкреслити, що багатьма прибічниками доктрини інформаційного права при визначенні суб'єктів використовується поняття категорії, в якій виступає конкретний учасник відносин – автор інформації, її виробник, володілець та користувач.

У контексті характеристики суб'єктів суспільних відносин у мережі Інтернет варто зазначити про позицію Д. Адамюк, яка вважає, що щодо Інтернету неможливо виділити ознаки, які характеризують його як юридичну особу – він не має організаційної єдності, не інкорпорований у жодній з країн світу й не створений як міжнародна організація. Інтернет нездатний мати будь-які самостійні права і нести обов'язки тому, що з кожним виникаючим у роботі Інтернету правовідношенням пов'язаний конкретний правоздатний суб'єкт [1, 139]. Отже, можна зробити висновок, що правовідносини утворює не Інтернет як віртуальний простір, а саме учасники відповідних інформаційних відносин, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з глобальною мережею.

Ще однією особливістю правовідносин у мережі Інтернет є те, що не всі із суб'єктів виступають ініціаторами цих суспільних відносин, що дає підстави поділити учасників на такі дві групи: активні (володільці інформаційних ресурсів та користувачі) і пасивні (посередники в наданні інформаційних послуг).

Чинне законодавство України, що регулює надання телекомунікаційних послуг, різновидом яких є Інтернет, передбачає таких учасників відносин з надання відповідних послуг: абонент, власник (володілець) кабельної каналізації електрозв'язку, оператор телекомунікацій, провайдер телекомунікацій та споживач телекомунікаційних послуг [5].

С. Ємельянчик вважає, що все інформаційне наповнення і використання мережі Інтернет здійснюється за допомогою послуг організацій, що забезпечують доступ в Інтернет, тобто – провайдерів. Він же наполягає на необхідності

конкретної норми в Законі України «Про телекомунікації», яка б встановила чітку класифікацію операторів (провайдерів) телекомунікацій [2, 9].

Узагальнивши підходи вчених до класифікації учасників інформаційних відносин у мережі Інтернет, можемо виокремити такі категорії:

- технічні, технологічні та інженерні суб'єкти, які здійснюють як упровадження відповідних інновацій у функціонування мережі Інтернет, так і координують й удосконалюють її роботу;
- міжнародні, національні та локальні об'єднання, що займаються управлінням конкретних системних елементів із забезпечення роботи віртуального простору;
- оператори та постачальники глобальної мережі, що забезпечують підключення й обслуговування мережі Інтернет;
- користувачі віртуального простору, які орудують глобальною мережею у власних потребах;
- органи державної влади, які займають розробкою та удосконаленням нормативних приписів з метою юридизації певних аспектів правовідношення у мережі Інтернет.

Як бачимо із зазначеного вище головних учасників інформаційних правовідносин можна поділити на провайдерів, постачальників та користувачів віртуального простору, проте один суб'єкт водночас може набувати прав і обов'язків іншого.

Поняття *користувача* в науці інформаційного права розкривається як фізична чи юридична особа, яка періодично використовує віртуальний простір для задоволення власних інформаційних потреб.

Провайдера Інтернет-мережі варто розуміти як суб'єкта господарювання, що володіє відповідної якості телекомунікаційною магістраллю і/або точками доступу та надає датовп до неї користувачам.

Постачальників глобальної мережі, на наше переконання, доцільно поділити на такі три види: 1) постачальники контенту (музика, графіка, текст тощо); 2) постачальники програмного забезпечення; 3) постачальники апаратного забезпечення (комп'ютерних та суміжних комплектуючих).

Отже, можна підсумувати, що усім трьом основним категоріям послуг у віртуальному просторі (послуга з надання доступу до мережі, послуга безпосередньо в мережі та послуга, опосередкована мережею) відповідають конкретні учасники інформаційних відносин.

У підсумку зазначимо, що питання правового регулювання статусу учасників інформаційних відносин у мережі Інтернет вимагає як закріплення головних прав і обов'язків постачальників, провайдерів та користувачів віртуального простору, так і досягнення рівноваги на шляху юридизації цих суспільних відносин із метою уникнення зарегульованості динамічних суспільних відносин у глобальній мережі.

Список використаних джерел:

1. Адамюк Д.І. Необхідність правового регулювання відносин у сфері Інтернет / Д.І. Адамюк // Правова інформатика: наук. журн. з питань прав. інформатики, інформ. права та інформ. безпеки. – 2014. – №2. – С.139–141.
2. Ємельянчик С.О. Договірне регулювання надання послуг доступу в Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.О. Ємельянчик; Національний

- університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 22 с.
3. Петровский С.В. Правовое регулирование оказания Интернет-услуг : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.В. Петровский; Министерство юстиции Российской Федерации, Российская правовая академия. – М., 2002. – 189 с.
  4. Присяжнюк О.А. Про визначення поняття „право віртуального простору” / О.А. Присяжнюк // Наук. вісник ДУВС. – 2006. – №4. – С.168–172.
  5. Про телекомунікації [Електронний ресурс] : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>

Науковий керівник: Савчин М.В., д.ю.н., професор, директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права УжНУ.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Полякова В.В.,

аспірантка Маріупольського державного університету

Міжнародне та внутрішньодержавне право знаходяться у тісному взаємозв'язку. Так, міжнародне право повинне враховувати суспільно-політичний устрій держав, зокрема наявність органів державної влади, які правомочні виражати волю держав у їх взаємостосунках з іншими суб'єктами міжнародних відносин, і поважати наявність суспільних відносин, що входять у внутрішню компетенцію держави і не підлягають міжнародно-правовому регулюванню. В свою чергу, національне право повинно враховувати міжнародно-правові зобов'язання даної держави, які підлягають реалізації у внутрішньодержавному праві в результаті імплементації. Взаємовплив міжнародного і внутрішньодержавного права проявляється в двох аспектах. По-перше, кожна держава, що бере участь в створенні міжнародного права, виходить з характеру і положень свого національного права. Тому вплив норм внутрішньодержавного права на міжнародне можна назвати первинним. Наприклад, більшість міжнародних актів з прав людини беруть початок з норм національних законів демократичних країн. По-друге, у процесі взаємодії вже існуючих норм міжнародного та національного права реалізується принцип переважного значення норм міжнародного права, що витікає з положень ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., згідно з якою учасник договору не «може посилатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання ним договору». Міжнародне право істотно впливає на становлення, формування і динаміку норм національного права, накладаючи на держави виконання зобов'язань, прийнятих ними при підписанні міжнародних договорів (наприклад, Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.).

Проблеми узгодження та пріоритетності міжнародно правових та національних норм в разі їх колізії стала предметом дискусії ще в процесі розробки Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року.

Конституція України залишає доволі широкий простір розсуду щодо засобів і форм трансформації (імплементації) норм і принципів міжнародного

права до національного правопорядку. Вплив міжнародного права на національні правопорядки визначається насамперед через конституційний механізм визнання чинності його норм. Відповідно до цього норми міжнародного права стають невід'ємною частиною національного законодавства. Разом із тим існує специфіка визнання юридичної сили міжнародного договірного (статутного) права та загальновизнаних принципів міжнародного права.

Згідно із Конституцією України передбачено тяжку процедуру входження міжнародних договірних норм України у частину національного законодавства. Бо норми міжнародних договорів можуть містити положення, що суперечитимуть основному закону України. В такому випадку, Конституцією передбачено процедуру узгодження суперечностей, а саме внесення відповідних змін до неї. Подібне положення характерне і для більшості іноземних законодавств (РФ, Польща, Франція).

Одним із найважливіших практичних аспектів теорій співвідношення міжнародного і національного права є питання про порядок виконання державою міжнародних договірних та звичаєвих зобов'язань на її території. Моністичні концепції співвідношення двох правопорядків припускають пряму дію норм міжнародного права у національній правовій системі. Представники інших концептуальних напрямів, зазначаючи різну природу відносин, що регулюються, і коло суб'єктів двох самостійних систем права, що взаємодіють, по-різному пояснюють суть процесу виконання настанов міжнародно-правових норм у внутрішньодержавній сфері. За Лукашук, розглядаючи питання про вплив правил міжнародного права на внутрішні відносини, для такого вливу вони повинні знайти відбиток у внутрішньому праві. Цей процес, як зазначає вчений, здебільшого іменують трансформацією, що буквально означає перетворення міжнародно-правових норм на внутрішньодержавні. Проте насправді йдеться не про перетворення одних норм на інші, а про створення нових норм, покликаних функціонувати в інших соціальних та правових середовищах.

Представники моністичних концепцій виходять з визнання єдності обох систем права, вважаючи, що міжнародна та внутрішньодержавна право - це частини єдиної системи права. Моністичний напрямок міжнародно - правової думки в свою чергу ділиться на дві гілки:

- 1) концепцію примату (верховенства) внутрішньодержавного права;
- 2) концепцію примату міжнародного права.

Перша концепція знайшла широке поширення в кінці XIX - початку XX вв. серед німецьких юристів. Теоретичну основу даної концепції склали ідеї Гегеля про те, що держава є «дух в його субстанціональній розумності і безпосередньої дійсності», тому держава є «абсолютна влада на землі».

Німецький юрист-міжнародник Р. Трипель та її італійський колега Д. Анцилотти - визначні прибічники дуалістичної концепції - вважали, що міжнародне право і внутрішньодержавне право «є окремі правопорядки».

Представники моністических концепцій походять від визнання єдності обох систем права, вважаючи, що міжнародне і внутрішньодержавне право - це частини єдиної системи права. Моністическое напрям міжнародно-правової думки своєю чергою ділиться на дві галузі: 1) концепцію визнання примату (верховенства) внутрішньодержавного права; 2) концепцію визнання примату міжнародного права.

Виходячи з цього воно правомочне з власної волі створювати і змінювати не тільки норми внутрішньодержавного права, а й норми «внутрідержавного» (міжнародного) права . Продовжуючи цю думку, один з яскравих представників даного напрямку юридичної науки А. Цорн стверджував, що міжнародне право юридично є правом лише тоді, коли воно є правом державним.

Концепція примату внутрішньодержавного права одержала поширення наприкінці XIX - початку XX вв. в Німеччині, тому що в цей час економіка країни була на підйомі і їй потрібні були нові ринки збуту і сировини. Але навіть буржуазне міжнародне право представляло певну перешкоду на шляху німецької експансії. Це й викликало появу концепції верховенства внутрішньодержавного права над міжнародним, щоб теоретично виправдати дії німецького мілітаризму на міжнародній арені[1, с.85-92].

Самим же авторитетним представником другого моністичного напрямку (концепції примату міжнародного права) є австрійський юрист - міжнародник і філософ Г. Кельзен . В даний час дана концепція широко поширена серед вчених - юристів. Г. Кельзен, виходячи зі своєї «чистої теорії права», вважав, що співвідношення між міжнародним правопорядком і національними правопорядками «нагадує співвідношення національного правопорядку і внутрішніх норм корпорації» [2, с.378].

Слід зазначити , що міжнародне право і внутрішньодержавне право - це дві самостійні системи права , що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. Об'єктивно не існує примату однієї системи права над іншою, оскільки вони регулюють різні види соціальних відносин. Однак у зв'язку з тим, що норми міжнародного права мають на меті забезпечити загальний мир і безпеку, захистити права та основні свободи людини, сприяти плідній співпраці держав у різних областях, тобто закріплюють і забезпечують досягнення вищих цінностей людства, держави можуть в своєму конституційному і поточному законодавстві проголосити визнання верховенства норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права. Робиться це не в силу об'єктивно властивого верховенства системи міжнародного права над внутрішньодержавним , а з метою свідомого об'єднання потенціалу двох систем права в справі досягнення та охорони вищих цінностей людської цивілізації.

1) Дуалізм (лат. dualis – двоїтий) – подвійність, роздвоєність.

2) Монізм (гр. monos – один) – ф ілософське вчення, що визнає основою всього сущого один початок: матерію або дух; протилежність – дуалізм.

Серед способів узгодження міжнародного та внутрішньодержавного права розрізняють:

- Трансформацію (пряму і опосередковану);
- Інкорпорацію;
- Рецепцію;
- Відсилання до міжнародної угоди.

За загальним правилом внутрішньодержавне право не може суперечити міжнародному праву. Це впливає з принципу сумлінного (pakta sunt servanda) виконання державами своїх міжнародно - правових зобов'язань. Крім того, підтвердження цього принципу міститься в багатьох галузях міжнародного права. Так , наприклад , відповідно до ст. 27 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.). У цьому полягає примат міжнародного права над внутрішньодержавним правом [3, с.17].

В останні роки проблема ефективності привертає увагу все більшого числа вчених в області міжнародного права. Зокрема, на результати роботи вплинули праці О.В.Задорожного, Д.Л. Златопольського, Г.В.Ігнатенка, О. Кайла, О. Камі, Г. Кельзена, І.І. Лукашука, Д.Б. Левіна, Ф.Люшера, В.В.Маклакова, П.Ф. Мартиненка, М. Мерлен-Демартіс, Л.Х. Мінгазова, Н.В.Міронова, М.О. Мітюкова, В.В.Мицика, В.І. Муравйова, Р.А. Мюллерсона, Нгуен Куок Диня, М.А. Нуделя, Ж.Й. Овсепян, П.М. Радойнова, М.Ф. Селівона, Б.О.Страшуна, М.В. Тесленко, О.І.Тіунова, Л.Д. Тимченка, Б.М. Топорніна, Г.Тріпеля, В.О. Туманова, Є.Т. Усенка, Л. Фаворо, Г.Г.Фітцморіса, М. Фромона, А.Цорна, С.В. Черниченка, В.Є. Чиркіна, В.М.Шаповала, С.В. Шевчука, Ю.Л.Шульженко, Б.В.Щетініна та інших вчених.

Конституція України прямо не вирішує питання про верховенство загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у національній правовій системі. Згідно зі статтею 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Додержання парламентом належної процедури ратифікації міжнародних договорів є необхідною умовою чинності міжнародних договорів в Україні, які застосовуються як звичайний закон. При цьому положення міжнародного договору повинні відповідати Конституції і вони можуть бути застосовані лише в частині, що не суперечать їй.

Відповідно до п. 2 ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України» при розбіжності правил міжнародного договору України з правилами внутрішнього законодавства нашої держави слід застосовувати правила міжнародного договору. Дані положення свідчать про визнання Україною авторитету міжнародного права і його верховенства над нормами внутрішньодержавного права [4].

Щоб виділити певні стадії імплементаційної правотворчості, необхідно чітко визначити точку звіту, з якою вона, власне, починається. Такий момент настає після висловлення згоди на обов'язковість для України міжнародного договору, яка може виражатися різними способами, передбаченими Законом України «Про міжнародні договори України». Це можна аргументувати тим, що без нормативно - правового акта (закону чи підзаконного акта залежно від того, яким саме органом висловлюється така згода), який засвідчує якраз прийняття міжнародно - правових зобов'язань державою, взагалі не виникає потреба в розробці і «запуску» механізму забезпечення останніх, а отже, і потреба в імплементаційному правотворчості.

По-перше, ст. 9 Конституції України про включення певних міжнародних договорів до складу національного законодавства;

по-друге, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України», яка передбачає застосування ратифікованих міжнародних договорів у порядку, встановленому для норм національного законодавства;

по-третє, ч. 1 ст. 12 цього ж Закону, який зобов'язує неухильно слідувати всім міжнародним договорам України.

Ці законодавчі постулати начебто виключають дискусію щодо того, як діятиме міжнародний договір у внутрішньому праві, і який статус він матиме в ньому. Однак якщо проаналізувати наведені норми обґрунтовано, то можна зробити висновок, що вони вміщують тільки досить загальні, основоположні

принципи щодо вирішення проблеми реалізації міжнародно - правових зобов'язань України .

Тому виникає потреба в їх конкретизації в інших спеціальних нормах, які і можна буде вважати результатом імплементаційної правотворчості щодо конкретних міжнародних договорів. Це, так би мовити, «формальні» аргументи [5, с.66].

Виявлено особливості співвідношення міжнародного права з національним правом України, що дозволяє зробити висновок про те, що :

1) міжнародні договори в Україні, стають нормою внутрішнього права тільки за допомогою імплементації ;

2) в Україні реалізована дуалістична концепція співвідношення внутрішньодержавного права України та міжнародного права;

3) передумовою імплементаційної правотворчості є згода держави на обов'язковість для її міжнародного договору , завіреною відповідним нормативно - правовим актом (як результатом звичайного національного правотворчості);

Список використаних джерел

1. Раданович Н. Проблемы обеспечения соответствия законодательства Украины европейской Конвенции о защите прав и основных свобод человека: общетеоретическая характеристика // Вестник Львовского Университета. – 2012. – №35. – С. 85-92.

2. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: «Статут», 2004. – 712 с.

3. Раданович Н.М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав людини і основних свобод людини): Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Львів, 2000. – 17 с.

4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №50. – Ст. 540.

5. Бондаренко І. Адаптація законодавства України до європейського законодавства – один з пріоритетних напрямів реформування правової системи України // Право України. – 2002. – №7. – С.63-66.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Волошин Юрій Олексійович.

ПРОБЛЕМИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Поп М.В.,

студент 3 курсу юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Дедалі частіше суспільство зустрічається з проблемою самогубства. Вікова категорія не обмежується якимось певним періодом. Вчинити самогубство може людина будь-якого віку, але найбільш актуальним буде дослідити проблему суїцидальної поведінки саме серед підлітків, адже поширення суїцидальних нахилів у такому віці є вкрай небезпечним з огляду на нестійкість психіки підлітків. Статистичні дані свідчать, що найбільша кількість самогубств припадає на вік від 15 до 21 року. При цьому за останні роки різко збільшилась кількість

самогубств серед дітей 5-14 років. У дітей достатньо часто зустрічається довготривала і ретельна підготовка самогубства. Ця проблема стосується всіх країн. Десь рівень суїциду великий, десь незначний, але той факт, що з цим явищем треба боротися є однозначним.

Аналіз досліджень і публікацій. Нами було використано праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі права та соціології, як: М. Бабій, М. Вовканич, Е. Дюркгейм, О. Лосієвська. Кожний із них досліджував особливості суїцидальної поведінки. При цьому саме Еміль Дюркгейм, якого вважають засновником суїцидології, вперше приділив увагу суїцидам з наукової точки зору.

Метою даної статті є виявлення особливостей суїцидальної поведінки у підлітків, а також узагальнення профілактичних методів для її попередження та запобігання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суїцид розглядається як основна причина, що призводить до смерті людей у всьому світі, тому він є основною суспільною проблемою. Суїцид – це свідомий, умисний та швидкий намір позбавити себе життя. З точки зору соціології самогубство – одна з моделей девіантної поведінки, що є різновидом соціальної патології. На думку Е. Дюркгейма, самогубством називається будь-який смертний випадок, який прямим чи непрямим чином походить від позитивного чи негативного акту, здійсненого самою жертвою, котра наперед знала можливі наслідки свого вчинку [3, с. 9]. Самогубство – соціальне явище, яке має значне поширення у світі й займає сумне третє місце за смертністю. Щорічно декілька мільйонів людей у світі роблять невдалі спроби суїциду. Користуючись статистичними даними І.В. Білозерцева, М.Д. Вовканич наводить такі цифри: щодня близько 1 200 жителів Землі ставлять крапку в своєму житті й ще 7 500 намагаються це зробити. Сучасне суспільство є нестабільним, стресогенним для індивіда. Люди часто переживають кризові ситуації. Питання суїцидальної поведінки стало сьогодні надто актуальним. Тому в останні роки в багатьох країнах світу інтенсивно розвивається нова наука – суїцидологія – міждисциплінарна галузь знань [2, с. 19].

У великій кількості вчинення самогубства припадає на неповнолітніх осіб. Тому ця проблема не може залишатися не поміченою. Причинами позбавлення свого життя молодих людей можуть бути шкільні проблеми, проблеми в університеті, відчуття самотності, переживання, реальна або уявна втрата любові батьків, а також розлучення або смерть батьків, почуття провини, незадоволеності собою, невдалого кохання, а навіть може бути смерть улюбленого співака чи артиста. Наприклад, після смерті відомого радянського співака Віктора Цоя у різних куточках Радянського Союзу покінчили з життям близько 40 хлопців та дівчат [4, с. 3].

Дані статистики показують, що якщо в Європі рівень самогубств відносно стабільний протягом останніх 30 років, то в Росії на рубежі століть він тільки зростає. У першій половині ХХ століття в США закінчували самогубством переважно старі люди. Починаючи з 1960-х рр. американські самогубці стали різко "молодіти": з 1972 по 1987 р число самогубств серед підлітків збільшилася на 53%; в 1984 р добровільно пішли з життя майже 2 тис. американських юнаків та дівчат. В Угорщині на 100 тис. жителів реєструється 144 самогубства, в Данії та Австрії - 128, у Фінляндії - 125. У розвинених країнах світу щорічно відбувається 130 тис. самогубств. У пікові з погляду рівня самогубств роки в нашій країні відбувалося близько 60 тис. самогубств [6].

Суїцид підлітків має такі риси: йому передують короточасні, об'єктивно неважкі конфлікти у сферах близьких відносин (у сім'ї, школі, групі); конфлікт сприймається як край значущий і травматичний, викликаючи сильну внутрішню кризу та драматизацію подій; суїцидальний вчинок сприймається у героїчному розумінні: як сміливий виклик, як рішуча дія, як мужнє рішення і т. п.; суїцидальна поведінка демонстративна, у ній є ознаки «гри на публіку»; вчинки регулюються скоріше спалахом, афектом, у них немає продуманості, зваженості, точного прорахунку; засоби самогубства обрані невміло (стрибок із балкона 2–3 поверху, малотоксичні речовини, тонка мотузка і т. п.).

Не є загадкою те, що підлітковий вік найскладніший. Кожна особа індивідуальна, і тому на певні негативні ситуації, які виникають, реагує по-різному. Змінюється соціальний статус підлітка, розширюються й інтенсифікуються його контакти, відбувається відносно звільнення від опіки батьків, переглядаються переконання та уявлення, формується новий світогляд тощо. Підлітковий вік характеризується прагненням до пізнання світу і самого індивідуума, присутнє бажання самоствердитися в суспільстві, зайняти вагоме місце у ньому, отримання суверенітету від волі батьків, пошук ідеалу тощо. Все це може бути ніщо іншим як «початком кінця».

Микола Бабій аналізуючи депресивний стан неповнолітніх, використовував дослідження Олени Вроно, яка відзначає, що більшість суїцидентів немов би виставляють перед собою «застережливі знаки». Ось їх ознаки: 1) погіршення успішності; 2) зовнішній вигляд (неохайність, брудний одяг тощо); 3) зниження активності (втрата інтересу до всього, що раніше любили); 4) прагнення до самотності, заглиблення в себе; 5) тяжка втрата близької людини; 6) приведення справ до ладу (одні суїцидальні підлітки роздають свої улюблені речі, інші вважають це необхідним перед смертю «привести свої справи до ладу») [1].

Можна схилитися до такої думки, що конфлікти, які провокують формування і настання суїцидальних намірів у підлітків, найчастіше виникають у так званих дезінтегрованих, дизгармонійних та корпоративних сім'ях, тобто де має місце відсутність любові, взаєморозуміння, присутність надмірного егоїзму. У них діти переживають відсутність потрібної любові, теплоти, підтримки, порад і розуміння, взамін отримуючи лише негативні емоції, відчуття своєї не потрібності, як в суспільстві так і вдома серед своїх батьків. Звісно ж в слабого духом підлітка виникнуть думки суїцидального характеру. У багатьох випадках, саме така поведінка розглядає самогубство як уникнення конфлікту, неприємної ситуації або покарання близьких людей. Більшість суїцидальних підлітків (до 70%) обмірковують і здійснюють суїцид впродовж 1-2 тижнів. Але підлітковому віку властива імпульсивність дій, тому іноді тривалість намірів вчинити «самосуд» може бути дуже короткою, не більше 1 години. Звичайно, що це вимагає від оточуючих, особливо від психологів і лікарів, оперативних дій у наданні адекватної допомоги таким підліткам [5, с. 10-28.].

У нашому суспільстві переважна частина людей не розуміє сам факт виникнення суїцидальних намірів і це стосується не лише підлітків, через що, багато хто робить помилки в своїх судженнях. Прикладом може бути таке помилкове твердження, що більшість самогубств вчиняється майже або зовсім без попередження. Переважна частина суїцидентів подають попереджувальні сигнали, у формі висловів, фізичних, тілесних ознак, можна спостерігати за незвичайним емоційним станом або дивною поведінкою. Ще одним так званим

міфом є те, що самогубець впевнено бажає померти. Це цілковита маячня, тому що вони в такому стані завжди відкриті і навіть самі не проти допомоги, через те, що за крок від вчинення самогубства, вони ще не впевнені в своїх діях, шукаючи спосіб продовження свого життя.

Повертаючись знову до депресивного стану особи як однією з причин вчинення самосуду, можна визначити декілька варіантів депресій для різних категорій віку у підлітків.

Першим таким варіантом є дитячий варіант депресії. Він охоплює суїцидентів віком 6-12 років. Діти стають менш рухливими, дратівливішими, плаксивими, скаржаться на погіршення стану здоров'я, нудоту тощо. Наступним варіантом підліткової депресії є – девіантний. Хворіють здебільшого підлітки віком 10-14 років. Девіантною таку депресію називають тому, що вражені нею особи здійснюють вчинки, які конфліктують із нормами суспільства і їхнього найближчого соціального середовища. Іпохондричний варіант підліткової депресії. Найчастіше він вражає осіб віком від 14 до 16 років (бувають випадки, коли від 12 років). Спричинюють його реальні неприємні відчуття у тілі, які з різних причин перебільшуються і трактуються підлітком як ознаки невиліковного захворювання. Наступним на черзі є - астеничний варіант підліткової депресії. Цей варіант депресії також поширений серед підлітків віком 12–16 років. Першими ознаками — труднощі у навчанні, засвоєнні нового матеріалу, як наслідок психомоторної загальмованості; погіршення пам'яті, здатності зосереджуватися. Нарешті депресивний синдром. Цей тип депресивного захворювання властивий підліткам віком 16–18 років. Розмірковування про сенс життя й смерті, набувають у депресивного підлітка ознак нав'язливого, безплідного, негативно забарвленого, з елементом пасивної згоди на смерть мудрування. [1]

Не мала кількість тих, хто здійснює самогубство, зовсім не хочуть помирати. Вони лише втратили здатність спілкуватися зі світом звичним способом. Для них надто велика доза пігулок чи перерізані вени – спосіб повідомити всім про глибину свого відчаю, спосіб отримання уваги, любові.

Висновки. Суїцид займає одну з найвищих сходинок смертності населення землі. Він може вчинятися різними способами та за різних причин. Статистика суїцидальної поведінки вражаюча. На мою думку, головними проблемами актів самогубства в нашій країні є криза моральних відносин у державі (насамперед на рівні сім'ї), а також фінансово-економічна криза, наслідком якої є безробіття та зубожіння населення, втрата багатьма людьми соціальних орієнтирів, їх дезінтеграція та дезадаптація у суспільстві. Можна навести приклад, такий собі ланцюг: сім'я, яка працює на звичайній роботі, або ще краще, коли собі знайти роботу взагалі не може, а від цього і нема коштів на прожиток, сварки в сім'ї, стреси, депресії. Це надзвичайно негативно може вплинути на поведінку підлітків з нестійкою психікою (викликати у них почуття непотрібності, самотності, нездатності вирішувати проблеми і допомагати батькам тощо). Прикладів на цю тему можна наводити багато. З боку систем охорони здоров'я повинна приділятися підвищена увага проблемі боротьби з негативним ставленням і дискримінацією, що дуже часто супроводжують психічні розлади і самогубства, для того, щоб люди, які потребують допомоги, змогли її одержати на ранньому етапі психічного розладу. Психіатри повинні підвищити якість надання спеціалізованої психіатричної допомоги та попередження виникнення психічних розладів для забезпечення психічного благополуччя населення, що буде сприяти

підвищенню якості життя населення України. Доцільно також проводити безкоштовні семінари, де висвітлювати тему самогубства. Головним превентивним заходом щодо вчинення самогубства постає запобіжне задоволення підлітка в тому, що його життя дуже цінне для інших, і завжди, за будь-яких обставин близьке оточення зрозуміє її.

Неодмінною умовою запобігання суїцидальним намірам у дітей та молоді є попередження у них психоемоційних розладів здоров'я. Для цього варто пояснити невідворотні наслідки суїциду, поспілкувавшись з підлітком на тему того, якою буде реакція та як зміниться життя близьких людей суїцидента (сім'ї, друзів, родичів) через місяць, рік тощо. Ще більш радикальним способом є перегляд фотографій самогубців в інтернеті і ЗМІ. Головне – дати зрозуміти, що суїцид, повішення це чи отруєння, не є способом вирішення проблем, а зовсім навпаки. Але як би не було дивно, самогубство вчиняється і у розвинених державах, прикладом є США. В цій державі одним із засобів вчинення самогубства є вогнепальна зброя. Причиною цього є легалізація, та законне право зберігати зброю.

Зрозуміло, що повністю усунути проблему суїциду неможливо, але зменшити цілком реально. Отже, однозначно заперечувати не буде ніхто, що життя є безцінним, тож навіщо самому прискорювати його закінчення.

Література

1. Бабій М.. Суїцидальні наміри у неповнолітніх як результат депресивних станів – / [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://social-science.com.ua/article/1067>
2. Вовканич М.Д. Технології соціально-психологічної роботи з клієнтами, які схильні до суїциду: Навчально-методичний посібник. – Ужгород, 2002. – 19 с.
3. Дюркгейм Еміль. Самогубство: Соціологічне дослідження / Пер. з фр. Л. Кононович. – К.: Основи, 1998. – 9 с.
4. Лосієвська О.Г. Когнітивні чинники суїцидальної поведінки підлітків / Автореф. канд. психологічних наук: 19.00.05 – соціальна психологія, психологія; психологія соціальної роботи. – К., 2006. – 3 с.
5. Солошенко Д.В. Екстренна психологічна допомога. Консультування // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. - №9-10. – С. 10-28.
6. Соціологічні дослідження самогубств/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: http://stud.com.ua/28783/sotsiologiya/sotsiologichni_doslidzhennya_samogubstv

Науковий керівник: Дацюк В.Б., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права УжНУ.

ПОПЕРЕДНЄ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Попович Н.І.,

6 курс юридичного факультету
Ужгородського національного університету

Цивільне процесуальне законодавство України закріпило в межах ЦПК України такий інститут як попереднє судове засідання. Запровадження цього інституту викликало чимало неоднозначних поглядів на його природу серед вітчизняних науковців. Так, А. Г. Ярема та Г. І. Давиденко вважають, що главою 3

розділу III ЦПК, присвяченою регулюванню провадження у справі до судового розгляду, фактично започатковано нову стадію цивільного процесу з попереднім судовим засіданням [1, 37]. С. Я. Фурса стверджує, що після стадії відкриття провадження у справі має місце стадія підготовки справи до судового розгляду, яка здійснюється в два етапи: 1) попереднє судове засідання; 2) безпосередня підготовка [2, 625]. Ось чому важливо розібратися із тим, що собою представляє таке правове явище як попереднє судове засідання в цивільному процесі.

Ідея передбачити у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві судове засідання в межах стадії підготовки справи далеко не нова і з'явилася набагато раніше обговорення проекту ЦПК України 2004 р. В радянській процесуальній літературі це питання неодноразово піднімалося у роботах С.В. Курильова, К.С. Айріяна, В.В. Бутнева, Б.Н. Лапіна. Науковці пропонували ввести в цивільне судочинство нову, ретельно регламентовану стадію – попередній розгляд одноособово суддею матеріалів справи, в межах якого принципово по-новому вирішувались би такі важливі питання, як обґрунтовано чи ні заявлена певна вимога, яка позиція відповідача, які необхідно вчинити дії для усунення спору у матеріальних правовідносинах; на цій стадії, як зазначалось, також можна проводити важливу роботу з врегулювання цивільно-правових спорів шляхом укладення мирових угод. Однак такі пропозиції не були реалізовані законодавчо, так само як не знайшли широкої підтримки у процесуальній літературі [3, 28].

Визначальним для попереднього судового засідання в цивільному процесі є її мета та завдання. Мета попереднього судового засідання полягає в з'ясуванні можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Дана мета є тим орієнтиром, до якого має прагнути суд на стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду. Поряд із метою, як вище нами було вказано, визначальне значення мають завдання попереднього судового засідання. Дані завдання вказують на особливість процесуальних відносин у попередньому засіданні та є тими засобами, які націлені на реалізацію поставленої мети цього виду судового засідання. Указані завдання показують напрями процесуальної діяльності суду першої інстанції та учасників цивільного процесу, в першу чергу осіб, які беруть участь у справі. Реалізація завдань приводить до досягнення мети. Досягнення мети створює умови для переходу цивільної справи з однієї стадії в другу.

Мета та завдання попереднього судового засідання мають бути одночасно реалізованими. «Нормативна регламентація цілей та завдань не повинна призводити до їх протиставлення, ані до їх ототожнення, оскільки ні те, ні інше не відповідає ні змісту діючого закону, ні філософському розумінню аналізованих термінів. Їх близькість зумовлена тим, що цілі завжди утворюють систему взаємопов'язаних та взаємодіючих структурних елементів, однією із складових ознак якої є завдання. І оскільки орієнтуюча роль завдань безспірна, вони не можуть бути виключені із сукупності цілей. Термін «завдання» наповнений більшим практичним значенням, ніж ціль, в силу чого завдання слід розглядати як найближчу, приватну, актуальну ціль» [4, 13].

І хоча ЦПК України не містить положення, яке б визначало закінчення попереднього судового засідання готовністю справи до слухання по суті, за загальним правилом, без вирішення питання про готовність справи до розгляду не може бути закінчене попереднє судове засідання, оскільки суддя призначає

справу до судового розгляду, визнавши її підготовленою. Так, ст. 156 ЦПК України містить положення про закінчення підготовки справи до судового розгляду та постановлення судом ухвали, в якій зазначається, які підготовчі дії були проведені, і визначається дата розгляду справи. В даному випадку слід зазначити, що мова йде про закінчення попереднього судового засідання як про форму, в якій зазвичай втілюється завершення стадії підготовки справи. Попереднє судове засідання може бути закінчене також і прийняттям судового рішення у зв'язку з врегулюванням спору до судового розгляду.

Відтак, на думку О.П. Іванченко, відповідь на питання про те, чи підготовлена справа до судового розгляду, є тією необхідною умовою, що дозволяє закінчити попереднє судове засідання шляхом призначення справи до судового розгляду або ухваленням у попередньому судовому засіданні судового рішення у разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди або передачі спору на розгляд третейського суду [3, 29].

Отже, завдання попереднього засідання настільки важливі, враховуючи їх роль у досягненні цілей суду на попередньому засіданні, що з подивом дізнаємося про відсутність їх нормативного закріплення в чинному ЦПК України. Зокрема, ст. 130 цього кодексу тільки визначає обсяг процесуальних дій, які вчиняються в попередньому засіданні.

Виходячи з цього, варто звернутися до аналізу узагальнення судової практики норм, які регламентують проведення попереднього засідання. Так, п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12 червня 2009 р. № 5 вказується, що саме повинен визначити суд: обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають встановленню і покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які докази є на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судове засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду [5].

Порядок проведення попереднього судового засідання чітко законодавцем не визначено. Зокрема, ч. 11 ст. 130 ЦПК України вказує, що попереднє судове засідання проводиться з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України для судового розгляду, з винятками, встановленими главою 3 «Провадження у справі до судового розгляду». Отже, фактично попереднє засідання регламентується правилами проведення судового засідання на стадії судового розгляду. Але обов'язково слід пам'ятати про винятки, що притаманні для цієї стадії та її процесуальної форми, які встановлені в нормах ЦПК України, що регламентують підготовчі дії в цивільному процесі.

До реформи 2010 р. попереднє судове засідання призначалось і мало бути проведене протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 129 ЦПК України). В свою чергу справа мала бути призначена до розгляду не пізніше ніж за 15 днів після закінчення дій щодо підготовки до судового розгляду.

Після проведення реформи 2010 року до чинного ЦПК України з цього питання були внесені зміни та передбачені такі строки: попереднє судове засідання має бути призначено протягом 10 днів із дня відкриття провадження у

справі (ч. 1 ст. 129 ЦПК України), а справа має бути призначена до розгляду не пізніше ніж за 7 днів після закінчення дій щодо підготовки до судового розгляду (ч. 2 ст. 156 ЦПК України).

Таким чином, строки проведення попереднього судового засідання та здійснення підготовчих дій скоротилися. Така позиція законодавця направлена на прискорення роботи судді на стадії підготовки. Саме цьому завданні законодавчих новел мабуть відповідає право суду не проводити попереднє судове засідання, яке із обов'язкового наразі перетворено на факультативне.

Проте судді повинні проводити ретельну підготовку справ до судового розгляду, оскільки недоліки та недбалість, допущені на цій стадії, можуть призвести до порушення не лише строків розгляду справ, а й прав учасників судового процесу й ухвалення незаконних і необґрунтованих рішень [6].

Вважаємо, що варто погодитися із позицією вищого судового органу країни, відповідно до якої попереднє судове засідання є процесуальною формою підготовки справи до судового розгляду (постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду»).

Таким чином, стадія підготовки цивільної справи до судового розгляду проводиться у формі попереднього судового засідання. Аналогічним чином стадія судового розгляду проводиться у формі судового засідання. Отже, попереднє засідання виступає зовнішньою формою стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Ярема А. Г. Новели цивільного судочинства [Текст] / А. Г. Ярема, Г. І. Давиденко // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 4. – С. 37–43.
2. Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : (підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.) ; за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. – 848 с.
3. Іванченко О.П. Мета та завдання попереднього судового засідання як елементу підготовки цивільної справи до судового розгляду [Текст] / О.П. Іванченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 3(16). – С. 27–32.
4. Зайцев И.М. Целевые установки гражданского судопроизводства [Текст] / И.М. Зайцев // Проблемы реформы гражданского процессуального права и практика его применения: меж- вузовский сб. научных трудов. – Свердловск, 1990. – С. 10–19.
5. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду [Текст] : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12 червня 2009 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>
6. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення [Текст] : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду №11 від 17 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Феннич В.П.

**ПРОЕКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УНР,
ЙОГО ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ**

Рекрут'як М.Я.,

студент 3 курсу історичного факультету,
Ужгородський національний університет

Метою статті є дослідження організаційних особливостей адміністративно-територіального устрою Української Народної Республіки в 1917-1920 р, його історичних витоків, спроб впровадження реформи в дію. Дослідження охоплює також період гетьманування Павла Скоропадського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичним аспектам формування адміністративно-територіального поділу України присвячено праці Я. Верменич [5], Ю. Ганущака, П. Гураля, М. Дністрянського, В.Гриневич [6], А. Ткачука, Р. Ткачука, М. Фролова, , О.Огрієць, О. Мироненко. Вадим Губань у статті «Історія становлення сучасного адміністративно-територіального устрою України [6]» прослідкував еволюцію територіального поділу українських земель протягом більш ніж тисячоліття, починаючи з часів Київської Русі і до сьогодення. С. Журавльов дослідив еволюцію поглядів М. С. Грушевського на українську державу [8, С. 211-215], що мала прямий вплив на роботу Української Центральної Ради та історичні рішення, що нею приймалися в часи національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утворена на уламках Російської імперії у 1917-1918 рр. молода українська держава пройшла складний етап становлення системи управління та влади. Спочатку заявлена як автономія на теренах п'яти губерній в березні 1917 р, вже через три місяці постала перед складним вибором – стати незалежною національною державою чи залишитись автономною частиною «великої невідомої Російської федеративної республіки».

Згідно з III Універсалом Української Центральної Ради, виданим 7 листопада (20 листопада) 1917 р. Українська Народна Республіка обрала другий шлях, поширивши свою юрисдикцію на терени всіх дев'яти губерній під російської України, окрім Криму. Намагаючись якомога швидше закінчити I світову війну, Генеральний Секретаріат почав шукати компромісу із Центральними державами. Очіникам УНР потрібно було міжнародне визнання українською держави. Згідно з Берестейським мирним договором від 27 січня 1918 р. було не тільки визнано незалежність УНР, проголошену IV Універсалом, а й чітко окреслено кордони молоді держави. Німеччина та її союзники встановили не тільки дипломатичні, а й військово-політичні добросусідські зв'язки, відомі в сучасній історіографії як «хлібний мир». Важливим фактором було й те, що австро-угорська сторона взяла на себе зобов'язання створити окремих коронний край з територій, населених українським населенням.

Вигнання більшовиків із території УНР в лютому-березні 1918 р. дало змогу керівництву республіки на короткий час взятись за розвиток державного будівництва. Так, 6 березня 1918 року Центральна Рада прийняла Закон УНР «Про адміністративно-територіальний устрій України». Згідно з ним українська держава мала поділятися на землі, волості та громади. Загальна кількість земель, або ж регіонів становила 32 одиниці. Вадим Губань цю реформу відносить до сьомого етапу становлення сучасного адміністративно-територіального устрою України [8].

Вибір терміну «земля» для означення «регіону», або «провінції» був викликаний насамперед фактором історичної пам'яті, в свій час Велике князівство Київське, більш відоме в історіографії як Київська Русь ділилось на землі-князівства, найбільшими з яких були Київська, Чернігово-Сіверська, Переяславська, Волинська та Галицька землі. Вони в свою чергу поділялись на волості, центрами яких були міста — «города». Цей поділ зберігався й в Галицько-Волинській державі до кінця XIII століття. Галичина складалась з чотирьох основних князівств, які ліквідовувались при сильній княжій владі і виникали за її послаблення, а Волинь утворювала одне Володимирське князівство [9], яке в результаті міжусобиць і спадкових поділів володінь було подрібнене на ряд менших удільних князівств, число яких коливалось від п'яти до восьми.

Власне кажучи, принцип поділу давньоруської держави на землі як адміністративно-територіальні одиниці подібний сучасному адміністративному устрою Федеративної республіки Німеччини, оскільки в XI-XIII ст. Русь перетворилась спочатку на федерацію, а згодом на конфедерацію князівств. Лише протягом XII ст. виникло від 10 до 15 таких удільних князівств, кожне з яких мало незалежний політичний, економічний і навіть культурний статус [10, С.62].

Цілком справедливим було б повернення до історичної традиції в сфері адміністративного устрою, а саме застосування як у сфері термінології державного управління так і на практиці, у всіх сферах життя терміну «земля» саме у значення «провінція», при цьому позбувшись цієї залежності від прикметників, наприклад «Галицька», «Київська». Стаття 2 Закону УНР «Про адміністративно-територіальний устрій України» містить перелік всіх земель [2, С.181-182], зокрема із історичних знову мали «відродитись» так би мовити Чернігівщина, Переяславщина, Волинь та Сіверщина. Північ сучасної Луганщини та північний захід Донецької області згідно проекту мала займати Половецька земля, із центром в місті Бахмут, а схід Харківщини - Донеччина. Майже на всю територію сучасної Херсонщини мала простягатись земля під назвою Нове Запоріжжя (центр - місто Херсон), а Київ, Харків та Одеса мали б стати містами-землями, причому Харків займав б площу втричі більшу за столичний регіон, проте якщо подивитись на карту початку XXI століття, то ця територія дорівнює приблизно сучасній площі «матері міст руських».

Ще під час розробки проекту адміністративно-територіальної реформи УНР виникали численні дискусії. Сам закон 6 березня 1918 року був досить суперечливим. Є свідчення, що Михайло Грушевський мав власні погляди на адміністративний поділ, за яким кількість населення на землях мала складати приблизно 1 мільйон осіб [3]. Проте події Великої війни перешкодили діячам УНР здійснити задумане, оскільки побачивши їхню слабкість, Центральні держави привели до влади Павла Скоропадського, який скасував реформу і відновив старий імперський губернський поділ. Українська держава поділялась на 9 губерній та дві округи – Поліську із центром в Мозирі та Таврійську із центром в Бердянську. Крим та інші території визначались і УЦР, і гетьманом як території, яким передбачається автономний статус. Переговори велись не лише з представниками Криму та Кубані, а й з делегаціями Білоруської Народної Республіки, Королівством Румунією, Польською державою щодо спірних областей [4; С.217-232]. Проте, крах блоку Центральних держав та режиму Скоропадського, а пізніше поразка у війні з більшовиками не дала змогу реалізувати утворення єдиної держави на всіх українських етнічних землях.

Висновок. Підводячи підсумки слід зазначити, що в часи національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. робились спроби провести великі адміністративно-територіальні реформи, спираючись на історичний досвід часів Київської Русі. Дані заходи дали б змогу не тільки відмовитись від імперського принципу управління регіонами, а й закласти основи ефективної української адміністративної системи. Відмова від напрацювань УЦР в заданому напрямку в часи гетьманування П. Скоропадського призвело не тільки до повернення старого адміністративного поділу, а й до спроб ще більше пов'язати українську державу з новою «не більшовицького Росією», що в подальшому мало катастрофічні наслідки для молодшої держави.

Список використаних джерел:

1. Третій універсал Української Центральної Ради. 7 листопада 1917 р. ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 4, арк. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.archives.gov.ua/Sections/AktZI/Revolution_1917-1921_p2/index.php?11
2. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (заст. відп. ред.), Ю. М. Гамрецький, Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – К.: Наук. думка, 1997. – 424 с. – (Пам'ятки історії України. Серія V: Джерела новітньої історії).
3. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія та сучасність. Видання друге, виправлене і доповнене / За заг. редакцією В. Г. Яцуби – К., 2002. – 270 с.
4. Бойко Олена. Територія, кордони і адміністративно-територіальний поділ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918) / Олена Бойко // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. — 2009. — Випуск 3. — С. 217–232.
5. Верменич Я.В. Адміністративно-територіальний устрій українських земель / Я.В. Верменич // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2003. - 688 с.: іл. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Administratyvny_podil
6. Гриневиц В. В. Моделі адміністративно-територіального устрою в Україні: політичні реалії, експерименти та перспектива реформування / В. В. Гриневиц // Теорія та практика державного управління. - 2014. - Вип. 1. - С. 213-220. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2014_1_33
7. Губань Вадим. Історія становлення сучасного адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3159>
8. Журавльов С. А. Еволюція поглядів М. С. Грушевського на Українську державу / С. А. Журавльов // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. : "Історія та географія". - 2012. - Вип. 44. - С. 211-215. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2012_44_54

9. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – Київ: Наукова думка, 1984. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv04.htm#zem1>

10. Субтельний О. Україна Історія / Орест Субтельний (переклад з англ. Юрія Шевчука) – Київ: Либідь, 1991. – 512 с.

Науковий керівник: Офіцинський Роман Андрійович, д.і.н, професор, завідувач кафедри історії України.

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ

Рішко Б.С.,

студент 5 курсу юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Під латентною злочинністю слід розуміти частину всієї злочинності, як соціально-правове, масове негативне явища, що володіє своїми якісними і кількісними характеристиками, складається із сукупності незаявлених та незареєстрованих в встановленому законом порядку злочинів на певній території в певний період часу. [5, 20 с.]

Структурно латентна злочинність - є одним з різновидів кримінологічної класифікації. Значення класифікації латентних злочинів полягає не тільки в тому, що таким чином ці злочини виділяються із загального обсягу злочинності і групуються за видами, по ступеню поширеності, але і в тому, що завдяки чіткій класифікації ця частина злочинності стає більш доступною для системного аналізу структури і динаміки. Крім цього, така класифікація дозволяє найбільш об'єктивно судити про приблизний обсяг латентної злочинності, встановити її параметри, стан і структурні компоненти, оцінити ймовірні розміри розриву між фактичною кількістю скоєних злочинів та їх зареєстрованою частиною. [5, с.21]

Деякі автори навіть виділяють три різних підстави класифікації латентної злочинності:

- спеціальна класифікація (базується на специфічних рисах, властивих тільки латентної злочинності);
- загально кримінологічна (її основою вважається рівень латентності окремих видів злочинів);
- кримінально правова (заснована на об'єкті злочинного посягання).[4, 839]

У теперішній час існує більше десяти різних класифікацій латентної злочинності. У ряді перших, хто зробив спробу найбільш системно досліджувати латентну злочинність, були А.С. Шляпочников і Г.І. Забрянский..[3,с.98-103]

Подібний підхід дозволив їм виділити чотири групи латентних злочинів:

- До першої групи були віднесені злочини, вчинення яких очевидне. Інформація про них є у великій кількості і швидко поширюється. Потерпілий і його родичі зацікавлені в повідомленні про злочин у відповідні органи з метою встановлення і покарання злочинця;
- До другої групи автори віднесли злочини з обмеженою очевидністю. Потерпілі не завжди звертаються у відповідні органи за захистом порушеного права в силу різних причин: малозначності збитку, небажання витратити час і

т.п. Однак факт вчиненого щодо їх кримінально-караного діяння не приховують перед родичами, друзями, знайомими;

- У третю групу були включені злочини, вчинення яких в більшості випадків відомо тільки злочинцю і потерпілому. Оскільки останній зацікавлений у приховуванні факту злочину, жертвою якого він опинився (за мотивами сорому, страху помсти та ін.), тому інформація про такі злочини є в невеликому обсязі.
- До четвертої групи автори віднесли злочини, вчинення яких неочевидне. Потерпіла сторона у цих випадках може і не знати про те, що її права порушені. [5, с.27]

Причини і умови виникнення латентної злочинності

Латентна злочинність, як і всяке соціальне явище, існує не ізольовано, не сама по собі. Вона обумовлена певними процесами та явищами і надає, в свою чергу, на них зворотний вплив. Для того, щоб ефективно боротися з латентністю, необхідно знати причини утворення цього негативного соціального явища. [5, с.32-33]

До загальних причин латентності злочинності слід віднести:

- Ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння. Навряд чи у кого-небудь викликає сумнів підвищена небезпека вбивств або заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю. З точки зору суб'єктивної оцінки, очевидно, кожен вирішить, що вони неправильні, неправомірні. Тому особи, що володіють інформацією про такого роду злочини, як правило, повідомляють про них органам внутрішніх справ;
- Рівень правосвідомості: а) морально правова свідомість населення; б) професійна правосвідомість співробітників правоохоронних органів. Значення даного чинника пояснюється тим, що правова свідомість, будучи формою суспільної свідомості і відображенням об'єктивної дійсності, відіграє істотну і безпосередню роль серед мотиваційних процесів при виборі суб'єктом чи соціальними групами того чи іншого варіанту поведінки.
- Характер і тяжкість наслідків злочинів та їх оцінка потерпілими, свідками та іншими зацікавленими особами. Даний фактор робить істотний вплив на вибір суб'єктом рішення заявити чи ні про скоєний злочин в правоохоронні органи. При цьому він прогнозує можливі наслідки для себе, для винного і навіть для інших осіб. [5, с.33-40]

До об'єктивних причин прихованої злочинності належать:

- стан здоров'я потерпілого, свідка злочину, через яке він не зміг повідомити співробітникам правоохоронних органів про скоєний злочин (наприклад перебував у несвідомому стані, відчував провали в пам'яті);
- перебував у місцях, де зв'язок із співробітниками правоохоронних органів був вкрай затрудненим або неможливим;
- мав недостатньо інформації про злочин (бачив лише втечу злочинця з місця злочину), і тому не міг кваліфікувати подібну поведінку як злочинне діяння;
- повна невідомість (вчинений злочин невідомий ні злочинцеві, ні потерпілому);
- смерть потерпілого. [5, с.41]

Суб'єктивними причинами прихованої злочинності виступають:

1. Невіра потерпілих і свідків у можливість розкриття злочину. Чималий внесок у це вносять і самі співробітники правоохоронних органів, які відкрито,

діляться з громадянами інформацією про неспроможність їх діяльності. Так зокрема, в офіційній статистиці Генеральної прокуратури України за січень-лютий 2015 року з 1408 незаконних заволодінь транспортними засобами залишилися нерозкритими 1225. Інформування громадян про боротьбу зі злочинністю потрібно проводити обдумано, щоб уникнути дискредитації правоохоронних органів, а недоліки в роботі треба викорінювати, а не рекламувати; [1]

2. Правовий нігілізм, зокрема, повна впевненість у тому, що правоохоронні органи не будуть реагувати на подану заяву про злочин і відповідно не варто втрачати свій час на ці процедури;

3. Прагнення «розібратися» із злочинцем власними силами тіньова юстиція і хоча в теперішній час вчені кримінологи рідко вказують на цей вид латентних злочинів;

4. Боязнь помсти з боку злочинця, членів його сім'ї, друзів і знайомих;

5. Співчуття злочинцеві (особливо якщо злочин скоює неповнолітній або старий чоловік, член сім'ї, близька людина чи інша добре знайома особистість);

6. Небажання розголосу події злочину (наприклад, при згвалтуванні або сімейних конфліктах, побоях, катуваннях);

7. Вважають шкоду, заподіяну злочинцем, незначною і, не хочуть витратити час на спілкування зі співробітниками правоохоронних органів;

8. Деякі особи, які були в минулому потерпілими або свідками правопорушення (злочину), вчиненого співробітниками правоохоронних органів, бояться або не довіряють їм; [5, с.43]

До об'єктивних причин можна віднести:

1) перевантаження роботою співробітників правоохоронних органів, які просто не в змозі належним чином перевіряти всі повідомлення про злочини; на думку А.І. Долгової, в теперішній час правоохоронні органи просто не здатні переробити всю інформацію про злочинність [2, с.912];

2) недостатня матеріальна база і технічна забезпеченість співробітників правоохоронних органів, ускладнює їхню роботу;

3) вказівка керівництва правоохоронних органів про необхідність скорочення числа реєстрованих злочинів;

4) низька професійна підготовка співробітників, через яку вони просто не здатні виявити (визначити) злочин;

5) оцінка якості правоохоронної діяльності по кількості розкритих злочинів; [5, с.44]

Суб'єктивними причинами зриву співробітниками правоохоронних органів розслідування злочинів є:

1) небажання реєструвати, важко розкриваються і на думку співробітників не мають судової перспективи справи через страх зіпсувати відсоток розкриття, що може призвести до несприятливих наслідків для окремих співробітників або всього правоохоронного органу;

2) недбале ставлення до своєї роботи, викликане лінню або, іншими обставинами;

3) помилково зрозумілі інтереси служби, тобто прагнення до відмінних показників у роботі;

4) помилки в кваліфікації злочинних діянь і, отже, необґрунтовані відмови в порушенні відповідних кримінальних справ;

- 5) корупційні мотиви приховування злочинів серед співробітників правоохоронних органів;
- 6) пасивність правоохоронних органів у виявленні підготовлюваних і скоєних злочинів;
- 7) лінь і небажання вести слідство у справах, складних з точки зору доказування (наприклад, шахрайства);

Також слід мати на увазі, що нерідко досить несприятливий вплив роблять:

- стандарти професійної поведінки, прийняті в правоохоронних органах (в тому числі, в окремих службах і підрозділах);
- інші чинники, зокрема, час надходження заяви або повідомлення (наприклад, початок або кінець звітного періоду), характеристика особистості винної особи і потерпілого;
- рівень професійної кваліфікації та професійної свідомості, а також сумлінності працівника, який здійснює прийом і реєстрацію заяв і повідомлень про злочини, а також працівника, який приймає по них юридично значимі рішення (Порушення кримінальної справи, відмова в порушенні кримінальної справи і т. д.);

Причому слід зазначити, що існують причини латентності злочинності не пов'язані з волевиявленням громадян. Мова йде про випадки, коли громадяни повідомили про злочин до правоохоронних органів, однак ніякого правового реагування дані повідомлення не отримали. [5,с.50-60]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистична інформація Генеральної Прокуратури України за 2013-2015 роки, щодо стану злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Долгова А.И. Криминология: учебник / под ред.. – 4-е изд. – М.: Норма, 2010. – 912 с.
3. Забрянский Г.И. Шляпочников А.С.Выявление латентной преступности // Советское государство и право. № 5 - М.: Наука, 1971 - С. 98-103.
4. Иншаков С.М. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности. / М.: ЮНИТ-ДАНА, 2011. - 839 с.
5. Кривенцов П.А.. Латентная преступность в России: криминологическое исследование. Москва.: 2014 – с.184

Науковий керівник: доц. к.ю.н. Ступник Я.В.

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Романов М.Ю.,
курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Актуальність теми обумовлена сучасними викликами, що постали перед Українською державою та необхідністю їх вирішення з урахуванням всіх об'єктивних і суб'єктивних обставин.

Розбудова в Україні правової держави є цивілізаційно орієнтованою і нормативно регламентованою, на рівні Основного Закону ціллю, досягнення якої оптимізує роботу всіх владних інститутів і в свою чергу покращить благоустрій кожного громадянина окремо.

Актуальність вказаної теми, акцентовано також тим, що відповідна тематика бере свій початок з давніх часів. Ще Арістотель, визначав громадянське співтовариство, як невід'ємну складову «правильної» держави – інакшими словами «політії», де верховна влада діє в інтересах загального блага, а громадяни, що обрали відповідну владу, також у свою чергу всіляко сприяють розвитку середовища в якому живуть [1].

На нашу думку, інститути громадянського суспільства, що існують в державі сьогодні потребують структуризації. Таким чином, відповідне утворення громадян формується із статусу розгалуженого і розмитого широтою функцій та повноважень держави по забезпеченню прав і свобод у єдиний структурований багатфункціональний орган.

Національний досвід структуризації відповідного формування існує у локальних масштабах. Таким чином було створено визначену законом кількість громадських рад при міністерствах, інших органах центральної виконавчої влади та радах різних рівнів.

Але нажаль, по-перше, моніторинг статистики створення та оновлення відповідних формувань показує, що навіть до сьогоднішнього дня створені вони не всі. Тенденція до стагнації вказаного процесу та само-собою неефективність їх роботи (оскільки відповідні просто не існують), відображена в першу чергу в емпіричних матеріалах щодо створених на сьогодні рад. А по-друге, за результатами проведеного нами порівняння положень «Про громадську раду при Дніпропетровській обласній державній адміністрації» [2], та «Про громадську раду при Дніпропетровській міській раді» [3], було встановлено, що норми відповідних нормативно-правових актів абсолютно ідентичні, а структура їх викладу тотожна.

Більше того, посилаючись на офіційні сайти вказаних громадських рад слід зазначити, що на ресурсі Громадської ради при Дніпропетровській обласній державній адміністрації, останній установчий документ у стрічці новин на архіві, датовано 02 вересням 2015 року, а на офіційній сторінці Громадської ради при Дніпропетровській міській раді – 12 жовтням 2015 року. Разом з тим, не зважаючи на той факт, що річний звіт про діяльність ради не опубліковано взагалі.

Фактом є також те, що Постанова Кабінету Міністрів України № 996, яка регламентує створення відповідних рад чинна з 3 листопада 2010 року [4], але згідно із емпіричними матеріалами, на сьогоднішній день в державі існує 17 міністерств і 47 інших органів центральної виконавчої влади, а разом з тим відповідна статистика, що оприлюднена на веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» налічує 14 із 17 необхідних рад при міністерствах та 34 із 47 при інших центральних органах виконавчої влади [5], а отже можна говорити про небажання окремих осіб чи органів влади, що уповноважені на створення відповідних рад здійснювати покладені на них обов'язки, оскільки з моменту їх уповноваження минуло більше ніж 6 років.

Щодо створення громадських рад при міських, районних та обласних радах, а також державних адміністраціях відповідних рівнів, слід зазначити, що згідно із соціологічними дослідженнями створені вони на 100% [5], але наведений

вище аналіз положень окремих рад, дає підставити стверджувати, що ефективність роботи відповідних формування можна поставити під сумнів.

У свою чергу, на пострадянському просторі, а саме у Російській Федерації, існує спеціальний орган – Громадська Палата, що забезпечує взаємодію громадян Російської Федерації з федеральними органами державної влади ставлячи за мету врахування потреб та інтересів громадян Російської Федерації, захисту їх прав та свобод [6]. Такі загальні положення відображено у Федеральному Законі «Про громадську палату Російської Федерації» від 23 березня 2005 р.

Вказаний нормативно-правовий акт визначає порядок формування та структуру громадської палати, а також важливою особливістю є те, що даний орган на підставі прийнятих рішень має право аналізувати нормативно-правові акти, і виносити рекомендації щодо їх прийняття, що регламентовано статтею 18 і полягає у можливості проводити експертизу проектів нормативних актів Уряду Російської Федерації, федеральних органів виконавчої влади та проектів Законів суб'єктів Російської Федерації.

Як відображує статистика, протягом 2015 року Громадська Палата Російської Федерації розглянула та винесла близько 40 висновків експертних комісій, що говорить про активну участь у законотворчому процесі [7, с. 42]. Але в свою чергу слід акцентувати увагу на об'єктивних обставинах, що зумовлюють неможливість ефективного функціонування відповідного органу у сучасних реаліях.

Зокрема дану тезу, належить аргументувати тим, що від 23 травня 2015 р., на території досліджуваної держави діє Федеральний Закон «Про небажані неурядові організації», який надає окремим особам повноваження – шляхом відповідно визначеної процедури припинити діяльність будь-яких міжнародних громадських організацій (у тому числі правозахисних та фондів допомоги), що загрожують конституційному ладу та основам національної безпеки Російської Федерації [8].

А отже, слід підвести проміжний висновок у тому аспекті, що ефективність міжнародної діяльності громадянського суспільства та Громадської палати Російської Федерації зокрема, як основного його інституційного відображення слід визнати юридично не ефективною та фактично не можливою.

Разом із вказаним, слід порівняти отримані дані також із функціонуванням відповідних інститутів в країнах європейського простору. Державна політика Європейського союзу та країн його членів спрямована на загальноєвропейський контроль діяльності відповідних держав.

Громадянське суспільство, не залежно від приналежності до держави, базується на взаємодії його керівних структур та громадян, за блага яких здійснюється політика Євросоюзу та державної влади країни на території якої живуть конкретні громадяни [7, с. 42-43].

Прикладом такої співпраці є діяльність Ради економічної і соціальної угоди Чеської Республіки, діяльність якої покликана здійснювати консультативну допомогу у вирішенні питань свого поля відання на Європейському просторі. Вісім осіб, серед яких представники конфедерації профспілок, промисловості, а разом з тим торгової палати Чеської Республіки та виробничих кооперативів уособлюють собою Чеське громадянське суспільство і активно залучаються до вирішення завдань, які формуються Європейською комісією, Радою Європейського союзу та Європейським парламентом [9].

Важливим елементом взаємодії громадянського суспільства з Європейським Союзом є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами ЄС та громадськими інституціями.

Посиленню ролі громадського сектору сприяє те, що громадські організації стають дедалі впливовішими формуваннями не лише, як представники інтересів професійних об'єднань чи роботодавців, а й завдяки роботі з соціальною сферою. Особливо помітною в загальноєвропейському контексті є участь громадського сектору у боротьбі з бідністю та соціальною несправедливістю [7, с. 42-43].

Завдяки сформованим механізмам публічних консультацій органи громадянського суспільства та їх об'єднання беруть участь у консультаціях з національними та загальноєвропейськими владними структурами щодо забезпечення продуктивної імплементації ініціатив і політики Європейського Союзу у відповідних країнах [9].

Поряд з цим взаємодія з громадянським суспільством у відповідному питанні здійснюється, зокрема, шляхом проведення регулярних консультацій з такими структурами громадянського суспільства, як CONCORD (Європейською конфедерацією допомоги та розвитку щодо неурядових організацій), європейською мережею фондаций за демократію, європейською мережею незалежних політичних фондаций за розвиток демократії та співробітництва, європейським Ліазонським офісом і мережею інституцій з прав людини і демократії [10].

Отже, підводячи підсумки нашого дослідження, на нашу думку, слід акцентувати увагу на необхідності централізації структурних елементів інституту громадянського суспільства, шляхом створення Всеукраїнської Громадської Ради. Правовий статус відповідного формування, належить визначити спеціальним законом, в якому буде вказано поняття, мету та сутність, регламент, кількісний склад, порядок прийняття в члени, з кого формується, хто не може бути членом і ким здійснюється управління відповідним формуванням.

Наукова обґрунтованість полягає у здобутих на підставі порівняльного аналізу фактичних даних (досвід Російської Федерації та країн Європейського простору), про ефективність з теоретичної точки зору створення централізованого органу, що уособить громадянське суспільство (на прикладі Російської Федерації) за умови імплементації його належних механізмів юридичного захисту з метою закладення основ для неупередженості та незалежності у прийнятті рішень та залучення до роботи у ньому не тільки національних кадрів громадської активності, а й міжнародних експертів та інших свідомих громадян, які мають бажання взяти участь в його діяльності (за прикладом Європейського Союзу).

Таким чином, перспективна подальшого наукового пошуку, лежить в полі наукового обґрунтування визначення поняття, мети та сутності, визначення основних та додаткових функцій, а також розробки практичних рекомендацій щодо створення механізму взаємодії Всеукраїнської Громадської Ради з органами державної влади та місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лейст О.Э. Гражданское общество, государство и право // Общая теория государства и права. Академический курс. – Т. 3. / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2001. – 518 с. –С. 11
2. Громадська рада при Дніпропетровській міській державній адміністрації – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://gromrada.dp.ua>

3. Дніпропетровська міська рада «офіційний інтернет-портал» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://dniprorada.gov.ua/polozhennja-pro-gromadsku-radu-pri-dniproperovskij-miskij-radi>
  4. Постанова Кабінету міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p>
  5. Урядовий сайт "Громадянське суспільство і влада" – електронний ресурс – http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/actual_1st/846
  6. Общественная палата Российской Федерации – [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.oprf.ru>
  7. М. Ю. Романов, Розбудова громадянського суспільства: пострадянський та європейський досвід// Актуальні питання публічного та приватного права, вип. 3 (11), 2015 р. – С.237
  8. Made for minds/ НКО или НПО: чего хотят авторы законопроекта о нежелательных организациях – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.dw.com/ru/нко-или-нпо-чего-хотят-авторы-законопроекта-о-нежелательных-организациях/a-18461319>
  9. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4544>
  10. Cooperation with civil society // European Union EXTERNAL ACTION: Foreign policy: Protecting human rights worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/human_rights/cooperation_with_ngo/index_en.htm
- Науковий керівник:** Куракін О.М., доцент кафедри теорії та історії держави і права, к.ю.н., доцент.

НЕГЛАСНІ СЛІДЧО РОЗШУКОВІ ДІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ

Руснак В.М.,

студент 5 курсу юридичного факультету УжНУ

З прийняттям нового Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК) [1] було започатковано багато нововведень у нашій правовій системі, серед яких – новий різновид слідчих дій – негласні слідчі (розшукові) дії. Запропонований інститут змінив усталене уявлення й порядок здійснення цих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Негласні слідчо розшукові дії, стали дієвим інструментом в боротьбі зі злочинністю.

Ратифікація Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [2] зумовила запровадження практики Європейського суду з прав людини в кримінальну процесуальну діяльність, що викликало необхідність кардинального перегляду порядку проведення оперативно-розшукових заходів при провадженні досудового розслідування. У більшості європейських держав законом передбачено подібні вітчизняним негласним слідчим (розшуковим) діям заходи, що функціонують упродовж тривалого часу. Тому судова практика з перевірки законності їх проведення Європейським судом з прав людини свідчить про те, що право держави на негласне (таємне) втручання у права громадян визнається допустимим за умови дотримання двох умов: втручання здійснено виключно в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для

захисту прав і свобод інших осіб, визначеною ч. 2 ст. 8 ЄКПЛ; якщо втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним, тобто способом, що визначений нормативно-правовим актом не відомчого характеру, а законом.

Зазначені вимоги спрямовано на визначення чітких меж здійснення втручання держави в особисте життя громадян для того, щоб унеможливити, з одного боку, зловживання, а з іншого – забезпечити дієві засоби захисту громадян, права яких обмежувались.

Саме тому, наприклад, ст. 253 Кримінального процесуального кодексу України регламентовано обов'язок відповідних уповноважених органів повідомити особу, конституційні права якої тимчасово обмежувались під час проведення НСРД, про таке обмеження, що є додатковою гарантією забезпечення ефективного контролю та правового захисту громадян. Зазначена норма для вітчизняного кримінального процесуального права є новою, оскільки, незважаючи на те, що впродовж тривалого часу Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” [3] визначались і визначаються межі втручання в конституційні права громадян, не передбачено обов'язок щодо повідомлення особи про обмеження її прав. Ця норма стосується лише Кримінального процесуального кодексу України, а проведення оперативно-розшукових заходів відповідно до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” не повною мірою забезпечує дотримання прав та свобод громадян. Особи, відносно яких проводились негласні заходи, не вправі оскаржити дії, пов'язані з втручанням в їх особисте життя чи спілкування, що зумовлює ризик службових зловживань.

До того ж законодавством не передбачено механізми відновлення порушених прав громадян.

Крім цього, потребує перегляду й положення щодо використання результатів проведення оперативно-розшукових дій, адже, якщо Кримінальним процесуальним кодексом України визначено порядок її розсекречування, використання та знищення, то Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” не регламентовано дій з інформацією, що стала відома внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів, підстав її використання в іншому кримінальному провадженні тощо. З огляду на викладене, положення спеціального закону, на відміну від Кримінального процесуального кодексу України, не здатні забезпечити дотримання гарантованих Конституцією прав та свобод людини.

Актуальність дослідження процесуальних особливостей здійснення НСРД зумовлена тенденцією до постійного їх збільшення. Якщо в 2013 році проведено 66912 негласних слідчих (розшукових) дій, то в 2014 році – 66570, без статистичних даних по багатьох районах Донецької та Луганської областей та АР Крим.

Не досить “ефективне” використання негласних заходів мірою пояснюється й певною недосконалістю деяких норм.

Так, проблемною є неможливість проведення НСРД при документуванні кіберзлочинів (“Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку” та інших злочинів, передбачених розділом 16 Кримінального кодексу України [4]), які за ступенем тяжкості належать до злочинів невеликої та середньої тяжкості, що фактично унеможлиблює не лише їх належне розслідування, а й своєчасне припинення. Адже без інформації, знятої з

електронних інформаційних систем і транспортних телекомунікаційних мереж, майже неможливо отримати необхідні відомості про кіберзлочини та осіб, які їх вчиняють.

Аналогічна ситуація виникає при документуванні більшості “корупційних правопорушень”, передбачених ч. 1, 2 ст. 368 “Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою”, ч. 1, 2 ст. 368-2 “Незаконне збагачення”, ч. 1–3 ст. 368-3 “Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми”, ч. 1–3 ст. 368-4 “Підкуп особи, яка надає публічні послуги”, ч. 1, 2 ст. 369 “Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі”, ч. 1, 2 ст. 369-2 “Зловживання впливом” Кримінального кодексу України. Зазначені обставини створюють значні перешкоди у виявленні та документуванні “корупційних правопорушень”, оскільки у випадках кваліфікації злочину за статтею про злочин невеликої чи середньої тяжкості слідчий обмежений вибором НСРД – зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов’язаний із подоланням системи логічного захисту, та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Це фактично виключає можливість застосування негласних слідчих (розшукових) дій для збирання доказів при розслідуванні злочинів середньої тяжкості, до яких законодавцем віднесено ч. 1, 2 статей про корупційні правопорушення. Як показує досвід, потреби у проведенні зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов’язаний із подоланням системи логічного захисту, немає, а установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може сприяти в даній категорії кримінальних проваджень тільки в розшуку підозрюваного, який переховується від органів досудового розслідування.

Без проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як контроль за вчиненням злочину в формі спеціального слідчого експерименту, виготовлення, утворення несправжніх імітаційних засобів для проведення спеціального слідчого експерименту зібрати докази про злочин, передбачений ч. 1 ст. 368 Кримінального кодексу України, неможливо.

Досвід застосування Кримінального процесуального кодексу України при розслідуванні злочинів корупційної спрямованості, кіберзлочинів зумовлює необхідність перегляду усталених підходів стосовно проведення НСРД виключно щодо деяких тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Адже в окремих випадках належне розслідування практично неможливе. За таких умов порушується визначений ст. 2 КПК України принцип “... щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини...” з одного боку, а з іншого – неможливість проведення НСРД у кримінальних провадженнях меншого ступеня тяжкості створює умови для “уникнення” кримінальної відповідальності та покарання окремими особами.

Про це свідчить судова практика. Непоодинокими є рішення судів, у яких під час проведення судового розгляду судді не беруть до уваги докази, які були отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Суд правильно мотивує свої рішення тим, що на початковому етапі розслідування вбачались ознаки тяжкого злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 Кримінального

кодексу України “Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою”, а після проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розсекречування їх результатів такі діяння були перекваліфіковані на ч. 1 ст. 368 Кримінального кодексу України – злочин середньої тяжкості, при розслідуванні яких НСРД проводити неправомірно з огляду на ст. 89 Кримінального процесуального кодексу. Зазначена ситуація демонструє необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу щодо розширення переліку кримінальних проваджень, при розслідуванні яких необхідно проводити НСРД. З огляду на викладене, вважається за доцільне внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо можливості проведення НСРД незалежно від ступеня тяжкості щодо корупційних злочинів, перелік яких надано в примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України, та кіберзлочинів, передбачених розділом 16 Кримінального кодексу України (злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів, систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку).

Проблемним питанням, що потребує негайного вирішення, є відсутність чіткої регламентації механізму ознайомлення сторони захисту з матеріалами проведення НСРД, зокрема, з ухвалами слідчого судді та постановами прокурора про їх проведення, оскільки сторона захисту досить часто не може реалізувати своє право на захист, не розуміючи всю картину злочину. Як позитив слід зазначити принципову позицію суду й скасування вироків у зв’язку з неможливістю дослідження усіх матеріалів провадження.

За Кримінально-процесуальним кодексом Австрії, Грузії, Латвії застосування негласних актів розслідування не має обмежень за ступенем тяжкості злочину. У них належний прокурорський нагляд та судовий контроль за негласними актами розслідування вбачається головною гарантією дотримання прав громадян у кримінальному провадженні.

Вважається, що досвід окремих держав щодо регламентації в КПК можливості проведення НСРД у всіх без винятку кримінальних провадженнях незалежно від ступеня тяжкості в умовах функціонування вітчизняної правоохоронної системи є недоцільним та може зумовити “тотальне” порушення прав та свобод громадян. На етапі реформування органів кримінальної юстиції в Україні забезпечити належний прокурорський нагляд та судовий контроль за негласними актами розслідування з метою дотримання гарантованих Конституцією прав і свобод та унеможливлення здійснення безпідставного проведення НСРД не вдасться повною мірою, що зумовить зловживання та використання НСРД як засобу досягнення особистих інтересів окремих правоохоронців. Тож у нашій державі потрібен комплексний підхід.

Таким чином, проведений аналіз актуальних проблем здійснення негласних слідчих (розшукових) дій дає підстави стверджувати, що норми Кримінального процесуального кодексу України, які передбачають порядок проведення НСРД, потребують додаткового врегулювання шляхом внесення запропонованих нами вище змін та доповнень, оскільки відповідні положення не повною мірою відповідають вимогам щодо належної протидії злочинності в умовах реформування органів кримінальної юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Про оперативну-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – 2 черв. – Ст. 303.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88.
5. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Науковий керівник: Ступник Я.В., к.ю.н., доц.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Рябоконт А.А.,

студентка 3-го курсу факультету економіки та управління
Черкаського державного технологічного університету

Розробка ефективних механізмів правового регулювання раціонального землекористування є одним з найбільш актуальних питань аграрної політики в Україні, яке вже тривалий час викликає гострі дискусії. Оскільки земля є стратегічним ресурсом будь якої країни, правове регулювання ринку земельних відносин є основою її ефективного використання у системі соціально-економічного розвитку країни.

Продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення до січня 2017 р. свідчить про певні проблеми управління земельними ресурсами та про актуальність правового забезпечення обороту сільськогосподарських земель в Україні.

Цю проблематику активно досліджують багато науковців серед яких: А.Г. Мартин, Ю. Гуцуляк, Р. Таратула, Ю. С. Бездушна, Л. М. Братчук, Ф. Ф. Бутинець, М. М. Геєнко, А. С. Данкевич, Д. С. Добряк, Г. Г. Кірейцев, Ю. А. Лузан, О. В. Назаренко, Л. Я. Новаковський, П. Т. Саблук, А. М. Третяк, М. М. Федоров та ін.

Незважаючи на глибоку теоретичну й методологічну розробку цих питань, деякі аспекти, зокрема, що стосується державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення, залишаються ще недостатньо завершеними й вимагають подальшого вивчення. Тема зняття мораторію безліч разів піднімалася експертами та політиками протягом останніх років.

Нормативно-правове забезпечення ринку земель в Україні регулюється рядом законодавчих актів серед яких: Закон про земельний кадастр, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності», Закон «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів» [1] та ін. Проте, основного закону «Про ринок земель» (стара редакція) тобто «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» на даний час не прийнято, існує лише його проект.

Слід зазначити, що земельний ринок не є самоціллю, але це один з багатьох засобів підвищення ефективності використання земель у сільському господарстві та їхньої охорони. Виходячи з особливої ролі земель сільськогосподарського призначення в життєдіяльності суспільства, їхній обіг повинен бути зорієнтований на збереження цільового призначення й дозволеного використання земель, оптимізацію аграрної структури й концентрацію сільськогосподарського землеволодіння в доцільних розмірах [2,366].

Варто відмітити, що сьогодні Україна – єдина демократична держава у світі, де землевласники не мають права розпоряджатися своїм майном на власний розсуд. Вони не можуть віддати це майно під заставу та отримати фінансування для фермерської чи будь-якої іншої діяльності, продати свій пай та вкласти гроші в іншу справу чи актив. Бенефіціарами лібералізації ринку земель є як власники земель, або так звані "пайщики", так і малий та середній бізнес на селі, великий бізнес (агрохолдинги), сільські громади, банківська система, держава.

Зважаючи на таку головну перевагу як очікуване надходження значних інвестицій в аграрну галузь, варто зазначити про такі ризики як монополізація та земельне рейдерство, витіснення малого та середнього агробізнесу великими корпораціями, відтік населення із сіл, де не завжди достатньо робочої сили, загроза знищення соціальної інфраструктури, оскільки існуючі орендарі сільськогосподарських земель здебільшого мають перед територіальними громадами певні соціальні зобов'язання та інші. Аналіз введення ринку землі в постсоціалістичних державах, а також в Угорщині та Румунії, схожих на Україну за родючістю земель, зважаючи на зазначені ризики, доводить його ефективність.

Інституційні проблеми в сфері регулювання земельних відносин обумовлюють необхідність здійснення урядом заходів по вдосконаленню правових механізмів зміни права власності на землю, подоланню бюрократичної протидії, забезпеченню функціонування ринку землі в цілому.

Отже, виходячи з особливої ролі земель сільськогосподарського призначення в життєдіяльності суспільства, їхній обіг вимагає чіткого й діючого контролю з боку держави, гнучких й ефективних заходів і методів адміністративно-правового й економічного регулювання, які забезпечують цілеспрямований вплив на кон'юнктуру ринку та цінові параметри [2, с.367].

Список використаних джерел

1. Відомості Верховної Ради України режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
2. В. М. Коваленко пріоритети державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення режим доступу: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Tpdu_2012_3_51%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Tpdu_2012_3_51%20(2).pdf)

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ
ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Сіденко В.В.,

студент 2 курсу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Уже протягом багатьох років із порядку денного державного та суспільно-політичного життя України не сходять питання конституційних перетворень. Про їх необхідність у різних сферах публічно-владних відносин із певною періодичністю згадують науковці, ця тема є предметом постійних політичних дискусій.

Проблематику конституційної реформи та модернізації у своїх працях неодноразово порушували українські вчені-правознавці, зокрема, Ю. Барабаш, А. Крусян, Н. Мішина, М. Оніщук, М. Орзіх, В. Речицький, М. Савчин, А. Селіванов, С. Серьогіна, О. Скрипнюк, О. Совгіря, П. Стецюк, В. Федоренко та інші.

А. Белкін вказує, що категорія «конституційна реформа» концентрує в собі уявлення про окремих значимий етап конституційної історії (прийняття нової конституції, широка новелізація чинної) [1, с. 80]. В. Киреев визначає конституційну реформу як заснований на соціально-економічних, організаційних і духовних передумовах політико-правовий процес повного або часткового перетворення актів конституційного рівня, що тягне за собою зміну конституціоналізму [2, с. 6]. А. Медушевський процес зміни до конституції з метою узгодження її норм із соціальною реальністю, яка змінилася, називає конституційною модернізацією. При цьому, він зазначає, що модернізація суспільства може здійснюватися у правовому та не правовому варіантах. У свою чергу правова (конституційна) модернізація може здійснюватися двома шляхами: шляхом конституційної революції (перевороту); шляхом конституційної реформи, яка в свою чергу може здійснюватись у вигляді конституційної ревізії, тобто полягає у внесенні поправок до тексту конституції, а також шляхом прийняття нового конституційного законодавства, з метою розвитку та конкретизації положень основного закону, різних напрямків тлумачень конституції [3, с. 45]. Також існує думка, що прийняття Конституції - це лише етап конституційної реформи — створення нормативно-правової моделі конституційного ладу України [4, с. 41].

Таким чином, узагальнюючи позиції, можна дійти висновку, що більшість авторів пов'язують «конституційну реформу» з внесенням змін до конституції.

Якою б досконалою не була Конституція, настає час, коли вона переставє частково або повністю відповідати суспільним відносинами, що динамічно розвиваються [5, с. 196]. Тому, на сучасному етапі важливим є питання про реформування Конституції.

Варто зазначити, що зміст та процес конституційного реформування в Україні після набуття нею незалежності умовно поділяється на три основні періоди, кожному з яких властиві свої особливості та специфіка:

– перший період (1991-1996 рр.) позначився здобуттям Україною незалежності, процесом підготовки проекту Конституції та прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року;

– другий період (1996-2004 рр.) був періодом реалізації положень Конституції України, деталізації її приписів поточним законодавством;

– третій період (почався у 2004 році та триває донині) позначений початком процесу внесення змін та доповнень до Конституції України.

Водночас аналіз текстів законопроектів, а також ухвалених парламентом законів про внесення змін до Основного Закону України дає підстави стверджувати, що такі зміни були результатом протистояння політичних сил, використовувалися здебільшого для перерозподілу владних повноважень між законодавчою та виконавчою гілками влади, а за своїм змістом не сприяли формуванню конституційних засад громадянського суспільства. Крім того, вони були викликані переважно неналежним додержанням положень Основного Закону та відсутністю політичної волі щодо реалізації основних конституційних доктрин та принципів [6, с. 25].

Сьогодні в умовах збройної агресії, окупації частини території Російська Федерація чинить на Україну безпрецедентний відкритий тиск з метою втручання в процес її конституційних перетворень. Так, вимогами російського уряду є федералізація, надання російській мові статусу другої державної та розширення прав національних меншин.

На тлі сепаратистських заворушень у східних районах України актуалізується питання розширення прав місцевого самоврядування. Відповідний проект конституційних змін почав розроблятися.

3 березня 2015 року Президент Порошенко створив Конституційну Комісію, яка розроблятиме зміни до Основного Закону. Комісія створюється як спеціальний допоміжний орган при Президентові України з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо вдосконалення Конституції України з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства.

Отже, конституційна реформа в Україні має бути спрямованою, насамперед, на зміну тих норм Основного Закону, які суперечать потребам демократичного, правового прогресу суспільства, зокрема, тих, що знижують ефективність діяльності органів державної влади. Тобто, метою конституційної реформи в Україні має бути забезпечення дієвості практичної реалізації норм Основного Закону в процесі регулювання суспільних відносин з врахуванням їхньої динаміки, рухливості без знищення демократичного духу як змісту чинної Конституції України, так і основ чинного державного устрою. Зазначена реформа вимагає, передусім, конституційного визначення і закріплення головних принципів і механізмів майбутньої структури та функціонування українського державно впорядкованого суспільства, зокрема, його економічної, політичної, правової та інших систем, органів державної влади, органів місцевого самоврядування з метою всебічної демократизації суспільства як передумови його розвитку, матеріального добробуту і духовного зростання людей.

Головним у цьому процесі є уникнення будь-яких сумнівів щодо легітимності оновлених конституційних положень, як це було під час ухвалення законів «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року та «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Лише таким шляхом можливо модифікувати наявну нині систему реалізації установчої влади народу України з урахуванням досягнень європейського конституціоналізму.

Для цього потрібно послідовно з дотриманням чинного конституційного порядку здійснити наступне:

– по-перше, провести суспільно-політичне обговорення майбутніх

параметрів концепції оновлення чинної Конституції України;

– по-друге, прийняти у порядку, визначеному Розділом XIII Конституції України, Закон про порядок підготовки та перегляду Конституції України, а також привести у відповідність до Конституції України положення чинного Закону «Про всеукраїнський референдум»;

– по-третє, сформувати Установчі збори, які розроблятимуть і попередньо ухвалють проект оновленої Конституції України;

– по-четверте, винести проект розробленої Установчими зборами оновленої Конституції України на остаточне схвалення всеукраїнського референдуму.

Під час прийняття змін і доповнень до Конституції України має бути непорушним принцип, закріплений у ст. 22 чинної Конституції України, - під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

Але, слід зауважити, що Конституція може бути змінена, якщо на те буде воля Українського народу як суб'єкта, що єдиний має право утверджувати та змінювати конституційний лад у країні [5, с. 196]. Право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить винятково народу й не може бути привласнене державою, її органами або посадовими особами (ст. 5 Конституції України). Крім того, згідно зі ст. 156 Конституції України законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Під час прийняття Конституції України шляхом референдуму змінюється суть співвідношення права та влади — забезпечується верховенство права та народовладдя, стабільність і непорушність конституційних норм.

Таким чином, прийняття Конституції України шляхом всенародного референдуму (за умови дотримання передбачених чинною Конституцією процедур) – це законний та ефективний спосіб гармонізації влади взагалі й законодавчої зокрема. При цьому Основний Закон держави отримує свою юридичну силу безпосередньо від самого народу та стає вище влади, а влада вже не в змозі змінювати його на свій розсуд.

Література

1. Белкин А. А. Пересмотр конституции (теоретические аспекты) // Правоведение. - 1995. - № 1. - С. 78-83.
2. Киреев В. В. К вопросу о понятии и методологии исследования конституционной реформы / В.В. Киреев // Конституционное и муниципальное право. - 2005. - № 4. - С. 6-11.
3. Медушевский А. Н. Размышления о современном российском конституционализме. / А. Н. Медушевский - М.: Российская энциклопедия, 2007. – 269 с.
4. Орзіх М. П. Конституція України діє, конституційна реформа триває // Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Ю. М. Бисага (упоряд.). - Ужгород: Закарпаття, 2000. - С. 40-44.
5. Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні: навч. посіб. / М. П. Орзіх, В. М. Шаповал, А. Р. Крусян [та ін.] ; за ред. М. П. Орзіха. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 432с. – Бібліогр.: с.416 – 430. – (Серія «Проблеми сучасної конституціоналістики»).

Випуск 2)

6. Стрижак А. Конституційна реформа в Україні: передумови, мета та способи реалізації / А. Стрижак // Віче. - 2014. - № 23. - С. 21-31.

Науковий керівник: Єзеров Альберт Анатолійович, доцент кафедри конституційного права.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: АРГУМЕНТИ «ЗА» І «ПРОТИ»

Скоблик Х.В.,

студент III курсу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»

Постановка проблеми. 23 травня 2013 року з метою необхідності реалізації Європейських конвенцій та рекомендацій по боротьбі з тероризмом та відмиванням коштів Верховна рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», яким внесено зміни до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та ряду інших нормативно-правових актів. Положеннями закону передбачається застосування до юридичних осіб «заходів кримінально-правового характеру», якими пропонується вважати штраф, конфіскацію майна та ліквідацію юридичної особи. При цьому підставою для застосування до юридичної особи цих «заходів кримінально-правового характеру» є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, які перелічені в статті 96-3 КК. Під уповноваженими особами юридичної особи розуміються службові особи юридичної особи, а також інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи. Не дивлячись на те, що законодавець передбачив цим законом не покарання юридичних осіб, а саме «заходи кримінально-правового характеру», дискусія серед українських науковців щодо доцільності існування такого інституту у вітчизняному кримінальному праві значно зросла.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нами було розглянути праці вчених В. Гришука, О. Пасеки, Ю. Усманова, Є. Щеглова, А. Шульги, П. Іванцової, Р. Михеєва, які аналізували зарубіжний досвід запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, а також розглядали ефективні моделі та перспективи існування цього інституту в Україні.

Метою нашого дослідження є аналіз позицій науковців та зарубіжного досвіду щодо переваг та недоліків запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в незалежній Україні та дискусії з цього приводу виникли ще в 1993-97 рр., коли відповідні положення були внесені тоді до проекту Кримінального кодексу, однак в подальшому не були підтримані ні більшістю тодішніх науковців, ні народними депутатами Верховної Ради України, які не підтримали проект, що містив положення про відповідальність юридичних осіб, і прийняли проект Кодексу, в якому цей інститут був відсутнім. Підставою для такого рішення були досить вагомні аргументи, висловлені проти

запровадження цієї новації. Ці аргументи не втратили своєї актуальності й до нинішнього часу [4].

Відсутність «вини» юридичної особи, а отже і суб'єктивної сторони складу злочину, вважається чи не основним аргументом опонентів запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. Адже в статті 62 Конституції України 1996 р. зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Отже, ґрунтуючись на Конституції України, можна зробити висновок, що вина є безумовно необхідною умовою притягнення порушника норм закону до будь-якої юридичної відповідальності, у тому числі кримінальної. Однак чи можливо встановити вину юридичної особи, яка по суті не є живою істотою та не має власної психіки? Деякі вчені вважають, що вина властива лише фізичним особам, оскільки вона являє собою сукупність певних психічних процесів, що відбуваються у центральній нервовій системі людини [5; 130]. Однак на противагу цим твердженням в кримінально-правовій науці наводиться такий контраргумент, як можливість встановити вину юридичної особи, через винувату поведінку працівників цієї організації (наприклад уповноважених осіб юридичної особи), які діють в її інтересах. До такого підходу підійшов і український законодавець.

Наступним аргументом «проти» існування кримінальної відповідальності юридичних осіб є те, що згідно чинного Кримінального кодексу України тільки фізична особа є суб'єктом кримінальної відповідальності. Чимало науковців вважає, що немає практичної необхідності у введенні нового суб'єкта кримінальної відповідальності – юридичної особи. Адже, для відповідальності юридичної особи існує достатня кількість ефективних норм і санкцій цивільного й адміністративного законодавства, а запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб перетворить кримінальне право у зведення норм різних правових дисциплін, важкодоступних для правозастосування у боротьбі зі злочинністю [6; 16]. Однак все ж не можна відкидати, що юридичні особи, як і фізичні, мають свої цілі та мету в соціумі, а отже, вони мають ознаки особистості. Та й законодавчі положення про те, що суб'єктом кримінальної відповідальності є тільки фізична особа, на нашу думку, не є незмінюваними заповідями, які не можна доповнювати, навпаки, норми права повинні змінюватись та доповнюватись відповідно до суспільного розвитку.

Також аргументом тих, хто вважає, що запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні є недоцільним, виступає твердження про неможливість застосувати деякі види покарань до цього суб'єкта. Прихильники цього аргументу вказують на неможливість відбування юридичною особою такого покарання, як наприклад, позбавлення волі. Оскільки юридична особа є фікцією, то її просто неможливо помістити в установу виконання покарань. Однак на противагу цьому аргументу, звертається увага на неточність застосованих у КК України понять «позбавлення волі» і «довічне позбавлення волі». Якщо позбавлення волі людини проявляється в позбавленні фізичної свободи, то юридичну особу можна позбавити волі чи свободи, наприклад, обмеживши її правовий статус [2; 158].

Багато вчених також наголошує на певній традиції українського кримінального права для якої інститут кримінальної відповідальності юридичних

осіб є чужим. Вони вважають, що посилити відповідальність юридичних осіб можна і у межах галузей, що обслуговують майнові та управлінські відносини господарського обігу. Наприклад поняття "ліквідація юридичної особи" можна розглядати не тільки в рамках кримінальної відповідальності юридичних осіб, а й, наприклад, в межах цивільного права. Та й штрафи та інші заходи майнової відповідальності юридичних осіб вже існують в рамках цивільного, господарського та адміністративного права. Однак на противагу цьому інші вчені зазначають, що санкції адміністративного та цивільного права не досягають повною мірою цілей покарання за діяння юридичних осіб, що становлять підвищену суспільну небезпеку. Більше того, наприклад, санкція, яка б передбачала такий захід як ліквідація організації, не передбачена адміністративним законодавством, а у цивільному законодавстві зазначена у найзагальнішому вигляді (так само, як і конфіскація) [2; 159].

Ще одним вагомим аргументом "проти" запровадження такого інституту в Україні є те, що враховуючи сучасні українські реалії, а в першу чергу корумповану судову гілку влади, можна зробити невтішні прогнози про ймовірні зловживання судами можливістю піддавати кримінальному покаранню юридичних осіб. Цей інститут може бути недоброчесно використаний, наприклад, з метою усунення конкуренції на ринку або ж з рейдерських мотивів. Вирішенню цієї проблеми сприятиме тільки глобальне реформування усєї судової системи України.

На противагу аргументам "проти", окрім викладених вище, українські науковці зазначають, зокрема ще й такі вагомні аргументи "за":

по-перше, в наш час велика кількість злочинів вчиняється через компанії, а тому єдиним ефективним способом боротьби з такими правопорушеннями буде накладення прямих санкцій на такі юридичні особи. Посилення відповідальності юридичних осіб шляхом віднесення певних протиправних дій юридичної особи до категорії злочинів, дасть можливість повніше реалізувати превентивну функцію кримінального права. Сам факт притягнення до кримінальної відповідальності негативно відображається на репутації компанії, що може стримати зростання злочинності серед інших юридичних осіб [3];

по-друге, прихильники кримінальної відповідальності юридичних осіб, підкреслюючи зв'язок адміністративного та кримінального права, зазначають, що адміністративне право давно містить норми, які передбачають відповідальність організацій за різні правопорушення. І у ряді випадків межі між кримінально караними діяннями та відповідними адміністративними порушеннями незначні і за певних обставин та умов окремі адміністративні правопорушення можуть переростати у злочини й навпаки [7; 11];

по-третє, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб вже давно успішно діє в багатьох розвинених державах. Більше того, в міжнародному співробітництві частіше за все саме в межах кримінального права здійснюється розслідування і допомога між різними державами щодо протиправної діяльності міжнародних компаній;

по-четверте, запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб зумовлює внесення змін до КПК, що дозволить здійснювати такі процесуальні дії по відношенню до юридичних осіб, які раніше було неможливо здійснити.

Висновки. На нашу думку, певні зрушення в українському законодавстві по відношенню до кримінальної відповідальності юридичних осіб є позитивною

тенденцією. Запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб дозволяє ефективніше протидіяти злочинам, які вчиняються від імені та в інтересах юридичної особи. Таким чином, українське кримінальне право перейняло вагомий досвід розвинених зарубіжних держав. Проте, в цьому є і зворотна сторона медалі, адже запровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб створює можливість необґрунтованого застосування цих заходів до юридичних осіб через високий рівень корупції в нашій державі, зокрема в судах. Тому запровадження цього інституту має здійснюватись одночасно з комплексним реформуванням судової влади та правоохоронної системи. Наскільки ж цей інститут приживеться в Україні – покаже час.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show//254к/96-вр>
  2. Грищук В.К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія / В.К. Грищук, О.Ф. Пасека. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 248 с.
  3. Усманов Ю. Новація! Навіщо кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні? // Правова консультація. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.pravoconsult.com.ua/novatsiya-navishho-kriminalna-vidpovidalnist-yuridichnih-osib-v-ukrayini/>
  4. Щеглов Є. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб / Є Щеглов // Правовий альянс. – 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL:<http://www.legalalliance.com.ua/ukr/press/2039/>
  5. Иванцова П. П. Проблема ответственности юридических лиц в российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / П. П. Иванцова. – СПб., 2000. – 194 с.
  6. Михеев Р. И. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против: монография / Р. И. Михеев, А. Г. Корчагин, А. С. Шевченко. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – 76 с.
  7. Уголовное право. Общая часть: учебник / под. ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. – М.: Спарк, 1997. – 181 с.
- Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент Андрушко А.В., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

МІСЦЕВИЙ ОМБУДСМЕН ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ ТА РЕАЛЬНИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Скоблик Х.В.,

3 курс, юридичний факультет УжНУ

Актуальність наукових досліджень проблем становлення інститутів місцевої демократії сьогодні, коли реформування місцевого самоврядування перейшло зі стадії декларування на новий етап, реального втілення концепцій у життя, не викликає ніяких сумнівів. Відповідно, **метою** даної роботи є аналіз українського та зарубіжного законодавства щодо правового регулювання

інституту місцевого (регіонального) омбудсмена та розробка пропозицій щодо шляхів вдосконалення правового регулювання цього інституту в Україні.

Постановка проблеми. Протягом останніх років Україна остаточно визначилась з тим, що розвиватиметься надалі як європейська правова держава. Ще в квітні 2014 року були оприлюднені положення та пропозиції щодо децентралізації влади, а 31 серпня 2015 року проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) було попередньо схвалено. Однак, на жаль, при розробці проекту цього закону не було повною мірою враховано досвід європейських країн, зокрема в законопроекті відсутні будь-які положення про запровадження та правове регулювання інституту місцевого омбудсмена. В Україні на законодавчому рівні визнається тільки інститут національного омбудсмена та його регіональні представництва, які, однак, взагалі не можна вважати повноцінними місцевими омбудсменами, оскільки вони напряму залежать від цього ж таки Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Будь-які ж ініціативи територіальних громад, громадських організацій, політичних партій, щодо запровадження цього інституту в конкретній територіальній громаді, відразу придушуються депутатами місцевих рад, оскільки вони не бажають, щоб їхня діяльність контролювалась місцевим омбудсменом. На нашу думку, такі дії представницьких осіб органів місцевого самоврядування, зумовлені тим, що в Конституції та законах України відсутні норми щодо правового регулювання інституту місцевого омбудсмена, що є досить значною проблемою, адже це, в свою чергу, не дозволяє повною мірою членам територіальних громад відстоювати свої права та інтереси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час питання запровадження інституту місцевого омбудсмена все частіше піднімається українськими вченими. Нами досліджені праці таких вітчизняних вчених як В. П. Рубцова, Е.Афоніна, В. Кравченка, Л.М. Усаченка, М. Пірена, О. Рудіка, І. М. Недова, С. Гулевської, які досліджували історію розвитку цього інституту в зарубіжних країнах та проблеми впровадження інституту місцевого омбудсмена в Україні.

Постановка завдання. Визначення необхідності впровадження інституту місцевого омбудсмена в Україні та розробка дієвих для нашої держави шляхів його запровадження на основі аналізу українського та зарубіжного законодавства, а також правозастосовної практики..

Виклад основного матеріалу дослідження. По-перше, омбудсмен – це спеціальна особа, яка обирається (призначається) для контролю за дотриманням прав людини адміністративними органами, а в деяких країнах - також приватними особами й об'єднаннями. В Україні інститут національного омбудсмена (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) був введений Конституцією країни (ст.101) [1] та знайшов подальший розвиток у Законі України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23.12.1997 року. Досвід європейських країн свідчить про те, що найбільш ефективно інститут омбудсмена працює тоді, коли існує мережа місцевих та регіональних правозахисників. Однак жодних положень про місцевого омбудсмена ні в Конституції України, ні в законах нашої держави не міститься.

Дехто відразу може сказати, що запровадження інституту місцевого омбудсмена в Україні є недоцільним, оскільки наша держава є унітарною, а не федеративною. У зв'язку з цим, хочеться звернути увагу на досвід унітарної,

однак досить децентралізованої держави – Італії. У цій країні немає посади омбудсмана на національному (центральному рівні), проте, цей інститут широко застосовується на регіональному рівні. На основі статутів областей в Італії були створені офіси обласних омбудсменів. Зупиняючись на характеристиці конституційно-правового статусу місцевого омбудсмана, не можна обійти стороною і досвід Швейцарії. Омбудсмен, зокрема, такого міста як Цюріх обирається Муніципальною радою (законодавчий орган міста) терміном на чотири роки з правом переобрання. Але він цілком незалежний як від муніципальної ради, так і від виконавчого органу міської влади. Під його юрисдикцію підпадають органи влади міста Цюріх, дії яких є неправильними і призвели до порушень прав і свобод громадян. Омбудсмен має право перевіряти всі ті акти, які, на його погляд, є необґрунтованими, неправомочними чи якоюсь мірою шкідливими для населення міста. Звернутися до омбудсмана Цюріха можуть всі юридичні та фізичні особи (у тому числі й іноземці, що проживають за кордоном) за умови, що в них виникли проблеми з певним органом адміністрації міста Цюріх, і вони вичерпали судові та адміністративні засоби захисту своїх прав. Омбудсмен має право приймати скарги навіть від чиновників із внутрішніх питань їх державної служби.

Місцеві омбудсмани сьогодні діють і у США (окрузі Дейтон-Монтгомері (штат Огайо), Сіетл-Кінг (штат Вашингтон)). Зазначені місцеві омбудсмани відносяться до представницького інституту. Це пов'язано з тим, що директор служби (омбудсмен) призначається на п'ять років рішенням 2/3 голосів депутатів кожної ради і може бути зміщений зі своєї посади, якщо за це проголосує така ж кількість членів рад. Однак у цій країні є міста і графства, де омбудсмен знаходиться в більш тісному зв'язку з мером чи в цілому з органами виконавчої влади (з огляду на порядок його призначення, режиму роботи і т. ін.).

Окрім вищезазначених країн інститут місцевого омбудсмана успішно діє у таких країнах, як: Великобританія, Франція, ФРН, Канада, Бельгія, Нідерланди, Данія. [3; с.39]

По-друге, законодавець намагався вирішити питання запровадження місцевого омбудсмана в Законі України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" шляхом надання дозволу Уповноваженому (омбудсмену) мати своїх представників в межах виділених коштів. [2] Однак така спроба вирішити це питання, взагалі є нікчемною, оскільки за цих умов місцевий омбудсмен не може бути повністю незалежним, як це повинно бути. Він залежатиме від самого Уповноваженого, тому є велика ймовірність, що він буде виконувати тільки його розпорядження, намагаючись зберегти посаду. Цьому буде сприяти й фінансове забезпечення так званого "місцевого" омбудсмана, якщо він отримуватиме заробітну плату у передбачений цим законом спосіб. Окрім цього, не передбачено ні організаційних, ні юридичних наслідків, які наступають в результаті діяльності омбудсмана для органів та посадових осіб, що припустили порушення прав людини.

По-третє, потреба в створенні інституту регіонального та місцевого омбудсмана обґрунтовується в низці вітчизняних наукових досліджень і статей. Наведемо, зокрема, думку на користь створення посади регіонального омбудсмана, висловлену авторами "Аналітичних записок з розробки напрямків державної політики". Вони посилаються на те, що, наприклад, лише упродовж 1999 р. Уповноважений Верховної Ради з прав людини отримав понад 10000 скарг

від громадян. відсутність регіонального омбудсмена, на думку науковців, є суттєвою вадою української демократії. "Створення інституту регіонального омбудсмена, - вважають вони, - відповідає потребам сьогодення. Діяльність регіонального омбудсмена має бути сфокусована на захисті прав людини і громадянина від неправових дій або бездіяльності локальних органів державної влади" [5; 181 с.]

Безумовно, запровадження інституту місцевого омбудсмена є нагальною вимогою розвитку України як демократичної, правової, європейської держави. Не викликає сумніву, що посада місцевого омбудсмена (захисника) вкрай необхідна нашій країні, в якій демократичні принципи, в тому числі й щодо захисту прав громадян та їх об'єднань ще не реалізовані повною мірою. Оскільки, зважаючи на те, що на території України (не враховуючи тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) проживає близько 43 мільйонів осіб, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, не зважаючи на його представництва та наявність секретаріату, просто фізично не здатний забезпечити захист прав та законних інтересів всіх осіб, які до нього можуть звернутись.

По-четверте, слід зауважити, що в деяких містах України, вже були спроби запровадити посаду омбудсмена на місцевому рівні, однак, ці ініціативи, зазвичай, зазнають невдачі, через те, що депутати місцевих рад голосують проти або просто не голосують за рішення про запровадження цієї посади. Як приклад, можна навести Луцьку міську раду, більшість депутатів якої вважає, що, лучани мають змогу звернутися для захисту своїх прав до юристів, нотаріусів та зрештою, депутатів міськради. Однак, не дивлячись, на такі заяви депутатів, дуже рідко можна спостерігати випадки, коли останні справді допомагають захистити порушені права та законні інтереси громадян, що до них звертаються.

Щодо звернення за захистом своїх прав до юристів або нотаріусів, то, на нашу думку, скажімо, жінці, сина якої затримали вночі, буде проблематично звертатися до нотаріуса чи юриста. До того ж, на відміну від омбудсмена, юрист не може вільно зайти в СІЗО чи кабінет слідчого, відвідати осіб, яких утримують в ув'язненні. На користь запровадження інституту місцевого омбудсмена грає і безоплатність послуг, які він надає. Так, депутати, які все ж підтримали цю ініціативу, наголошують, що "запровадження інституту омбудсмена бодай на рівні області могло б сприяти захисту прав соціально незахищених громадян – інвалідів, багатодітних матерів, малозабезпечених тощо". На нашу думку, такі ініціативи блокуються більшістю депутатів місцевих рад, через те, що вони просто не бажають створення незалежного органу на місцевому рівні, який здійснював би контроль, зокрема, і за їхньою діяльністю. Тому питання про запровадження цього інституту, на нашу думку, повинне вирішуватись не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному: або шляхом прийняття відповідного закону про місцевого омбудсмена, або ж шляхом внесення доповнень до Закону України "Про місцеве самоврядування", а також внесенням змін до Конституції України. На законодавчому рівні, повинні міститись положення про обов'язковість запровадження посади місцевого захисника (омбудсмена) в кожній територіальній громаді, також положення про нього повинні міститись і в статутах цих громад.

Незалежність місцевого омбудсмена повинна також проявлятися в шляхах його обрання. Як зауважують, деякі вчені, зокрема В. П. Рубцов, шляхи його обрання можуть бути різними, що пов'язано з місцевою специфікою.[4; с.2] Це

можуть бути, як прямі вибори жителями територіальної громади, так і обрання органами місцевого самоврядування. Головне, щоб ця особа була незалежна, в першу чергу, від органів державної влади, а також від органів місцевого самоврядування. Тому найбільш оптимальним способом обрання місцевих омбудсменів, як видається, було б їх обрання обласними радами, оскільки, якщо вони обиратимуться на рівні міської, селищної, сільської ради, то є велика ймовірність того, що ця особа буде залежною від депутатів цих рад, контроль за якими вона повинна буде здійснювати.

Висновок. На нашу думку, запровадження в Україні, інституту місцевого омбудсмена, дасть змогу нашій країні зробити великий крок вперед на шляху до утвердження її як європейської, правової, демократичної держави. Безумовно, створення цього інституту потребує внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів, зокрема до Конституції України в Розділі II, статтю 55, третій абзац " Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" пропонуємо доповнити таким текстом: "чи до місцевого омбудсмена відповідної територіальної громади". Також зміни та доповнення повинні бути внесені до законів України, зокрема, до Закону України "Про місцеве самоврядування" та до статутів територіальних громад України. З метою забезпечення кращого правового регулювання цього інституту пропонуємо також в майбутньому прийняти окремий закон, який детально регламентуватиме правові основи діяльності місцевих омбудсменів.

Отже, впровадження інституту місцевого омбудсмена, потребує значних зусиль з боку, як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування, однак це стане потужним кроком на шляху розбудови громадянського суспільства в нашій державі, сприятиме укріпленню системи місцевого самоврядування, посилить гарантії захисту соціальних прав громадян.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show//254к/96-вр>
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: закон України від 23.12.1997 зі змінами та доповненнями / ВВР України. - №20. – 1998р.
- 3.Марцеляк О. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмена: світовий досвід та українська модель: дис... д-ра юрид. Наук : 12.00.02 / Марцеляк Олег Володимирович ; Одеська нац. юрид. акад.. – О., 2003. – 39 с.
4. До питання розвитку інституту омбудсмену в Україні. [Електронний ресурс]: М. Ляско // Електронний архів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – 2014. – Режим доступу: URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3779/1/Ljaskalo3.pdf>
5. Аналітичні записки з розробки напрямків державної політики / Укл. В.Є. Романов, О.І. Кілієвич. – К: Вид-во УАДУ, 2001. – С. 181.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Карабін Т.О.

**РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ
НОВОГО ЗАКОНУ “ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ”**

Славич Б.С.,

студент 5 курсу юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Становлення державної служби України, як такої що відповідає б умовам сучасності, активно продовжується за умов євроінтеграційних процесів. Державне управління в Україні сьогодні перебуває на важливому етапі свого перетворення. Це підтверджується прийняттям нормативно-правових документів, що регулюють діяльність органів влади та нового Закону України “Про державну службу”, які регламентують принципово нові підходи до кадрового забезпечення державної служби інституційного та функціонального навантаження органів державної влади, соціальне та матеріально-технічне забезпечення державних службовців. Усе це зумовлює необхідність та актуальність аналізу стану й перспектив розвитку державної служби в Україні.

Дослідженню питання нормативно-правового забезпечення державної служби у своїх працях приділяли увагу В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.Ю. Захарченко, А.Ф. Мельник, П.В. Набока, Н.Р. Нижник, В.С. Венедиктов, Н.В. Янюк.

Метою дослідження є аналіз особливостей реформування і модернізації державної служби, в умовах реалізації нового Закону України “Про державну службу”.

Угода про асоціацію з Європейським Союзом передбачає реформування системи державної служби в Україні[8]. Актуальність проблеми підтверджує той факт, що в 2014 р. наша держава посіла 130 місце із 144 країн у рейтингу глобальної конкурентоспроможності за показником якості державних інституцій. А без кваліфікованих, мотивованих та чесних чиновників провести реформи в країні видається неможливою задачею. Ще в 2011 році була ухвалена, але так і не була введена в дію нова редакція закону “Про державну службу”, яка передбачала радикальні і потрібні зміни у правовому регулюванні відносин державної служби, оскільки чинний Закон України “Про державну службу” ухвалений ще у далекому 1993 році, а тому багато його положень вже є застарілими, неактуальними і об'єктивно потребують змін[5].

Правове регулювання будь-якого процесу, відносин, явища, будь яких взаємозв'язків втрачає сенс, якщо воно не підкріплене силою влади, авторитету, традицій, звичаю, громадської думки тощо[4,319]. Закон (у широкому розумінні) не може існувати без законності – механізму й засобів втілення його в життя.

Реальна проблема полягає в тому, щоб навчитись, з одного боку, розробляти актуальні та перспективні закони (об'єктивізувати законотворчість), а з іншого – послідовно й наполегливо втілювати закони в життя (об'єктивізувати законодавство)[3,211].

Сьогодні продовжується реформування державної служби, базою для якої є абсолютно новий, прогресивний закон “Про державну службу”, прийнятий 10 грудня 2015 року. Метою закону є вдосконалення правового регулювання державної служби відповідно до європейських принципів ефективного врядування та стандартів сучасності.

Новий закон містить в собі багато нових, по справжньому прогресивних положень, які відповідають потребам сучасності, які мають привести державне управління в Україні у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування. Серед безлічі нововведень та змін, які пропонує закон, ми вбачаємо доцільним виділити та проаналізувати декілька фундаментальних новацій, зокрема:

1) Розмежування адміністративних та політичних посад та звуження кола посад, на які поширюється дія закону “Про державну службу”.

Головною метою нового закону є прагнення розмежувати політику та державну службу. Відсутність чіткої межі між державною службою та політикою, участь чиновників у процесах, де мали б діяти тільки політичні гравці, призначення на посади згідно з політичними міркуваннями, – це, на жаль, наразі поширена практика в системі державної служби України. Наслідком такої практики стало зниження професіоналізму державних службовців, руйнування системи спадкоємності у владі, а також стабільності державного апарату.

Адміністративні, політичні та патронатні посади будуть розмежовані. Такий підхід є правильним, оскільки порядок зайняття та звільнення, а головне, функції осіб, які займають зазначені посади, є суттєво відмінними.

Політики мають розробляти стратегію розвитку тієї чи іншої сфери, працівники патронатної служби – їм в цьому допомагати, а службовці – втілювати у життя розроблену політиками стратегію[2]. Саме такою, логічно, має бути загальна концепція. Проте в новому законі, не до кінця доопрацювали всі нюанси.

Так наприклад, помічники суддів втратять статус державних службовців, оскільки стаття 92 закону зараховує їх посади до патронатної служби (тлумачення “патронатної служби” закон, до речі не дає)[1]. В той же час працівники канцелярії та архіву суду статус держслужбовців збережуть.

Такі нововведення призведуть до того, що помічники суддів більше не будуть подавати декларацій про доходи, отримають можливість поєднувати роботу з іншими видами діяльності, в тому числі і оплачуваної. Окрім цього, для них скасовується заборона на обмеження роботи близьких родичів у безпосередньому підпорядкуванні один одного: за такої ситуації суддю і його помічника можуть поєднувати родинні зв'язки. Все це може негативно вплинути на якість правосуддя.

2) “Деполітизація державної служби”.

Новий закон проводить і фіксує чітку межу між політичною діяльністю та професійною державною службою. Закон забороняє чиновникам найвищої категорії (в новому законі це категорія “А”) перебувати в політичних партіях. Ми вважаємо, що дана позиція є цілком виправданою, адже це звільняє службовця від політичних впливів[7]. Дана новелла, зокрема не дозволить головам місцевих державних адміністрацій бути також депутатом місцевої ради і при цьому використовувати адмінресурс. Проте двом нижчим категоріям (“Б” та “В”) заборонено лише бути членами керівних органів партій.

3) Інститут держсекретарів.

Фахівці міністерств, які будуть відповідальні за інституційну пам'ять відомств і набір персоналу. Вони стануть максимально незалежними від змін політичних еліт і забезпечать впровадження тих реформ, яким для імплементації потрібно більше часу, ніж триває каденція уряду.

На нашу думку, інститут держсекретарів може стати суттєвим елементом реформи. Він добре зарекомендував себе в Естонії, де через півроку після впровадження цих посад вдалося побачити пришвидшення загального темпу реформ, подібні приклади можна привести з досвіду Литви, Латвії та Польщі (“генеральні директори”)[5,24].

4) Вдосконалений інститут конкурсного відбору кандидатів на посади в органах виконавчої влади.

Хоча чинний закон також передбачає проведення конкурсного відбору, та практика його реалізації показує, що наразі ця процедура є формальною, і взагалі, часто підмінюється практикою призначення на вакантні посади в порядку просування по службі або за іншими численними винятками з конкурсної процедури, узаконеними постановами Кабінету Міністрів.

Принципово новим у даному контексті, є те що відтепер громадськість вперше отримає вплив на призначення найвищих чиновників держави[6]. Добір на посади категорії "А" здійснюватиме спеціально створений орган – Комісія з питань вищого корпусу державної служби. Третину її складатимуть представники громадських об'єднань, наукових установ та навчальних закладів. Також в комісії будуть представники Парламенту, Президента, Уряду, професійних спілок, асоціації роботодавців. За посадою входять голова Антикорупційного бюро та голова профільного агентства з питань державної служби.

Проте, на думку автора дане питання вимагає чіткішого доопрацювання, адже наприклад досі не встановлено порядок обрання представників громадських об'єднань, наукових установ та навчальних закладів до складу Комісії з питань вищого корпусу державної служби.

5) Рівень зарплати.

Законом впроваджується механізм, за якого частка посадового окладу у загальному розмірі заробітної плати державного службовця повинна мати превалююче значення. В той же час, річний розмір місячної або квартальної премії державного службовця, не може перевищувати 30 відсотків суми його посадового окладу за рік. Такі нововведення є, беззаперечно, прогресивними. Тому що сьогодні розмір премій державним службовцям жодним чином не обмежений, натомість, посадові оклади – встановлені і є невеликими. Зважаючи на той факт, що отримання чи не отримання службовцем премії залежить від “прихильності керівника” - то говорити про незалежну державну службу не доводиться. З огляду на це, запропоновані зміни є вкрай необхідними і своєчасними.

б) Перехід на загальну пенсійну систему.

Дане нововведення на думку автора є скоріше недоліком ніж перевагою. Для того, щоб зробити державну службу професійною, необхідно залучити на її посади кваліфікованих спеціалістів, які за свої знання і здібності мають отримувати відповідну винагороду. То ж логічно що держава повинна заохочувати таких спеціалістів не лише заробітною платнею, яка навіть з новим законом не може конкурувати з тими що може запропонувати кваліфікованому спеціалісту приватний сектор. Ми вважаємо, що авторам закону, не потрібно було поспішати з переходом пенсійного забезпечення на загальну систему, так як це давало можливість державному службовцю “затриматись” на держслужбі.

Звісно ж, Закон України «Про державну службу» за один день не може зробити країну багатою, державу – ефективною, а громадянина – задоволеним і

потребує ще техніко-юридичного доопрацювання, зокрема на рівні прийняття підзаконних нормативних актів, до того ж це доопрацювання, як нам видається, повинно проводитись з урахуванням досвіду зарубіжних країн, а також за допомогою методичних рекомендацій в особливості експертів програми SIGMA. Здійснивши аналіз сучасної тенденції розвитку законодавства України про державну службу, можна виокремити основні вектори розвитку – це деполітизація державної служби, її чітка керованість, справедлива система оцінювання праці чиновника і запобігання конфлікту інтересів – дають підстави говорити про перший крок Української держави до суттєвого поліпшення власної ефективності управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України “Про державну службу” від 10 грудня 2015 року № 889-VIII// Відомості Верховної Ради України – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року” від 18 березня 2015 року № 227-р // Відомості Верховної Ради України – 2015.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80>
3. Венедиктов В. С. Організаційно-правові засади управління державною службою в Україні : наук.-практ. посіб. / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин, О. М. Ключев та ін. – Х. : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 309 с.
4. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 432 с.
5. Європейський досвід державного управління : курс лекцій / уклад. : О. Ю. Оржель, О. М. Палій, І. В. Кравчук та ін. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 76 с.
6. Кривецький О. Новий Закон України «Про державну службу»[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1672:novij-zakon-ukrajini-pro-derzhavnu-sluzhbuz&catid=8&Itemid=350
7. Пилипенко В. Чого чекати від прийняття нового Закону України “Про державну службу”? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vpylypenko/article/20070.aspx>
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014// року Відомості Верховної Ради України – 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Науковий керівник: Карабін Т.О., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права УжНУ.

**POLITICAL PARTIES' FINANCING IN THE COUNTRIES
OF EAST CENTRAL EUROPE**

Сметаняк А.О.,

5 курс, юридичний факультет
Львівський національний університет імені Івана Франка

The topicality of the research is that political parties are vital political institutions for contemporary democracy. They are essential for the organisation of the modern democratic polity and are crucial for the expression and manifestation of political pluralism. Parties perform an important function as a channel for integrating individuals and groups in society into the political system; they mobilise and socialise the general public, particularly at elections; and they constitute the core vehicles for the articulation and aggregation of social interests.

In order to carry out their core activities, political parties need appropriate funding. The relationship between money and politics, however, is controversial and much of the debate on the role of money is concerned with the improper influence of money on the democratic political process and with the illegitimate personal enrichment of politicians. While the shady aspects of finance and politics should not be ignored, the relevance of money extends beyond illegitimate sources that flow into party coffers and the pockets of politicians. More generally, political activity involves expenses which should be seen as the necessary and unavoidable costs of democracy. Because money is one of the most essential resources for political parties, it plays a critical role in the democratic process. In order to function properly, political parties need to maintain their party organisations, to employ party personnel, to conduct election campaigns and to communicate with the electorate at large. In order to carry out these and other necessary functions, appropriate financial resources need to be available to political parties. Because of the potentially distorting effect money may have on the democratic process, however, it is important that the role of money in politics is properly regulated by public law.

The purpose of the research is to analyze the way in which the political parties are financed and how it is regulated by the legislation of countries of the East Central Europe.

Major comparative studies of how democratic politics are funded have been thin in the ground, and have tended to lack a consistent theoretical framework (see for example Heidenheimer 1970, Alexander 1989, Gunlicks 1993, Alexander and Shiratori 1994, Burnell and Ware 1998, Williams 2000, Nassmacher 2001; for exceptions Katz and Mair 1992 and 1994, Katz 1996). As a result, although party scholars can now draw on a wealth of qualitative data on party funding over the last two or three decades, most of it is to be found in discrete case studies which render comparison difficult. The available quantitative data is provided by official sources which are not always reliable, and at the very least tend to gloss over the kinds of dubious practices which recent scandals have revealed to be common in many democracies. In short, the field of party finance is undertheorized and most empirical research in this area is not systematically comparative [3, 2].

To start with, it is important to analyze the types of financing of the political parties. It can be internal, external, private and public.

The main traditional sources of internal party financing are membership fees, income from property, revenue from party activities such as the sale of newspapers or

other party publications, fundraising activities, party festivals and other social events, and occasional public collections[4,13].

The Federal Republic of Germany was among the first democracies in western Europe to grant public funding to national parties. A small budget allocation was appropriated in 1959, while a legal basis for substantial state subsidies was created in 1967. Many countries followed the German example and introduced public subsidies to political parties, often first to the parliamentary groups and later to the central party organization.

There are also good arguments in favour of state funding, which have motivated the majority of countries to introduce public financing schemes. There are essentially three main reasons why the state may want to provide financial support to political parties: to compensate for the growing cost and the increasing scarcity of resources, to guarantee free and fair political competition, and to limit the potentially disruptive role of interested money. State support makes up for the increasing cost of contemporary democracy, facilitates equality of chances for political parties and guarantees sufficient independence from private donors [4,33-34].

As we analyze the party financing of Poland, Czech Republic and Slovakia, we should mention the laws, which regulate this process and in what way they are actually financed.

The Czech Republic, Poland, and Slovakia all feature their own laws on political parties. The Czech Republic has Act 424/1991 Coll., on Assembly in Political Parties and Movements; this act has been amended 23 times as of 2015, but still applies. Poland and Slovakia each took the path of a much more substantive legal reform, enacted in 1997 and 2005 respectively, scrapping their previous party Acts from 1990 and 1991. In Poland, Act 1997 No. 98 Poz. 604, on Political Parties, has been amended 14 times as of 2015. Slovakia's Act 85/2005 Coll., on Political Parties and Movements, has been amended five times [7,11].

What is important about Republic of Poland is that the regulation of campaign and political party finance is comprehensive, enjoys the overall trust of electoral stakeholders as well as provides for a high degree of transparency. Campaign financing is entirely regulated by the newly adopted Election Code, while the Political Parties Act governs political party financing. The current system of political party financing was established in December 2001 with amendments to the Political Parties Act.

According to the Political Parties Act, political party finances can be derived from membership fees, donations, legacies, bequests, revenues from assets and allocations from the State budget (subsidies and subventions). In practice, the biggest share of party finances comes from public funds. According to NEC data, state funding comprises approximately 80 percent of the total party income of the two largest political parties (PO and PiS). Political parties receive two types of public funding – subsidies and subventions. Each political party, coalition or committee of voters and organization, which gains at least one seat in the Sejm or the Senat, is eligible to receive a subsidy from the state. The amount is calculated on the basis of the total expenditures declared in the financial reports and is proportionate to the number of the Sejm and Senat mandates obtained. Moreover, each political party that receives more than three percent of the total number of votes cast or is part of a coalition which receives more than six per cent of the votes cast for the Sejm can obtain annual state subventions during the term of the Sejm. Political parties which receive annual state subventions are obliged to submit finance reports to the NEC by 31 March each year in which they report on all

party income, expenses from the election fund and expenditures financed from the state subvention. However, the financial reports do not contain information about the expenses of the party for statutory activities that are not funded by state subventions [5,12-13].

Political parties that register candidates for the Sejm and the Senat in all constituencies have a maximum spending limit for campaign purposes of approximately seven million euro. According to the law, up to 80 percent of this amount can be spent for advertising. Individuals can make contributions of up to 15 times the minimum monthly wage (approximately 4,600 euro in total) to an electoral committee of voters or to the election fund of a party. The law stipulates that details of all contributions made to electoral committees have to be published on their websites. However, given that the resources of a party electoral committee can only come from the election fund of the party, only the donations to electoral committees formed by voters are published during the election campaign. The register of private donations to a political party is annexed to its financial report but is not published [1, Art.136, 140].

In Czech Republic the legal framework governing the parliamentary elections comprises the Constitution, adopted in December 1992 as well as the Law on Elections to the Parliament and on the Amendment of Certain Other Laws, passed in September 1995 and last amended in 2009. These laws combined with a number of other acts form the legal framework for elections.

The election law stipulates that the election campaign must be organized with 'honesty' and 'integrity'. It is prohibited to publish any false information regarding candidates and political parties. There are no limits on campaign expenditure. Political parties may receive revenues from a wide range of sources, such as contribution from the state, membership fees, donations, rentals, interests, loans and credits. The financing of political parties is regulated by the Act on Association in Political Parties and Movements.

Parties may receive state funding under certain conditions:

- Each political party and movement that wins at least 3 per cent of the national votes in the elections is entitled to receive a permanent annual contribution of CZK 6 million (about EUR 240,000) plus CZK 200,000 (about EUR 8,000) for every 0.1 per cent up to 5 per cent. No additional sum is paid to political parties and movements that acquire more than 5 per cent of the overall amount of votes;
- After the elections, each political party that won at least 1.5 per cent of the total number of valid votes nationally receives CZK 100 (about EUR 4) for each vote received;
- Each political party is entitled to receive a yearly contribution for each elected member of parliament amounting to CZK 900,000 (about EUR 36,000) [2,6].

Besides state funding parties also are allowed to receive private contributions. The law defines some limitations on private donations: state legal entities, legal entities owned by municipalities, charity organizations, foreign legal entities or foreign citizens can not make donations. Parties are required to submit an annual financial report to the parliament by 1 April each year. In case of incomplete reporting or failure to present a report the activities of the party can be suspended or it can be dissolved. The financial reports are considered public documents, however most political parties do not post this information on their website or make it public otherwise [2,7].

In Slovak Republic party and campaign financing is regulated by the Act on Political Movements and Political Parties, amended in 2014 and the new Act on

Election Campaigns. Political parties may receive funds from state subventions, private donations, bank loans, and membership fees. Parties may get state funding under three categories: contributions for votes received, contributions for party activity, and for seats in parliament. A political party that receives more than 3 percent of the total number of valid votes is entitled to receive a state subvention for each vote received, which is equal to one percent of the average nominal salary. The same total amount is also paid to these parties for their activities. A party is also entitled to receive a yearly subvention for each parliamentary seat. Parties can also receive private monetary donations and in-kind contributions. They have to publish the list of those contributors who donated more than the average nominal salary in the course of the previous year, and are also required to submit annual party income and expenditure reports.

Amendments to the act on Political Movements and Political Parties provide for detailed information on donations made to political parties and the scale of sanctions for violations of party finance regulations. The law provides that each contestant may spend a maximum of 3million euro on the campaign. The recent amendments to the political party and campaign finance regulations provide for a system of “transparent accounts”. For the election campaign purposes the party has to open a dedicated “transparent” account. Details of transactions through this account are available to the public. These changes also provide that every physical person of a legal entity that wishes to support a political party or a candidate has to register with the State Commission as a “third party”. A third party may spend no more than 100,000 euro for an election campaign. These funds also have to be managed via “transparent accounts” [6, 7].

Summing it all up, it should be mentioned, that the lack of various sources of money is the major problem in the analyzed countries. It indicates that they have not yet reached high levels of institutionalization. They are characterized rather by irregular flows of money and relatively non-diversified financial sources. This may lead to lack of autonomy of the party and its members and the risk of external control. The most accepted democratic theories do not stipulate one particular model of party finance. This is not surprising. On the one hand, it is obvious that politics should be taken out of the market and that individual citizens should have equal political influence. On the other hand, the significance of money for party politics in mass society brings market mechanisms straight back to the political arena. The former implies “one person - one vote”, the latter risks implying “one dollar - one vote”. Within of such a complexity, some degree of state finance can be defended on practical, “satisficing” grounds. But it is impossible to avoid the conclusion that money matters a lot for democracy because much of democratic political activity simply could not be realized without it.

REFERENCE LIST

1. Act 2011 Nr. 21 Poz 113, Election Code. – Republic of Poland.
2. Czech Republic, Parliamentary Elections, 28-29 May 2010. – Warsaw, 2010.
3. Hopkin, Jonathan. The problem with party finance: theoretical perspectives on the funding of party politics, 2004.
4. Ingrid van Biezen, “Financing political parties and election campaigns – guidelines”. - United Kingdom, 2004.
5. Republic of Poland, Parliamentary Elections, 25 October 2015. – Warsaw, 2012.
6. Slovakia, Parliamentary Elections, 5 March 2016: Needs Assessment Mission Report.- Warsaw, February 2016.

7. Vít Šimral, “The Funding and Oversight of Political Parties and Election Campaigns in East Central Europe”, Frank Bold, 2015.

Науковий керівник: Довгань Галина Віталіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка.

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ – ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ

Стойка В.В.,

студентка 3 курсу, юридичний факультет,
Ужгородський національний університет

Розвиток України як соціально – правової держави неможливий без розвитку суспільних відносин. Особливо важива роль у вирішенні цього питання належить правовій системі, яка покликана гармонізувати життя суспільства, створювати умови для його розвитку шляхом удосконалення законодавчого процесу, підвищення ефективності правового регулювання та формування суспільної правосвідомості.

У той же час, правова система сучасної України знаходиться на стадії формування, у перехідному стані від командно – адміністративних методів управління до процесів саморегуляції та самоорганізації. Діставши у спадок від Радянського Союзу заідеологізовану концепцію розвитку державно – правових явищ зокрема та суспільних взагалі, Україна "намагається" поступово відкидати соціалістичні методи регуляції суспільних відносин.

Цей процес позитивно підкріплюється тим, що сьогодні свідомо обрано курс на європейську інтеграцію, зокрема всі погляди спрямовані на Європейський Союз, який повинен стати запорукою розвитку та становлення України як дійсно демократичної держави, де є місце ринковій економіці, в повній мірі забезпечується охорона та належне регулювання суспільних відносин, забезпечення прав, свобод і та законних інтересів громадян завдяки ефективному функціонуванню правової системи.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що на сьогодні Україна, недостатньо сформована у сфера законодавства так і суспільство не готове до такого швидкого змінення структури та традицій суспільних відносин. Адже будь-яка людина незалежно від майнового або іншого її положення в суспільстві – потребує сталого розвитку і закріплення самого суспільства в країні.

Метою даної роботи є дослідження основних закономірностей розвитку правової системи, що забезпечують динамічність та ефективність правового регулювання, щодо зближення природно — правових засад і забезпечення розвитку правової системи на основі морально — правових принципів, відповідність явищ фактичним суспільним відносинам. Також необхідність дотримання правової технології в процесі розробки, прийняття та функціонування права.

Формування сучасної правової системи України у відповідності з міжнародними, зокрема — європейськими правовими стандартами, є процесом складним та багатофункціональним, а тому потребує як глибокого науково-

теоретичного аналізу правової дійсності, так і визначення основних напрямів її розвитку [1].

Перш за все слід відзначити, що сучасна правова система України складається, і в цьому ми погоджуємося з думкою Л.А. Луць, з трьох основних частин: інституційної, функціональної та нормативної, хоча на нинішньому етапі розвитку вона все ще знаходиться у стані формування [2].

До інституційної частини входять суб'єкти права (фізичні та юридичні особи та їх об'єднання), що є її елементами. Складно організованим суб'єктом, що покликаний виражати інтереси всього суспільства, є держава. Реалізація правового статусу держави здійснюється через утворювані нею органи, що втілюють в життя правотворчі, правотлумачні та правореалізаційні функції. Саме такі види діяльності відповідних органів держави є засобом досягнення правопорядку — основної мети функціонування правової системи суспільства.

Правова система має свою структуру. Для того, щоб правильно визначити структуру правової системи, необхідно визначити критерії відбору її елементів. Основними вимогами в даному випадку будуть їх внутрішня впорядкованість (організаційний критерій); правове спрямування діяльності (правовий критерій), який повинен бути виражений нормативно у відповідних законодавчих актах, положеннях, що відображають мету створення правової системи, сферу діяльності, характер її основних завдань та функцій, особливості їх реалізації; специфічні принципи організації і діяльності (програмний критерій), тощо [3].

Як основні елементи правової системи виділяють:

- 1) право, як сукупність створених і охоронюваних державою норм;
- 2) законодавство, як форма вираження цих норм (нормативні акти);
- 3) правові установи, які здійснюють правову політику держави;
- 4) судова та інша юридична практика;
- 5) механізм правового регулювання;
- 6) право реалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення);
- 7) права, свободи і обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні);
- 8) система утворених та функціонуючих у суспільстві правовідносин;
- 9) законність і порядок;
- 10) правова ідеологія (правосвідомість, юридичні доктрини, теорії, правова культура тощо);
- 11) суб'єкти права (індивідуальні і колективні);
- 12) системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність та стабільність системи;
- 13) інші правові явища (юридична відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо).

Такий широкий підхід найбільш повно окреслює обсяг поняття і характеризує правову систему як складне, цілісне, структурне утворення в єдності всіх його складових частин.

Елементи правової системи об'єднані спільною метою, завданнями, виконують деякі загальні функції, що між іншим, не свідчить про однорідність і ідентичність останніх. Взаємозв'язок елементів правової системи, їх функціонування обумовлює саме існування правової системи, оскільки ізольовано, в розрізненому вигляді вона існувати не може.

Кожен із самостійних елементів правової системи суспільства має власну структуру, свої принципи організації і діяльності [4].

Сутність правової системи реалізується в її основних функціях — інтегративній, регулятивній, комунікативній, охоронній.

Функціонування правової системи, її дія в соціальній системі, шляхи і форми впливу на суспільне середовище відбуваються в трьох основних формах: інформаційній, орієнтаційній, праворегулятивній.

Багатозначність визначень правової системи, наявність різних тверджень, поглядів на цю категорію, специфічність авторських підходів свідчать про активну творчу розробку даної проблеми, про пошуки найбільш чіткої і повної характеристики досліджуваного правового явища.

На підставі вище вказаного, можна вважати що правова система України — може бути визначена як певна стала конструкція що базується на конституційних положеннях, вироблених на основі концепції природни прав, пріоритету прав людини, відповідальність держави перед особою, інтеграційному забезпеченні політико — правових процесів у реалізації завдань суспільства.

На мою думку, ефективність правової системи полягає передусім у тому, що вона залежить від домінуючого критерія який покладено у основу її побудови, чи враховує держава те що говорить суспільство і які вимоги які суспільство — ставить до держави та законодавства.

Отже, можна зробити висновок що метою і умовою реформування Українського суспільства є розвиток демократичної, соціально — правової держави і відповідної правової системи, що забезпечить становлення України як високорозвинutoї цивілізованої держави з високим рівнем життя.

Список використаних джерел:

1. Котюк В. О. Основи держави і права. Навчальний посібник. – 3-тє вид., доп. і перероб. К., 2010. – С.102–105.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – Х. : Право, 2008. – С. 11.
3. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні. К., 2002, С. 87.
4. Становлення і розвиток правової системи України: Збірник тез доповідей і наукових повідомлень науково – практичної конференції. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 216 с.

Науковий керівник: к.ю.н., проф. Трачук П.А.

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Сухан І.С.,

к.ю.н., викладач юридичного факультету УжНУ,

Чегіль А.В.,

студент 2 курсу юридичного факультету УжНУ

Проведення в справах про адміністративні правопорушення – це особливий вид процесуальної діяльності, врегульована нормами адміністративно-процесуального права діяльність уповноважених органів, яка спрямована на

притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили адміністративні правопорушення.

Йому притаманні наступні особливості:

- виникає у зв'язку із вчиненням проступку та необхідністю проведення адміністративного розслідування;
- реалізується тільки визначеним колом суб'єктів особливе місце серед яких посідають органи виконавчої влади;
- процесуальні акти цього провадження мають певну специфіку;
- за допомогою даного провадження реалізуються норми адміністративної відповідальності;
- здійснюється, як правило, у позасудовому порядку;
- з усіх видів адміністративного процесу воно найбільш подібне до юрисдикційних проваджень в інших галузях права (зокрема, кримінально-процесуального).

Застосування під час провадження у справах про адміністративні правопорушення заходів державного примусу обумовлює високий ступінь формалізації процесу. Тут чітко визначені завдання провадження (ст. 245), обставини, що виключають провадження (ст. 247); принципи, як рівність перед законом (ст. 249); законність, змагальність тощо; види доказів (ст. 251); вимоги до найважливіших процесуальних документів, зокрема до протоколу (статті 254–257), постанови по справі (статті 283–286) та ін; заходи забезпечення провадження (ст. 260: адміністративне затримання, особистий огляд, вилучення речей та документів); права учасників провадження (ст.ст. 268–275); строки і порядок розгляду справ (ст.ст. 277–279); оскарження і опротестування постанов у справі (ст.ст. 287–297); виконання постанови (гл. 25–33, ст.ст. 298–330) [1].

Усе це до певної міри зближує провадження у справах про адміністративні правопорушення з кримінальним процесом. Разом з тим, адміністративному провадженню не властива складна процедура розслідування справ, спрощено порядок порушення, а нерідко і розгляду справи. Можливі випадки, коли не складається протокол про адміністративне правопорушення (наприклад, ст. 258 – порушення правил користування річковими і маломірними судами).

Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення є короткими: 15, 7, 5, 3, 1 добу (ст. 277). Таке становище пояснюється тим, що адміністративні правопорушення здебільшого легко встановлюються і, як правило, не потребують багато часу для розслідування і розгляду порівняно з кримінальними справами [2, 240].

Залежно від виду органів, які здійснюють адміністративне провадження, розрізняють три види провадження:

- адміністративне;
- судове;
- таке, що здійснюється громадськими організаціями.

В адміністративному порядку провадження здійснюється органами виконавчої влади, тобто:

- адміністративними комісіями при місцевих органах державної виконавчої влади;
- одноособово службовими (посадовими) особами - представниками органів державної виконавчої влади: річкового, повітряного, автомобільного та електротранспорту, внутрішніх справ, пожежного нагляду, рибохорони, митного

нагляду, нагляду за охороною праці, військовими комісаріатами (тобто інспекторами, контролерами, начальниками цих органів) тощо.

Провадження у справах про порушення митних правил здійснюється тільки уповноваженими посадовими особами Митної служби України та місцевими судами (судьями).

У судовому порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється судьями одноособово.

Провадження може здійснюватися і громадськими органами та їх уповноваженими особами, наприклад, громадськими органами з охорони громадського порядку; громадськими інспекторами: Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, лісовим інспектором, мисливським інспектором, органів рибохорони, охорони навколишнього природного середовища тощо.

Завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення згідно з ст. 245 КпАП є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законодавством, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на засадах суворого додержання законності і принципів презумпції невинності, згідно з якою особа, що притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинною до тих пір, поки протилежне не буде доведено і зафіксовано у встановленому законом порядку.

У ст.ст. 260-267 КпАП наведено перелік заходів процесуального забезпечення провадження в справі про адміністративне правопорушення: адміністративне затримання; особистий огляд і огляд речей; вилучення речей і документів; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан сп'яніння. Два заходи забезпечення встановлено іншими статтях КпАП: доставлення порушника (ст. 259) і його привід (ст. 268),

Провадження у справах про адміністративні правопорушення за своєю структурою схоже на кримінальний процес, проте воно значно простіше і містить менше процесуальних дій.

М.М. Тищенко визначає, що стадії провадження – це відносно відмежовані, виокремлені в часі й логічно пов'язані сукупності процесуальних дій (процедур), які відрізняються колом суб'єктів і закріплюються відповідними процесуальними актами [3, с. 24].

В.М. Столбовий виокремлює чотири ознаки послідовних операцій адміністративного провадження:

- вони здійснюються послідовно, утворюючи ланцюг дій;
- розташування операцій у цьому ланцюзі логічно визначена;
- різним видам проваджень притаманні різні за характером і призначенням операції;
- здійснення тієї або іншої операції в тому або іншому провадженні визначається адміністративно процесуальними нормами і виступає як момент реалізації матеріальних норм адміністративного права.

Такі операції прийнято називати стадіями адміністративного провадження [4, с. 150].

У якому б порядку не здійснювалося провадження, воно, як правило, проходить такі стадії:

Перша стадія - порушення адміністративного провадження і адміністративне розслідування.

Друга стадія - розгляд справи про адміністративне правопорушення та винесення по ній постанови.

Третя стадія - перегляд справи у зв'язку з оскарженням або опротестуванням постанови по справі.

Четверта стадія - виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Кожна з цих стадій, в свою чергу складається із конкретних етапів, які являють собою окремі процесуальні дії.

Законодавством про адміністративну відповідальність передбачено наступні заходи процесуального забезпечення (ст.259-266 КУпАП):

- доставляння порушника;
- адміністративне затримання;
- особистий огляд і огляд речей;
- вилучення речей і документів;
- відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд їх на сп'яніння;
- привід правопорушника органом внутрішніх справ до органу, який розглядає справу (ст.268 КУпАП).

На жаль, у суспільстві побутує думка про те, що адміністративна відповідальність, заходи з притягнення особи до адміністративної відповідальності, провадження у справах про адміністративні правопорушення занадто незначні. Однак як може бути незначним будь-який факт застосування до особи примусу, а тому вважаємо, що деталізація провадження у справах про адміністративні правопорушення, детальна регламентація цього провадження у законодавчому полі має бути вирішена у найкоротші строки [5, 128].

Аналіз чинного законодавства, яким врегульовано стадії провадження у справах про адміністративні проступки, дає змогу запропонувати такі зміни та доповнення, а саме доповнити КУпАП:

- ст. *** «Зміст провадження у справах про адміністративні проступки», закріпивши нормативно у ній дефініцію цього провадження;
- ст. *** «Порушення справи про адміністративний проступок», у якій передбачити підстави для порушення справи;
- ст. *** «Доручення та запити у справі про адміністративні правопорушення», у якій вказати на доцільність витребування необхідних доказів, інших додаткових матеріалів;
- ст. *** «Компетенція уповноваженої посадової особи щодо прийняття рішення за результатами підготовки справи до розгляду», в якій чітко регламентувати варіанти рішень, що приймаються;
- ст. *** «Роз'яснення правопорушнику порядку та умов виконання постанови про притягнення до адміністративної відповідальності», в якій встановити обов'язок роз'яснення правопорушнику порядку та умов виконання постанови, про що робити відповідну відмітку у матеріалах справи [6, 3].

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Рада УРСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
2. Ковалів М.В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення / М.В. Ковалів.- Л., 2013. – 240 с.
3. Тищенко М.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 / М.М. Тищенко. – Х., 1999. – 24 с.
4. Столбовий В.М. Адміністративне право України: посібник для підготовки до іспитів / В.М. Столбовий. – К.: КНТ, 2009. – 150 с.
5. Самбор М.А. Провадження у справі про адміністративні правопорушення: погляди на поняття. Вісник / М.А. Самбор. – Д., 2015. – 128 с.
6. Гнатюк С.С. Провадження в справах про адміністративні проступки: проблемні питання структури / С.С. Гнатюк. –Л., 2012. – 3 с.

РЕФОРМУВАННЯ ПОДВІЙНОЇ КАСАЦІЇ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Сухан І.С.,

к.ю.н., викладач юридичного факультету УжНУ,

Шешеня О.І.,

студент 2 курсу юридичного факультету УжНУ

Останнім часом активно обговорюються зміни до Конституції України щодо шляхів реформування судової системи й переходу до триланкової системи судоустрою. Вважаю, що при прийнятті відповідних змін слід враховувати те, чи відповідатимуть вони європейським вимогам і стандартам та чи не розбалансуюватимуть вони сформовану судову систему. Тому, на мою думку, при вирішенні цього важливого питання, проводячи судову реформу, слід звертатися до досвіду побудови судової системи провідними європейськими державами, у яких адміністративна юстиція дієво функціонує та є одним з найбільш ефективних механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб від порушень з боку органів державної влади.

При формуванні системи адміністративних судів України за основу брався принцип доступності правосуддя для громадян і незалежності суддів від впливу інших органів влади, закріплений на законодавчому рівні. Так, система адміністративних судів України складається з: місцевих загальних судів як адміністративних судів (компетенція яких визначена ч. 1 ст. 18 КАС України) та окружних адміністративних судів (компетенція яких визначена ч. 2 ст. 18 КАС України) як судів першої інстанції; апеляційних адміністративних судів, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України, які переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), що знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції (ч. 2 ст. 20 КАС України); разом з тим вони

діють також як суди першої інстанції при розгляді справ за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 183-1 КАС України); Вищого адміністративного суду України, який переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції (ч. 3 ст. 20 КАС України) та водночас розглядає як суд першої інстанції справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України, справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ч. 4 ст. 18 КАС України), а також як суд апеляційної інстанції переглядає в апеляційному порядку, зокрема, судові рішення Київського апеляційного адміністративного суду у випадках, передбачених ч. 6 ст. 177 КАС України (ч. 3 ст. 20 КАС України), та судові рішення апеляційних адміністративних судів, розглянуті у першій інстанції.

Крім того, у системі адміністративних судів України існує таке поняття, як «подвійна касація»; відповідні повноваження належать Верховному Суду України. Так, Верховний Суд України переглядає судові рішення адміністративних судів після їх перегляду в касаційному порядку з мотивів: неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права - при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності справ або встановленої законом юрисдикції адміністративних судів; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення з питань, передбачених ст. 171-1 КАС України; невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права (ст. 237 КАС України) [2].

Актуальним також залишається питання доцільності існування в Україні в контексті реформування існуючої судової системи шляхом переходу до триланкової моделі. При цьому висловлюється різне бачення власне триланкової системи судів. Так, Верховний Суд України пропонує, щоб Україна перейшла до триланкової судової системи з відмовою від спеціалізації судів як окремих установ на користь упровадження спеціалізації суддів. Натомість існує думка про перехід до триланкової системи, однак не шляхом об'єднання усіх судів в єдину систему, а шляхом виокремлення адміністративних судів з системи судів загальної юрисдикції, тобто суди адміністративної юрисдикції зберігатимуться як самостійний елемент судоустрою, а на конституційному рівні закріплюватиметься існування окружних, апеляційних та Верховного адміністративного суду України.

Слід звернути увагу на те, що нинішня модель — фактично подвійної касації — є нетиповою для світових традицій інстанційної побудови судової системи. Багатоступенева касація не відповідає принципу правової визначеності

та згідно з принципом верховенства права — практиці європейських та інших демократичних унітарних держав, суттєво погіршує доступ до правосуддя. На практиці це призводить до зволікання із прийняттям остаточного рішення, тривалих затримок у відновленні порушених прав громадян. Тому насамперед потрібно модернізувати чотириланкову систему адміністративного судочинства та створити вертикаль адмінсудів — окружні адміністративні, апеляційні адміністративні та Верховний Адміністративний Суд України [3].

З огляду на особливі завдання адмінсудочинства й позитивний досвід багатьох країн світу Верховний Суд України як касаційна інстанція в системі судів загальної юрисдикції жодним чином не повинен впливати на здійснення судочинства адмінсудами.

Більше того, необхідно виправити ситуацію, коли рішення ВАСУ неправомірно переглядаються сторонами у справі. Мова йде про можливість перегляду рішень Вищого адміністративного України суду Верховним Судом України. Тоді як згідно із ч.4 ст.18 КАС Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції підсудні справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради юстиції, членом якої за посадою відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є Голова ВСУ [1].

При цьому судді ВСУ інколи виступають позивачами в адмінсправах щодо публічної служби та соціальних спорів. У зв'язку із цим виникають закономірні запитання про правомірність перегляду рішень ВАСУ учорашніми позивачами або відповідачами у справі та про неупередженість рішень ВСУ в адміністративних справах. Існування незалежного у процесуальному плані Верховного Адміністративного Суду України розв'яже цю серйозну проблему.

Що стосується порядку вирішення спірних питань, які можуть виникати в діяльності Верховного Адміністративного та Верховного судів, то це має бути визначено законом. Одним з варіантів може стати надання відповідних повноважень Конституційному Суду України або спеціальному міжсудовому арбітражу (сенату) [5].

Виділення системи адмінсудів — це не тільки логічний етап завершення її створення в Україні, а й забезпечення більшої незалежності адмінсудів як від політики, так і від інших судових інституцій. Крім того, адмінсуди значно відрізняються від судів загальної юрисдикції. Відрізняються процес, принципи, підходи, тому об'єднувати адмінсуди із судами загальної юрисдикції некоректно і з точки зору специфіки їхньої роботи.

Важливо розуміти, що незалежність системи адміністративного судочинства піде на користь насамперед громадянам та юридичним особам, які звертаються до адмінсудів по захист своїх прав та законних інтересів. Підвищиться ефективність розгляду спорів, буде простіше забезпечити єдність практики, зросте якість прийнятих рішень. Для громадян автономія адмінсудів має означати більшу ефективність у захисті їхніх прав, свобод та законних інтересів від свавілля чиновників. Це забезпечуватиметься також за рахунок установа вікових, освітніх, кваліфікаційних особливостей доступу до посади судді адмінсуду.

Необхідність забезпечення незалежності адміністративної юстиції зумовлена передусім тим, що саме адмінсуди захищають громадян та юридичних осіб від незаконних рішень органів державної влади. Така позиція обґрунтовується заявленим європейським вектором розвитку держави.

Прикметно, що в Європі адмінсуди створювалися після падіння тоталітарних режимів для забезпечення можливості людини контролювати державу [3].

З радістю можу констатувати: мою позицію щодо виокремлення адміністративних судів із судів загальної юрисдикції поділяють чимало представників і законодавчої, і виконавчої, і судової влади. Ідею незалежності адміністративної юстиції підтримують багато політичних сил, а також громадські та міжнародні організації. Крім того, вона знаходить розуміння й серед членів Конституційної комісії України.

До слова, в контексті розроблення пропозицій стосовно змін до Конституції України особливо наголошу на тому, що не існує моделі ідеальної судової системи. У кожній країні створена унікальна судова система, на формування якої свій вплив мали політико-правові, соціальні чинники, національні традиції та менталітет. Історичний досвід показує, що жодна держава не запроваджує модель державних органів без їх адаптації до конкретного соціально-політичного і правового середовища, без урахування національних особливостей [4].

Як бачимо, виокремлення адмінсудів із системи судів загальної юрисдикції характерне не тільки для держав, які дали світу класичні приклади правової системи (Франція, Німеччина), а й для інших західноєвропейських країн, котрі послідовно розвивали ці традиції (наприклад Бельгія, Греція, Італія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія). Такий самий шлях обрали нові демократичні держави, країни постсоціалістичного простору — Болгарія, Литва, Польща, Чехія. Це зумовлено тим, що така модель досить збалансована та відповідає традиціям правової демократії [3].

Такі пропозиції були та залишаються предметом обговорення суддями адміністративних судів, ученими, науковцями та міжнародними експертами, та, на мою думку, саме вони відповідають досвіду провідних європейських країн, у яких ефективність функціонування адміністративних судів доведена часом та є однією з ознак демократичної держави, побудованої на визнанні принципу верховенства права.

Наостанок зауважу, що процес створення автономної системи адмінсудів показує ступінь готовності нинішньої влади до контролю громадян за її діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» /Із змінами та доповненнями// Офіційний вісник України. - 2010. - № 55/1. - Ст. 1900.
2. Указ Президента України від 1 жовтня 2002 р. № 889/2002 «Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України» // Офіційний вісник України. - 2002. - № 40. - Ст. 1856.
3. Коліушко І.Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. - К.: Факт, 2003. – 536 с.
4. Бевзенко В.М. Адміністративні суди України: навч. посіб. / В.М. Бевзенко. - К.: Алерта, КНТ, 2006. – 271 с.
5. Василевич М.В. Удосконалення правового забезпечення гарантій незалежності судової влади в Україні / М.В. Василевич // Науковий вісник Київськ. нац. ун-ту внутр. справ. - 2010. – № 1. – С. 86-90.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ
ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ**

Сюсько М.М.,
аспірант 2-го року навчання
юридичного факультету УжНУ

Останнім часом людство починає все більше уваги звертати на екологічно чисті джерела енергії. Чорнобильська катастрофа, аварія на Фукусімі, витіки нафти з танкерів, величезні об'єми викидів вуглекислого газу – це лише деякі негативні чинники, які загострюють увагу на проблемі співвідношення потреб енергетики і захисту навколишнього середовища. Сучасні тенденції розвитку енергетичної галузі показують на те, що традиційна енергетика, яка базується на використанні не відновлюваних джерел енергії, до яких насамперед відносяться вугілля, нафта та природний газ, не в змозі забезпечити сталий розвиток світової економіки в цілому, та кожної окремої держави, зокрема, України.

Основною перевагою використання відновлюваних енергоресурсів є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. При використанні відновлюваних джерел енергії відпадає необхідність у видобуванні, переробці, збагаченні та транспортуванні палива, знімається проблема утилізації або захоронення шкідливих відходів традиційних енергетичних виробництв [1, с.11]. Зважаючи на тенденції розвитку відновлювальної енергетики в розвинутих країнах світу, дефіцит енергоресурсів та погану екологію в Україні, розвиток відновлювальної енергетики має бути одним із пріоритетних напрямків розвитку нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У статті автором проаналізовано низку нормативно-правових документів, що показують окремі аспекти відновлювальної енергетики в Україні. Проаналізовано роботи провідних вітчизняних учених, які займалися дослідженням правових аспектів функціонування відновлювальної енергетики, а саме: Білоцький С.Д., Голуб Н. Б., Кишко О.Б., Кудря С.О., Мусієнко Т., Рабіновича М.Д. та інші.

Основною метою дослідження є проведення аналізу нормативно-правових актів, що діють у сфері відновлювальної енергетики в Україні як одного з ключових чинників, що сприяють розвитку відновлювальної енергетики та перспектив розвитку правового регулювання відносин у сфері відновлювальної енергетики в Україні.

Базу національного законодавства України у сфері відновлювальної енергетики складає ціла низка актів. Насамперед, це Закони України – Про альтернативні види палива (2000 р.), Про альтернативні джерела енергії (2003 р.), Про електроенергетику (1997 р.), Податковий кодекс України (2010 р.), а також такі підзаконні нормативні акти, як Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" (2015 р.), Про затвердження плану заходів щодо виконання регіональних та місцевих програм підвищення енергоефективності (2013 р.), постанова національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики від 02.11.2012 № 1421 «Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності та приватних домогосподарств» і інші. В цих актах викладено основні цілі та

принципи діяльності українського законодавства в рамках реалізації цілей сталої енергетики, розвитку відновлювальних джерел енергії.

Проблема термінології у сфері відновлювальної енергетики є досить складною. У міжнародному праві використовують декілька термінів для відновлювальних джерел енергії, а саме: відновлювальні, альтернативні, нові, нетрадиційні тощо. В чинному законодавстві фігурують терміни “нетрадиційні”, “відновлювальні (поновлювальні)” та “альтернативні” джерела енергії, які помилково ототожнюються.

Не дає відповіді на питання який термін доцільніше вживати і Закон України «Про альтернативні джерела енергії», яким визначено правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії, забезпечено сприяння розширення їх використання у паливно-енергетичному комплексі. Даним законом альтернативна енергетика визначається як сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії. Закон описує альтернативні джерела енергії як відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів; [2].

Відтак, в основу визначення альтернативних джерел енергії покладені категорії «відновлювальності», внаслідок невичерпності (як от енергія вітру або сонця), біологічної невідворотності (біомаса) або самостійного невідворотного виникнення у процесі людської життєдіяльності (як от доменний та коксівний газ, газ-метан дегазації вугільних родовищ).

Проте, поняття «альтернативна енергетика» включає, окрім відновлюваних джерел енергії, також усі інші, що можуть замінити традиційні викопні енергоносії – низько потенційне тепло Землі (використовується у теплових насосах), такі вторинні джерела енергії як скидне тепло, побутові та промислові відходи (можуть бути як відновлюваними, так і не відновлюваними), тиск газу доменних печей і тиск природного газу під час його транспортування, шахтний метан, природний газ із невеликих родовищ, торф та інші [3, 13].

Дослідження проблеми визначення понять відновлювальної енергетики є предметом дослідження багатьох вчених. Деякі з них вважають за необхідне синтезувати їх та назвати одним загальним терміном. Так, Кишко-Єрлі О.Б. як варіант вирішення цієї проблеми пропонує застосовувати в законодавстві замість термінів «нетрадиційні», «відновлювані» та «альтернативні» джерела лише один термін - «відновлювані джерела енергії» [4, 145-147].

На наше переконання поняття “альтернативні джерела енергії” не слід ототожнювати з поняттям «відновлювальні джерела енергії», оскільки категорія “альтернативні” є відносною і не виключено, що коли-небудь, наприклад, в силу вичерпання вуглеводнів, ті джерела енергії, які зараз вважаються альтернативними, стануть традиційними. Більш правильним є термін “відновлювальні джерела”, оскільки він вживається на позначення джерел енергії, які поновлюються за рахунок звичайних природних процесів, а це їх суттєва якісна ознака.

На нашу думку, беручи до уваги, що поняття «альтернативні джерела енергії» включають в себе і поняття «відновлювані джерела енергії», і поняття «нетрадиційні джерела енергії», і поняття вторинні енергетичні ресурси, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про альтернативні джерела енергії», і додати до статті 1 визначення змісту терміну «відновлювані джерела енергії».

Варто зазначити, що дослідники ще в середині 2000-х відзначали явну декларативність українського законодавства у сфері ВДЕ [5, с. 41]. Але поступово ситуація почала змінюватися. Так, у Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" однозначно вказується на прямий зв'язок між реалізацією цілей Угоди про асоціацію з ЄС і досягненням цілей сталого розвитку в Україні. А серед 62 реформ, запланованих у дорожній карті її реалізації, окремо виділено Програму енергонезалежності, яка передбачає «перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів... реалізацію проектів з використанням альтернативних джерел енергії... лібералізацію ринків електричної і теплової енергії»

Проте на вітчизняному ринку енергоресурсів роль відновлювальної енергетики залишається на низькому рівні. Згідно з національним енергетичним балансом частка відновлюваних джерел енергії в загальному обсязі виробництва первинної енергії в Україні складає лише біля 2 % [6]. За прогнозами частка енергії з відновлюваних джерел у загальному кінцевому енергоспоживанні (ЗКЕ) збільшиться з 3% у 2009 році (базовий рік згідно з НПДВЕ) до 13,2% у 2030 році [7]. Так, в країнах ЄС до 2020 року планують збільшити до 20% споживання енергії за рахунок нетрадиційних джерел [8]. Ці дані свідчать проте те, що Україна вже дуже сильно відстає від країн Європи.

Варто відзначити, що на розвиток використання відновлюваних джерел енергії, як і інших видів діяльності, негативно впливають теж загальні проблеми, що перешкоджають здійсненню інвестиційної діяльності, а відсутність спеціально розробленої національної стратегії в галузі відновлюваних джерел енергії, адекватної законодавчої бази ще більш ускладнює розвиток цієї сфери.

Крім того, до основних перепон використання відновлюваних джерел енергії варто віднести:

субсидовані ціни на традиційні енергоносії, які не включають в себе відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому середовищу в результаті їх застосування;

неефективне регулювання;

відсутність інформації;

інституційні перешкоди;

складний доступ до фінансування;

недостатній доступ до енергомереж за розумною ціною;

високу первісну вартість у порівнянні з традиційними енергоносіями;

обмежену доступність та періодичну природу деяких відновлюваних джерел енергії;

малопотужну, габаритну природу багатьох технологій використання відновлюваних джерел енергії (той факт, що відновлювані джерела енергії знаходяться в різних місцях означає, що ніколи не буде економії на масштабі).

Оскільки не всі перелічені перешкоди для розширення використання відновлюваних джерел енергії носять виключно економічний характер, для їх успішного подолання поряд із економічними методами варто теж застосовувати і адміністративні методи впливу.

Як зазначає Н. Р. Кобецька саме заходи економічного стимулювання, яка найбільше відображає його суть та значення, на жаль, поки що не знаходить реального застосування на практиці через відсутність врегульованих механізмів її реалізації [9, с. 124].

Таким чином, для відновлюваної енергії, щоб досягти свого максимального потенціалу – зробити найбільш можливий внесок в покращення екологічної та енергетичної безпеки – є необхідним розробити законодавство, яке буде сприяти розвиткові й удосконаленню економічних механізмів використання відновлюваних джерел енергії.

Цікавою видається думка С. О. Кудрі, який у своїй доповіді на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Відновлювана енергетика XXI століття», для ефективною реалізації завдань щодо освоєння енергії відновлюваних джерел в Україні, в першу чергу, необхідно створення вітчизняної моделі розвитку відновлюваної енергетики, як окремої енергетичної галузі – створення нормативно-правової бази з урахуванням особливостей освоєння кожного з видів відновлюваних джерел енергії, визначення основ економічної стимулюючої політики держави і створення законодавчої бази відновлюваної енергетики, основаної на проведенні пільгової політики для виробників та споживачів енергії відновлюваних джерел, визначення механізмів фінансування [10, с. 23].

Узагальнення світового досвіду державного регулювання розвитку альтернативної енергетики, особливо досвіду тих країн, що досягли найкращих результатів, дозволило виявити раціональні підходи, механізми та інструменти для використання в українській державно-управлінській практиці стимулювання розвитку альтернативної енергетики.

Світова практика свідчить, що держава є основним ініціатором розвитку альтернативної енергетики, яка, з одного боку, встановлює правила функціонування альтернативної енергетики, а з іншого – забезпечує необхідну правову та ресурсну підтримку, включаючи фінансування та пільгове оподаткування суб'єктів господарських відносин. Саме державна підтримка розвитку альтернативної енергетики в Україні має стати одним з основних чинників подолання економічної кризи, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

В Енергетичній стратегії України на строк до 2030 року теж відзначається, що розвиток нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії потребує законодавчого створення сприятливих умов інвестування та відповідної державної підтримки розробки та запровадження конкурентоспроможних технологій та зразків обладнання, впровадження їх у виготовлення і на їх основі подальшого розширення масштабів використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії.

До заходів фінансового стимулювання відносять інвестиційні податкові кредити, податкові пільги та ін., проте найбільш ефективним методом підвищення відсотку використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, який використовуються в інших країнах – «зелений тариф», що є прямим заохоченням виробників «чистої» енергії через її закупівлю за вищими тарифами. «Зелені

тарифи» у даний час діють у тій чи іншій формі в 41 країні, у тому числі в більшості країн ЄС, Канаді, Китаї, Ізраїлі та Австралії

В Україні законодавче визначення «зеленого тарифу» з'явилося в 1997 р. Навесні 2009 р. Верховна Рада описала механізм його функціонування. Експерти стверджують, що це один з найпрогресивніших у Європі законів про «зелений тариф». «Зелений» тариф встановлюється для кожного суб'єкта господарювання, який виробляє електричну енергію з альтернативних джерел енергії, за кожним видом альтернативної енергії та для кожного об'єкта електроенергетики (або для кожної черги будівництва електростанції (пускового комплексу)) [3].

Відповідно до ЗУ «Про електроенергетику» "зелений" тариф - спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями)

Для суб'єктів господарювання та приватних домогосподарств, які виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії, "зелений" тариф встановлюється до 1 січня 2030 року. Цікавим положенням ЗУ «Про електроенергетику» є те, що для введених в експлуатацію з 1 липня 2015 року по 31 грудня 2024 року об'єктів електроенергетики, у тому числі введених в експлуатацію з 1 липня 2015 року по 31 грудня 2024 року черг будівництва електричних станцій (пускових комплексів), які виробляють електроенергію з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії - лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями), до "зеленого" тарифу встановлюється надбавка за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва.

Надбавка за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва є фіксованою, у визначених цим Законом відсотках, доплатою до "зеленого" тарифу, пропорційною до рівня використання суб'єктом господарювання на відповідному об'єкті електроенергетики обладнання українського виробництва.

Надбавка за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва встановлюється національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, за умови дотримання таких рівнів використання обладнання українського виробництва:

Розмір надбавки до "зеленого" тарифу, %	Рівень використання обладнання українського виробництва, %
5	30
10	50.

[11]

Отже, відновлювальна енергетика в Україні перебуває на стадії розвитку, а тому можна вважати, що в Україні існує практичний інтерес, що збільшується, до розвитку різного роду проектів у сфері ВДЕ. Зрозуміло, що цей інтерес потребує і відповідної підтримки з боку держави, та забезпечення сталого правового регулювання, а запровадження міжнародних і європейських норм і стандартів у сфері екологічної енергетики є нагальною потребою для України, беручи до уваги обраний європейський вектор розвитку та міжнародні зобов'язання за ДЕХ, Кіотським протоколом, КБР, Конвенцією Еспо і т.п. Прогресивна модель

«зеленого тарифу», яка існує в Україні повинна сприяти інтенсивнішому розвитку відновлювальної енергетики, проте війна на Донбасі та анексія Криму значно послаблює інтерес інвесторів до розвитку бізнесу в цьому напрямі. Окрім того, на нашу думку, законодавець повинен звернути увагу на зарубіжні моделі стимулювання альтернативної енергетики, відмінні від «зеленого» тарифу (зокрема надання пільг і стимулювання приватних інвестицій, які доцільно вкладати у розвиток таких секторів, як вітроенергетика, сонячна електроенергетика, мала гідроенергетика, виробництво біопалива і т.д.) для формування комплексної державної політики у даній галузі.

Список використаних джерел:

1. Кудря С.О. Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії: Підручник / С.О. Кудря. – К.: НТУУ «КПІ», 2012. – 492 с.
2. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року (№ 555IV). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
3. Є. В. Кузьмінський, Н. Б. Голуб, К. О. Щурська Стан, проблеми та перспективи біоенергетики в Україні/ Відновлювана енергетика, 2009, № 4. - с. 70
4. Кишко О. Б. Правове регулювання визначення відновлювальних джерел енергії / О. Б. Кишко // Проблеми та перспективи реформування права України очима молодих вчених : тези доповідей Всеукраїнської студ. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23 березня 2007 р.). – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – С. 145–147.
5. Кишко О.Б. Перспективи розвитку правового регулювання енергосбереження и использования возобновляемых источников энергии / О.Б. Кишко // Энергетическое право. – 2008. – №2 (11). – С. 40-42.
6. Сучасний стан відновлюваної енергетики в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/activity/vidnovlyuvana-enerhetyka/suchasny-stand>.
7. REMAP – 2030 Перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://saee.gov.ua/sites/default/files/UKR%20IRENA%20REMAP%20_%202015.pdf
8. Основні положення Енергетичної стратегії України до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-1/section-3>
9. Кишко О. Б. Щодо визначення поняття «поновлювані джерела енергії» в природоресурсовому законодавстві України / О. Б. Кишко // Держава і право : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 38. – С. 542–545.
10. Кудря С. О. Розвиток відновлюваної енергетики для підвищення енергетичної та екологічної безпеки України / – Відновлювана енергетика XXI століття : матер. 10-ої ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф
11. Закон України «Про електроенергетику» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>

Науковий керівник: Савчин М.В., д.ю.н., професор, директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права УжНУ.

ПРАВОМІРНІСТЬ МАСОВОГО НАГЛЯДУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Трачук В.В.,

студент 3-го року навчання факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Ще донедавна масові спостереження були всього-на-всього частиною літературної антиутопії Джорджа Орвелла у романі «1984». Однак на сьогодні масовий нагляд є невід'ємною частиною політики багатьох держав та перетворюються на буденність. Така тенденція зумовлена неконтрольованим розвитком інформаційних технологій та зростаючою загрозою з боку міжнародного тероризму. Питання про те, чи є вона позитивною або негативною, виходить за межі цього дослідження і відповідь на нього дасть хіба що час. Автор у цій статті розгляне винятково формальну правомірність масових спостережень як за звичайними людьми, так і за публічними особами, з точки зору міжнародного публічного права. Над проблемою юридичного статусу масових спостережень працювали такі експерти у сфері міжнародного публічного права: Дінаг По-Кемпнер, Катаріна Цюлковські, Марко Мілановіч, Ешлі Дікс, Симон Честерман, Крейг Форцезе та інші.

«Нагляд» у юридичному аспекті визначають як «спостереження та збір інформації задля отримання доказів для досягнення конкретної мети» [1]. Варто було б зазначити, що «масовим наглядом» є ті самі дії, однак звернені на невизначене коло осіб. Чи є масовий нагляд забороненим у міжнародному праві? Однозначної відповіді на сьогодні не дасть ніхто. Чітко можна визначити, хіба те, що спеціального міжнародно-правового звичаю або загальної конвенції, які би забороняли таку діяльність не існує. Таким чином, базуючись на «принципі Лотоса» [2, 18], робимо висновок, що не заборонений конкретними нормами міжнародного права масовий нагляд є дозволеним. На практиці, такі держави як США, Велика Британія, Німеччина, Росія та інші так чи інакше проводять масовий нагляд за своїм населенням та населенням інших держав. Інколи певні форми масового нагляду можуть навіть кваліфікуватися як «шпигунство», проблема якого в міжнародному праві не знаходить вирішення уже сотні років [3]. Резолюція Ради Безпеки ООН 1373, дозволяє «будь-які правомірні дії для боротьби з тероризмом». Звідси випливає питання: які ж норми можуть вплинути на правомірність масового нагляду? У цьому дослідженні автор виділив наступні: норми із захисту права на приватне життя, норми, пов'язані із загальними та спеціальними імунітетами та норми із охорони державного суверенітету та суверенної рівності держав.

По-перше, масовий нагляд завжди є втручанням у приватне життя особи, що стало явним після публічного оголошення файлів Вікілікс та Едварда Сноудена. Статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (МПГПП) [4] та Статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ) встановлено право людини на приватне життя [5]. Загальновідомо, що це право не є абсолютним [6]. У міжнародному праві дозволяються втручання у приватне життя з боку держави, але щоб не порушувати вищенаведені норми, таке втручання повинно переслідувати легітимну мету, бути необхідним, пропорційним та передбаченим законом [7]. Такий закон повинен відповідати критеріям доступності, визначеності, ясності та передбачуваності. Масовий нагляд з боку держави

практично завжди спрямований на передбачення і запобігання тероризму та іншим тяжким злочинам, що завжди є легітимною метою [8].

Критерії необхідності та пропорційності передбачають, що міри, прийняті державою стосовно втручання у приватне життя, мають бути одночасно ефективними для досягнення легітимної мети та найменш нав'язливими з можливих. З одного боку, ніщо інше, окрім масового нагляду, на сьогодні не спроможне ефективно захищати від загрози тероризму, коли злочинці активно використовують для зв'язку й пропаганди найсучасніші засоби електронного спілкування. З іншого, традиційний підхід до пропорційності, вироблений у практиці Комітету з прав людини, зобов'язує виражувати пропорційність кожного конкретного втручання в приватне життя, що означає необхідність органам державної влади мати належні підстави вважати, що особа залучена до протизаконних дій, задля встановлення за нею нагляду. Такий підхід унеможлиблює правомірність масового нагляду у контексті прав людини і дозволяє винятково цільовий нагляд за конкретними підозрілими особами. Нещодавно він був знов підтверджений Європейським судом справедливості у справі «Шремс проти Комісара із захисту інформації» [9] та Європейським судом з прав людини [10].

Європейський суд з прав людини все ж допускає масовий нагляд, що впливає зі справи «Вебер та Саравія проти Німеччини» [11]. У цій справі суд розглянув німецьку програму «стратегічного моніторингу», яка передбачала запобіжні заходи, що повинні були забезпечити людину від свавільного втручання в її приватне життя. Зокрема, така програма могла бути авторизована головою відповідної служби тільки за узгодженням із парламентським комітетом і винятково на короткий період часу. Також у законі були прописані усі злочини, які можуть виправдати використання масового нагляду та програма переглядалась трьома незалежними інстанціями кожні шість місяців, а інформація знищувалась у разі її нерелевантності. Подібна деталізована процедура виправдовує використання масового нагляду з точки зору необхідності та пропорційності, як зазначив суд. Однак такі поширені форми нагляду, як використані США та Великобританією, не задовольняють такі критерії. Особливих вимог до закону, яким має бути передбачений масовий нагляд у міжнародному праві не встановлено. Однак його доступність у певних випадках викликає стурбованість [12]. Масовий нагляд часто спрямовується державою не тільки щодо власного населення, але й щодо іноземців на територіях інших держав. Чи будуть закони США достатньо доступними й зрозумілими для жителів Білорусі? Навряд чи. Таким чином, подібні транскордонні масові спостереження скоріш за все не відповідатимуть критеріям законності, виробленим міжнародним правом з прав людини.

Вартим уваги є також питання застосування документів про права людини щодо транскордонних спостережень. У кожному договорі про права людини існує положення про сферу його застосування. Так, у Статті 2 МПГПШ вказано, що держави зобов'язані поважати й забезпечувати права людини всім індивідам на своїй території та під своєю юрисдикцією. Буквальне тлумачення цієї статті не дозволяє застосовувати пакт до осіб, за якими ведеться спостереження іноземною державою. На протипагу такій інтерпретації Комітет з прав людини у своєму офіційному коментарі до Статті 2 вказав, що у разі контролю з боку держави над індивідом, він переходить під юрисдикцію цієї держави і остання зобов'язана

поважати його права [13]. Європейський суд з прав людини у справі «Аль-Скейні та інші проти Великої Британії» підтвердив таке бачення [14]. Комісар з прав людини у своїй доповіді також вказав, що перехоплюючи повідомлення індивідів в інтернеті, держава встановлює контроль над контекстом їх права на приватне життя, що теж тягне за собою юрисдикцію [15]. Таке бачення підтверджується деякими прецедентами у роботі Комітету з прав людини [16, 309]. Отже, масовий нагляд може суперечити традиційному праву людини на приватне життя. Незважаючи на прагнення деяких держав обійти це право, надаючи перевагу транскордонним спостереженням, вони будуть визнані винними у порушенні прав людини. Однак масовий нагляд залишається ефективним засобом боротьби з тероризмом. В інтересах міжнародного товариства знайти компроміс між правами людини і національною безпекою.

Конвенції про права людини захищають усіх і практично всюди. Однак деякі особи, такі як дипломати, консули та вищі державні чини, мають спеціальний статус у міжнародному праві, який сильно впливає на правомірність більшості програм масового нагляду. Так, Віденська конвенція про дипломатичні зносини захищає архіви та документацію посольства, до якої відносяться і офіційні електронні листи дипломатів будь-де і будь-коли [17]. Подібні положення можна знайти і в Конвенції про спеціальні місії [18], і у Віденській конвенції про консульські зносини [19], і в Конвенції про привілеї та імунітети ООН [20]. Однак практично всюди є застереження: держава зобов'язана поважати недоторканність документації та листування, що проходить через її територію чи юрисдикцію. Отже, якщо агенти держави перехоплюють дипломатичне листування на території третіх держав, вони не порушують формальні норми вищенаведених конвенцій. Також варто згадати про звичаєві норми імунітету держав та їх представників від юрисдикції та заходів примусу інших держав, які впливають із суверенної рівності прописаної в Статті 2(2) Статуту ООН [21, 390]. Згідно з ними, спостереження, тобто перехоплення інформації, яка належить державі чи її офіційним представникам, буде неправомірним у контексті міжнародного права. Подібна позиція доводилась представниками Східного Тімору у нещодавній справі перед Міжнародним судом справедливості [22]. Таким чином, оскільки масовий нагляд практично не може оминати окремих осіб, імунітети в міжнародному праві якщо не повністю забороняють таку діяльність, то таки вельми ускладнюють її.

Не менш важливо дослідити і вплив традиційних норм із захисту суверенітету держав на проведення масового нагляду. Порушення суверенітету у міжнародному праві можливо у чотирьох формах: порушенні територіальних кордонів держави, порушення принципу невтручання у внутрішні справи держав, залякування використанням сили та використання сили. Масовий нагляд спроможний порушити територіальний суверенітет та принцип невтручання. У 2008 році Канадський федеральний суд визнав, що збір інформації закордоном є порушенням принципу територіального суверенітету, оскільки є здійсненням юрисдикції на чужій території [23, 50]. З іншого боку, традиційним порушенням територіального суверенітету, є фізичне порушення кордону, що рідко стається протягом сучасного масового нагляду з використанням інформаційних технологій. Якщо інформація збирається з метою контролювання внутрішньої ситуації в іноземній державі, вона може також бути визнаною порушенням принципу невтручання. Однак, як зазначив Міжнародний суд справедливості у

справі Нікарагуа, порушення принципу невтручання передбачає наявність елемента примусу, який вельми важко довести в контексті масових спостережень [24, 195].

Отже, що програми масового нагляду, на кшталт розголошених Сноуденом, здебільшого порушують норми міжнародного права з прав людини, імунітети держав та їх представників та суверенітет держав. Однак це не означає, що будь-який масовий нагляд є забороненим. Цілком можливо проводити спостереження у такій формі, яка б задовольняла необхідні вимоги прав людини та не порушувала формальних норм конвенцій про імунітети. Інтерес суспільства до цих програм з часом все більше зростає і на кожну країну чекає складна дискусія стосовно допустимості такого втручання в приватне життя заради боротьби з найгіршими проявами злочинності. Подібна дискусія вже розгорілась на рівні Генеральної Асамблеї ООН, закінчившись прийняттям резолюції, і запустила процес, який рано чи пізно закінчиться визначенням статусу таких програм у міжнародному праві.

Список використаних джерел

1. Black's Law Dictionary. Surveillance [Електронний ресурс] / Black's Law Dictionary – Режим доступу до ресурсу: <http://thelawdictionary.org/surveillance/>.
2. S.S. “Lotus” (France v Turkey), (1927) PCIJ (Ser A) No 7.
3. Forcese C. Spies Without Borders: International Law and Intelligence Collection / Craig Forcese. // J Nat'l Sec L & Pol'y. – 2011. – №5.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – 1950.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // ООН. – 1966.
6. Стаття 4(2), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // ООН. – 1966.
7. CCPR General Comment No. 16: Article 17 (Right to Privacy) [Електронний ресурс] // UN Human Rights Committee. – 1988.
8. UN Doc A/69/397 // ООН. – 2014.
9. The Court of Justice declares that the Commission’s US Safe Harbour Decision is invalid // Press Release, Court of Justice of the European Union. – 2015.
10. Case of Szabo and Vissy v Hungary [Електронний ресурс] // European Court of Human Rights. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020>.
11. Weber and Saravia v Germany [Електронний ресурс] // European Court of Human Rights. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ilsa.org/jessup/jessup16/Batch%201/WEBER%20AND%20SARAVIA%20v.%20GERMANY.pdf>.
12. UN Doc A/69/397 // ООН. – 2014.
13. General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations // UN Economic and Social Council. – 1990.
14. Al-Skeini and Others v. United Kingdom [Електронний ресурс] // Grand Chamber. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.refworld.org/docid/4e2545502.html>.
15. A/HRC/27/37 // United Nations. – 2013.
16. Deeks A. An International Legal Framework for Surveillance / Ashley Deeks. // Virginia Journal of International Law. – 2015. – №55. – С. 232–368.
17. Віденська конвенція про дипломатичні зносини. – 1961.
18. Конвенція про спеціальні місії. – 1969.

19. Віденська Конвенція про консульські зносини. – 1963.
20. Конвенція про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй. – 1946.
21. Fox & Webb, n 2, at 1-2; Rudolf Bernard et al, Restatement of the Law, Third: The Foreign Relations Law of the United States, Vol 1 (American Law Institute, 1987).
22. Memorial of Timor-Leste (Timor-Leste v Australia) // ICJ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/156/18698.pdf>.
23. Canadian Security Intelligence Service Act (RE) // Federal Court of Ottawa. – 2008.
24. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – 1986. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>.

Науковий керівник: Антонович М. М., доктор права, доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук.

МІСЦЕВА ПУБЛІЧНА ВЛАДА ЯК КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Трачук П. А.,
к.ю.н., професор,
зав. кафедрою адміністративного,
фінансового та інформаційного права
юридичного факультету УжНУ

Історично самоврядування, здійснюючись безпосередньо через самокероване суспільство, притаманне спільнотам людей насамперед через природність такого управління. Маючи громадську природу, воно є саморегулятивним механізмом суспільної життєдіяльності за єдиних для всіх її членів правил поведінки, встановлюваних самою громадою. Отже, історично за умов самоврядування джерело регулятивного впливу на суспільні відносини децентралізоване і знаходиться у самій соціальній спільноті, де відбуваються процеси самоврядування. З огляду на це місцеве самоврядування можна визначити як децентралізовану форму управління.

Децентралізація характеризує процес трансформації механізму реалізації владних повноважень у системі публічної адміністрації, яка складається з керуючої підсистеми (суб'єкти управління) й керованої підсистеми (об'єкти управління) та взаємодії суб'єктів та об'єктів управління. Децентралізація публічної влади як універсальне явище відображає процеси перерозподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Що більше децентралізовано державну владу, тим більша частка економічних методів впливу на керований об'єкт управління, гнучкіша управлінська система, більш розвинуті демократичні інститути, міцніша сама демократія.

Характерні риси місцевої публічної влади визначаються: самостійністю суб'єкта, що не є складовою державного механізму управління; здійсненням публічної влади частиною народу – членами конкретної громади; вирішення громадою (місцевим співтовариством) публічних справ місцевого значення у межах певної території як безпосередньо (референдум, вибори, сходи тощо), так і через органи місцевого самоврядування; наявність особливого суб'єкта – громади – мешканців певної території; наявність особливого об'єкта управління – питання

місцевого значення; самостійністю, вираженою в організаційній відокремленості, а також у праві на фінансово-економічні ресурси; відповідальністю за свою діяльність, що забезпечується різними формами контролю з боку населення; поєднанням засад інституту громадянського суспільства і державної влади, в якому баланс державних і місцевих інтересів забезпечується законом.

Необхідно зазначити, що управління місцевими справами може здійснюватися як за допомогою призначених центральною владою органів і посадовців державної адміністрації на місцях – органів територіального державного управління, що виступають як периферійна ланка державного апарату (повноваження яких реалізується шляхом деконцентрації влади), так і через представницькі та виконавчі органи, що обираються безпосередньо населенням як органи самоврядних адміністративно-територіальних одиниць – органи місцевої публічної влади, повноваження яких реалізуються шляхом децентралізації влади. У цьому контексті варто погодитися з думкою Юрія Панейка [1, с. 90], що характеристика місцевого самоврядування як форми децентралізації державної влади (державного управління) є найвідповіднішим терміном для позначення явища місцевого самоврядування. Враховуючи, що поняття децентралізації державної влади є вихідним для характеристики природи явища місцевої публічної влади, воно має розглядатися як ключовий суб'єкт децентралізації влади. Тобто децентралізувати владу в Україні можна лише здійснивши адміністративну реформу [1].

Між поняттями «адміністративна реформа» та «децентралізація влади» є чіткий нерозривний взаємозв'язок: щоб подолати кризу влади, її треба децентралізувати: водночас децентралізація владних повноважень і є суттю адміністративної реформи. Адміністративна реформа – комплексна перебудова наявної системи адміністрування в державі задля забезпечення ефективного функціонування влади. Отже, вона полягає у реформуванні взаємозв'язків певних інституцій, їхньої структури та взаємодії на всіх рівнях усіх адміністративно-територіальних одиниць, які також мають бути реформовані, і передусім – одиниці базового рівня. Для здійснення адміністративної реформи як сукупності певної структурної організації влади та механізмів її взаємодії із суспільством маємо визначити, що вона стосується всіх гілок влади. Зважаючи на те, що існує три її суб'єкти: народ, державна влада та місцеве самоврядування, реформа структури та характеру взаємодії інституцій цих трьох суб'єктів задля досягнення оптимального їхнього функціонування і є суттю адміністративної реформи, що має бути скерованою на надання якісних адміністративних послуг населенню.

Основними завданнями децентралізації влади є наближення не лише влади до її джерела й носія – народу, а й власне результатів цієї влади – публічних послуг; перетворення територіальних громад на ключового владного суб'єкта на місцевому рівні; максимальне наближення центрів прийняття управлінських рішень до громадян; визначення питань місцевого значення, які громади можуть вирішувати самостійно, у кооперації з іншими громадами чи делегувати органам державної влади. При цьому на наступний рівень влади потрібно передавати лише ті повноваження, які не можуть бути ефективно реалізовані суб'єктами влади базового рівня. Передавання тих чи інших державних повноважень місцевим органам дає змогу розв'язати певні проблеми, а саме: уникнути зайвої концентрації влади на центральному рівні, перевантаження центрального уряду суто місцевими справами; забезпечити участь громадян у здійсненні владних

повноважень, політичному процесі; сприятиме розбудові громадянського суспільства та ефективній взаємодії з ним державних інституцій; сприятиме раціоналізації й оптимізації муніципального управління загалом.

Крім згаданого, децентралізація є ще й механізмом усунення конфлікту «власність – влада». Зважаючи, що головне завдання будь-якої реформи – розв’язання проблеми власності і влади та механізму їхнього взаємofункціонування, можна констатувати: нині наявна суперечність між власністю й владою, коли влада залишилася сформованою для управління державною власністю, а власність, децентралізувавшись, перейшла в приватну. Тому й маємо децентралізувати владу, інакше конфлікт у ланці влади – власність, за якого неефективно працюють і власність, і влада, є неминучим.

Децентралізація необхідна для формування ефективної влади, інакше неможливо реалізувати потужності та людський потенціал України для досягнення належного рівня якості життя її громадян. Вона має бути спрямована на розв’язання політико-правових проблем місцевого самоврядування передусім за рахунок розширення повноважень та фінансових можливостей територіальних громад і, відповідно, їхніх представницьких органів із перетворення місцевого самоврядування на фінансово спроможний, ефективний та відповідальний інститут місцевої публічної влади. У літературі феномену територіальної громади та проблематиці правового статусу територіальних громад як первинних суб’єктів децентралізації влади присвячена значна кількість досліджень. За певного розмаїття думок практично всі автори доходять висновку, що одним із головних завдань адміністративної реформи є забезпечення поступового переходу від централізованого до децентралізованого державного управління шляхом передавання територіальним громадам та їхнім органам необхідних повноважень і матеріально-фінансових ресурсів для самостійного розв’язання ними значної частини громадських справ, що стосуються інтересів місцевого населення, а її метою – зміцнення основ народовладдя через підтримку місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу.

Отже, внаслідок децентралізації влади громада матиме можливість самостійно вирішувати більшість своїх справ та проблем і отримувати якісні публічні послуги [2; С.959]. Ефективна організація влади вважається одним з найважливіших аспектів існування держави, а проблема організації ефективної влади актуальна як для держави в цілому, так і для окремих її регіонів та населених пунктів, при цьому розуміння ролі держави мало б ґрунтуватися на усвідомленні того, що державне втручання повинно здійснюватися лише у випадку, коли воно абсолютно необхідне.

У жодній країні світу управління неможливо здійснювати виключно з центру, і, як зазначив відомий французький вчений та один із найвідоміших теоретиків місцевого самоврядування Токвіль Алексіс де [3; С.90]: «центральна влада, якою б освіченою та вправною вона не була, не в змозі одна охопити всі питання життя великого народу. Вона не може цього зробити тому, що подібне завдання перевищує всі межі людських можливостей. Коли така влада намагається виключно лише своїми силами створити та привести в дію безкінечну множину різних суспільних механізмів, вона змушена буде або задовольнити далеко неповними результатами, або її зусилля будуть просто марні».

Сучасна практика становлення та розвитку місцевого самоврядування у різних державах світу показала, що природа місцевого самоврядування не може

бути визначена однозначно і досить важко виділити власне місцеві справи, які відрізнялися б від загальнодержавних, а функції місцевого самоврядування мають як приватноправовий, так і публічний характер. Усе це свідчить про те, що місцеве самоврядування одночасно містить елементи як державницького, так і громадського утворення, яке відображено у сучасних тлумаченнях цього поняття. Серед багатьох визначень місцевого самоврядування дослідники часто цитують визначення М.Лазаревського. «Місьцеве самоврядування, - вважав він, - є децентралізоване державне управління, де самостійність місцевих органів забезпечена системою такого роду юридичних гарантій, які, усвідомлюючи дійсність децентралізації, разом з тим забезпечують тісний зв'язок органів місцевого державного управління з даною місцевістю та її населенням». [4; С.43]

Порівнюючи це твердження з визначенням Європейської хартії місцевого самоврядування, деякі дослідники доходять висновку, що в громадянському суспільстві та правовій державі місцеве самоврядування є умовою соціального прогресу. Досить переконливо у цьому контексті висловився Ю.Лебединський, що ступінь демократизації визначається не стільки рівнем парламентського механізму, скільки рівнем самоврядування. Тенденція до широкого впровадження реформ децентралізації у багатьох країнах світу спостерігається в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій сферах, а також сприяє становленню ринкових відносин. У кожній окремо взятій країні були свої причини для запровадження цих реформ. До основних причин належать економічні, політичні, необхідність покращення якості надання державних послуг, консолідації суспільства, вирішення етнічних питань тощо. Крім того, децентралізація є основною вимогою для країн-кандидатів на вступ до ЄС. Це відображено у принципах децентралізації, які покладені в основу функціонування системи державного управління країн спільноти і держав-кандидатів на вступ (побудови громадянського суспільства, ефективності, деконцентрації функцій і повноважень держави, надання населенню якісних державних послуг, здійснення адміністративної реформи та втілення в життя принципів реального місцевого самоврядування).

Протягом останніх десятиріч у багатьох країнах світу широко застосовуються різні види децентралізації (адміністративна, політична, фінансова), причини впровадження яких відрізняються залежно від політичного тиску, пріоритетів, впливу низки інших внутрішніх і зовнішніх факторів. Одним із способів упровадження децентралізації державної влади в Україні є всебічне реформування її адміністративної системи. Досягнуті результати та існуюча система організації державної влади, адміністративно-територіального устрою держави не відповідають потребам будівництва, задекларованим демократичним суспільством.

Ефективність і дієвість державного управління можна підвищити шляхом запровадження децентралізації. А для цього необхідно переглянути деякі положення та внести зміни і доповнення до чинного законодавства, зокрема до Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування», прийняття законів України «Про місцеві референдуми», «Про органи місцевої публічної влади» тощо. Для ефективного впровадження процесів децентралізації запропоновано такі рекомендації: продовжити, спираючись на науково обґрунтовані концептуальні засади, системне реформування інститутів публічної влади України, удосконалити її політико-правові основи та провести на

оновлених конституційних засадах парламентську, адміністративну, територіальну, судово-правову реформи і реформу місцевого самоврядування; забезпечити прозорість роботи державних органів щодо розробки засад адміністративної реформи, реформи місцевого самоврядування та поетапного вдосконалення адміністративно-територіального устрою України, враховуючи історичні, географічні, економічні, мовні, релігійні, культурні та інші чинники, а також обґрунтовані пропозиції органів і представників місцевого самоврядування; невідкладно внести зміни до законодавства про місцеві вибори щодо запровадження під час їх проведення максимально ефективних виборчих систем та процедур (через інтеграцію в систему пропорційного представництва механізмів самовисунення за списком, об'єднати вибори ради і голови громади, передбачивши, що кандидат на посаду міського голови першим номером у списку та ін.), які б відповідали Конституції України, а також враховували б особливості окремих адміністративно-територіальних одиниць і водночас сприяли політичному структуруванню суспільства.

Список використаної літератури

1. Панейко Юрій. Теоретичні основи самоврядування. / Ю. Панейко; Українська вільна академія наук в Німеччині. – Мюнхен, Viblos. – 193 с.
2. Матвієнко Анатолій, 2—8 Місцеве самоврядування як ключовий суб'єкт децентралізації влади. Віче. Режим доступу: <http://www.viche.info/jourhal/595/>.
3. Токвіль, Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах / Переклад з французької Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка; Передмова Андре Жардена. — К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. — 590 с.
4. Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. Том 2. Административное право [Электронный ресурс] / Н.И. Лазаревский. – Санкт-Петербург, Типография акц. общ. "Слово", 1910 г. – Режим доступа : <http://www.constitution.garant.ru/book5.htm>

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ

Турянця В.А.,

аспірантка кафедри МПП, правосуддя та адвокатури УжНУ

Міжнародне транспортне перевезення вантажів є процесом, що включає в себе дві складові: власне перевезення вантажів (тобто їх переміщення з пункту завантаження до пункту доставки) та комплекс операцій по забезпеченню такого переміщення. Незважаючи на службовий характер другої складової по відношенню до першої, – вона є необхідною для організації та виконання міжнародного перевезення, оскільки таке є неможливим без виконання ряду допоміжних операцій. Актуальність даної теми зумовлена виключним значенням транспорту для економічного розвитку суспільства, оскільки саме транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, покликаний задовольняти потреби суспільного виробництва через перевезення. Правовідносини у галузі транспортних перевезень формуються навколо замовника послуги та особи, яка здійснює перевезення, маючи на те спеціальний дозвіл. Враховуючи особливий статус такої особи та специфічність її зобов'язань, дані правовідносини характеризуватимуться рядом особливостей, які і будуть

розглянуті в даній доповіді. Окрім того, враховуючи здебільшого міжнародний характер перевезень, доцільним буде аналіз впливу міжнародних норм на національне законодавство з даних питань. Вивченням даної теми займалися такі вчені, як Морозова Н.В., Корнеєв І.Л., Сергеев А.П., Парцій Я.Є., Тихін В.Г., Белих В.С. Нормативну базу дослідження складають Цивільний кодекс України, Закон України "Про транспортно-експедиторську діяльність". Відносини в галузі транспортно-експедиторської діяльності також регулюються законами "Про транспорт", "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про транзит вантажів", а також іншими нормативно-правовими актами.

Транспортно-експедиційне обслуговування в міжнародних перевезеннях не знайшло нормативної регламентації в спеціальних міжнародних конвенціях чи угодах, а тому спроби регулювання цього виду міжнародних транспортних послуг були зроблені FIATA, – неурядовою організацією, яка була заснована національними асоціаціями експедиторів в 1926 р. з метою забезпечення інтересів експедиторів на ринку міжнародних транспортних послуг. У різний час нею розроблений ряд експедиторських документів, з яких на практиці найбільш широко застосовуються такі, як доручення на експедирування (FIATA Forwarding Instruction - FFI), яка фактично являється офертою; експедиторський сертифікат отримання вантажу (Forwarder's Certificate of Receipt – FIATA FCR) документ-згода експедитора на виконання експедиторського доручення та експедиторська складська розписка (Forwarder's Warehouse Receipt – FIATA FWR), якщо експедитор бере на себе зобов'язання по зберіганню вантажу [5;38]. Окрім того, в 1996 р. FIATA прийняла Типові правила щодо послуг вантажного експедирування, які хоча і носять рекомендаційний характер, однак по суті є основним регулятивним документом для відносин, що виникають в сфері надання даних транспортних послуг. Правила адресовані національним експедиторським асоціаціям для використання їх при підготовці національних законодавчих актів. Типові правила складаються з чотирьох частин. Перша містить загальні положення, друга присвячена відповідальності вантажного експедитора, третя - обов'язкам і відповідальності клієнта, четверта - питанням юрисдикції [3].

Типові правила застосовуються у випадку, якщо їх положення прямо включені в контракт, однак на практиці багато експедиторських фірм на їх підставі розробляють свої Стандартні умови надання експедиторських послуг.

В Україні основну нормативну базу в сфері транспортного експедирування складають Цивільний кодекс України та Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність».

Як вбачається із наведених джерел, предметом договору міжнародної транспортної експедиції є послуги, пов'язані з організацією та виконанням міжнародного перевезення вантажу. Вказівки на такі послуги містяться в Типових правилах та Стандартних умовах надання послуг (також затверджених FIATA). Це, зокрема, послуги, що стосуються перевезення, накопичення, зберігання, обробки, пакування та розподілу вантажу, а також пов'язані з ними допоміжні і консультативні послуги з митних та фінансових питань, декларування та страхування вантажів, тощо. Таким чином, прослідковується поділ на послуги юридичного і фактичного характеру. Систематизований перелік таких послуг закріплений в національних законодавчих системах, в т.ч. – і в Україні (див. ст.8 ЗУ «Про транспортно-експедиторську діяльність»)[2].

Згідно ст. 929 Цивільного кодексу України, договором транспортного експедирування є домовленість, де одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу [1;371]. Предметом договору транспортної експедиції є надання експедитором клієнту послуг, пов'язаних із організацією та здійсненням транспортного процесу. Договір транспортної експедиції є двостороннім та відплатним. Договір транспортного експедирування є консенсуальним, однак може бути і реальним (якщо експедитор самостійно здає вантаж у перевезення) і публічним (якщо послуги надаються комерційними експедиторськими фірмами).

Діяльність експедитора має подвійну природу: експедитор діє і як посередник, і поряд з цим також надає послуги з організації перевезення вантажу. Це означає, що в договорі транспортного експедирування прослідковуються риси договору комісії (наприклад, експедитор зобов'язаний виконання доручення замовника у повній відповідності до його вказівок (ст.1014 ЦКУ). Наприклад, на відміну від експедитора комісіонер має право притримання (ст.1019 ЦКУ). Поряд з цим існує твердження про наявність даного права і в експедитора, якщо той виступає, як кредитор (ст. 594 ЦКУ). У практиці міжнародних перевезень транспортно-експедиторські послуги надаються і перевізникам. В даному випадку договір транспортної експедиції виконує роль допоміжного по відношенню до договору перевезення і у відносинах з перевізниками експедитори виступають в якості транспортних агентів. Часто сторони укладають договір транспортного агентування [5;40]. Попри те, що за своєю правовою природою договір транспортного експедирування близький до договорів доручення, комісії, агентування, коло його послуг обмежується рамками транспортної діяльності, у той час як, вищеперераховані договори не мають таких обмежень. Таким чином, нормативна регламентація транспортно-експедиторського обслуговування в якості окремого договору, - є цілком обґрунтованим.

Як вже зазначалося, транспортний експедитор, внаслідок укладення двох договорів, отримує подвійний правовий статус. Уклавши з вантажовласником договір транспортної експедиції, він виступає в якості експедитора, а за договором транспортного агентування, укладеним з перевізником, він являється транспортним агентом останнього[4].

Згідно міжнародної практики та вимог національного законодавства, в якості експедитора виступає суб'єкт господарювання, який отримав спеціальний дозвільний документ на здійснення експедиторської діяльності [2;562]. За загальним правилом транспортні експедитори не мають значних активів, оскільки використовують ресурси транспортних компаній, які мають значні активи у вигляді транспортних засобів і забезпечують фізичне перевезення вантажу[4]. З метою виконання своїх обов'язків експедитор має право залучити інших осіб, якщо інше не передбачено договором. Згідно засад міжнародного транспортного права, покладання експедитором на третіх осіб своїх обов'язків за договором транспортної експедиції не звільняє його від відповідальності перед клієнтом за їх виконання.

Клієнтом за договором транспортної експедиції може бути як юридична, так і фізична особа. Найчастіше в якості клієнта виступає вантажовідправник або вантажоодержувач. Ним може бути власник вантажу. За умовами базису міжнародного договору купівлі-продажу клієнтом є або покупець, або продавець.

Якщо базис відноситься до груп термінів ІНКОТЕРМС Е і F, - це покупець. При базисі, що відноситься до груп С і D, таким є продавець [5;42].

Щодо перевізника, то ним являється компанія, яка безпосередньо займається перевезенням вантажів. Незалежно від того чи перевозить він товари власними транспортними засобами (як виконавчий перевізник) або ж бере на себе обов'язок перевізника в результаті угоди (як договірний перевізник), - перевізник несе відповідальність за весь маршрут, незалежно від факту володіння ним транспортними засобами [3].

Договір міжнародної транспортної експедиції завжди укладається в письмовій формі. У практиці міжнародного транспортно-експедиційного обслуговування часто застосовується форма довгострокового контракту, в якому містяться умови транспортного експедирування, права та обов'язки сторін, загальні умови відповідальності, порядок оформлення разових експедиторських доручень (заявок). А от вже у заявках вказуються послуги, види та кількість вантажу, напрям і термін, розмір винагороди і т.д. для кожного конкретного перевезення[4] [2;563].

Зміст договору міжнародної транспортної експедиції складають права та обов'язки сторін. Обов'язки експедитора визначаються видами операцій з вантажем, місцем та видом відправки, типом транспортного засобу, що виконує перевезення, тощо. Цілком зрозуміло, що в кожному окремому випадку на експедитора покладається обов'язок вчинення певних, процедурно обумовлених, дій та збору конкретного пакету документів.

Поряд з виконанням покладених на нього обов'язків, експедитор наділений і відповідними правами. Перш за все, він має право відступати від вказівок клієнта, якщо за обставинами справи це необхідно в інтересах самого клієнта (при відсутності можливості попереднього запиту про це клієнта або відсутності у розумний строк відповіді клієнта на запит). У разі неточності вказівок клієнта експедитор має право за рахунок і на ризик клієнта діяти так, як він вважає за необхідне в інтересах клієнта.

Основні обов'язки клієнта полягають в наданні експедитору необхідної документації та достовірної інформації про вантаж і його властивості (рахунок-фактура, сертифікат якості та ін.). Орієнтиром тут служать переліки документів, визначені митними, санітарними, карантинними та іншими адміністративними органами. Відсутність відповідних відомостей дає право експедитору не приступати до експедиторського обслуговування. При необхідності клієнт видає експедитору довіреність на вчинення визначених операцій. Також істотним обов'язком клієнта є оплата експедитору винагороди, обумовленої договором. Клієнт зобов'язаний відшкодувати експедитору всі понесені ним витрати у зв'язку з виконанням послуг (враховуючи непередбачені витрати, за умови, що експедитор діяв в інтересах клієнта). Крім того, клієнт зобов'язаний відшкодувати збитки по загальній аварії (ч.3 Типових правил) [3].

Ціна договору міжнародної транспортної експедиції - це винагорода експедитора за надані ним транспортно-експедиційні послуги. Розмір винагороди встановлюється сторонами договору. При цьому можуть використовуватися тарифи експедитора на окремі операції. Зазвичай у договорі сторони визначають порядок і строк виставлення експедитором рахунку клієнту за надані послуги, терміни його оплати, валюту платежів[4].

Припинення договору міжнародної транспортної експедиції здійснюється шляхом його належного виконання. Крім того, він може бути розірваний в односторонньому порядку (після попередження іншої сторони та при наявності збитків, викликаних розірванням договору, - з їх відшкодуванням).

Характер відповідальності сторін за договором міжнародної транспортної експедиції відрізняється від регулювання такої національним законодавством.

За загальним правилом експедитор несе відповідальність на загальних засадах цивільно-правової відповідальності, відповідно до яких експедитор, який заподіяв клієнту шкоду, зобов'язаний відшкодувати йому реальний збиток і упушену вигоду. Із зазначеного принципу повного відшкодування шкоди є одне виключення, - якщо експедитор доведе, що порушення зобов'язання сталося не з його вини або викликане неналежним виконанням договору перевезення. Правила ж встановлюють обмежену відповідальність перевізника за договором перевезення вантажу. У цій ситуації відповідальність експедитора обмежується відшкодуванням фактично заподіяної шкоди або межами неустойки, передбаченими транспортним законодавством. Отже, за зазначеним винятком експедитор несе повну відповідальність перед клієнтом.

А от відповідальність експедитора за договором міжнародної транспортної експедиції вже носить обмежений характер - і це є не винятком, а правилом. Так, згідно п. 8.1 Типових правил «експедитор не несе відповідальності за побічний або непрямий збиток, перерахований далі, але не вичерпується цим перерахуванням: упушена вигода і втрата ринку». Таким чином, експедитор несе обмежену відповідальність, яка зводиться тільки до відшкодування реального збитку. Більше того, це відшкодування також має межі. Так, експедитор не повинен нести відповідальності за будь-які втрати або пошкодження вантажу в сумі, що перевищує еквівалент 2 СДР за 1 кг брутто ваги втраченого або пошкодженого вантажу (вантаж вважається втраченим, якщо він не був доставлений протягом дев'яти календарних днів з дня, коли він повинен бути доставлений за умовами контракту) [3].

Типовими правилами встановлено обмеження відповідальності експедитора за затримку доставки вантажу в пункт призначення. Така відповідальність обмежується сумою, що не перевищує винагороди за послугу, через яку ця затримка виникла. Також Типовими правилами закріплено обмеження відповідальності за заподіяння інших видів збитку. У цих випадках вона не повинна перевищувати загальну суму в 1 СДР за кожен випадок заподіяння шкоди.

Разом з тим експедитор "не відповідальний за дії і упушення третіх осіб, таких як перераховані, але не обмежуючись ними, сторони: перевізники, службовці складу, стивідори, адміністрація порту та інші вантажні експедитори, якщо він виявляв належну старанність у виборі, інструктажі або спостереженні за такими третіми сторонами "(п. 6.2 Типових правил). Відповідальність експедитора, що виступає в ролі принципала, регулюється Типовими правилами в окремому пункті - п. 7. Відповідно до його положень експедитор несе відповідальність, як принципал не тільки тоді, коли фактично виконує перевезення своїми власними транспортними засобами, але і якщо він прямо чи опосередковано прийняв на себе відповідальність перевізника (перевізник за договором) [3].

Щодо інших послуг, як наприклад, зберігання, упаковка або розподіл вантажу, тощо, експедитор несе відповідальність як принципал, якщо такі послуги були виконані ним самим з використанням власного обладнання чи працівників, тощо. В цілому ж незалежно від виду послуги експедитор, як принципал, зобов'язаний нести відповідальність за дії та упушення третіх сторін, яких він залучив для виконання договору про перевезення або інших послуг такого роду, як ніби такі дії та упушення були його власними.

Типові правила встановлюють випадки, коли експедитор, у тому числі виступає в ролі принципала, не несе відповідальності. По-перше, він не несе відповідальності за цінний чи небезпечний вантаж, якщо він таким не заявлений експедитору при укладенні контракту. По-друге, це випадки заподіяння шкоди з причини затримки, якщо немає спеціального застереження в письмовій формі.

Що стосується відповідальності клієнта, то вона настає у зв'язку з порушенням ним обов'язку щодо надання експедитору інформації, необхідної для виконання обов'язків по наданню експедиторських послуг (неточність інформації про властивості вантажу, умови його перевезення, її неповнота, неправильність інструкцій для експедитора). Клієнт несе перед експедитором відповідальність за всі виниклі у зв'язку з перерахованими порушеннями витрати і офіційні витрати. Крім того, клієнт, як зазначено в Типових правилах, несе відповідальність за передачу експедитору вантажу, що викликав смерть або особистий шкоду, пошкодження власності, забруднення навколишнього середовища або інші шкідливі наслідки.

Термін давності у справах цієї категорії становить дев'ять місяців з моменту здачі вантажу експедитору чи дати, коли невиконання доставки вантажу дає одержувачу право вважати вантаж втраченим. Питання юрисдикції по цих справах також вирішується в Типових правилах: позови проти експедитора можуть порушуватися лише в місці розташування основного комерційного підприємства вантажного експедитора і розглядаються відповідно до законів країни такого розташування[3].

Отже, як свідчить практика, здійснення перевезення – це не лише процес просторового переміщення вантажу, але і здійснення ряду додаткових операцій з організації та виконання такого перевезення. Операції по забезпеченню перевезення здійснюються спеціалізованими суб'єктами, які займаються транспортно-експедиційною діяльністю на договірній основі. Транспортно-експедиційне обслуговування перевезень вантажів являє собою комплексну систему доставки, що включає перевезення вантажу від вантажовідправника до вантажоодержувача і виконання пов'язаних з цим вантажно-розвантажувальних робіт, збереження, страхування та декларування вантажів, ведення розрахунків, тощо. Експедитор є сполучною ланкою між відправником вантажу, перевізником та вантажоодержувачем. Враховуючи міжнародний характер транспортно-експедиційного обслуговування, цілком зрозуміло чому національне транспортне законодавство України базується на міжнародних засадах та нормативних актах (що, в свою чергу, сприяє укріпленню міжнародних економічних зв'язків та створює оптимальні умови для регулювання транспортно-експедиційних відносин).

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№40-44. – ст.356.

2. Закон України «Про транспортно-експедиційну діяльність» від 01.07.2004 № 1955-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – №52. – ст.562.

3. Fiata Model Rules For Freight Forwarding Services. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forwarderlaw.com/library/view.php?article_id=180. – Назва з екрана.

4. Загальні умови транспортного експедирування Асоціації міжнародних експедиторів України (АМЕУ) від 20.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmtltd.com.ua/ru/information/dokumentyi/obshhie-usloviya-transportnoy-ekpeditcii>. – Назва з екрана.

5. Белых В.С. Транспортное законодательство России и зарубежных государств, ЕС, ШОС, ЕврАзЭС (сравнительно-правовой анализ) // В. Белых. – М.: Проспект, 2009. – 152 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Менджул М.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ІНСТИТУТУ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА

Фенич Я.В.,

викл. кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права УжНУ

Сучасне суспільство, в міру демократизації міжнародних відносин та прогресивного розвитку міжнародного права, потребує зростання ролі людини як активного елемента, яка сама вирішує свій політичний статус та шлях розвитку. Це знаходить свій вияв в розумінні людини як громадянина, що має надзвичайно важливе значення для характеристики її соціальної сутності та правового становища. Громадянство є тією підставою, яка дозволяє особі, що має статус громадянина, повною мірою прилучатися до політичного, економічного, правового та культурного життя суспільства і держави. У певних країнах світу спостерігаються випадки біпатризму, тобто особа може за власним бажанням та при відсутності прямих заборон в державах її приналежності, перебувати одночасно в громадянстві двох і більше держав. Тому питання інституту біпатризму, чи власне як дискутують більшість вітчизняних науковців – подвійного громадянства, або множинного громадянства є важливою і водночас цікавою темою для аналізу, оскільки воно гостро стоїть перед світовою спільнотою на сучасному етапі розвитку.

Окремі аспекти подвійного громадянства досліджували у своїх працях науковці О.А. Коломієць, П.Чалий, В. Ільницький, С. Мітряєва, М. Лендьял та інші. Як відомо, ставлення до подвійного громадянства – це суть державно-правової політики держави у сфері громадянства. Воно залежить від особливостей політики, культури, демографічної, етнографічної ситуації, географічного положення та інших чинників [8, 10]. А за часів, коли кожна країна вибудовує власну політику ставлення до факту подвійного громадянства, змінюючи при цьому власне законодавство про громадянство, як це вже зробила переважна частина країн центрально-східної Європи, дедалі важливішим є усвідомлення теоретичних засад, що лежать в основі цього інституту та закладені в його юридичний зміст. Адже відсутність єдиного загальноприйнятого терміну «громадянство» та розбіжність думок західних юристів щодо змісту власне

самого поняття «громадянства» природньо тягне за собою виникнення дискусій і щодо розуміння похідного від нього поняття – інституту подвійного чи множинного громадянства.

Історично множинне громадянство виникло майже одночасно з появою громадянства. Цікавим є те, що регламентація питань множинного громадянства відома ще в Стародавній Греції. На підтвердження чого наводимо переписку македонського царя Філіпа V з містом Лариса: «Цар пише, що йому доповіли, що «ваше місто через війну потребує багатьох жителів», тому він передбачає дарувати право громадянства фессалійцям, які проживають в місті - «це буде корисно і мені, і місту, і земля буде краще оброблятися» [4, 31]. При цьому вже спостерігається факт надання громадянства, як заохочення на проживання у відповідному місті з виконанням, взятих на себе при цьому зобов'язань перед ним.

Щодо розуміння різноманітності думок на рахунок тлумачення власне терміну «подвійне громадянство» наведемо деякі з них. Велика юридична енциклопедія передбачає, що подвійне громадянство в міжнародному праві має назву «біпатризм» (від лат. *bi...*, від *bis* – двічі та грец. *Πατρίς* (*patris*) – батьківщина). Тобто у буквальному розумінні йдеться про те, що особи перебувають одночасно в громадянстві двох і більше держав [12, 604-605].

Вітчизняні науковці-правники також визначають біпатризм (подвійне громадянство) як належність особи одночасно до двох і більше держав. До таких осіб застосовується також термін «особи з множинним громадянством» [6, 99].

Подвійне громадянство визначають як правовий статус особи, при якому вона одночасно володіє громадянством більш ніж однієї держави [9, 32]. Джерело подвійного громадянства криється, як правило, у внутрішньому законодавстві кожної з двох держав. Подвійне громадянство виникає тоді, коли в законодавстві відповідної держави не міститься повного набору обмежень, що перешкоджають його виникненню.

Белов А.В. наголошує на тому, що подвійне (множинне) громадянство - це особливий правовий статус особи, пов'язаний з перебуванням її одночасно в громадянстві двох (декількох) держав [2, 11] та не треба плутати два поняття: подвійне громадянство та друге громадянство. З юридичної точки зору, це два різних поняття. При наявності громадянств, громадянин двох держав може вибрати, у збройних силах якої країни йому служити. Тобто, щоб мати подвійне громадянство, потрібно, щоб дві країни, громадянином яких особа хоче бути, мали у своєму законодавстві норми, які б давали можливість існувати подвійному громадянству. Наявність двох паспортів у своїй кишені не завжди наділяє особу всіма можливими правами, які можуть виникнути. Наявність двох паспортів – це ще не гарантія безпроблемного перебування в будь-якій третій країні. Та, звичайно, необхідно зауважити, що найефективнішим способом усунення будь-яких колізійних питань в сфері подвійного громадянства при приналежності особи до громадянств двох і більше держав з обов'язковим виконанням зобов'язань щодо них є укладення міжнародних договорів між цими державами, де чітко будуть розписані права, обов'язки та гарантії осіб, що виявили бажання стати біпатридом.

Тобто, подвійне громадянство можна визначити, як правове становище особи, яке свідчить про те, що вона є громадянином двох або більше держав відповідно до їхніх законів. Причому ці держави мають визнавати дану особу не

тільки як свого громадянина, а й як громадянина інших держав. Саме ця обставина і розмежовує поняття «подвійне громадянство» та «друге громадянство». Друге громадянство не дає особі в жодній із держав свого громадянства правовий статус біпатрида.

Подвійне громадянство визначається таким правовим статусом особи, за яким вона одночасно перебуває у громадянстві двох і більше держав. Оскільки змістом громадянства є сукупність прав та обов'язків особи стосовно держави, то поняття подвійного громадянства слід визначити як стійкий фактичний правовий зв'язок особи з двома державами, що проявляється у взаємних правах та обов'язках особи по відношенню до кожної з вказаних держав [7, 211]. Таке визначення є найбільш коректним з точки зору змісту, що вкладається у власне інститут громадянства.

Термін «подвійне громадянство» вже став звичним у зарубіжній та вітчизняній правовій літературі, де подвійне громадянство інколи, чи навіть зазвичай ототожнюють з множинним громадянством. Що ж до цього спірного аспекту, то термін «подвійне громадянство» вживають законодавці різних держав, у тому числі і в Україні. Існують випадки, коли особа має більше ніж два громадянства. Тоді подвійне громадянство є окремим випадком множинного громадянства. Термін «множинне громадянство» є ширшим за своїм значенням і відображає сучасні підходи до розгляду цього питання. Цей висновок підтверджує п. 8 ст. 2 Європейської конвенції про громадянство від 1997 р., у якому поняття «множинне громадянство» встановлено, як одночасна належність особи до громадянства двох або більше держав [3], тобто наявність в однієї особи одночасно громадянства двох чи більше держав.

Водночас у вітчизняній правовій літературі йдеться «...про більш логічне застосування щодо України терміна подвійне громадянство» [1, 104]. По-перше, у законодавстві України, як зазначає П. Ф. Чалий, ужито термін «подвійне громадянство», що пов'язано з процесом розвитку інституту громадянства в країнах, які є колишніми республіками СРСР [11, 40]. По-друге, саме цей термін найчастіше використовують в українській юридичній літературі [5, 239]. На думку М. І. Суржинського, вживання терміна «подвійне громадянство» як узагальнювального у вітчизняній юридичній науці може спричинити неусвідомлене звуження поля правового дослідження, а отже, однобічний і спрощений розгляд питань множинного громадянства [10, 53]. Тому, на нашу думку, термін «множинне громадянство» є більш узагальнювальний по відношенню до терміну «подвійне громадянство».

Отже, проаналізувавши деякі теоретичні аспекти «подвійного громадянства» та пов'язаних з ним понять можна сформулювати наступне доктринальне визначення: подвійне громадянство – це стійкий фактичний правовий зв'язок особи з двома державами, що проявляється у взаємних правах та обов'язках особи по відношенню до кожної з вказаних держав, за відсутності обмежень у законодавстві відповідних держав та з закріпленням в міжнародних угодах між відповідними державами. А множинне громадянство, в свою чергу, визначити як більш узагальнювальний термін, визначення якого вже передбачено у п.8 ст.2 Європейської конвенції про громадянство.

Список використаних джерел:

1. Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України // Бедрій Р. Б. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 164 с.

2. Белов А. В. Международно-правовые аспекты двойного гражданства : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – СПб, 2002. – 12 с.
3. Європейська конвенція про громадянство// Відомості Верховної Ради України від 28.03.2008. – 2008. – №13. – 359 с.
4. Исаков Б.А. Проблемы реализации института двойного (множественного) гражданства в Кыргызской республике // Вестник КРСУ. – 2009. Том 9. – № 4. – С. 31-34
5. Конституційне право України // за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наук. думка, 2000. – 732 с.
6. Конституційне право України : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – К. : ВД “Ін Юре”, 2002. – 544с.
7. Огнівець І. В. Подвійне громадянство: міжнародний досвід // Дипломатична акад. України. Науковий вісник. - К., 2000. - Вип.4: Європа: поступ у ХХІ століття (історія, сучасний стан, перспективи). - С.211-215
8. Подвійне громадянство, як валіза з подвійним дном? // Юридичний вісник України. – 2004. – № 45. – С. 10.
9. Романюк С.О. Інститут подвійного громадянства у сучасному праві // Севастопольський інститут банківської справи УАБС НБУ. – 2010. - № 6. – С. 32-38
10. Суржинський М. І. Інститут громадянства України : конституційно-правовий аспект // Суржинський М. І., НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Наук. думка, 2011. – 214 с.
11. Чалий П. Елемент державності – інститут громадянства / П. Чалий // Політика і час. – 2001. – № 1. – С. 38–46.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. // . – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Лазур Я.В.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА КІБЕРАТАКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Франчук Х.І.,

студентка 3 р.н. факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У час, коли не тільки пересічні громадяни, а й держави, їх інституції та важливі стратегічні об'єкти почали функціонувати онлайн, питання кібербезпеки стало особливо актуальним [22, 1117-1119]. Питання відповідальності за кіберзлочини, які зараз становлять більшу загрозу ніж використання традиційної зброї, назріло після серії таких атак, як атака на Естонію в 2007 [21, 2], на ядерні центрифуги Ірану 2010 та на Sony Pictures 2014 року [21]. За допомогою кібератаки можна не лише втратитися у суверенітет держави, змусити її вчинити або утриматися від вчинення певних дій, але й паралізувати державу, зруйнувати міста і навіть розпочати війну [22, 1117-1119]. На даний час жодна держава не понесла відповідальності за такі дії, адже питання атрибуції у кіберсфері є надзвичайно проблематичним. Зазначену проблематику досліджували такі видатні науковці та експерти у кіберсфері як М. Шміт, М. Роскіні, С. Вотс, Х.

Дінніс, Дж. Бонд, Т. Ремус, Б. Рабоїн, Д. Грехем, М. Гросс, К. Зіолковскі, Р. Бучан, Е. Дженсен та інші.

Метою даної статті є висвітлення проблемних аспектів атрибуції та легальності використання кібератак у міжнародному праві для того, щоб захистити та, врешті-решт, визначити шляхи притягнення винних держав міжнародно-правової відповідальності.

Відповідно до «Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» (далі – Статей про відповідальність держав) відповідальність держав може наставати лише за наявності двох обов'язкових елементів, а саме: 1) таке діяння повинне присвоюватися державі та 2) воно повинне порушувати міжнародно-правовий обов'язок цієї держави [2]. Такі ж елементи закріплені в статті 6 Таллінської інструкції про міжнародне право, застосовне для врегулювання кібервоєн, яке є єдиним джерелом на даний час, що врегульовує такі питання (далі – Інструкція) [21, 29]. Дана інструкція інтерпретує традиційні звичаєві норми міжнародного права у такий спосіб, щоб вони могли застосовуватися до дій держав у кіберсфері [21, 15].

Відповідно до Інструкції, всі дії або бездіяльність державних органів автоматично і обов'язково є приналежними державі [21, 30]. Перш за все, кібератака може належати державі якщо вона була дією державного органу [2]. Концепція «державного органу» є дуже широкою у праві про відповідальність держав. Відповідно до неї будь-яка особа або організація, яка має певний статус згідно із внутрішньо-державним законодавством, буде вважатися органом держави незалежно від функцій та місця в державній ієрархії [8]. Міжнародна група кіберекспертів також досягнула згоди щодо того, що простий факт походження кібератаки з державної інфраструктури не буде достатнім доказом причетності держави до атаки, проте він є доказом того, що держава, як мінімум, асоціюється з даною атакою [21, 34].

По-друге, у статті 8 Статей про відповідальність держав зазначено, що *«дії особи чи групи осіб повинні розглядатися як дії держави відповідно до міжнародного права, якщо ця особа чи група осіб діяла відповідно до інструкцій чи була координована і контрольована цією державою при вчиненні міжнародно-протиправного акту»* [2]. Наприклад, держави можуть домовитися з приватною компанією хакерів, щоб останні здійснили атаку, або ж закликати приватних осіб здійснити кібератаку проти іншої держави (так звані «кіберволонтери») [21, 31]. Міжнародний суд справедливості (Далі – МСС) у справі Нікарагуа проти США визначив, що в контексті військових операцій держава відповідатиме за дії таких недержаних суб'єктів коли їх дії будуть під «ефективним контролем» держави [13, 80]. Докази при цьому повинні бути чіткими і переконливими [17, 248]. Такий стандарт існує не для того, щоб поставити у невигідне становище позивача, а для того, щоб захистити відповідача від помилкового присвоєння йому правопорушення [15, 614-15]. Таке застереження є досить актуальним, враховуючи той факт, що індивіди можуть робити кібератаки симулюючи ситуацію, нібито держава або державний орган є відповідальними за наслідки, використовуючи таку техніку як «кіберспуфінг» [18, 708].

Варто зазначити, що, на нашу думку, в найкращих інтересах міжнародного товариства було б застосувати менш строгий стандарт, вироблений Міжнародним Трибуналом по колишній Югославії у справі Тадіча [23, 197]. Лише використовуючи такий стандарт постраждали держави мали б можливість

притягнути винних до відповідальності. Суд у справі Тадіча визначив, що держава відповідатиме за дії недержавних суб'єктів не лише коли вона їх фінансуватиме чи обмундируватиме, але й коли вона організувала, координувала і надавала їм підтримку [25]. Прикладами таких атак, які б координувалася і спрямовувалася державою є атака США на ядерні центрифуги Ірану [10, 57], а також атака російських хакерів на Естонію, країну, в якій всі важливі державні операції здійснюються онлайн [17, 17].

Талліннська інструкція виділяє також і третій спосіб притягнення держави до відповідальності, а саме: держава нестиме відповідальність у випадку, коли вона знала або мала знати про можливе використання кіберінфраструктури на шкоду іншим державам [19]. Даний принцип був вперше розроблений МСС у справі Каналу Корфу [24, 98-123]. Цікавим є також і те, що Суд дозволив використовувати обставинні докази для доведення винуватості Великобританії при порушенні цього принципу [16, 117].

Проте навіть якщо постраждала держава знайде відповідні докази на підтвердження причетності держави до атаки, їй потрібно буде також довести, що така атака становить порушення міжнародних зобов'язань [2]. Відповідно до Талліннської інструкції кібератака може порушувати такі норми, як заборона використання сили, порушення принципу невтручання в державні справи держави та порушення суверенітету держави [21, 15].

По-перше, зобов'язання незастосування сили передбачено в статті 2(4) Хартії ООН [6]. МСС у справі щодо військових і воєнізованих дії на території та проти Нікарагуа 1986 року визначив таку норму міжнародного права як звичаєву [13, 80]. Саме тому Талліннська інструкція інтерпретувала дану норму і визначила, що *«кібероперація становитиме застосування сили, якщо її масштаб та наслідки можна буде прирівняти до традиційної атаки, яка досягає рівня застосування сили»* [21, 45]. Хартія ООН не пропонує жодних критеріїв, за якими можна було б прирівняти ті чи інші дії до забороненого застосування сили [21, 45]. Саме тому Міжнародна група експертів для вироблення таких критеріїв звернулася до вже згаданого рішення МСС щодо Нікарагуа, де Суд зазначив, що *«масштаб та наслідки»* повинні бути взяті до уваги при визначенні чи підпадають певні дії під застосування сили та озброєної атаки чи ні [21, 45]. Більше того, Суд у своїй консультативній думці щодо справи про легальність застосування ядерної зброї зробив висновок, що тип зброї не має жодного значення, на відміну від наслідків атаки [12, 39]. Щодо кібератак, то вони можуть досягнути належного рівня лише коли буде спричинена суттєва майнова шкода [4, 362; 5, 288] або коли вони будуть спрямовані проти державно важливих об'єктів, таких як збройні сили, служби надзвичайних ситуацій, державні будівлі та інше [11, 226]. Проблемність тут полягає у тому, що як самі положення Хартії ООН 1945 року, так і підготовчі проекти до неї, свідчать про те, що під «застосуванням сили» автори мали на увазі лише застосування традиційної зброї в традиційних озброєних атаках [3]. Проте положення Хартії є скоріш динамічними, ніж фіксованими, тому можуть змінюватися через судову практику [10, 52].

По-друге, кібератака, спрямована не зміну іншою державою своєї політики може констатувати порушення принципу невтручання у політику держави [23, 17]. Як зазначив МСС, порушення такого принципу може бути можливим лише за однієї умови: якщо одна держава хоче змінити політику іншої за допомогою примусу [9; 13]. У кіберсфері навіть просте обмеження держави у

праві реалізовувати свою економічну, соціальну, культурну та зовнішню політику відповідно до власних переконань буде порушенням принципу невтручання [14, 259]. Яскравим прикладом порушення такого принципу стала атака російської групи хакерів «Наші» на Естонію в 2007 році, яка стала виявом незадоволеності політикою останньої через рішення влади перемістити пам'ятник російському солдатіві із центра міста на кладовище [7].

Врешті решт, коли атака не спрямована на критично-важливі об'єкти для держави та не містить елементи примусу, потерпіла держава може покликатися на порушення принципу суверенітету [21, 16]. І хоча жодна держава не може поширювати свій суверенітет на кіберпростір, він може бути поширеним на будь-які кіберінфраструктуру, яка знаходиться на їх території, так само як і на будь-яку діяльність, асоційовану з ними [21, 16]. Обов'язковим є і те, щоб кібератака спричинила таким інфраструктурам матеріальну шкоду [21, 17]. Доречним прикладом порушення такого принципу є кібератака Північної Кореї на Sony Pictures, де матеріальна шкода інфраструктурі становила сотні мільйонів доларів США [20]. Проте, на думку автора, притягувати держави до відповідальності за порушення такого принципу призведе до такої ситуації, коли за всі десятки атаки, які стаються кожного дня потрібно буде притягувати держави до відповідальності, що суперечить принципу розумності.

Отже, із вищезазначеного можна зробити такі висновки. По-перше, питання відповідальності держави за кібератаки є, на даний час, врегульованими лише на доктринальному рівні. Оскільки ця сфера дуже стрімко розвивається, тому міжнародна спільнота потребує прийняття зобов'язуючого документа, використовуючи який можна було б вперше за 10 років притягнути винні держави до відповідальності. По-друге, кібератака може бути присвоєна державі за дії або бездіяльність, коли вона стала актом органу держави, була спрямована або координована державою або, щонайменше, держава повинна відповідати за недотримання належного контролю над власними кіберінфраструктурами. Врешті-решт, кібератака може становити порушення міжнародно-правового зобов'язання лише у таких випадках: коли вона досягнула масштабу та наслідків «застосування сили», коли завдяки атаці держава змусила іншу державу змінити свою політику та коли атака порушила територіальний суверенітет.

Список використаних джерел

1. Antolin-Jenkins V. Defining the Parameters of Cyberwar Operations / Vida Antolin-Jenkins. // *Naval International Law Review*. – 2005. – №51. – С. 132–174.
2. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts – 2001.
3. Bond J. Peacetime Foreign Data Manipulation as One Aspect of Offensive Information Warfare / James Bond // *Naval War College*. – 1996.
4. Brownlie I. International Law and the Use of Force by States / Ian Brownlie. – Oxford: Clarendon Press, 1963. – 532 с.
5. Buchan R. Cyber Attack: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions? / Russell Buchan. // *Journal of Conflict & Security Law*. – 2012. – №17. – С. 211–227.
6. Charter of the United Nations // *United Nations Treaty Series*. – 1945.
7. Clover C. Kremlin-Backed Group Behind Estonia Cyber Blitz / Charles Clover // *Financial Times*. – 2009.
8. Crawford J. State Responsibility / James Crawford. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 912 с. – (General Part).
9. Declaration on the Inadmissibility of Interventions // *UN Documents*. – 1981.

10. Dinniss H. *Cyber Warfare and the Law of War* / Heather Harrison Dinniss. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 360 с.
  11. Jensen E. *Computer Attacks on Critical National Infrastructure* / Eric Talbot Jensen. // *Stanford Journal of International Law*. – 2002. – №38. – С. 207–240.
  12. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory opinion* // ICJ Reports. – 1966.
  13. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America)* // ICJ Reports. – 1986.
  14. Ohlin J. *Cyber War: Law and Ethics for Virtual Conflicts* / J. Ohlin, K. Govern. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 287 с.
  15. Raboin B. *Corresponding Evolution: International Law and the Emergence of Cyber Warfare* / Bradley Raboin. // *Journal of the National Association of Administrative Law Judiciary*. – 2011. – №31. – С. 602–667.
  16. Riddell A. *Evidence before the International Court of Justice* / A. Riddell, B. Plant. – London: British Institute of International and Comparative Law, 2009. – 420 с.
  17. Roscini M. *Evidentiary Issues in International Disputes Related to State Responsibility for Cyber Operations* / Marco Roscini. // *Texal International Law Journal*. – 2015. – №50. – С. 233–273.
  18. Schmitt M. “Below the Threshold” Cyber Operations: The Countermeasures Response Option and International Law / Michael Schmitt. // *Virginia Journal of International Law*. – 2014. – №54. – С. 697–732.
  19. Schmitt M. *In defence of Due Diligence* / Michael Schmitt. // *Yale Law Journal Forum*. – 2015. – №125. – С. 68–81.
  20. Schmitt M. *International Law and Cyber Attacks: Sony v. North Korea* / Michael Schmitt // *Just Security*. – 2014.
  21. Schmitt M. *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare* / Michael Schmitt. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 282 с.
  22. Schmitt M. *The Use of Cyber Force and International Law* / Michael Schmitt // *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* / Michael Schmitt. – Oxford: OSAIL, 2015. – С. 1117–1119.
  23. Shackelford S. *State responsibility for cyber attacks: Competing standards for a growing problem* / Scott Shackelford // *Conference on Cyber Conflict Proceedings* / Scott Shackelford. – Tallinn: NATO CCD COE, 2010. – С. 197–208.
  24. *The Corfu Channel case (United Kingdom v Albania)* [Електронний ресурс] // ICJ Reports. – 1949. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf>.
  25. *The Prosecutor v Duško Tadić* [Електронний ресурс]. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>.
- Науковий керівник:** Антонович М. М., доктор права, доцент, завідувач кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук.

**ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРАВОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ОСВІТІ**

Химинець О.О.,

аспірант юридичного факультету УжНУ

Постановка проблеми. Світовий ринок прав інтелектуальної власності сьогодні – один з найзначніших щодо вартісних величин та динаміки позитивного розвитку. Вказані тенденції суспільного розвитку зумовлюють збереження та примноження національного інноваційного потенціалу, а також розроблення механізму юридичного захисту інтелектуальної власності від несанкціонованого використання, зокрема і в освітній сфері. Правовий аспект захисту інноваційної освітньої діяльності знаходиться у стані активного розвитку – товаром стають охоронні документи, які засвідчують виключні права на використання інтелектуальної власності. Важливість цього напрямку розвитку пов'язана, перед усім, із ринковими перетвореннями, визначенням пріоритету інтелектуального ресурсу серед інших, інтенсифікацією впровадження результатів освітніх наукових досягнень через структури Світової Організації Торгівлі (СОТ) та проголошеним курсом України на євроінтеграцію.

Актуальність теми дослідження. Законодавство України у сфері інноваційної освітньої діяльності охоплює всі загальновідомі об'єкти права інтелектуальної власності і в цілому відповідає міжнародним нормам. Проте існує низка питань щодо узгодження національного законодавства з нормами міжнародних угод, зокрема і в рамках СОТ та підвищення ефективності захисту прав інтелектуальної власності, особливо гостро стоїть питання ефективного захисту прав інноваційної діяльності в освітній галузі. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), акцентує увагу на розв'язанні пріоритетних завдань розвитку освітянської галузі, зокрема досягнення високих рівнів професійної діяльності та її результативності, забезпечення можливостей постійного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу нації як найвищої її цінності [1].

Метою статті є подальший розвиток теоретичних основ інноваційного процесу в освіті та удосконалення системи охорони і правового захисту інтелектуальної власності, яка створюється у процесі інноваційної освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Глобалізація, трансформаційні процеси та неперервна інформаційна змінність обумовлюють включення людини в дуже складну систему суспільних взаємовідносин, вимагають від неї здатності до нестандартних і швидких рішень, вміння створювати якісно новий, насамперед інтелектуальний, продукт. Саме тому основна увага в освітній галузі має приділятися питанням подолання консерватизму в підходах до навчально-виховної діяльності і існуючих стереотипів педагогічної праці та процесу мислення в учасників процесу навчання і виховання. Тільки інноваційна за своєю сутністю освіта і її відповідне юридично-правове забезпечення можуть виховати людину, яка живе за сучасними законами глобалізації, є всебічно розвиненою, самостійною, самодостатньою особистістю, керується в житті власними знаннями і переконаннями. Вказані тенденції спонукають кожного творчо працюючого освітянина орієнтуватися в

юридично-правовому полі забезпечення інноваційної освітньої діяльності та створення і використання продуктів інтелектуальної діяльності.

I. Інноваційна освітня діяльність

У вітчизняній практиці термін «інновація в освіті» з'явився лише у середині 80-х років ХХ століття у зв'язку з процесами перебудови освітньої системи. Проблема інноваційної діяльності в освітній галузі були присвячені дослідження таких вчених: К. Ангеловські, Л. Ващенко, М. Поташник, І. Беха, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларіна, В. Сластьоніна, В. Химинця, А. Хуторського та інших. Питання юридичного супроводу інноваційної освітньої діяльності досліджували Ю. Бошицький, І. Дахно, О. Литвин, О. Мельник, Г. Римарчук, Ю. Шемшученко та інші. Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, нині відсутні єдині підходи до визначення поняття «інноваційний освітній продукт», «інтелектуальна власність в освіті», «юридично-правовий супровід освітньої діяльності» тощо

Відсутність системних та комплексних підходів до вирішення цих питань не дозволяє конкретизувати пріоритетні напрями інноваційного розвитку освітньої сфери, зокрема: створити єдиний банк освітніх інновацій, підвищити ефективність управління інноваціями в освітній сфері, запровадити більш раціональні форми фінансування інноваційних проєктів у галузі освіти, здійснювати організацію правового захисту освітніх інновацій як інтелектуальної власності, тощо.

На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок від покоління до покоління, від учителя до учня, не встигає за темпами їх нарощування. Сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні їй випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у глобалізованому та надзвичайно динамічно змінному світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними, конкурентноспроможними і мобільними суб'єктами на ринку праці. Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею невміння і небажання дітей активно вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку, освіти та соціуму в цілому. В подальшому будемо використовувати наступні поняття, що характеризують інноваційну освітню діяльність [2].

Інновація є результатом інноваційного процесу, який визначається як процес використання нововведення, що пов'язаний з його одержанням, відтворенням і реалізацією. Зрозуміло, що «інноваційними процесами у сфері освіти» слід вважати пошук інноваційних ідей; створення інноваційних продуктів; їх сприйняття соціально-педагогічним співтовариством та системою освіти в цілому; застосування на практиці - засвоєння і поточне використання; оцінювання продуктивності й ефективності та подальше розповсюдження.

Педагогічні інновації – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Прямим продуктом освітніх інновацій є: нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні. Побічним продуктом інноваційної діяльності є формування інноваційного середовища в освітньому просторі: зростання педагогічної майстерності вчителя і керівника школи, рівня їх культури, мислення, світогляду.

Під інноваційним розвитком освіти слід розуміти комплекс створених та запроваджених організаційних та змістових нововведень, розвиток низки факторів та умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи. Такий складний психолого-педагогічний процес вимагає чітко спланованих системних дій з боку всіх освітянських структур, які в своїй сукупності складають основу інноваційної політики.

Інноваційне навчання – це зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення та прогнозування на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на активні та конструктивні дії в швидко змінних ситуаціях.

II. Інтелектуальна діяльність та інтелектуальна власність.

Право власності є основним і невід’ємним правом людини, яке набувається з народження, 41 стаття Конституції України проголошує: “Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності”. Тобто, в Конституції України поняття інтелектуальна діяльність і творча діяльність виокремлюються. Більш повно дане питання регулюється 35 главою Цивільного Кодексу України [3].

У процесі освітньої діяльності досить часто поняття інтелектуальна і творча діяльність вживають як синоніми. Обумовлено це тим, що інтелектуальна діяльність завжди є творчою [4]. В той же час творчість, і інтелектуальна діяльність мають свої специфічні особливості та відмінності. Творча діяльність або просто творчість — це діяльність, внаслідок якої створюється щось якісно нове, оригінальне і суспільно унікальне. Суб’єктом творчої діяльності може бути тільки людина, яка може творити. Творчість — процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний. Його результатом є новий, оригінальний продукт, який не може бути повторенням уже відомого. В той же час певні обмеження творчості встановлюються законом - творчість не може бути антисуспільною, аморальною, спрямованою проти людства.

В цьому контексті творча діяльність — поняття більш ширше ніж інтелектуальна діяльність. Під поняття “результати творчої діяльності” або “творчі результати” підпадають будь-які результати творчості. Результати інтелектуальної діяльності — це безперечно результати творчої діяльності, які обов’язково мають відповідати встановленим вимогам закону. Тільки за цієї умови результати інтелектуальної діяльності можуть стати об’єктами інтелектуальної власності. У разі їх невідповідності вимогам закону вони не можуть стати об’єктами правової охорони.

Інтелектуальна і творча роботи є видами розумової діяльності. У цьому аспекті ці два види діяльності співпадають. В той же час розумова діяльність далеко не вся є інтелектуальною чи творчою. Творчість, у результаті якої появляється щось нове, властива далеко не всім. Людина може розумово працювати, але творчого результату не досягти. Далеко не всі результати творчої діяльності стають об’єктами інтелектуальної власності і, отже, об’єктами правової охорони.

Кількість результатів творчої діяльності значно переважає кількості об’єктів інтелектуальної власності. До результатів творчої діяльності відносяться й ті, які з

тих чи інших причин не можуть стати об'єктами правової охорони, наприклад винаходи, які втратили патентоздатність, не запатентовані об'єкти власності тощо.

Право інтелектуальної власності у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, навчальній, літературній і художній сферах. Чим вище інтелектуальний потенціал індивідуума, тим цінніше результати його творчої діяльності - інтелектуальна власність. Право інтелектуальна власності має двоїсту природу. З одного боку, автор інтелектуальної власності має можливість розпоряджатися нею на свій розсуд та передавати це право іншим особам, що подібно до права власності на матеріальні об'єкти (майнове право). З іншого боку, поруч із майновими правами, існує так зване авторське право на результат творчої роботи. Тобто, автор має одночасно сукупність особистих немайнових прав, які не можуть відчужуватися від їхнього власника і майнових прав, які при певних умовах можуть відчужуватися. Інакше кажучи, якщо майнове (економічне право) на результат творчої роботи може бути відділене від творця (переданим іншій особі в обмежене або необмежене користування), то немайнове право автора невідділено від нього й ніколи не може бути передано іншій особі. Майнові й немайнові права на результат творчої діяльності у взаємозалежний і у найтісніший образ переплетені, утворюючи нерозривну єдність.

Інтелектуальна власність має свою істотну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелектуальної власності, творчому характері праці по їх створенню, тобто це інститут власності на нематеріальні блага його суб'єктів. І тут не зовсім придатна класична тріада правомочності власника, що здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт, своєї інтелектуальної власності, його автор не позбавляється тим самим усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і узагалі вважати його винятково своїм. Тим більше, що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні книги, видання, наукова і технічна документація).

Об'єкти права інтелектуальної власності варто відрізнити від матеріального носія, у якому виражений твір або інший результат інтелектуальної праці. Якщо право на об'єкти інтелектуальної власності належить тільки авторам і їхнім законним спадкоємцям, то право власності на матеріальні носії, у яких виражений твір, може належати необмеженому колу осіб, але вже не на правах інтелектуальної власності, а в порядку звичайного майнового права. Тобто право інтелектуальної власності є правом на результати інтелектуальної діяльності, які відповідають вимогам, встановленим чинним законодавством [3].

Авторські права в освіті поширюється на створені підручники, навчальні програми, нові педагогічні ідеї, технології і методики викладання, твори літератури і мистецтва, на всі інновації, що стали результатом творчої діяльності освітян, незалежно від призначення і достоїнства продукту, а також від способу його вираження. Закон не оцінює інноваційний продукт, він його тільки захищає. Підлягає захисту як геніальний результат творчості, так і простий продукт інтелектуальної праці: міра розумової праці, обсяг, внутрішній зміст роботи не мають значення.

Важливо відрізнити власне продукт, що має нематеріальну сутність, від

форми його втілення (наприклад, рукопис, малюнок, нотний запис тощо). Зв'язок створеного інтелектуального продукту зі своїм матеріальним носієм може бути нерозривним (наприклад, книга, підручник, картина, скульптура). Авторське право на інтелектуальний продукт зберігається навіть у випадку смерті автора або знищення матеріального носія, в якому він втілений. Звичайно, практичне значення це має лише тоді, коли, наприклад, збереглися копії чи репродукції втраченого твору мистецтва, коли літературний чи музичний твір може бути відтворений тощо.

На практиці до об'єктів інтелектуальної власності у сфері освіти, сьогодні прийнято відносити [4,8]: літературні та художні твори, підручники, монографії, навчально-методичні посібники, наукові публікації, педагогічні концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми, форми навчання, комп'ютерні програми тощо, які підготовлені та видані освітянами і використовуються в навчально-виховному процесі. Педагогічні ідеї та результати навчально-виховної діяльності визнаються об'єктами інтелектуальної власності лише на підставі їх кваліфікації і видання правоохоронного документа на них. Результати інтелектуальної діяльності в освіті стають об'єктами права інтелектуальної власності лише за умови, що вони визнані законом такими.

III. Законодавче забезпечення інноваційної освітньої діяльності

Наша держава виробила основні засади інноваційної політики, державної підтримки інноваційних проектів та структур, що забезпечують інноваційний розвиток України. У 1999 р. Верховною Радою схвалено Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України. Основу нормативної бази інноваційної діяльності в освіті складають Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права», «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову і науково-технічну експертизу» [1,3].

Щодо важливості організації інноваційної діяльності наголошується в окремих державних документах. Так, Комплексним планом заходів розвитку загальної середньої освіти на 1999-2012 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.1999 р. № 348) передбачається розробити і впровадити ефективні моделі управління ЗНЗ; розробити та затвердити регіональні програми розвитку загальної середньої освіти; забезпечити проведення наукових досліджень з актуальних проблем підготовки педагогічних кадрів, їх діяльності та професійного вдосконалення. Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 29.05.2003 р. затверджено «Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня у сфері освіти», заплановано розробити прогноз та програми розвитку освіти і науки та план конкретних заходів щодо реалізації зазначених пріоритетних напрямів діяльності у сфері освіти. До пріоритетних напрямів інноваційної діяльності у сфері освіти ввійшли такі: інноваційні технології навчання; інтерактивні та комп'ютерно-орієнтовані методи методи навчання з різних предметів і навчальних дисциплін; розробка і впровадження новітніх дидактичних моделей та технологій профільного навчання; розробка програмових засобів навчального та наукового призначення, новітніх програм, підручників, посібників та методичних матеріалів нового покоління, в тому числі – електронних.

Нормативну підтримку інноваційної педагогічної діяльності забезпечують Положення «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (Наказ

МОН України від 17.11.2000 р. № 522) та Положення «Про експериментальний загальноосвітній заклад» (Наказ МОН України від 20.01.2002 р. № 114). В цих документах рекомендують наступну структуру організації інноваційної діяльності [6,7]:

- розробка інновацій у системі освіти, визначаються суб'єкти інноваційної ініціативи;
- ухвалення рішення про організацію та проведення експерименту, безпосередні етапи проведення експерименту;
- ухвалення рішення про розширення бази, внесення змін у програму дослідно-експериментальної роботи, припинення, завершення експерименту; поширення та застосування інновацій у системі освіти;
- виявлення передумов щодо проведення апробації, прийняття рішення про масове поширення інновацій у системі освіти, виявлення засобів зберігання інформації про інновації та їх застосування у системі освіти, також джерела фінансування інноваційної освітньої діяльності.

Відносини юридичних та фізичних осіб, що ініціюють та ведуть інноваційну освітню діяльність регулюються положенням «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», яким закріплюється право автора на розроблену інновацію, регламентуються дії учасників інноваційного освітнього процесу [6].

Сьогодні правом на інноваційну освітню діяльність користуються передусім навчальні заклади. Участь у ній беруть наукові установи (як розробники наукових ідей та підходів) і органи управління освітою, що регулюють процес внесення інновацій в освітню практику, підтримують інноваційну освітню діяльність фінансово та організаційно. Можна стверджувати, що центральні та місцеві органи державної виконавчої влади є головними інвесторами освітньої галузі та інноваційної освітньої діяльності. Проте ця підтримка є недостатньою, особливо це стосується інноваційних перетворень у системі загальної середньої освіти. Парадоксальною є ситуація, коли експериментальна робота у загальноосвітніх навчальних закладах, що здійснюється на всеукраїнському рівні за наказами Міністерства освіти і науки України, не фінансується з коштів державного бюджету, хоча відповідно до чинного законодавства у такому випадку саме держава має виступати замовником науково-дослідної роботи, інноваційного продукту, що може бути розроблений за її підсумками. Натомість фінансування експериментів всеукраїнського рівня, апробації освітніх інновацій покладається на місцеві органи державної виконавчої влади або на самих інноваторів, яким доводиться шукати інвесторів для підтримки своїх інноваційних проєктів.

Незважаючи на певні здобутки у сфері інституційного забезпечення розвитку інноваційного процесу в освіті, інноваційна освітня діяльність потребує утворення структур, що координуватимуть її у масштабах цілої галузі та окремих регіонів, здійснюватимуть експертизу інноваційних освітніх проєктів та інновацій, а також інвестуватимуть певні ресурси бодай у найбільш значущі інноваційні освітні проєкти, допомагатимуть авторам інновацій не лише у їх розробці, але й поширенні серед освітян. Не буде перебільшенням стверджувати, що інноваційний розвиток освіти гальмується неготовністю багатьох педагогів та керівників до інноваційної освітньої діяльності, сприйняття та застосування інновацій. Ця проблема стає надзвичайно актуальною останнім часом, коли

набули поширення нові інноваційні освітні технології, застосування яких відповідає потребам і запитам сучасної учнівської молоді, надає конкурентні переваги навчальним закладам.

Невизначеність у законодавстві багатьох аспектів регулювання правовідносин у сфері, що стосується інтелектуальної діяльності наукових і науково-педагогічних працівників, та відсутність належного захисту приватних прав власності на результати інтелектуальної діяльності допускає високий рівень правопорушень в цій сфері. Зокрема, таких як піратство, розповсюдження підробленої продукції, незаконне використання торговельних марок, нечесна конкуренція, що разом завдає величезних збитків в галузях, де переважає інтелектуальна діяльність [8].

На нашу думку, недосконалість існуючих правовідносин щодо врегулювання прав інтелектуальної власності в освітній сфері обтяжується деякими економічними та соціальними факторами, властивими українському суспільству зокрема: низьким рівнем правової культури; недооцінкою економічного значення охорони інтелектуальної власності серед суб'єктів цього права; відсутністю правової практики та досвіду впровадження ефективних попереджувальних заходів у сфері інтелектуальної власності

Заключення

Загалом, можна констатувати, що інноваційний освітній процес підкоряється власним законам і в той же час є відображенням загальних тенденцій інноваційного розвитку України. На інноваційну діяльність впливають, зокрема, такі фактори, як державна освітня політика, чинне законодавство, рівень розвитку інфраструктури, готовність освітніх інституцій та безпосередньо освітян до нововведень.

Удосконалення системи охорони і правового захисту інтелектуальної власності, яка створюється у процесі інноваційної освітньої діяльності є одним із пріоритетних завдань для освіти України.

Література

1. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: [монографія / В. П. Андрущенко, І. А.Зязюн, В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало та ін.] / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : Наук. думка, 2003. — 853 с.
2. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність: [монографія] /В.В. Химинець. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360 с.
3. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 10 лютого 2010 року. – К., 2010. - 260 с.
4. Шманько І.І. Про інтелектуальну власність вчителів та учнів: [навч-метод посібник] /І.І.Шманько, М.І.Талапканич. – Ужгород: ЗППО, 2007.– 188 с.
5. Шманько І.І. Метод як засіб пізнання: [навч-метод. посібник] /І.І.Шманько, О.В.Химинець, В.В.Химинець, В.М.Петечук. –Ужгород: ЗППО, 2010. – 244 с.
6. Положення «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (наказ МОН України № 522 від 17.11.2000)//Освіта України.–2001.- № 6. - С.1-4.
7. Положення «Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад» (Наказ МОН України № 114 від 20.01.2002). –К., 2002. – 8 с.
8. Дахно І.І. Право інтелектуальної власності: [навч. посібник] / І.І.Дахно. – Київ: Либідь, 2002. – 200 с.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри Болдижар С.О.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ
ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА В СТАНІ СИЛЬНОГО
ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ**

Церкуник Л.В.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права юридичного факультету,
Ужгородський національний університет

Конституція України (ст. 27) закріпила головне природне право кожної людини – право на життя [1, с. 9]. Життя є найбільш цінним із благ не лише для людини, а й для українського суспільства у цілому, тому захист життя людини гарантується Конституцією України, а за посягання на життя встановлена найбільш сувора кримінальна відповідальність.

За даними офіційної статистики, у цілому кількість посягань на життя людини, а також посягань на людину, які ставлять під загрозу її життя, невпинно зростає. Слід підкреслити, що зареєстровані вбивства не відображають реальної кількості цих злочинів, оскільки вбивства нерідко маскують під самогубства, а кількість потерпілих у справах про вбивства, як правило, статистикою не враховується: одна справа одиначне вбивство, інша, коли вбитими є кілька осіб.

Вбивство є одним із найбільш стародавніх злочинів у кримінальному праві. Виключно високий ступінь суспільної небезпеки цього діяння визначається тим, що воно посягає на найцінніше благо, яке не може бути поновленим чи відшкодованим - на життя людини. Особливості конструкції складу вбивства зумовлюють необхідність ретельного вивчення питання, що слід розуміти під цим злочином у кримінальному законодавстві [10, с. 295].

Вперше в історії України Конституція 1996 року закріпила загальнолюдське гуманітарне підґрунтя Української держави, гуманітарний вимір у здійсненні її влади. У статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Поряд з цим, у Конституції закріплено головне природне право кожної людини – право на життя. Стаття 27 Основного Закону України передбачає: «Кожна людина має невід'ємне право на життя...» [1, с. 9]. Положення про те, що кожна людина має право на життя, не є просто фразою. Зміст його можна розуміти приблизно так: людина ні перед ким не несе юридичних обов'язків у зв'язку із своїм народженням і нікому не повинна звітуватися про те, як вона розпорядилася дарованим їй життям. Право фізичного існування людини – це право природне і воно не залежить від наявності певного статусу особи в державі, воно є неподільним і не може відчужуватися. Саме тому право на життя в міжнародній практиці визнається як одне з фундаментальних прав (поряд з правом на здоров'я, честь, гідність, недоторканність) [9, с. 127].

Судову практику і теорію кримінального права цікавить не лише питання про те, з якого моменту слід вважати початок людського життя, але й те, до якого моменту продовжувалось його життя, оскільки мертва людина також, як і така, що не народилась, не може бути об'єктом вбивства.

Досить спірним було до останнього часу питання про момент смерті людини. Більшість вчених вважає, що кінцевим моментом життя вважається біологічна смерть, тобто момент, коли внаслідок зупинки роботи серця

припиняється постачання тканин організму киснем і настали незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи, а у корі головного мозку настає невідворотний розпад білкових тіл, внаслідок чого поновити життєдіяльність організму вже неможливо [8].

Стан сильного душевного хвилювання передбачений у привілейованих складах злочинів, що встановлюють відповідальність за вбивство (ст. 116 КК) та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 123 КК), в якості пом'якшуючих обставин. Для з'ясування сутності цих злочинів велике значення має точна характеристика віктимності потерпілого, який по суті своїми діями провокує вчинення злочину. Саме ця обставина і обумовлює виділення умисного вбивства та умисного тяжкого тілесного ушкодження, вчинених в стані сильного душевного хвилювання в самостійні склади злочинів [11, с. 419].

За своєю природою афект буває фізіологічний і патологічний. Фізіологічний афект слід відрізнити від патологічного. Патологічний афект призводить до глибокого запаморочення свідомості, автоматичних безцільних чи небезпечних дій (нападам). Патологічний афект під час вчинення злочину, засвідчений судово-психіатричною експертизою, підтверджує наявність медичного критерію неосудності і у сукупності з юридичним критерієм, який встановлюється судом, є підставою для визнання особи неосудною, що, в свою чергу, виключає кримінальну відповідальність [5, с. 87]. При вчиненні діяння в стані фізіологічного афекту свідомість різко «звужується», але не «відключається» зовсім. Тому кримінальна відповідальність у таких випадках не виключається, але фізіологічний афект, якщо він був викликаний протиправною або аморальною поведінкою потерпілого, обов'язково враховується кримінальним законом або як обставина, що пом'якшує покарання, або як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочинного діяння [5, с. 94].

Стан сильного душевного хвилювання слід відмежовувати від обмеженої осудності. Обмежена осудність – це нездатність особи під час вчинення злочину повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявний у неї психічний розлад (ст. 20 КК). Отже, обмежена осудність викликається виключно психічними аномаліями суб'єкта, а підставою афекту є зовнішній подразник і психоемоційний стан людини.

На нашу думку, для кваліфікації злочину, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, слід встановлювати:

- об'єктивні обставини, які передували злочину, такі, як протиправне насильство, систематичне знущання або тяжка образа з боку потерпілої особи;
- окрім інших ознак складу злочину, наявність стану сильного душевного хвилювання винної особи під час вчинення злочину;
- взаємозв'язок злочину і поведінки потерпілого. Необхідно довести той факт, що саме поведінка потерпілого була приводом для відповідних дій стосовно до нього.

Відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілої особи, передбачена ст. 116 чинного Кримінального кодексу України. Закон визнає підставою для пом'якшення покарання за це вбивство особливий психічний стан суб'єкта злочину, який і охоплюється поняттям афекту. При цьому стан сильного душевного хвилювання, який переживає суб'єкт під час вчинення злочину, не

може бути підставою для винесення виправдального вироку, а також підставою визнання особи неосудною, так як він (стан сильного душевного хвилювання) не відноситься до патологічного афекту, при якому правильна оцінка дійсності вже стає неможливою і здатність керувати своїми вчинками значною мірою вже втрачена [12, с. 136].

Стан афекту лише ускладнює, але не виключає взагалі самоконтролю, свідомої поведінки і можливості утриматися від того чи іншого бажання, викликаного афектованим станом психіки. Вважаємо, що неточною є думка, що в стані фізіологічного афекту людина взагалі не усвідомлює своїх дій, всього, що з нею і довкола неї відбувається, не може володіти собою і тому безвідповідальна за те, що робить. Відсутність можливості керувати своїми діями є ознакою патологічною і знаходиться поза межами фізіологічного афекту. У стані фізіологічного афекту особа відповідальна за свої дії.

За ст. 116 КК можна кваліфікувати умисне вбивство лише тоді, коли стан сильного душевного хвилювання раптово виник слідом за протизаконним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою, і безпосередньо викликав рішення вбити, яке відразу ж і було приведено у виконання, або ж мав місце замах на вбивство. До того ж насильство повинно бути настільки значним, щоб викликати у винуватого стан сильного душевного хвилювання [9, с. 210].

Термін «вбивство», визначення якого дається у ч.1 ст. 115 КК, не відповідає за змістом і значенням складу злочину, передбаченому у ст. 119 КК «Вбивство через необережність». Юридична конструкція поняття вбивства припускає, що випадки необережного позбавлення життя іншої людини (ст. 119 КК) можна назвати заподіянням або спричиненням смерті через необережність. Саме тому, доцільно було б виключити із назв та диспозицій ст.ст. 116, 117, 118 КК слово «умисне», оскільки законодавець чітко визначив, що вбивством може бути лише умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК).

Визнання можливості вчинення вбивства шляхом бездіяльності не дає критеріїв відмежування від залишення в небезпеці (ст. 135 КК), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК), ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК). Отже, гадається, вбивством, у кримінально-правовому розумінні, може визнаватися лише активна протиправна поведінка, спрямована на заподіяння смерті іншій людині.

Стан сильного душевного хвилювання за своїм змістом значно ширше змісту поняття «фізіологічний афект», оскільки фізіологічний афект медико-психологічний термін.

Протизаконне насильство не завжди може бути кримінально протиправним. Згідно з роз'ясненнями постанов Пленуму Верховного суду України від 7 лютого 2003 р., насильство може бути як фізичним, так і психічним. Однак, не будь-яке психічне насильство є кримінально караним. Під психічним насильством слід розуміти дії, які виявляються у погрозі завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди.

Образа може бути визнана тяжкою за умови, якщо вона характеризується виключним цинізмом, приниженням честі і гідності людини чи виражена іншим способом, але фактично прирівнюється за своєю тяжкістю до психічного насильства. Визнання образи тяжкою у більшості випадків залежить від

конкретної ситуації та індивідуальних (психологічних) особливостей винного у вбивстві,

Під систематичним знущанням слід розуміти такі дії, які можуть бути визнані і насильством (як фізичним, так і психічним), і образою (у частині образи дією чи словом), але відрізняються від одномоментних протизаконного насильства та тяжкої образи тривалістю (повторюваністю) самих дій. Систематичне знущання це повторюваність фізичного або психічного впливу не менше трьох разів, які викликають накопичення негативних емоцій у винного і, як наслідок, стан сильного душевного хвилювання.

Систематичне знущання не завжди є кримінально-протиправною поведінкою. Якщо систематичне знущання утворювала повторюваність фізичного насильства, то у таких випадках може мати місце кримінально-протиправна поведінка; якщо це сукупність психічного насильства чи тяжкої образи, то мова може йти взагалі про протиправність, а не про конкретну кримінально-правову.

У випадку, коли мали місце дві, а не три дії, що визнаються фізичним чи психічним насильством, а так само образою, то застосування ст. 116 КК можливе лише у разі, коли ці дії мали ознаки насильства або тяжкої образи. Якщо ж такі дії потерпілого не мали таких ознак, то дії винної особи слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 115 КК, а стан сильного душевного хвилювання враховувати, як обставину, яка пом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК).

Перспективою подальших досліджень є проблематика та вдосконалення Статті 116 КК України, яку слід доповнити ч. 2 у такій редакції: «Вбивство двох чи більше осіб, вчинене в стані сильного душевного хвилювання – карається ...». Ця норма підлягала б застосуванню у тих випадках, коли причиною виникнення стану сильного душевного хвилювання була протиправна поведінка двох чи більше осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 02 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. (із змінами і доповненнями станом на 28.03.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
4. Авраменко О. В. Врахування стану сильного душевного хвилювання при конструюванні санкції ст.ст. 116, 123 КК України / О. В. Авраменко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 1. – С. 237–250.
5. Баулін Ю В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
6. Єгорова В. О. Визначення часових меж життя людини: кримінально-правові аспекти / В. О. Єгорова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2007. – № 1. – С. 162–170.
7. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості : наказ МОЗ України № 179 від 29.03.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – С. 352-254.

8. Інструкція про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини // Затв.наказом МОЗ України від 23.09.2013р., № 821 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>
  9. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге. – К.: Атіка, 2002. – 640 с.
  10. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. / За заг. ред. О.М. Литвинова. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.
  11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-е вид., доп. і перероблене / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
  12. Організація розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / [А. Ф. Волобуєв та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 567 с.
- Науковий керівник:** к.ю.н., доц. Ступник Я.В.

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ПРАВОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ПЛАТФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Чорноус А.Г.,

студент 2 року навчання ОР «Магістр»,
юридичний факультет,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Актуальність теми обумовлена тим, що в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій як в Україні, так і за кордоном, питання створення національного сегмента інформаційного суспільства та його подальшого входження до світового інформаційного простору набуває першочергового значення.

З огляду на постійне впровадження нових та оновлення вже існуючих інформаційно-комунікаційних технологій (надалі - ІКТ) у суспільних відносинах на національному та транснаціональному рівнях можна констатувати сформованість історично нового типу суспільства, так званого «інформаційного суспільства», в межах якого кожній людині гарантовано доступ до інформаційних ресурсів та безпечних інформаційних технологій.

В той же час, останні кризові явища в економіці України стали своєрідним каталізатором, що надав можливість остаточно переконатися у недостатній ефективності діяльності органів публічної адміністрації (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та інших суб'єктів, наділених адміністративно-управлінськими функціями) при здійсненні їх поточної діяльності.

Основним інструментом розвитку інформаційного суспільства є електронне урядування як особлива форма організації публічного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів публічної адміністрації в ході надання адміністративних послуг людині та громадянину, суспільству, державі та бізнесу.

Як вказує міжнародний досвід, впровадження технологій електронного урядування суттєво покращує ефективність та якість адміністративних послуг, знижує корупційну складову публічного сектору, знижує адміністративний тягар на громадян та бізнес, а також покращує демократичну ситуацію в країні. Більше того, саме конкурентоспроможність є головною рушійною силою розвитку послуг, що надаються відповідними органами виконавчої влади всіх рівнів [7, 50].

Панорама концепцій інформаційного суспільства переконує в необхідності реагування на зміну парадигми суспільного розвитку, в тому числі з боку державних інститутів. Перехід до інформаційного суспільства має здійснюватися при активній ролі держави, яка бере на себе організацію інформаційно-комунікаційної системи в публічній сфері. Саме держава розробляє цілісну політичну концепцію переходу до інформаційного суспільства, вказує на необхідні для цього програми та стратегії, а також забезпечує наявність загальних умов для розвитку ІКТ [1, 49].

Відповідно до Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року інформаційне суспільство визначається як таке, що дозволяє людям ширше використовувати свій потенціал і реалізовувати свої прагнення [3]. При цьому, очевидно, що для повноцінного використання вказаних можливостей, забезпечення постійного економічного зростання, зміцнення демократії, оптимізації міжнародних та національних управлінських процесів всіх рівнів першочерговим завданням є необхідність системного впровадження сучасних інформаційних технологій в повсякденну діяльність органів публічної адміністрації. Однак, з метою забезпечення системності та організованості застосування інформаційних технологій в управлінських процесах, їх імплементації має передувати розробка ефективних національних і міжнародних стратегій.

У Женевській Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства - глобальне завдання у новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 року зазначено, що ключовим принципом інформаційного суспільства є спільне сприяння органів державного управління та всіх зацікавлених сторін у використанні ІКТ осіб з метою розвитку та поширення інформаційних технологій [2]. При цьому органам державного управління, приватному сектору, громадянському суспільству, Організації Об'єднаних Націй та іншим міжнародним організаціям відводиться напрочуд важлива роль у розвитку інформаційного суспільства, оскільки побудова інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, є спільною справою, що вимагає співробітництва та партнерських відносин між усіма зацікавленими сторонами.

На жаль, сталий понятійно-категоріальний апарат у сфері ІКТ все ще не сформовано. З огляду на це, інформаційний простір варто визначати як середовище, в якому здійснюється формування, обробка, зберігання та розповсюдження інформації, інформаційна взаємодія організацій та громадян і задоволення їхніх інформаційних потреб.

В той же час, процеси формування і забезпечення життєдіяльності інформаційного суспільства ґрунтуються на загальному для всіх країн технологічному фундаменті, яким є інформаційно-комунікаційна інфраструктура.

Наразі єдине законодавче визначення поняття інформаційної інфраструктури міститься в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня

2013 року № 386-р [6]. Відповідно до вказаної Стратегії, інформаційна інфраструктура являє собою особливу систему інформаційно-організаційних елементів, метою якої є забезпечення належного функціонування та розвитку інформаційного простору, та до складу якої входять наступні компоненти:

1) Електронні інформаційні ресурси. Вперше поняття інформаційного ресурсу з'явилося в перших статтях Законів «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 року № 3322-ХІІ [4] та «Про Національну програму інформатизації» від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР [5] та поєднувало в собі дані, їхнє місце (засіб) зберігання, взаємозв'язок між інформаційними елементами, відомості про процеси надходження, зберігання та обробки інформації тощо. Варто зазначити, що в даному випадку мова йде саме про інформаційні ресурси, які зберігаються в різних інформаційних системах (комп'ютерні бази даних, бібліотеки, архіви) та зафіксовані на матеріальних носіях, що дозволяють ідентифікувати використану інформацію.

2) Автоматизовані інформаційні системи як засоби формування, обробки, зберігання та розповсюдження інформації.

3) Засоби доставки інформаційних ресурсів безпосередньо до користувачів і забезпечення належного інформаційного обміну (мережі телекомунікацій, лінії та засоби зв'язку).

4) Інституційні складові (обчислювальні центри, інформаційні агентства, оператори та провайдери тощо).

5) Системи забезпечення функціонування інформаційної інфраструктури, що включає засоби нормативно-правового регулювання, технічні стандарти, інструкції та іншу допоміжну документацію.

6) Системи формування якісних кадрових ресурсів як необхідного активного інструменту впливу на інформаційний простір.

Висновки. Фундаментом становлення будь-якого інформаційного суспільства виступає інформаційна інфраструктура як особлива система інформаційних ресурсів, інформаційних систем, засобів обміну інформації, інституційних складових, систем забезпечення функціонування інформаційної інфраструктури та систем формування якісних кадрових ресурсів. Не зважаючи на це, державна інформаційна інфраструктура України залишається досить нерегульованим явищем, що потребує комплексної правової регламентації на законодавчому рівні в найкоротші строки та змістовного наповнення інформаційних ресурсів у взаємодії з органами публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Богдановская И.Ю. Понятие «электронного государства»: правовые аспекты // Информационное общество и социальное государство / отв. ред. И.Л. Бачило. М.: ИГП РАН. – 2011. – с. 45-55.
2. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства - глобальне завдання у новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 року // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c57
3. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163
4. Про науково-технічну інформацію: Закон України від від 25 червня 1993 року № 3322-ХІІ // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>

5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР // Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>

6. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

7. Талапина Э.В. Модернизация государственного управления в информационном обществе: информационно-правовое исследование: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.13 / Талапина Эльвира Владимировна. – М. – 2015. – 469 с.

Науковий керівник: Заярний О.А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права.

ЗМІСТ

Boshytskyi Y.	TOPICAL ISSUES OF LAWMAKING IN INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION SPHERE IN MODERN UKRAINE	9
Resztak I.	WARTOŚĆ DOWODU W PROCEDURZE CYWILNEJ	15
Алексович Ю. Р.	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ	20
Берец О.І.	ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОЧИНСТВА	26
Булеца С.Б.	САМОЗАХИСТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	29
Ваврін М.А.	THE RIGHT TO BE FORGOTTEN: CURRENT LEGISLATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS	31
Вишневська І.А.	РОЛЬ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	36
Гембарська І.О.	ЗАОХОЧЕННЯ ТА ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ	37
Грін О.О.	ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	41
Данканич В.В.	ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	44
Дьордь В.В.	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОГОВОРУ КУПВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ЖИТЛО	48
Желізняк О.П.	ТИПОВИЙ КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ (НА ПРИКЛАДІ ЧИКОТИЛО, ОНОПРІСНКА, РЕЙДЕРА ТА ІН.)	52
Зінич С.І.	ДИТИНА ЯК УЧАСНИК СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	57
Коломійчук В.О.	КОНКУРСНИЙ ВІДБІР У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	60
Кондур Е.М.	ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	64
Кормуло М.	NEW TRENDS IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION IN UKRAINE AND EU COUNTRIES: APPLICATION OF IURA NOVIT CURIA PRINCIPLE	69
Костан О.В.	ВІДВОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	72
Лазорка Д.Ю.	ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ АБО ЗАГРОЗИ СИЛОЮ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	75
Литвинюк К. О.	ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ» У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ	78
Маричак Я.Ю.	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧ-	82

	НИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	
Матіко С.Р.	ІНВЕСТИВАННЯ В БУДІВНИЦТВО: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	86
Мельник В.М.	В'ЯЧЕСЛАВ ЗАЙКИН ЯК ДОСЛІДНИК ЮРИДИЧНОГО СТАТУСУ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ТА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА	90
Михайленко Д. Р.	ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРОНАТУ НАД ДИТИНОЮ	95
Онуфрій С.А.	ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	97
Панов М.К.	ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ	100
Пантелеймонова А.І., Бакшинська О.В., Бублик О.І.	ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ	103
Паш Б.В.	ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	108
Плиска Ю.В.	ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК СКЛАДНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ	110
Полюжин І.М.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	114
Полякова В.В.	КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	117
Поп М.В.	ПРОБЛЕМИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	121
Попович Н.І.	ПОПЕРЕДНЄ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	125
Рекрут'як М.Я.	ПРОЕКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УНР, ЙОГО ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ	129
Рішко Б.С.	ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ	132
Романов М.Ю.	ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	135
Руснак В.М.	НЕГЛАСНІ СЛІДЧО РОЗШУКОВІ ДІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ	139
Рябоконт А.А.	ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	143
Сіденко В.В.	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	145
Скоблик Х.В.	КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: АРГУМЕНТИ «ЗА» І «ПРОТИ»	148
Скоблик Х.В.	МІСЦЕВИЙ ОМБУДСМЕН ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ ТА РЕАЛЬНИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	151

Славич Б.С.	РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ЗАКОНУ “ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ”	156
Сметаняк А.О.	POLITICAL PARTIES’ FINANCING IN THE COUNTRIES OF EAST CENTRAL EUROPE	160
Стойка В.В.	ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ – ЇЇ ЕФЕКТИВ-НІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ	164
Сухан І.С., Чегіль А.В.	ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРА-ТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	166
Сухан І.С., Шешеня О.І.	РЕФОРМУВАННЯ ПОДВІЙНОЇ КАСАЦІЇ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇ-НИ	170
Сюсько М.М.	ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАН-НЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ	174
Трачук В.В.	ПРАВОМІРНІСТЬ МАСОВОГО НАГЛЯДУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	180
Трачук П.А.	МІСЦЕВА ПУБЛІЧНА ВЛАДА ЯК КЛЮЧОВИЙ СУБ’ЄКТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ	184
Туряниця В.А.	ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНО-ГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ	188
Фенич Я.В.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ІНСТИТУТУ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА	194
Франчук Х.І.	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА КІБЕРАТАКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	197
Химинець О.О.	ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ОСВІТІ	202
Церкуник Л.В.	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬ-НО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ	209
Чорноус А.Г.	ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУ-РА ЯК ПРАВОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ПЛАТ-ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРА-ЦІЇ	213

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ
Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(21-23 квітня 2016 року, м. Ужгород)

Том 2

Тексти публікуються в авторській редакції

Формат 60x84/16.
Умов.друк.арк. 0,12. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Зам. №5 Наклад 200 прим.

Видруковано ПП «АУТДОР-ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.
Тел.: 3-51-25.
E- mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників,
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3м №40 від 29 жовтня 2012 року

ISBN 978-617-7132-56-0

Закарпатські правові читання. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 квітня 2016 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. – Т.2. – 220 с.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів, студентів правничого напрямку, юристів-практиків, усіх, хто цікавиться питаннями юриспруденції.